

TC.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

**XX. YÜZYIL SİVAS TARİHİ VE
GÜNÜMÜZ İNANÇ COĞRAFYASI**

63316
(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN
Sıddık ÜNALAN
(9416)

DANIŞMAN
Prof. Dr. Şaban KUZGUN

MALATYA - 1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

2) Sivas Kongresi.....	54
3) Milli Mücadeleye Karşı Yapılan Faaliyetler.....	61
a) Ali Galip Olayı.....	61
b) Şeyh Recep Olayı.....	62
c) Koçgiri (Zara) Ayaklanması.....	63
2- Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Döneme Kadar Sivas.....	65
3- Çok Partili Dönemden Günümüze Kadar Sivas'ın Siyasi Tarihi	68
B - XX. YÜZYILDA SİVAS'IN İKTİSADİ TARİHİ.....	79
1- XX. Yüzyılın Başından 1950'ye Kadar Sivas'ın İktisadi Tarihi.....	79
a- Tarım ve Hayvancılık.....	85
b- Sanayi ve Ticaret.....	89
c- Ulaştırma.....	90
2- 1950 Den Günümüze Kadar Sivas'ın İktisadi Tarihi.....	91
a- Tarım ve Hayvancılık.....	91
b- Sanayi ve Ticaret.....	98
c- Ulaştırma.....	101
C - XX. YÜZYILDA SİVAS'IN KÜLTÜREL YAPISI.....	103
1- XX. Yüzyılın Başından Cumhuriyetin İlanına Kadar Sivas'ın Kültür Yapısı	103
a- Eğitim ve Öğretim Durumu.....	103
b- İbadethaneler.....	110
c- Kütüphaneler.....	110
d- Tekke ve Zaviyeler.....	112
e- Ziyaret Yerleri.....	112
2- Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Kadar Sivas'ın Kültür Tarihi.....	113
a-Eğitim ve Öğretim Durumu	113
b-İbadethaneler.....	116
c-Basın-Yayın.....	117
d- Halkevleri.....	117
3- 1950'den Günümüze Kadar Sivas'ın Kültür Yapısı.....	118

a- Eğitim ve Öğretim Durumu.....	118
b- Üniversite.....	123
c- Kütüphaneler.....	124
d- İbadethaneler.....	126
e- Tarihi Eserler.....	126
f- Ziyaret Yerleri.....	132
g- Basın-Yayın.....	135
h- İldeki Sağlık Hizmetleri.....	136
ı- Sivas'ta Bulunan Vakıflar.....	138

II. BÖLÜM

(XVI. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KADAR SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI)

A- SİVAS'TA DİNLER VE MEZHEPLER.....	140
1-Yahudilik ve Mezhepleri.....	140
a - Yahudilik.....	140
b - Yahudi Mezhepleri.....	142
1) Muhafazakar Yahudilik.....	142
2) Ortodoks Yahudilik.....	143
3) Reformist Yahudilik.....	143
2-Hristiyanlık ve Mezhepleri.....	143
a- Hristiyanlık.....	143
b- Hristiyan Mezhepleri.....	146
1) Katolik Mezhebi.....	146
2) Ortodoks Mezhebi.....	147
3)Protestan Mezhebi.....	147
4) Monofizit Mezhepler.....	148
a)Süryaniler.....	148
b) Ermeniler.....	149
3-İslamiyet ve Mezhepleri.....	150
a- İslamiyet.....	151
b- İslam Mezhepleri.....	154
1) Sünni Mezhepler.....	154
a) Hanefi Mezhebi.....	154

b) Şafii Mezhebi.....	156
2) Şii Mezhepler.....	157
a) Alevilik	157
b) Bahailik.....	159
B- XVI. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI.....	161
C- XVII. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI.....	168
D- XVIII. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI.....	170
E- XIX. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI.....	172
F- XX. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI.....	190

III. BÖLÜM

(SİVAS İLİNİN GÜNÜMÜZ DİNİ COĞRAFYASI)

A- SİVAS'TA DİNLER VE MEZHEPLER.....	202
1 - Sivas Merkez.....	202
2 - Sivas Merkeze Bağlı Belde ve Köyler.....	207
3 - Akıncılar İlçesi.....	211
4 - Altınyayla İlçesi.....	214
5 - Divriği İlçesi	216
6 - Doğanşar İlçesi.....	221
7 - Gemerek İlçesi.....	224
8 - Gölova İlçesi	227
9 - Gürün İlçesi	229
10 - Hafik İlçesi	232
11 - İmranlı İlçesi	237
12 - Kangal İlçesi	241
13 - Koyulhisar İlçesi.....	247
14 - Suşehri İlçesi.....	250
15 - Şarkışla İlçesi.....	253
16 - Ulaş İlçesi	257
17 -Yıldızeli İlçesi.....	260
18 -Zara İlçesi	265

B- TARİKATLAR VE CEMAATLAR.....	272
1- Sivas'ta Tarikatlar.....	272
a - Sünni Tarikatlar.....	274
1) Nakşibendi Tarikatı.....	274
2) Kadiri Tarikatı.....	275
3) Rifai Tarikatı.....	277
4) Aczimendi Tarikatı.....	278
b- Alevi Tarikatları.....	278
1) Bektaşilik.....	279
2) Kızılbaşlık.....	281
2- Sivas'ta Dini Cemaatler.....	284
a- Geleneksel Dini Cemaatler (Tarikatlar).....	284
b- Yumuşak İdeoloji Cemaatleri (İlimli).....	285
1) Nurcular.....	285
2) Süleymancılar.....	286
3) Işıkçılar.....	287
4) Mücadeleciler.....	287
c- İdeolojik Cemaatler.....	287
SONUÇ.....	290
BİBLİYOGRAFYA	296
EKLER	316
1. Cizye Defterleri	
2. Haritalar	

ÖNSÖZ

Anadolu coğrafyası zaman içerisinde çok değişik milletler ve kültürlerin yaşadığı yer yüzünün en önemli bölgelerinden birisidir. Bu bölge aynı zamanda cihan hakimiyeti idâli taşıyan milletler tarafından mutlaka kontrol altında tutulması gereken bir yer olarak görülmüştür. Bu hususta günümüzde de değişen fazla bir şey olmamıştır. Onun için, bugün de Anadolu'yu kontrol etmek isteyen güçler, bu bölgenin jeopolitiğinde sürekli değişen unsurları bilmek ve tanımak arzusundadırlar. Bunun da Anadolu'nun inanç coğrafyasını çok iyi bilmekle mümkün olacağını şuurundadırlar.

Avrupa'da, Anadolu'nun inanç coğrafyası hakkında yapılan çalışmalar, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Vital Cuinet'in 1890'lı yıllarda hazırladığı La Turquie D'Asie isimli çalışması, Osmanlı toprakları üzerine hazırlanmış olan ilk inanç coğrafyası çalışmasıdır. Cuinet'i takip eden batılı ilim adamları arasında Justin Mc. Carthy, Peter A. Andrews gibi yazarlar, Türkiye'deki etnik ve dini gruplar hakkında eserler hazırlamışlardır. Ancak ülkemizi ve milletimizi ilgilendiren böylesine hassas bir mesele hakkında Türkiye'de yapılmış bir çalışma maalesef yoktur. Türkiye'de yapılacak İnanç Coğrafyası ile ilgili çalışmalar hem daha önce Avrupa'da yapılan çalışmaların ilmi derecelerini ortaya koymak açısından, hem de akademik bir boşluğu doldurması bakımından tartışılmaz bir öneme sahiptir. Bu proje çerçevesinde hazırlanan "**XX. Yüzyıl Sivas Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası**" başlıklı bu çalışma, tarihi boyunca Anadolu'nun önemli noktalarından biri olan Sivas çevresi ile sınırlıdır.

Bulduğu konum itibarı ile Anadolu'da, en eski çağlardan beri önemli yerleşim yerlerinden biri olan Sivas, aynı zamanda çeşitli yolların kesiştiği bir noktada da bulunmaktadır. Cumhuriyetimizin temellerinin atıldığı yerlerden birisi olması bakımından da farklı bir özelliğe sahiptir. Ona rağmen Sivas, sosyal hareketlilik bakımından diğer İç Anadolu şehirlerinden ayrı tutulamaz. Dolayısıyla bu çalışma Sivas'ı esas almakla birlikte, İç Anadolu bölgesinin tamamı hakkında da fikir verebilecek bir mahiyete haizdir.

Bu araştırma esnasında pek çok kurum ve kuruluşun yardımlarını gördüm. Bunların hepsini burada ifade etmemin mümkün olmadığı takdir edilecektir. Ancak başta Sivas Valisi olmak üzere diğer bütün mülki erkana müteşekkirim. Ayrıca çalışmam esnasında fikirlerinden ve kütüphanesinden istifade ettiğim Hocam Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye teşekkür ederim. Gerek daha önce gerekse bu çalışmam esnasında hiç bir yardımı esirgemeyen ve böyle bir konuyu araştırmamıza imkan sağlayan, değerli görüşleri ile bize ışık tutan kıymetli Hocam Prof. Dr. Şaban KUZGUN'a şükranlarımı arz etmeyi kadir şinaslığın bir gereği bilirim.

Elazığ 1997

Sıddık ÜNALAN

(9416)

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ETF	: Ev Halkı Tespit Fişî
BA.	: Başbakanlık Arşivleri
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	: Bakınız
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
DİE.	: Devlet İstatistik Enstitüsü
H.	: Hicri
Hzl.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA.	: İslam ansiklopedisi
İÜEFD.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
KBY	: Kültür Bakanlığı Yayınları
Madd.	: Madde
Müs.	: Müslim
M.	: Miladi
nşr	: Neşir
ölm	: ölümü
S	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc	: Tercüme eden
TKAE	: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri

KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMALAR

Bu çalışmanın büyük ölçüde saha araştırmasına dayandığı bir gerçektir.

Sivas il dahilinde yerleşim merkezlerinde bölgeyi tanıyan özellikle muhtarlar, öğretmenler, imamlar ve o mahaldeki insanlardan bilgi alınmıştır. Alınan bu bilgiler gerektiğinde Vilayet, Nüfus Müdürlüğü, Belediye, Milli Eğitim, Kaymakamlık, Müftülük ve Sağlık Müdürlüğünün hazırlamış olduğu ETF kayıtları ile doğrulamaya çalışıldı. Ayrıca saha araştırması esnasında yanlış anlaşılmalara sebep olabilecek her hangi bir siyasi görüşün, dinin, mezhebin veya tarikatın mensubu görüntüsünü vermemeye azami dikkat edilmiştir. Böylece hem bilgi kaynaklarımızda meydana gelebilecek sapmaların hem de yanlış anlamadan doğabilecek sakıncalara fırsat verilmemiştir. Dolayısı ile konu ilmi bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır. Bunun için de çeşitli din ve tarikat mensuplarının da görüşüne başvurulmuştur. Böyle bir çalışmada sahada derlenen veriler kadar bir takım yazılı belge ve bilgilere de ihtiyaç duyulması tabiidir. Onun için Arşiv Vesikaları, Seyahatnameler-Salnameler gibi tarih araştırmalarının kaynakları arasında yer alan çeşitli eserler de konuyla ilgileri nispetinde kullanılmıştır. Ayrıca ele alınan konu ile alakalı bir kısım araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir. Bunlar :

1- Arşiv Vesikaları

Tarih araştırmalarında temel kaynakların büyük bir kısmını arşiv vesikaları oluşturur. Sivas'da XX. yüzyılda ortaya çıkan gelişmelerin sebebini oluşturan bilgileri arşiv vesikalarında bulmak mümkündür. Özellikle bölgenin geçmiş dönemlerdeki nüfus ve dini yapısını ortaya çıkarabilmek için, o dönemlerde Osmanlı Devleti tarafından meydana getirilen bir takım belgelerden istifade edilmiştir. Bu belgeler, Tapu Tahrir Defterleri, Şeriyye Sicilleri, Cizye Defterleri ve Mühimme Defterleridir.

a- Tahrir Defterleri

Tahrir Defterleri nüfus ve arazi gibi umumi olarak yapılan tespitlerden ibarettir. Osmanlı Devletinde, fethedilen bir bölgenin vergi durumunu tespit etmek için nüfus ve arazi tahriri yapılmıştır. Ayrıca bir bölgede meydana gelen bir afet veya çeşitli sebeplerle göç olmuşsa bu değişikliklerin kaydı için de tahriri yapılmıştır. Bu tahrirlerin 30 yılda bir yapılması kanun haline getirilmiştir. Yapılan tahrirlerde erkek nüfus sayımı ayrıntılı olarak verilmiş, bunun yanında arazi durumu ile oradaki gelir getiren her şey tek tek defterlere yazılmıştır. İlk olarak II. Murad zamanında yapılmaya başlamış olan tahrirler en çok Kanuni Sultan Süleyman (1520- 1566) ve Sultan III. Murad zamanında (1574-1595) yapıldığı gibi son olarak ta 1831 yılında, II. Mahmud döneminde yapılmıştır.

Biz Yusuf Halaçoğlu'nun okumuş olduğu XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden faydalandık. (TD, nr. 267, s. 325- 351, sene 961)

Adı geçen Tahrirlerden özellikle nüfusun yapısı ve dini özellikleri konusunda yararlanılmıştır.

b- Mühimme Defterleri

Mühimme Defteri, Sadaret dairesinde tutulan defterlerden bir kısmı hakkında kullanılan bir tabirdir. Bir kaç çeşide ayrılan Mühimme defterlerinden birincisi, alelade tutulan bir defter olup, açık olarak divan görüşmelerini konu edinir. Diğer bir mühimme defteri ise (Mektum-i Mühimme) gizli olarak yazılan hüküm veya fermanları ihtiva eder. Bu Defterler, genellikle Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatlarındaki idarî ve askerî organların yapısı, çalışma tarzı, müesseselerin işleyişi ve hukuki prosedür, harp tarihi ve lojistik malumat, devletin gayrimüslim cemaat ile ilişkileri ve bunların sosyal hayatı, hac siyaseti gibi konuları ihtiva etmektedir. Biz bu defterlerden, aşağıda zikredeceğimiz tarih ve numaraları belirtilen yerlerden faydalandık.

Mühimme 71/ 163, 25 R. evvel 1002 (1593), Mühimme 27/ 399, 8. Z. 983 (1575), Mühimme 7/ 723, Gurre R. evvel 976 (1568), Mühimme 7/725.

3 R. evvel 976 (1568), Mühimme 7/ 705, 24 Safer 976 (1568), Mühimme 29/ 210, 14 Z 984 (1576), Mühimme 71/ 118, 12 Safer 1002 (1593), Mühimme 33/ 204, 8 Zilkâde 985 (1577), Mühimme 19/ 236, 16 Ra. 980 (1572), Mühimme 10/ 189, 979 (1571), Mühimme 43/ 33, 14 R. âhir 988 (1580)

Yukarıda tarih ve numarasını verdiğimiz Mühimme Defterleri'nden tezimizle ilgili olarak kendi dönemlerine ait çeşitli siyasi, iktisadi ve sosyal durumlarını gösteren yönlerinden faydalandık.

c- Şer'îye Sicilleri

Osmanlı tarihinin kaynaklarından biri olan Şer'îye sicilleri, şeri mahkemelerin tarih sırasıyla tuttıkları kayıtlara verilen addır. Şer'îye sicilleri kadıların devlet merkezi ile yaptıkları resmi yazışmaları, halkın şikayet ve dileklerini, mahalli idarelere ait hukuki düzenlemeler olarak kabul edilen ferman ve hükümleri, en önemlisi de ait olduğu mahallin sosyal ve iktisadi hayatını yansıtan ve aydınlatan mahkeme kararlarını ihtiva eden malzemelerdir.

Tezimizde Saim Savaş tarafından okunan Sivas şer'îye sicillerinden istifade ettik. Bunlardan; 2 nu. Mufassal Defterden, s. 466-480, 79 nu. Mufassal, s. 507-520, 387 nu. Karaman TD, s. 239-240, 287 nu. Mufassal, s. 325-338, 14 nu. Mufassal, s. 14B- 29B, SŞS. 15/ 111, SŞS. 16/181-182 numaralı defterlerden Sivas merkez mahallelerini ve bu mahallede yaşayan dini yapılarla ilgili bilgileri aldık. Ayrıca Ömer Demirel'in okumuş olduğu II. Mahmut dönemine ait şer'îye sicillerinden faydalandık. Bu çalışmada ele alınan (2 Nolu Defter (1196-1202/ 1781-1787), 5 Nolu Defter (1208-1209/ 1793-1794), 7 Nolu Defter (1217-1220/ 1802-1805), 10 Nolu Defter (1230-1233/ 1814-1817), 11 Nolu Defter (1233-1238/ 1817-1822), 15 Nolu Defter (1243-1244/ 1827-1828), 16 Nolu Defter 1247-1248/ 1831-1832) nolu Sivas Şer'îye sicillerinden Sivas'ın merkez nüfusunu, esnaf sayısını, iktisadi yapısını ve dinlere göre dağılımı konusunda yaralandık.

d- Cizye Defterleri

Cizye, gayrimüslim tebaanın iş sahibi erkek nüfusundan hayat ve hüviyetlerinin devletçe korunması ve askerlik hizmetinden muaf tutulmaları karşılığında alınan vergidir. Cizye defterlerinden gayrimüslimlerin isimleri, nüfus durumu ve oturdukları yerleri tespit etmek mümkündür. Cizye 1856 Islahat Fermanı ile kaldırıldıktan sonra, askerlik yükümlülüğü altına giren gayrimüslimler askerlik bedelini ödeyerek bu hizmetten muaf olmuşlardır. Cizye defterleri, Reayadan vergi toplama gayesiyle tutulduğu için güvenilir bir belgedir. Biz Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Numara 76'da kayıtlı 1258 ve 223'te kayıtlı bulunan 1259-1261 tarihlerine ait olan defterlerden faydalandık. Ayrıca Cizye Muhasebesi Kalemi Genel sayısı 3903 ve Özel Sayısı da 104 olan cizye defterinden de istifade ettik.

2- Seyahatnameler

Bilindiği gibi Seyahatnameler, çeşitli dönemlerde seyyahlar'ın gezdikleri bölgelerde tespit ettikleri bilgileri ihtiva eden eserlerdir. Sivas ile ilgili bilgilerin bulunduğu İbn Batuta Seyahatnamesi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Helmuth Von Moltke'nin Türkiye Mektupları ile Charles Taxier'in Küçük Asya adlı eserinden faydalandık.

Adı geçen Seyahatnamelerde şehir hakkında verilen bilgiler mübağalalı olabileceği düşüncesine rağmen kendi dönemlerini yansıtmaları bakımından bizim için birinci el kaynak olarak değerlendirilmiştir. Yukarıda adı geçen seyahatnamelerden şehrin coğrafi, dini ve iktisadi yapısı hakkında faydalandık.

3- Salnameler ve Yıllıklar

İlk olarak 1847 yılında düzenlenen devlet yıllığı (Salname-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye) toplu bir kaynak olarak her yıl genişleterek yayınlanmıştır. Salnamelerin 1869 yılından sonra kent merkezlerinde de yapılmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda ilk kez 1870 yılında Sivas'ın Vilayet Salnamesi yayınlanmıştır. Bu yıldan 1325 (1909) yılına kadar Sivas'ta 18 vilayet salnamesi yayınlanmıştır. Faydalandığımız salnameler ise 1287, 1288, 1293, 1300, 1302, 1304, 1308, 1321 ve 1325 tarihli

olanlarıdır. Adı geçen salnamelerden, Sivas ilinin tarihi, coğrafyası, kültür ve sosyal yapısı ile ilgili vermiş olduğu bilgilerden faydalandık. Bunun yanında adı geçen salnamelerden ilin ve ilçelerin nüfus sayıları ve bu nüfusun dinlere ve mezheplere göre tasnifinden faydalandık. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise salnamelerin yerine kaim olan il yıllıklarından, konumuzla ilgili verilmiş olan bütün bilgilerden faydalandık. Bunlar 1967,1973 ve 1996 il yıllıklarıdır.

4- Diğerleri

Çalışmamızda Arşiv Belgeleri'nin yanında bir çok kaynaktan da faydalandık. Yararlandığımız bu kaynakları Arapça, Batı dilleri, Türkçe telif ve araştırma eserler ile makaleler olarak sınıflandırıp tanıtmaya çalışacağız.

a-Türkçe Kaynaklar

Genel olarak tezimizin bütün bölümleri için Türkçe kaynaklardan faydalandık. Tezimizin giriş bölümündeki konularda, genel tarih kaynakları ve telif eserlerden faydalandık. Bunun yanında çalışmamızın I.II ve III bölümleri için de Sivas'ın kültür, siyasi, iktisadi ve sosyal yapısı ile ilgili bilgi veren bir çok eserlere de müracaat etmekten kaçınmadık. Bu eserlerden bazıları şunlardır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu'nun, "Sivas Şehri" isimli eserini 1928 yılında yazmıştır. Eser şehrin tarihi, coğrafyası ve kültürel yapısı ile ilgili önemli bilgileri haizdir. Bizim için birinci el kaynak olan bu eserden tezimizin tarihi ve kültürel yapısından faydalandık.

Şemseddin Sami, Kamusu'l A'lam. Bu eser XIX yüzyılın sonları itibariyle ilin idari, sosyal, iktisadi ve kültürel yapısı hakkında oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Biz bu eserden ilin iktisadi ve kültür durumu ile ilgili konularda yararlandık.

Mazhar müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, bu eser Milli mücadele dönemi ile ilgili önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Biz bu eserden Atatürk'ün Sivas'a gelmesi ve kongre hakkındaki verdiği bilgilerden istifade ettik. Bunun yanında Vedat Eldem'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, adlı eseri, Bilal Eryılmaz'ın, "Osmanlı Toplumunda Gayri Müslim Teba'nın Yönetimi" gibi bir çok değişik eserlerden

de faydalandık. Adı geçen eserler, Sivas'ı iktisadi, siyasi ve kültürel açıdan tanıtan önemli eserlerdendir. Çalışmamızda bu eserlerden azami ölçüde faydalandık.

b- Yabancı Dilde Yazılan Kaynaklar

Tezimizle ilgili olarak bir çok Arapça kaynaktan faydalandık ki bunlar. Kazvinî'nin "Asârü-l Bilâd ve Ahbar'l İ'bâd", Ebul Fida'nın, "Takvimul Buldan" , Kalkaşandî'nin, " Suphu'l - A'ğşâ'l" , İbn Manzur, "Lisan'ul Arap" ,el-Belazuri'nin, "Futuhu'l- Buldan" adlı eserleridir. Adı geçen kaynaklarda bulunan bilgiler kısa olmasına rağmen önemlidirler. Biz bu Arapça kaynaklardan şehrin adı, sosyal ve iktisadi yapısı hakkında faydalandık.

Batı dillerinde faydalandığımız kaynaklar bazıları şunlardır:

Vital Cuinet, "La Turquie D' Asie": Eser beş ciltten oluşmaktadır. Eserin ilk ve tek baskısı Fransızca olup, Paris'te 1892 yılında basılmıştır. Eser Osmanlı Devleti içerisindeki bütün vilayetler, sancaklar, kazalar ve nahiyelerin sosyal, kültürel ve iktisadi yapıları hakkında bilgi vermektedir. Eser XIX. yüzyılın sonlarını yansıtan temel kaynaklardan biridir. Cuinet, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Fransız elçisi olarak görev yaptığı için verdiği bilgilerin çoğunu devletin resmi kaynaklarından almıştır. Ancak Sivas ve kazalarının nüfusları ile ilgili vermiş olduğu bilgiler Sivas Vilayet Salnamesi ve çağdaşı kaynaklar ile uygunluk içinde görülmemektedir. Nitekim Sivas'ta bulunan Müslümanları Kürt, Kızılbaş, Çerkez, Türkmen ve Türk diye ayrı ayrı değerlendirmek suretiyle de objektif olma özelliğini kaybetmiştir.

Mesrob K. Krikorian, "Armenians in the Service Of the Ottoman Empire" isimli eserinde, 1860- 1908 yılları arasındaki Sivas şehrinin ve sancaklarının sosyal ve kültürel yapısını vermektedir. Nüfusla ilgili bilgileri Cuinet'ten aldığı anlaşılan Krikorian'ın eserinden biz, Sivas'taki Ermeni nüfusu ve sosyal yaşantıları konusunda faydalandık. Fakat bu eseri gayrimüslim nüfusu abartılı verdiği için ilmi ihtiyatla değerlendirdik.

Willam Francis Ainsworth, "Travels And Researches in Asia Minor, Mesopotamia", adlı eserinde Sivas ve kazalarının dinlere göre nüfuslarını vermektedir. Ancak eser, Hristiyan nüfusu abartılı olarak vermiştir.

A. Gabriel, "Monuments Turcs D' Anatolie", isimli eserinde, Sivas'ın o tarihdeki mevcut durumu, geçmiş tarihi, kaleleri ve kültür yapıları hakkında bilgi vermektedir.

Justin Mc Carthy, "Muslim and Minorities", isimli eserinde yazar Anadolu'da yaşayan çeşitli dini gruplar hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Yazarın kaynaklara dayalı olarak hazırladığı bu çalışma, sahasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Biz bu eserden bölgedeki nüfus ve nüfusun dinler itibarı ile dağılımından faydalandık.

Kemal Karpat, " Ottaman Population (1830-1914)" adlı eserinde 1830-1914 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin nüfusunu dini yapısını ele almıştır. Müellif bu araştırmasında çeşitli kaynak ve istatistikleri ilmi usullerle değerlendirerek tarafsız bir şekilde bilgileri vermiştir. Bu çalışmanın bu sahada yapılmış araştırmalar arasında en ciddi eser olduğunu söyleyebiliriz. Biz bu çalışmadan Sivas ve ilçelerinin nüfusları ve nüfusun dinlere göre dağılımından faydalandık.

c- İstatistikler

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından değişik yıllarda hazırlanan eserlerden Sivas ve ilçelerinin sosyal, kültürel ve iktisadi yapıları hakkında çıkarılmış olan bilgilerden azami ölçüde yararlandık.

Bunlar 1927, 1935, 1945, 1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, okul ve öğrenci sayılarını ihtiva eden Milli Eğitim İstatistikleri, 1993,1994, Örgün Eğitim istatistikleri, 1969, 1977,1991 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları ile 1973, 1987, 1992 Kültür İstatistikleri sayabiliriz.

d- Makaleler

Tezimizde yararlandığımız önemli makalelerden bazıları şunlardır. Hakkı Acun, "Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri", Muhiddin Tuş, "XIX. Asır Ortalarına Doğru Sivas'ın İktisadi Yapısı", Kerim Yund, "Sivas Adı ve Ötesi", Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rûm"

Yukarıda örneklerini verdiğimiz bu makaleler, şehrin tarihi seyri içinde iktisadi, sosyal ve politik durumunu anlattığı gibi, günümüzdeki ekonomik ve sosyal durumunu da anlatmaktadır.

GİRİŞ

Orta Anadolu'nun en büyük kentlerinden biri olan Sivas, tarihin en eski devirlerinden beri iskan alanı olarak bilinmektedir.¹ Doğudan gelen her akın, veya batıya yöneltilmiş her saldırı mutlaka Sivas'ta duraklamıştır. Askeri bakımdan önemli bir yol üzerinde bulunan Sivas'ın küçük bir kaleden, bir şehir olmaya yönelmesi muhtemelen Roma devrinde olmuştur. Bizans hakimiyeti zamanında askeri önemini koruyan şehir, Justinyen tarafından yeniden tamir edilmiştir. Sivas, Emeviler zamanında kısa bir süre Araplar'ın eline geçmiştir. Şehir, bulunduğu konumu itibarı ile Kashi bölgesinde, bir taraftan Göksun diğer taraftan Gürün Geçitleri'ne hakim olmakla askeri bir öneme sahiptir. Gürün'de Şuğul Vadisi'nde bulunan Hitit yazıları bunu doğrulamaktadır.² Kral yolu diye bilinen, tarihin en eski ticaret yolu şimdiki Samsun, Tokat ve Sivas'tan geçmektedir. Bütün kervan yollarının da buradan geçtiğini görmekteyiz.³ Bu yollar MÖ. 300-100 yıllarından beri Kral Yolu olarak bilinmektedir.⁴

Yunan - Roma yol ağı, milattan önceki üç asır içinde konumu ne ise, milattan sonraki asırlarda da aynı özelliğini korumuştur.⁵ Bir çok kavim, bu yoldan Anadolu içlerine kadar gelmiş ve aynı yolu takip ederek geri gitmişlerdir. Bu yol üzerinde kurulan bir çok kervansaray ve hanlar bunun açık örneklerinden biridir. Bu yollar vasıtasıyla Sivas, Anadolu'nun ticaret merkezi olmuş ve bu ticaret yolu İtalya'ya kadar uzanmıştır.⁶ Anadolu'ya

¹ İ. Kılıç Kökten, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Belleken*, VIII/32, 1944, s. 662-667

² Rıdvan Nafiz- İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1346- 1928, s. 3; Şemseddin Günaltay, *Yakınşark II Anadolu (En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilasına Kadar)*, Ankara, 1987, s. 191, 311.

³ Ramsay, a.g.e., s. 27; Hamid Sa'di, "Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları", C. 5, S. 28, *Türk Yurdu*, İstanbul, 1927, s. 360-367

⁴ Ramsay, a.g.e., s. 44.

⁵ Ramsay, a.g.e., s. 46.

⁶ Ramsay, a.g.e., s. 47.

gelen posta arabaları, kervanlar ve tacirler tarafından takip edilen yol ise Melitene (Malatya) ye kadar gitmektedir. Bu yol kenarlarında dikilen taşlar ve taşlar üzerinde yapılan işaretler Malatya' nın ne kadar mesafede olduğunu gösterirdi. Bu yolların açılmasının gayesi tüm Anadolu illerini Roma'ya bağlamak, bundan dolayı en kolay ve kısa yolun tercih edilmesidir.⁷ Bu yollar Anadolu'nun büyük bir kısmını asırlar boyu birbirine bağlamıştır. Göksu'ndan gelen yol Malatya'ya oradan Sivas'a geçmektedir. Bu yol geçmiş yıllarda kullanıldığı gibi günümüzde de kullanılmaktadır. Sebasteia (Sivas) - Tephrike (Divriği) yol güzergahı Roma dönemine değil, Bizans dönemine ait olsa gerek. Çünkü Roma döneminde bu yol güzergahından söz edilmemektedir.

Selçuklular'ın Anadolu'ya ilk kez gelişleri nehirlerin akış istikametlerini takip ederek olmuştur. Sadece Selçuklular değil İslam'dan önce Anadolu'ya gelen kavimlerin hepsi de bu yolu takip etmişlerdir. Bizans'ın Malazgirt Savaşı'ndan önce Anadolu'da özellikle de Sivas'taki Ermeniler'i yok etmesi, Selçuklular'ın karşısına çıkacak engelleri bölgeden kaldırmış ve direk olarak Bizans'la karşı karşıya gelmişlerdir.⁸ Bu olay da Selçuklular'ın işini kolaylaştırmıştır.

XI. yüzyılda Türkler'in baskısı altında Van bölgesini koruyamayacağını anlayan Vaspurakan kralı Senekerim, bu bölgeyi Bizans İmparatoru II. Bazil'e bırakmış, kendisi de Sebastia ve Fırat'a kadar olan bölgeyi prenslik olarak almıştır.⁹

Sivas şehri, tarihin her döneminde "uç"ta olmuştur. Hititler'le Medler'in, Medler ile Persler'in, Romalılar'la Ermeniler'in, Bizans'la Türkler'in, Danişmentliler ile Selçuklular'ın, Osmanlı ile İlhanlılar'ın ve Memlûklular'ın, Beylikler ile Moğollar'ın münasebetlerinde, XVI. yüzyıldan itibaren bir çok isyanların, (Alevi-Sünni çekişmesi gibi) odak noktası olmuştur. Milli

⁷ Ramsay, a.g.e., s. 47-48.

⁸ Mehmet Altay Köymen, "Anadolu'nun Fethi", 1961 yılı DİBD. Ayrı Basım, Ankara, 1962, s. 92.

⁹ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ankara, 1997, s. 78.

Mücadele sırasında ise Anadolu'nun kurtuluş hareketine öncülük eden bir şehir olmuştur.

Sivas şehri, Kızılırmak kenarında önemli ticaret yolları üzerinde kurulmuş, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar bu özelliğini hiç kaybetmemiştir. Sivas'tan geçen bu ticaret yollarından biri kuzey-güney, diğeri ise doğu-batı uzantısında Anadolu'yu baştan başa kat ederek uzanmaktadır. Bu yollar kuzeyde Samsun ve Trabzon şehirleriyle Karadeniz limanlarına, güneyde Antalya limanına ve buradan Şam, Halep, Bağdat, Tebriz ve Mısır'a kadar, Batıda ise İstanbul ve İzmir şehirlerine kadar uzanmaktaydı.

XIII. yüzyılda ise şehir en zengin dönemlerinden birini yaşamıştır. XIV ve XV. asırlarda da önemini korumuş olan Sivas, Timur döneminde yakılıp yıkıldıktan sonra bir daha eski ihtişamını bulamamıştır.

Sivas şehri jeopolitik önemini Milli Mücadele günlerinde korumuş ve halen bu önemini korumaya devam etmektedir. Anadolu için söylenen kavimler kapısı sözüne en uygun yerin Sivas şehri olması gerektir. Çünkü ilk çağlardan beri adı anılan, en büyük savaşların yapıldığı, büyük zulümlerin yaşandığı, varlık içerisinde kıtlıkların çekildiği, konup göçerliğin en çok olduğu yer Sivas'tır dersek mübalağa etmiş olmayız. Anadolu ile Asya'yı birbirine bağlayan yol güzergahı üzerinde bulunan Sivas İç Anadolu Bölgesinin doğu kısmında yer alır. Şehir, Kızılırmak ovasının dağlarla birleşen kuzey yamacında kurulmuştur. Yaklaşık 28.488¹⁰ km² alana sahip olan il, Konya ve Ankara'dan sonra Türkiye'nin üçüncü büyük şehridir.¹¹

Şehir, doğuda Erzincan, batıda Yozgat, kuzeyde Giresun, Ordu, Tokat, güneyde Malatya, Maraş ve Kayseri illeri ile çevrilmiştir. 1990 sayımına göre 767.481 nüfusa sahip olduğu anlaşılan ilin denizden

¹⁰ 1973 il yillığı s. 23; Sivas 96 İl Yillığı, s. 4; Sivas İl Yillığı 1967, s. 58; İbrahim Yasak, Sivas İli, Sivas, 1994, s. 23; Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6836

¹¹ Besim Darkot, "Sivas" IA. C. X. , İstanbul, 1967, s. 569.

yüksekliği 1275 m. dir.¹² Yüzey şekilleri bakımından yüksek platolar, dağlar ve derin vadilerin oluşturduğu anlaşılabilir şehrin toprakları organik kalker, kil, marn, gre, kum, kaya tuzu, jips, linyit gibi çeşitli türleri ihtiva etmektedir.¹³

İlin batısından doğusuna doğru gidildikçe yüksekliğin arttığı görülmektedir. Nitekim Sivas ili sınırları içerisinde yüksekliği 3000 metreyi aşan bir çok dağ silsilesinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu cümleden olarak yüksekliği (2.527 m) olan Çamlıbel ve Yıldız Dağı, (2406) Akdağ ve Aşmalı Dağ, (2621)Çimen Dağı, Tekeli Dağı ve Köse Dağı, (3.050 m), Kızıl Dağı (3.015 m), Kaz Dağı, Karabel ve Sarıçiçek Dağlarını sayabiliriz. Bu dağlar Sivas ilinin % 46,2 lik bir alanını kaplamaktadır. Adı geçen dağlar Kelkit ve Kızılırmak vadisi arasında kalan kuzey-doğu Anadolu dağlarının güneye doğru uzantılarıdır. Bunun yanında İlin kuzey kısmında Akdağlar adıyla bilinen Sivas-Yozgat ve Sivas-Tokat sınırını buluşturan ve Kızılırmak vadisinin batısından başlayıp kuzeye doğru uzanan dağ grupları da vardır. Bunların içerisinde yüksekliği 2.235 metreyi bulan Karababa, 2.137 m. Güldede, 1.930 m. Dikilitaş ve 1.916 m. ile Çamlıbel dağlarını sayabiliriz.

Diğer bir dağ grubu da, Toroslar'ın kuzeye doğru açılan bir kolu olan Tecer Dağları'dır. Gemerek ve Şarkışla ilçelerinden başlayarak ilin ortalarına doğru değişik isimler altında uzanan bu dağlar genelde yüksektir. Nitekim Kulmaç Dağı 2.079 m, Hafik'te Gürlev Tepesi 2.688 m, Beydağı 2.802 m, Gemerek Şarkışla arasında kuzey-doğuya doğru uzanan Karayüce Dağı 1.712 m., Yücepınar Dağı 1.789 , Yama Dağı 2.631 m. ve Ozantepe Dağı 2.371 m. yüksekliğe sahip dağlardır. Bunların dışında Tahtalı Dağı 2.719 m. Gürün civarında Hezanlı Dağı 2.283 m. yüksekliği bulunan dağlardır.¹⁴

Orman bakımından oldukça fakir olduğu bilinen bu dağlarda üç-dört yüz yıl evvel orman sahalarının olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde tahribat ve bakımsızlıktan dolayı bu ormanların azaldığı anlaşılmaktadır. Bu

¹² Fuad Gücü Yener, *Türkiye Coğrafyası Defterleri*, İstanbul, 1938, s. 95; Doğan Kaya, "Sivas İlinin Coğrafi Özellikleri, Tarihçesi ve Kültürel Yapısı", *Yedi İklim*, IX, S. 66, (Eylül 1995), s: 118.

¹³ Vedat Önsal, *Sivas Analitik Etütleri*, Sivas, 1968, s. 16.

¹⁴ Kaya, a.g.m., s. 118.

gün kuzeyde Koyulhisar ilçesinde karaçam ormanları iyi bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir. Bundan başka Zara'da Karadaş ve Üstükyurdu, Hafik, Kızılca Viran'da Suşehri'nde Kızıldağ da, Yıldızeli'nde ağmı Balamur ormanları bulunmaktadır. Ayrıca buralarda sarıçam ve kayın ormanları, Yıldızeli'nde ise meşe ve sarıçamdan meydana gelmiş ormanları görmek mümkündür.¹⁵

İl topraklarının % 47,6'sını kapsayan yaylaların en önemlisi Uzunyayla ve Meraküm yaylasıdır. Bunların dışında irili ufaklı bir çok yaylası da bulunmaktadır. Bu yaylalardan Uzunyayla, Gemerek-Şarkışla sınırından başlayıp, Kangal ilçesinin güney kısmını kapladıktan sonra Gürün'de Çal dağlarına kadar uzanıp 1500-2000 m. yüksekliğe kadar ulaşır. Karasal iklimin hakim olduğu bölgede yazlar biraz serin kışlar soğuk geçmektedir. Uzunyayla Anadolu'nun hem tahıl ambarı hem de hayvancılık bakımından önemli bir yeridir. Marküm Yaylası ise, Sivas şehir merkezinin kuzey tarafında 1.500 metre yüksekliğe sahip oldukça geniş bir yayladır. Karasal iklim buranın tamamına hakimdir. Bazı yerlerinde ormanlıklara ve ağaç topluluklarına rastlanılmaktadır. Yaylada kuru tarım yapılmakla beraber hayvancılık burada daha üst seviyede gelişmiştir.

Sivas şehri akarsu bakımından oldukça zengin olmakla beraber vadilerin dar ve derin olmasından dolayı yeteri kadar tarım alanında bu suların faydalanılamamaktadır. Bu akarsulardan Kızılırmak, Kızıldağ tepesinin güney yamaçlarından bir kaç kol halinde çıkan, İmranlı yakınlarına kadar ayrı olarak gelen ve İmranlı'da birleşerek Kızılırmak adını alır ve Türkiye'nin en uzun ırmaklarından biridir. Kızılırmak, Köseadağ eteklerinde Habeş (Arap) çayını alarak, Hafik önlerinde Kuruçay ve Acıçayı da katarak Sivas önlerinden geçer, Sivas'ta ise Tecer çayı, Mundar ırmak, Mısmıl ırmak ve batıda Yıldız ırmağını alarak Yıldızeli topraklarından geçerken Kalınsuy'la birleşir, Şarkışla'da ise Kaldırak çayı ve Acısu çayını, Gemerek'te Sınır çayı,

¹⁵ Kadri Erdil, Sivas Rehberi, Sivas, 1953, s. 5. 6.

Kasimbeyli deresini ve son olarak Sızır kasabasında bulunan Göksu çayını aldıktan sonra Deveboynu yöresinde Sivas topraklarını terk eder. Kızılırmak Anadolu'nun ortasından büyük bir kavis çizerek Karadeniz'e dökülür.

Kelkit Çayı, Gümüşhane topraklarında doğup Suşehri ilçesi sınırlarında dar ve derin vadiden geçerek Koyulhisar, Reşadiye sınırlarıyla Sivas topraklarını terk eder. Tozanlı Çayı, Köseadağ'ın batı yamaçlarından çıkan ve bir kaç kaynakla birleşen oldukça meyilli bir akıntıya sahip olup, Doğanşar'a kadar devam eder. Bu çayın üzerinde Almus barajı bulunmaktadır. Çaltı Çayı, Sivas'ın güney sıradağlarından çıkar ve Divriği yakınlarında Cürek boğazında Sincan çayıyla birleşerek bu ismi alır. Keban barajının kaynaklarından olan bu çayın uzunluğu 180 km. yi bulmaktadır. Fırat nehrinin önemli kollarından biri olan Kangal Tohması adı ile anılan Tohma Çayı, Şarkışla sınırları içinde bulunan Karatonus dağlarından doğmaktadır. Bu suya Çamurlu da denmektedir. Gürün Tohması, Tahtalı dağlarının eteklerinden doğup Gürün ilçe merkezinin önlerinden geçerek Gökpinar ve Sazcağız derelerini de alarak Malatya sınırları içerisinde Kangal Tohmasıyla birleşip Fırat nehrine dökülür.¹⁶

Sivas ili hudutları içerisinde bulunan göller ,Tödürge Gölü, Hafik Gölü, Lota Gölü ve Gürün Gökpinar Gölü'dür. Ayrıca Bostankaya, Acıgöl, Gölova ve Aygır gölleri de vardır.¹⁷

Sivas, İç Anadolu bölgesinin en soğuk illerinden birisidir. Komşu illere göre deniz seviyesinden yüksekliği ve yeryüzü şekillerinin engebeli olmasından dolayı basıncın yazın düşük, kışın yüksek oluşu en büyük etkendir. Genellikle Sivas'ta kışları soğuk ve uzun geçmektedir. Yazları ise kısa olup sıcak ve kurak geçmektedir. Yaz aylarında sıcaklık 38 C' ye kadar yükselmekte, kışları ise -35 C' ye kadar düşmektedir. Sivas'ta yıllık yağış ortalaması 413.5 milimetre kadardır.¹⁸ Genel hatlarıyla coğrafyası ve jeopolitiğini değerlendirdiğimiz bölgenin çok eskiden beri yerleşim alanı

¹⁶ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6838-6839.

¹⁷ Kaya, a.g.m., s. 118.

¹⁸ Kaya, a.g.m., s. 119; Önsal, a.g.e., s. 13-14.

olarak kullanıldığı da bir gerçektir. Günümüzde Sivas adı ile bilinen şehir, tarihi süreç içerisinde bir çok değişik isimle de anılmıştır. Nitekim Sivas'ın ilk çağlardaki adı ile ilgili olarak bir çok isimler (Talaura, Megalopolis, Karana) kullanılmakla beraber¹⁹, Romalılardan önce Diyopolis veya Diyospolis adının verildiği belirtilmiştir. Roma döneminde, Sebaste Cilicia, Sebaste Pophlogonia, Sebaste Phrygio, Sebaste Pontus, Sebasteia Megolopolis gibi isimlerin sonlarına değişik ekler getirilerek duruma göre yer isimlerinin belirtildiği söylenmektedir.²⁰ Nitekim şehir, Roma Kralı Pompey'den sonra Sebasteia Megapolis ismini almış ve ilk İmparatorluk zamanında buraya "Sebasteia" denmiştir.²¹ Bu ismin Pontus Kralı Poleman'ın dul zevcesi Kraliçe Pythodoris tarafından, Roma İmparatoru Augustus şerefine verildiği söylene de, buranın Sivas şehrinin yanında Niksar olması da muhtemeldir.²²

Diğer taraftan Sivas adının şükran, minnet ve şefkat anlamlarına gelen Farsça bir kelime olan "Sipas"dan geldiği de söylenmektedir.²³ Hüseyin Hüsamettin ise Sivas isminin Sebasit'ten geldiğini iddia etmektedir. Müellif, Sebasit'ler'in Turani kavimlerden bir oymak olduğunu söylemekte ve Sivas kelimesinin Sebasit ve Sevasit kelimeleri ile aynı olduğunu belirtmektedir. Bu ismin "Savas-Sevas" gibi kelimelerle de aynı manaya geldiğini ve bu isimlerin hepsinin Turani olduğunu söylemektedir.²⁴

¹⁹ Besim Darkot, "Sivas" İA. C. X, İstanbul, 1967, s. 570

²⁰ W. M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (Çev: Mihri Pektaş) İstanbul, 1961, s. 490, 492, 504, 508.

²¹ Ramsay, a. g. e., s. 361.

²² A. Gabriel, *Monuments Turcs D' Anatolie*, 11 Paris, 1934, s. 133; Ali Saib, *Coğrafyayı Mufassal Memalik-i Devleti Osmaniyye*, İstanbul, 1304-1886, s. 205; Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul, 1993, s. 118; Darkot, "Sivas" C. X, s. 569; Mehmet Önder, "Anadolu Adları Üzerine Efsanelerin Oluşumu", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül, 1984, Ankara, s. 69-73.

²³ Necdet Buluz, "Sivas Adı", *Sivas Folkloru*, S. 14, Mart 1974, s. 7; Kerim Yund, "Sivas Adı", *Sivas Folkloru*, S. 12, Ocak, 1974, s. 3.

²⁴ Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. II, İstanbul, 1927, s. 121, 122.

Evliya Çelebi ise Sivas Şehri'nin Hz. Zekeriya (as) zamanında, Cimcime'nin kral olan Sebast ismindeki kardeşi tarafından kurulduğunu dolayısıyla Sivas adının kral "Sebas" tan geldiğini ifade etmektedir.²⁵

Arap kaynaklarından Lisan'ül Arap'ta şehir"mekan" anlamına gelen Sevas olarak geçmektedir.²⁶ Kamusu'l Muhitte ise "Sevas"ın Rum diyarında bir belde olduğu belirtilmektedir.²⁷ Diğer taraftan şehrin ismi ile ilgili olarak Futuhu'l-Büldan 'da, Ebu Bekir'in (r.a) halifeliği döneminde Amr b. As'ın Gazze'yi, arkasından da "Sebastia"yı ve Nablus'u Feth ettiği şeklinde bir ifade bulunmaktadır.²⁸

Selçuklular döneminde ise şehre yücelik beldesi anlamına gelen "Dar'ül-Ala" adı verilmiştir.²⁹ Sivas şehri, XI. yüzyıldan itibaren Danışmend'lilerin egemenliği altına girmiş ve "Danışmend İli" adını almıştır.³⁰ Bunun yanında Sivas isminin kaynağı ile ilgili olarak bir çok değerlendirmenin olduğu da görülmektedir. Nitekim Charles Texier'e göre Sivas ismi, Sezar'dan gelmektedir. Bu isim genelde Asya'nın sayılı olan şehirlerine verilen isimdir. "Sebastia" ismi de Sezar'a hürmeten verilmiş isimlerden olup, aynı kelimedenden türemiştir.³¹

Görüldüğü üzere en eski kaynaklarda şehrin adı, "Sebaste" olarak kullanıla gelmiştir.³² Kanaatimize göre Sivas ismi, Sebaste'den gelmiş olmalıdır.

²⁵ Mehmet Zillioğlu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. III, Ankara, 1976, s. 847; Buluz, a.g.m., s. 7.

²⁶ İbn Manzur, *Lisan'ul Arap*, C. VI, Beyrut, 1410, s. 109

²⁷ Osman b. Süleyman Penah, *Okyanus*, C. II, 1250, s. 249; Kazvinî, Zekeriyya İbn Muhammed b. Mahmud, *Asârü-l Bilâd ve Ahbarül l'bâd*, Beyrut, ?, s. 537; Ebul Fida, İmadeddin İsmail b. Muhammed b. Ömer el- Ma'ruf, *Takvîmu'l Buldan*, Beyrut, 1830, s. 385'te (Anlattığına göre Sivas: Sinin Kesresi ile ve Yanın Sükunuyla ve Vavin Fethası ile elif ve Sinledir der.) ; Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subhu'l A'şâ FI Sînâ'ti'l-İnşâ*, Cüz, V, Lübnan, ?, s. 332

²⁸ Belazuri, *Futuhu'l- Buldan*, (Çev: Mustafa Fayda), Ankara, 1982, s. 197

²⁹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1991, s. 57.

³⁰ *Yurt Ansiklopedisi*, "Sivas", C. IX, İstanbul, 1982-1983, s. 685.

³¹ Charles Texier, *Küçük Asya*, (Çev: Ali Suad), C. I-III, İstanbul, 1329, s. 28; Ebu'l Ferec, *Ebu'l Ferec Tarihi*, (Çev: Ö. Rıza Doğrul), C. I-II, Ankara, 1987, s. 90'da Sebastia isminin Sebatu'sun şerefine verildiğini ve bununda Augustus Sezar olduğunu belirtmektedir.

³² Ramsay, a.g.e., s. 55, 89, 149.

Sivas şehrinin ilk defa nerede ve kimler tarafından kurulduğu ve ne isim verildiği kesin olarak tespit edilememiştir. Bu hususta çeşitli rivayetler vardır. Kuruluş yeri olarak kimi Kabira'dan, kimi Kızılırmak kenarından, kimi de Gavraz Köyü yakınlarından bahsederler. Bizce kesin yeri belli olmamakla beraber, başka bir yerde kurulmuş olsa bile, zamanla şehir bugünkü yerine yerleşmiş ve Anadolu'nun büyük şehirlerinden biri durumuna gelmiştir.

Binlerce yıldan beri bir yerleşim merkezi olan Sivas'ın kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, Evliya Çelebi'nin anlattığı gibi, bir rivayete göre Sivas şehrini Şah Kiyomers'in kurduğu, diğerine göre de Dahhâk Mari'nin kurduğu söylenir.³³ Sivas'ın yazılı tarih öncesi dönemleri hakkında kesin bilgilere sahip olmamakla beraber, yapılan çalışmalar ve arkeolojik kazılarda elde edilen bulgularda sıkça rastlanan höyük, tümülüs ve eski şehir harabeleri, Sivas'ın tarihin ilk devirlerinden beri bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir.

Sivas'ın kurulduğu bölgenin stratejik bakımdan çok önemli bir yer olması ve tüm yolların yörede birleşmesi, şehirleşme tarihini en eski devirlere kadar götürmektedir.

Eski bir yerleşim merkezi olduğu bilinen Sivas'ın, MÖ. 2000 ve 2600 yıllarından beri iskan edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1927 yılında Amerikan Şikago Üniversitesi'nden Vander Osten ve 1945 yılında Türk arkeologlardan Tahsin Özgüç'ün yapmış oldukları kazı çalışmalarında Bakır ve Tunç devirlerine ait birçok eser bulunmuştur. Bu cümleden olarak Kızılırmak yakınında bulunan Maltepe Höyüğü'nde, Tödürge Gölü Çilhasan mevkiinde, Kültepe'de ve aynı gölün batısında Tepecik Höyükleri'nde bulunan eserleri sayabiliriz. Bu da bize bu yörelerin Bakır ve Tunç devirlerinden beri iskan edildiğini göstermektedir.³⁴

Bölgenin en eski sakinlerinin ise MÖ. 2000'li yıllarda Sivas'ı da içine alan bir bölgeye hakim oldukları bilinen Hititler olduğu görülmektedir. Hitit

³³ Mehmed Zillioğlu , *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. III-IV, İstanbul, 1966, s. 847.

Devleti'nin kurulmasından önce bölgeye Hatti Ülkesi de denilmektedir ki, bu bölge Kızılırmak havzası ve şimdiki Boğazköy'ü de içine almaktadır.³⁵

Tarihin bu dönemlerinde Anadolu'da egemenlik süren devletlerin, Sivas ile olan bağlantılarını ve yerleşimlerini geniş olarak aydınlatacak veya o dönem hakkında kesin bilgiler verecek bir kaynağa sahip değiliz. Dolayısı ile Sivas'ın tarihini Anadolu'nun 8-10 ilini içine alan Kapadokya tarihi içerisinde incelemek mümkün olacaktır. Çünkü Kapadokya'nın tarihte bilinen ilk sahipleri Hititler ise de, Hititler'in Kapadokya'ya yerleşmesinden önce burası güneyden gelen Sami kavimlerinin akınlarına uğramış, bu akınlar sürekli bir egemenliğin ve yerleşimin kurulmasıyla sonuçlanmamıştır.³⁶

Merkezi Kayseri (Mazaka) olan Kapadokya'nın³⁷, Kashi bölgesinde ise Sivas bulunmakta idi. Burası bir yönden "Koküsüs" (Göksun), diğer taraftan *Tegarama* (Gürün) geçitlerine hakim olmakla askeri bir öneme sahipti. Gürün'de Şugul vadisinde bulunan Hitit yazıtları da bunu doğrulamaktadır.³⁸

MÖ. 713 yılında Asur Kralı Sargon Kapadokya'yı ele geçirmiş ise de, Asurlular burayı uzun bir süre ellerinde tutamamışlardır. Daha sonra Sit (*Soka*) lerin saldırısına uğrayan Kapadokya MÖ. 585' te Lidya ve Medya arasında sınır Kızılırmak olmak üzere ikiye bölünmüştür.³⁹

Sivas'ın da içinde bulunduğu bölgeye ikinci olarak Makedonya Kralı Büyük İskender MÖ. 334-332 tarihlerinde hakim olmuş ve daha sonra Anadolu'da durmayarak, bu bölgeyi subaylarına bırakmıştır. Subaylar, Sabistes askerlerinin Sivas'ı yağmalamasına göz yumunca, halk ayaklanmış ve Pers yöneticilerinden I. Ariarates'i başlarına idareci olarak seçmişlerdir.⁴⁰

³⁴ Kılıç Kökten, "Orta Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *Bellekten*, VIII/32, 1944, s. 659-667 ;Tahsin Özgüç, "Maltepe(Sivas Yanında) Kazısı", *Bellekten*, XI/ 44, 1947, s. 641-642.

³⁵ Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1962, s. 65.

³⁶ Nafiz-Hakki, a.g.e., s. 2.

³⁷ Rabia Demirören, *Sivas Tarihi*, Sivas, 1959, s. 2.

³⁸ Nafiz-Hakki, a.g.e., s. 3;Günaltay, a.g.e., s. 191, 311.

³⁹ Nafiz-Hakki, a.g.e., s. 4;Hasan Tahsin, *Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*, İstanbul, 1932, s. 32-33; Fahrettin Başel, *Sivas Bülteni*, Sivas, 1935, s. 12.

⁴⁰ A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1968, s. 414-415

Ariarates kurduğu Kapadokya Krallığı'nı kısa zamanda genişleterek Zile, Turhal ve Trabzon'a kadar uzanmıştır. Ancak Ariarates kuzey komşusu, Pont Devleti'nin siyasi entrikaları karşısında zor duruma düşmüş ve şehrin Romalılar ve Ermeniler tarafından yağmalanmasına engel olamamıştır. Nihayet Tiberius bölgeyi ele geçirmiş ve bir Roma eyaleti olarak ilân etmiştir.⁴¹ Romalılar, Kapadokya bölgesine tamamen hakim olduktan sonra şehri ve kaleyi büyük ölçüde imar etmişler, müteakiben çevresinde bulunan devletleri de birer birer hakimiyeti altına almaya muvaffak olmuşlardır. Böylece Sivas şehri, 500 yıl kadar Romalılar'a tâbi bir krallık olan Pont Krallığı'nın yönetimi altında kalmıştır.⁴²

Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrılması ile, Sivas şehri Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır.⁴³ MS. VIII. asırda ülke "Thema" adı verilen üç askeri bölgeye ayrılmış ve Sivas bu üç yönetim bölgelerinden birinin merkezi durumuna getirilmiştir.⁴⁴

Bizans dönemi olarak da bilinen bu dönemde, Anadolu'ya Müslüman Emeviler akınlar düzenlemiş, Halife Abdümelik'in kardeşi Muhammed bin Mervan komutasındaki İslam orduları, Hicri 73 (692) yılında Sivas yakınlarında II. Justinien komutasındaki Bizans ordusunu mağlup etmiştir. Yapılan bu savaş neticesinde, Sahabe olduğu söylenen Abdulvahab-i Gazi şehit düşmüştür ki günümüzde bu şahsın türbesinin Kılavuz Mahallesi'nde "Yukarı Tekke" diye bilinen mahalde mevcut olduğu söylenmektedir.⁴⁵

Miladi X. yüzyıldan itibaren ise bölgede Arap hakimiyetinin zayıfladığı ve yeni bir güç olarak Selçuklular'ın ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Anadolu'ya yapılan akınlar Tuğrul Beyin zamanında prens Hasan tarafından yapılmış, 1048'de Prens Hasan Bizans tarafından öldürülünce bunun intikamını almak için Tuğrul Bey kardeşi İbrahim Yınal'ı Anadolu'ya

⁴¹ Nafiz-Hakkı, a.g.e., s. 7

⁴² Erdil, a.g.e., s. 22.

⁴³ Erdil, a.g.e., 22-23.

⁴⁴ Hikmet Denizli, "Sivas Tarihi ve Eserleri", Revak, S. I, Sivas, 1991, s. 11.

⁴⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. III-IV, s. 854; Nafiz-Hakkı, a.g.e., s. 147; Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbnameler, Ankara, 1992, s. 25.

göndermiştir.⁴⁶ Tuğrul Bey (1054-1055) yılında Anadolu'yu fethetmek üzere bugünkü Türkiye sınırlarını aşan, ilk Selçuklu hükümdarı olmuştur.⁴⁷

Tuğrul Bey zamanında Anadolu'ya gelen öncü kuvvetler Sivas'ı ele geçirmiş ve bu bölgeyi tehlikesiz bir hale getirmişlerdir. Ancak bu akınlar Anadolu'da toprak kazanıp yerleşmek amacı ile değil, Bizans kuvvetlerini denemek ve yıpratmak için yapılmıştır.⁴⁸ Nitekim Sultan Alparslan Mart 1068'de Kayseri üzerinden Sivas'a, oradan da Divriği yönüne hareket etmiş ve buraların durumu hakkında bilgi edinmiştir.⁴⁹ Yapılan bu akınlardan, asıl darbenin sonradan vurulacağı ve Anadolu'yu kendilerine ebedi yurt edineceği gayesi 26 Ağustos 1071'de Malazgirt Zaferi ile anlaşılacaktır.⁵⁰

1071 Malazgirt Zaferinden sonra Sultan Alparslan, komutanlarından Emir Danişmend Gazi'yi Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Turhal, Çorum, Osmancık, Çankırı ve Kastamonu gibi yerlerin fethi ile görevlendirmiştir.⁵¹

Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra Emirler, kendi bölgelerine sahip çıkıp kendi adlarını taşıyan devletçikler kurmuşlardır. Bu cümleden olarak Emir Danişmend de Sivas'a hakim olarak Sivas'ı "Danişmend ili" olarak isimlendirilmesine vesile olmuş ve burayı kurduğu beyliğe başkent yapmıştır.⁵²

Danişmend Gazi'nin hayatı hakkında yeterince bir bilgiye sahip olmamakla beraber, kaynaklarda ismi Melik-i Muazzam Danişmend Ahmed

⁴⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944, s. 46; Ali Sevim, *Azîmî Tarihi*, TTK, Ankara, 1988, s. 8; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle, Selçuklu Ermeni İlişkileri*, TTK, Ankara, 1983, 7-11; Küçük, *Ermeni Kilisesi*, s. 78-79.

⁴⁷ Köymen, *a.g.m.*, s. 93,94,96; Sevim, *Selçuklu Ermeni İlişki.*, s. 15; Yinanç, *a.g.e.*, s. 49

⁴⁸ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma, Neşri Tarihi*, (Çev: F. Reşit Onat-M. A. Köymen), C. 1, Ankara 1987, s. 31; Yinanç, *a.g.e.*, s. 56-57

⁴⁹ Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi*, (Çev:M. Nüri Gençosman-F.N.Uzluk),Ankara, 1943, s. 113; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990, s. 11; Yinanç, *a.g.e.*, s. 65

⁵⁰ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları* s. 13

⁵¹ Yinanç, *a.g.e.*, s. 80

⁵² Aksaraylı, *a.g.e.*, s. 113; Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye*, İstanbul 1927, s. 220; M. Halil Yinanç, "Danişmend" mad. IA. C. III, İstanbul 1963, s. 468-479; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990, s. 22; Abdülkerim Özaydın, "Danişmend" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. VIII, İstanbul 1989, s. 117.

Gazi bin Ali et-Türkmani şeklinde geçmektedir.⁵³ Etnik menşei hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim bunlardan bir kısmı Danişmend'in bir Ermeni Prensi olduğunu, Rumlar'ın tazyikine dayanamayarak İran'a kaçtığını ve orada Müslüman olduğunu, daha sonra da Sivas'a ve Rum hududuna danışman tayin edildiğini söylemişlerdir. Başka bir görüşe göre ise Danişmend'in adının Tayla (Tabu) olduğu⁵⁴, Türkmenlere öğretmenlik yaptığı ve gitgide hükümdarlığa kadar yükseldiği söylenmektedir.⁵⁵

Danişmend Gazi'nin Sivas'ı bir kaza merkezi haline getirmesinde ve Anadolu'da Rumlar'la olan savaşlarında kendisine Çavuldur Çala, Hasan bin Megiyya, Eyyüb. bin Yunus, Süleyman b, Nu'man, Kara Doğan, Kara Tegin gibi beylerin de büyük yardımları olmuştur.⁵⁶

Danişmend Gazi'nin, 1100 tarihinde Malatya'yı ülkesine katması⁵⁷, Bizans prensi olan Buemun'u tutsak etmesi, Çankırı, Kastamonu gibi batı illerini elde edip Merzifon'a kadar dayanması⁵⁸, Bizans'ı çileden çıkarmıştır. Bunun üzerine Bizanslıları, Danişmend Gazi'nin üzerine yürümüş ve Amasya ile Sivas arasındaki bir yerde yapılan savaşta Bizans ordusu yenilmiştir. İkinci bir karşılaşma da Konya Ereğli'sinde yapılmış, burada da yenilen Bizans ordusu târumâr olmuştur. Nihayet Danişmend Gazi'nin 1105 tarihinde öldüğü ve mezarının günümüzde Tokat'a bağlı bir ilçe olan Niksar'da olduğu söylenmektedir.⁵⁹

Danişmend Gazi'nin ölümünden sonra yerine, oniki oğlundan en büyüğü olan Melik Gazi geçmiştir. Babasının sağlığında Amasya valisi olan Melik Gazi, başa geçer geçmez dokuz kardeşini öldürtmüştür. Bu sırada

⁵³ Özeydin, a.g.e., C. VIII, s. 121.

⁵⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, (trc: Abdülkerim Özeydin), C. X, İstanbul, 1987, s. 247.

⁵⁵ Yinanç, "Danişmend" C. III, s. 468, Ayrıca Danişmend Gazi ile ilgili geniş bilgi için Necati Demir, Danişmend-nâme'nin Dil Özellikleri (gramer- metin- sözlük), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1996, vr. no, 7a-7b

⁵⁶ Yinanç, a.g.e., s. 90; Abdülkerim Özeydin, "Danişmend" ,I A. TDV. C. VIII, İstanbul 1993, s. 467-469.

⁵⁷ Ebu'l Ferec, Ebu'l Ferec Tarihi, C. I-II, (Ö. Rıza Doğrul), Ankara, 1967, s. 341-343; Yinanç, a.g.e., s. 103

⁵⁸ İbnü'l Esir, a.g.e., C. X, s. 248; Rafet Yinanç, Dulkadir Beyliği, Ankara, 1989, s. 1-2.

⁵⁹ Rıza Nur, Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, 1343-1925, s. 270.

Konya Sultanı Kılıç Arslan ölmüş, oğulları taht kavgasına başlamıştı. Melik Gazi de o sırada damadı olan Kılıç Arslan'ın oğullarından Mesud'un yanında yer almıştır. Diğer taraftan Melik Gazi, daha önce Selçuklular tarafından ele geçirilmiş olan Malatya'yı da 1124'te kuşatıp yeniden ele geçirmiştir.⁶⁰

Melik Gazi'nin 1134'te ölümü ile, yerine geçen oğlu Mehmed Gazi, bir taraftan kardeşleriyle diğer taraftan Bizanslılar'la uğraşmak zorunda kalmıştır. 1141'de Bizans'la yapılan savaşı kazanıp, Bizans'ı hezimete uğratmış ancak ertesi yıl Kayseri'de ölmüştür. Bundan sonra Danişmend iktidarı Mehmed Gazi'nin vasiyeti üzerine oğullarından Zunnun, iktidara geçti ise de bunun iktidarını, Sungur ile amcası Yağı Basan tanımadılar.⁶¹ Daha sonra Cemal Gazi, İbrahim, Şemsettin İsmail ve tekrar başa gelen Zunnun ile bu iktidar kavgaları devam etmiştir. Sonuç olarak Danişmend Beyliği 1174 yılında, Konya Selçuklu Sultanları'nın denetimine geçmiştir.⁶² Sivas'ı ele geçiren II. Kılıç Arslan bir müddet iktidarını sürdürdükten sonra, yaşlılığını da göz önünde bulundurarak, memleketi onbir oğlu arasında (1185) paylaşmıştır.⁶³

Yapılan bu taksimatta Sivas ve Aksaray, büyük oğlu Kudbeddin Melikşah'a düşmüştür; fakat ülkenin tamamını isteyen Melikşah, bu taksimata razı olmamıştır. Bundan dolayı kardeşler arasında taht kavgaları başlamış ve Melikşah'ın babasıyla arası açılmıştır.⁶⁴ Melikşah, Erzincan hakimi ile birleşip Konya'yı ele geçirdiği gibi, Kılıç Arslan'ı dahi tutsak etmiştir. Ancak daha sonra II. Kılıç Arslan Konya'yı tekrar ele geçirmiş, Melikşah da Sivas'a kaçmak zorunda kalmıştır. II. Kılıç Arslan ölünce, kardeşler tekrar birbirlerine düşmüş ve Sivas hakimi olan Melikşah'ın ölmesi

⁶⁰ Aksarayı, a.g.e., s. 126; Urfalı Mateos, *Vekayi - Namesi*, (952-1136), ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162), Ankara, 1987, s. 282; Nur, a.g.e., C. IV, s. 270; Özeydin, a.g.e., C. VIII, s. 128.

⁶¹ Edhem, *Duvel-i İslamiye*, s. 221; Nafiz- Hakkı, a.g.e., s. 25

⁶² İbnü'l-Esir, a.g.e., C. XI, s. 315; Nur, a.g.e., C. IV, s. 270-271; Özeydin, a.g.e., C. VIII, s. 137-138; M. Altay Köymen, "Selçuklu Ordusu" X. TT Kongresi, C. III, Ankara 22-26 Eylül, 1986, s. 1064

⁶³ Edhem, *Duvel-i İslamiye*, s. 210; Nafiz-Hakkı, a.g.e., s. 47.

⁶⁴ *Neşri Tarihi*, C. I, s. 31; Nur, a.g.e., C. III, s. 19; Nafiz- Hakkı, a.g.e., s. 47 (3. dip not).

ile bu sırada Konya Sultanı olan Nurettin her iki ülkeyi de birleştirerek Selçuklu Devleti'nin bütünlüğünü yeniden sağlamıştır.⁶⁵

Selçuklular döneminde, Sivas ile Kayseri arası 24 han ve kervansaraylarla donatılmış, Avrupa-Asya ve Tebriz-Bağdat-Samsun yolu kavşağında bulunması ile önemli bir ticaret merkezi olmuştur.⁶⁶ Bu dönemde Cenevizliler Sivas'ta bir konsolosluk kurmuşlar ve hatta Yahudi ve Bulgar tüccarları şehirde yerleşmişler ve ayrı ayrı mahalleler oluşturmuşlardır. Bu gelişmeler sonucu şehrin nüfusu 120.000⁶⁷ kişiye, geliri ise 700.000 akçeye ulaşmıştır. Ticaret ve ulaşımın gelişmesine paralel olarak şehir aynı zamanda bir ilim merkezi haline gelmiş ve böylece şehirde Daruş-şifa ile birlikte en az on medrese, çok sayıda mektep, tekke ve zaviye yapılmıştır. Bunlardan günümüze kadar gelen medreseler Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medreseleridir.⁶⁸

XIII. yüzyılda Anadolu'ya Moğol akınları başlamış ve II. Gıyaseddin Keyhusrev'in döneminde bu saldırıların yoğunlaşması üzerine, Sivas halkı ve askerleri silahlanarak karşı koymaya çalışmışlar, ancak Moğolların baskısından kurtulamamışlardır. Moğollar, kalenin dışında kalan mahalleleri yağmalamışlar ve burayı tahrip edip ganimet götürmüşlerdir. Bu saldırılar sırasında Emir Kemaleddin yağmacı Moğolları Erzurum'a kadar takip etmişse de onlara yetişememiştir.⁶⁹ Ancak Moğol ordusu Sivas'ı yağmalamak için tekrar Sivas'a gelmiştir. Sivas kadısının Moğol kumandanı Baycu Noyan'a saldırılardan vazgeçmesi için başvurmuşsa da Moğol askerleri kadiyi dinlemeyerek Sivas'ı tekrar yağma etmişlerdir.⁷⁰

Moğollar tarafından Sivas'ın kat'i istilası ise 1243 yılında olmuştur. Bu arada II. Gıyaseddin Keyhusrev Moğol akınlarını durdurmak üzere Sivas'ın

⁶⁵ Edhem, a.g.e., s. 211; Baykara, a.g.m., s. 50.

⁶⁶ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. I, İstanbul, 1981, s. 203-204; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara, 1984, s. 54-55, 60.

⁶⁷ Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniyye'nin Tarihi ve Coğrafya Lugatı*, C. II, İstanbul, 1314-1896, s. 466.

⁶⁸ İbn Batuta, *Seyahatnamesi Seçmeler*, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul, 1993, s. 4-5.

⁶⁹ Hasan Fehmi Turgal, *Anadolu Selçukluları Münecimbaşıya Göre*, İstanbul, 1935, s. 49

⁷⁰ *Neşri Tarihi*, C. I, s. 37-43.

80 km. kuzey-doğusunda bulunan Köseadağ mevkiinde Moğol ordusu ile karşılaşmış ve yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğramıştır (1243). Savaş neticesinde Moğollar Sivas'ı ikinci kez yağmalamışlar ve şehir Moğollar'a vergi ödemek zorunda kalmıştır.⁷¹ Moğollar'a ödenecek olan verginin miktarının ise 1.200.000 dirhem (200.000 dinar = 20 tümen) olduğu söylenmektedir.⁷² Böylece Anadolu tamamı ile Moğollar'ın hakimiyeti altına girmiş ve şehirler Moğollarca atanan valiler tarafından yönetilmişlerdir. Bu cümleden olarak Sivas'a ise Moğol Valisi Çoban Nureddin'in oğlu Demirtaş vali olarak atanmıştır.⁷³ Demirtaş bir müddet sonra Selçuklular'a karşı gelerek bağımsızlığını ilân etmiş ve kendi saltanatını kurmuştur.⁷⁴

Moğollar, Demirtaş'ın kendi başına ilân ettiği hükümdarlığını kabul etmeyerek, üzerine bir ordu göndermiş, yapılan savaşta Demirtaş yenilmiş ve Moğollarca Tebriz'e götürülmüştür. Ancak burada Moğol Hakanı Ebu Sait tarafından affedilen Demirtaş Sivas'a tekrar vali olarak gönderilmiştir. Ancak Moğollar arasında baş gösteren huzursuzluktan etkilenen Demirtaş yerini kayınbiraderi Eretna'ya bırakarak Mısır'a sığınmıştır. Demirtaş, Mısır'da önceleri bol bol verdiği armağanlar sayesinde rahat etmiş ise de, Anadolu'daki düşmanların kötölemesi ve Moğollar'ın da sıkıştırmasıyla 1327 yılında Mısırlılar tarafından öldürülmüştür.⁷⁵

Eniştesi Demirtaş'tan yönetimi devralan Eretna Bey, önceleri Ebu Said'e bağlı iken, onun 1335'te ölümünü müteakip İlhanlı Devleti'nde taht kavgaları başlamış ve bu durumdan faydalanan Alaaddin Eretna Bey de bundan sonra Eretna egemenliğini ilân edip Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Niğde, Aksaray ve Erzincan'ı yönetimi altına almıştır.⁷⁶

⁷¹ Aksarayı, a.g.e., s. 130; Neşri Tarihi, C. I, s. 49-53; Abdulkadir Yuvalı, İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri, Kayseri, 1994, s. 37, 38; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1993, s. 375, 376; Köprülü, a.g.e., s. 32; Turgal, a.g.e., s. 61

⁷² Yuvalı, a. g. e., s. 155-156.

⁷³ Kemal Göde, Eretnalılar, (1327 - 1381), Ankara, 1994, s. 12 -13.

⁷⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara, 1988, s. 155.

⁷⁵ Uzunçarşılı, Beylikleri, s. 155-156; Göde, a. g. e., s. 14, 15.

⁷⁶ Göde, a. g. e., s. 19, 29, 33; Yaşar Yücel, Eretna Devleti Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahhareten ve Erzincan Emirliği II, Ankara, 1989, s. 5; Uzunçarşılı, Beylikler, s. 156.

Alaaddin Eretna'nın bağımsızlığını ilân etmesi, bu sırada Anadolu valisi olan Büyük Şeyh Hasan ile Emir Çoban'ın torunu Hasan Küçük arasında kavgalara sebep olmuş, iki rakip Aladağ'da karşılaşmışlar ve Hasan Küçük, Şeyh Hasan'a galip gelmiştir. Bu durumu tehlikeli gören Alaaddin Eretna, Mısır'ın koruyuculuğuna sığınmıştır. Anadolu'da güçlenen Hasan Küçük, Eretna Bey'e haber göndererek kendisine tabi olmasını istemiş, bunu kabul etmeyen Eretna Bey ile Hasan Küçük'ün arası açılmıştır. Batıdan Karamanoğlu, doğudan da Küçük Şeyh Hasan Eretna'ya saldırmışlar ve bu saldırılar sırasında Eretna önceleri yenilmiş ise de, daha sora kendini toparlayarak yeni bir hamle ile düşmanlarına üstünlük sağlamıştır(1343).⁷⁷ Hiç şüphe yok ki, bu başarı Eretna'nın siyasi otoritesini daha da güçlendirmiştir. Ancak onun için asıl büyük zafer baş düşmanı olan Çobanlı Şeyh Hasan'ın Aralık 1343'te karısı tarafından öldürülmesi olmuştur. Zira Eretna Bey biliyordu ki Çobanlı Şeyh Hasan gibi sert ve haşin yaratılışlı biri, Karanbük (Gerenbük) yenilgisinin intikamını mutlaka almak isteyecek, böyle bir hareket ise Eretna'nın sonunun gelmesi olacaktı.⁷⁸ Diğer taraftan Eretna'nın askeri gücünü artıran yeni bir takım olayların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Zira Eretna'ya Karanbük savaşında yenilen Süleyman Han ve yanındakiler Çobanlı Melik Eşrefe karşı birleşmişler ancak Aladağ mevkiinde meydana gelen savaşta Melik Eşref galip gelmiş ve Süleyman Han'ın dışındaki diğer Emirler Eretna'ya iltica etmişlerdir. Daha sonraları ise Eretna'nın sınırlarını Erzurum'a kadar genişlettiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Eretna Bey hükümdarlığı boyunca Konya ve Ankara'dan Erzurum'a kadar uzanan ülkesini adil bir şekilde yönetmiştir. Hayatı mücadelelerle geçen Eretna Bey altmış yaşlarında iken 1352 yılında Kayseri'de ölmüştür.⁸⁰ Hem bilgin hem de iyi bir devlet adamı olduğu söylenen Eretna Bey, sakalı olmadığından "Köse Peygamber" lakabı ile anılmıştır.⁸¹

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Beylikler*, s. 156-157; Göde, *a.g.e.*, s. 34 -35; Yücel, *a.g.e.*, C. II, s. 12.

⁷⁸ Göde, *a.g.e.*, s. 51 vd.

⁷⁹ Yücel, *Anadolu Beylikleri*. C. II, s. 12-13

⁸⁰ Uzunçarşılı, *Beylikler*, s. 157.

⁸¹ Hakkı- Nafiz, *a.g.e.*, s. 67 (Dip not 4 bkz).

Eretna Bey, üstün vasıflı bir devlet adamı olmasına rağmen Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi, Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan, Doğu Karahisar ve Darende'yi içine alan topraklarda 10 yıl süreyle hakim olduğu halde, adına inşa edilmiş sosyal yapılar yok denecek kadar azdır. Eretna Beyliği, Orta Anadolu'yu imar faaliyetleri bakımından zayıf bıraktığı gibi kültür açısından da fazla etkili olamamıştır.⁸² Eretna Beyliği hakimiyetini bazen Sivas'da bazen de Kayseri'de olmak üzere 1380 yılına kadar devam ettirmiştir. Ne var ki Beylik ehil olmayan kimselerin eline geçmiş ve bunu fırsat bilen Kayseri Kadısı Burhaneddin Ahmed, 1381 yılında bu beyliğe son vererek kendi adı ile anılan yeni bir Beylik kurmuştur.⁸³

Kadı Burhaneddin Ahmed 745 Ramazan / Ocak 1344 'te Kayseri'de dünyaya gelmiş⁸⁴ olup, babası, Kayseri Kadısı Şemseddin Mehmed'in Oğuzlar'ın Salur boyundan geldiği söylenmektedir.⁸⁵ Eretna Beyliği döneminde kadılık, vezirlik ve naiplik görevinde bulunan Burhaneddin Bey, daha o dönemde, Eretna Beyliği'ni ele geçirmek için hazırlanmaya başlamıştır. Kadı Burhaneddin'in dedesi ve babasının da daha önce Eretna Beyliği'nde kadılık görevi yapmış olmaları⁸⁶, kendisinin bölgede karizmatik bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Kısa zamanda şahsi meziyetleri ve cömertliği ile dikkat çeken Burhaneddin, kadılıkta büyük bir ehliyet göstermiştir. Kadı Burhaneddin, Beylik içerisinde hüküm sürmekte olan idari bozulmalar ve iktisadi buhranlar sebebi ile fırsatçıların eline geçmiş olan vakıf camiler, medrese, zaviye, dâr'uş'şifa, ve diğer vakıf müesseselerini bunların tasallutundan kurtarmış ve böylece vakıflar disiplin altına alınıp amaçları doğrultusunda hizmet etmelerini sağlamıştır. Davalarda ise adil

⁸² Yücel, a.g.e., II. s. 14-15; Göde a.g.e., s. 39.

⁸³ Halil Eldem, *Kayseri Şehri*, (Haz. K. Göde), Ankara 1982 , s. 136 ; Staford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. I, Cambridge University Press 1976, s. 20.

⁸⁴ Aziz b. Ardaşir-i Astarabadî, *Bezmu Rezm*, (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara, 1990, s. 56; Eldem, a.g.e., s. 144.

⁸⁵ Astarabadî, a.g.e., s. 52; Eldem, a.g.e., s. 144; John E. Woods, *300 yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, (Çev: Sibel Özbudun), İstanbul, 1993, s. 72.

⁸⁶ Göde, a.g.e., s. 99.

olmaya çalışıp, zengin fakir ayrımı yapmadan, yabancılar ve yakınları arasında fark gözetmeden kadılık görevini ifa etmiştir.⁸⁷ Bu durum, Kadı Burhaneddin'in ileride siyasi hayatta yükselmesinin ve bu alandaki başarılarının en önemli unsuru olacaktır.

Eretna Beyliği'nin son hükümdarı olan Ali Bey'in zevkine düşkün zayıf bir insan olması Kadı Burhaneddin'in işini kolaylaştırmıştır. Kısa zamanda Ali Bey'in takdirini kazanan Kadı Burhaneddin vezirliğe yükseltilmiş ve vezirliği zamanında kendisine muhalif olması muhtemel bazı kişileri türlü bahanelerle birer birer ortadan kaldırmıştır. Eretna Beyi Ali Bey'in Amasya seferinde ölmesi (1380) üzerine, Kadı Burhaneddin, Ali Bey'in yerine geçen oğlu II. Mehmed'e, şehrin ileri gelenlerinin kararı ile naip olmuştur. II. Mehmed'i saf dışı bırakan Kadı Burhaneddin, Sivas'ta bağımsızlığını ilan ettikten sonra komşu devletlere elçiler göndererek kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır.⁸⁸ Ancak bu dönemde Kadı Burhaneddin'in etrafındaki beyliklerin fazla dostane niyetler içerisinde olmadıkları görülmektedir. Nitekim bu sırada Sivas'ın komşusu olan Malatya, H.762 (M.1360) yılında Mısırlıların eline geçmiş ve Malatya emirliğine Mintaş getirilmişti. Mintaş, Mısır'da çıkan kargaşalardan dolayı yerini tehlikeli görünce Kadı Burhaneddin ile anlaşma ihtiyacını duymuştur. Bu arada Erzincan üzerine bir sefer düzenleyen Kadı Burhaneddin de bu seferinden vazgeçerek Malatya'ya yönelip, Mintaş'ı da alarak Sivas'a gelmiş fakat Malatya'yı ele geçirememiştir.⁸⁹ Bu olaya içerleyen Halep Emiri Amasya, Kayseri, Erzincan emirlerinin de destek vermeleri ile ve Mısır Emiri'nden de izin alarak Sivas üzerine yürümüştür (1388). Kadı Burhaneddin de Mintaş'ın komutasında bir kuvvetle bunlara karşı koymuş, kuşatmanın çok şiddetli olması hatta bir ara Mısırlıların şehre girmesine karşın, Kadı Burhaneddin'in üstün zeka ve harp hileleri

⁸⁷ Bezmü Rezm, s. 86; Yücel II a.g.e., s. 43; Göde a.g.e., s. 99-100.

⁸⁸ Hoca Saadettin Efendi , Tacüt Tevarih,(Çev: İsmet Parmaksızoğlu), C. I, Ankara 1992, s. 204; Muhammed Murat, Tarih-i Ebul Faruk, (nşr: Taha Zâde Ömer Faruk), C. I, İstanbul, 1327, s. 173; Göde a.g.e., s. 102.

⁸⁹ Bezmü Rezm, s. 339-340; Yücel, II, a.g.e., s. 130; Göde a.g.e., s. 116-117; Yınanç a.g.e., s. 29.

neticesinde Halep Emiri geri çekilmek zorundan kalmıştır. Bu çekilmede, Moğol ordularının Sivas'a doğru yaklaşmalarının da etkisi olmuştur.⁹⁰

Diğer taraftan Kadı Burhaneddin ile Halep Emiri arasındaki bu durumdan faydalanan Amasya Emiri, Kadı Burhaneddin'e ait bazı kaleleri ele geçirmişti. Moğollar, Kadı Burhaneddin'den, Osmanlı Sultanı Murad Han'ın Kosova'da savaşta bulunduğunu fırsat bilip, Osmanlı Beylerine ait şehirleri ele geçirmesini ve yağmalamasını istemişler, Kadı Burhaneddin de bunlara: "Küffar ile uğraşan bir hükümdarın memleketine tecavüzü doğru görmem" demek sureti ile asaletini göstermiştir.⁹¹

Kadı Burhaneddin, bahar gelince Erzincan üzerine yürüdüğünde, Erzincan Emiri Mutahhareten, sultana naiplerini göndererek dost olduğunu ve bağlılık dileklerini bildirmiş ve böylece Erzincan toprakları Sivas'a katılmıştır.⁹²

Bu arada Kadı Burhaneddin'in Osmanlılarla ilişkileri ilk defa I. Murad zamanında başlamış ve I. Bayezid devrinde de devam etmiştir. Kadı Burhaneddin Osmanlılar'a karşı dostane duygu ve davranışta bulunmuş, her şeye rağmen Osmanlıları tahrik etmekten kaçınmıştır. Bu dönemde zaten iç politikaları çekişmelere sahne olduğundan ikinci bir düşman istememiş ve Osmanlılarla barış içinde yaşamak için elinden gelen çabayı sarf etmiştir.⁹³

I. Murad Sırplar'a karşı Balkanlar'da harekete geçtiği zaman Kadı Burhaneddin'in kumandanları arasında bulunan Tatar ve Moğol ümerası Osmanlılar'a saldırmanın tam zamanı olduğunu ileri sürmüşler ise de Kadı Burhaneddin böyle bir teşebbüsün İslam'ı zayıflatacağını ve küffarı kuvvetlendireceğini bildiği için bunları reddetmiştir.⁹⁴ Burada şunu da belirtmek gerekir ki; Kadı Burhaneddin bu kararını verirken her şeyden önce bir Müslüman olarak düşünmekte, İslam memleketlerinin koruyucusu sıfatını

⁹⁰ Bezmu Rezm, s. 351; Yücel, a.g.e., II, s. 136; Göde, a.g.e., s. 130-132; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 163.

⁹¹ Bezmu Rezm, s. 353.

⁹² Bezmu Rezm, s. 354.

⁹³ Yücel, a.g.e., s. 354.

⁹⁴ Shaw, a.g.e., Vol. I, s. 20.

benimsemekte ve hareketlerini de buna göre yapmaktaydı. Kadı Burhaneddin Osmanlılar'a karşı olan bu davranışını I. Murad'ın ölümüne kadar devam ettirmiştir.⁹⁵ Diğer yandan Osmanlılar'ın Anadolu'daki siyasetinin ne olduğu pek belli olmamakla beraber, Sivas yöresindeki gelişmeler de dikkatle izleniyordu. Zira Kadı Burhaneddin'in 1389'dan sonra batıya açılarak yeni yerler alması, Osmanlı nüfuzunu tehdit etmeye başlamıştı. Nitekim Kadı Burhaneddin Kırşehir'i aldıktan sonra, 1393/94 yılları arasında Amasya-Tokat-Canik bölgelerini almak istemiş, ayrıca Emir Ahmed meselesini de halletmeyi düşünmüştür. Bu durum Kadı Burhaneddin ile I. Bayezid'i karşı karşıya getirmiştir.⁹⁶ Kadı Burhaneddin, Amasya'yı ele geçirmeyi ve Osmanlılar'ın daha fazla ilerlemesini önlemek amacıyla bazı tedbirlere başvurmuştur.⁹⁷ Ancak bu sırada, Timur'un Erzurum'a geldiğini duyunca bundan vazgeçip tekrar Sivas'a dönerek Timur'a karşı hazırlık amacıyla kaleyi ve surlarını tamire başlamış, kalenin etrafına hendek kazdırdıktan sonra komşu beyliklerden de yardım istemiştir. Ancak Timur, gönderdiği elçi vasıtası ile Kadı Burhaneddin'den Sivas'ı kendisine teslim etmesini istemiş, ancak bu istek Kadı Burhaneddin tarafından kabul edilmemiştir. Zira Kadı Burhaneddin, Timur'dan daha zeki ve kurnaz olduğu için Timur'u alt edebileceğine inanmış ve cesaretinden hiç bir şey kaybetmemiştir. Bunları öğrenen Timur ise Sivas'a yapacağı seferden vazgeçerek Gürcistan'a doğru yönelmiştir. Böylece Anadolu'da Timur'a karşı koyan ilk hükümdar Kadı Burhaneddin olmuştur.⁹⁸

Bundan sonra Kadı Burhaneddin Erzincan üzerine yürümüştür. İlk savaşta yenilmesine rağmen, kışı hazırlıklarla geçirip tekrar Erzincan üzerine bir sefer daha düzenlemiş ve bu defa Erzincan Emiri Mutahharetin'i yenmiştir. Bu sırada Kadı Burhaneddin'in yakını Kayseri Valisi olan Şeyh Müeyyid ayaklanmış, Kadı Burhaneddin de ordusunda bulunan Akkoyunlu

⁹⁵ *Bezmu Rezm*, s. 381; *Göde a.g.e.*, s. 137-140 *Yücel, a.g.e.*, II, s. 139-140.

⁹⁶ *Yücel, a.g.e.*, II, s. 140; *Shaw, a.g.e.*, Vol. I, s. 34-35.

⁹⁷ *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, (Sade: Atsız), İstanbul, 1992, s. 65.

⁹⁸ *Yücel, a.g.e.*, II, s. 159; *Bezmu Rezm*, s. 448; *Ebul Faruk Tarihi*, C. I-II, s. 196-197; *Uzunçarşılı, Beylikler*, s. 165.

Kara Yöyük Osman Bey'in yardımıyla Şeyh Müeyyid'i ele geçirerek öldürmüştür. Ancak Şeyh Müeyyid'in öldürülmesine karşı çıkan Kara Yöyük Osman Bey, isteksiz olarak şeyhi öldürdükten sonra, altı yüz atlısını alarak Divriği tarafına çekilmiştir.⁹⁹ Kadı Burhaneddin de bu harekete kızarak Osman Bey'in peşine düşmüş ve Sivas-Divriği arasında Karabel denilen yerde karşı karşıya gelmişlerdir. Kadı Burhaneddin hırsla kapılarak öne atılmış ve Kara Yöyük Osman Bey'in ani bir darbesiyle yaralanmıştır; Osman Bey, önce öldürmek istememiş fakat Tokat Emiri Şeyh Necip'in tahrikleriyle ve kışkırtmasıyla Kadı Burhaneddin'i öldürmüştür (1398).¹⁰⁰ Kadı Burhaneddin'in 17 yıl durmadan savaşan iyi bir hükümdar, gözü pek ve aynı zamanda ince ruhlu bir şair olduğu söylenmektedir. Hatta Timur'un gözünü bile korkutan bir hükümdardı.¹⁰¹ Tarihçilerin dediğine göre Kadı ölmeseydi Timur Anadolu'yu alamazdı. Çünkü Timur'un başvurduğu yanılmaca, oyun ve akla gelmez her türlü hileler, Kadı Burhaneddin de fazlasıyla bulunmaktaydı. Diğer taraftan Kadı Burhaneddin'in ani ölümü Sivas halkını çok üzmüş ve bu üzüntülerini gidermek için oğlu Alaaddin Ali'yi tahta geçirmişlerdir. Ne var ki Kadı'nın ölümünü duyan Timur Bağdat'tan kuzeye yönelerek Anadolu'ya gelmeye karar vermiştir.¹⁰² Bu arada tehlikeyi sezen Sivas halkının Timur'dan kurtulmak ve kendilerini emniyet altına almak için önlerinde üç seçenek olduğu görülmektedir. Bu seçeneklerden biri Mısır'a, Karamanoğulları'na ya da Osmanoğulları'na bağlanmaktı. Ancak Sivas halkı Osmanoğulları'nı kendilerine daha yakın bulmuşlar ve o sırada Amasya'da bulunan Yıldırım Bayezid'a müracaat ederek kenti teslim etmeyi kararlaştırmışlar ve Yıldırım Bayezid'a şehrin anahtarını teslim etmişlerdir.¹⁰³

⁹⁹ Eldem, a.g.e., s. 145; Yücel, a.g.e., II, s. 187.

¹⁰⁰ Münecimbaşı Ahmed Dede, **Münecimbaşı Tarihi**, (Çev: İsmail Erünsal), C. I, Tercüman 1001 Temel eser, s. 136; Woods, a.g.e., s. 79-80; Uzunçarşılı, **Beylikler**, s. 167; Eldem, a.g.e., s. 145; Yücel, a.g.e., C. II, s. 202-203; Hoca Sadettin, a.g.e., C. I, s. 206; Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze B. İslam Tarihi**, C. X, İstanbul, 1989, s. 162; M. Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, Ankara, 1989, s. 23.

¹⁰¹ Nafiz-Hakkı, a.g.e., s. 85-89

¹⁰² Yücel, a.g.e., II, s. 207; Uzunçarşılı, **Beylikler**, s. 166.

¹⁰³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 167; **Ebul Faruk Tarihi**, C. I-II, s. 173.

Kadı Burhaneddin'in ölümü ile birlikte Sivas şehri Osmanlı yönetimi altına girmiştir. Sivas'ı bizzat teslim alan Yıldırım Bayezid, şehrin yönetimini Kutlu Paşa'ya vermiş, ancak daha sonra bir sınır kenti olan kentin bir paşa yerine şehzadenin yönetmesinin daha uygun olacağını düşünerek Süleyman Çelebi idaresine bırakmıştır.¹⁰⁴ Böylece yaklaşan Timur tehlikesini de göz ardı etmemiş olmuştur. Yıldırım Bayezid Mora ile meşgulken, Osmanlı komutanlarından Demirtaş Paşa ise Anadolu'nun fethiyle uğraşmış, Divriği, Darende, Malatya ve Besni'yi Osmanlı ülkesine katmıştır.¹⁰⁵ Tüm bu gelişmelerden ve fetihlerden haberdar olan Timur, daha önce Kadı Burhaneddin'in korkusundan çekindiği için yapamadığı Anadolu saldırılarına yeniden hız kazandırmış ve Sivas üzerine yürümüştür.

Timur'un Sivas üzerine yürüdüğü haberini alan Süleyman Çelebi, az bir kuvvetle Sivas'ı savunamayacağını anlayınca Malkoçoğlu Mustafa Bey'i kaleye komutan olarak bırakarak yardım getirmek üzere Sivas'tan ayrılmıştır. Bu esnada şehirde Kadı Burhaneddin zamanında olduğu gibi, kalenin etrafına hendekler kazılarak içi su ile doldurularak muazzam bir savunma tedbiri alınmıştır.¹⁰⁶ Yıldırım Bayezid de Çelebi Mehmed ile Demirtaş Paşa'yı destek alarak büyük bir orduyu şehrin savunmasına göndermiştir. Timur bu yardım ordusunu haber alınca, gelen orduyu Kayseri civarında karşılamış ve ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Sivas'ı kuşatmıştır (1400).¹⁰⁷ Şehirde bulunan 4.000 kişilik Osmanlı ordusu, Timur'un 180.000 kişilik ordusuna karşı koymaya çalışmış fakat savunmaları ancak 18 gün sürebilmiştir.¹⁰⁸ Timur kale surlarının altından lağımclar vasıtasıyla tüneller kazdırarak, surların dışında kurdurduğu mancınıklarla kalenin içine gülle yağdırmış ve

¹⁰⁴ Atsız, **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, İstanbul, 1992, s. 65; Uzunçarşılı, **Beylikler**, s. 167; Darkot, "**Sivas**", s. 573.

¹⁰⁵ **Neşri Tarihi**, C. I. s. 341; Yıldız, a.g.e., C. X. s. 163; Rafet Yınanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989, s. 29-33; **Tacüt-Tevarih**, C. 1, s. 229; **Müneccimbaşı Tarihi**, C. 1, s. 142.

¹⁰⁶ **Bezmu Rezm**, s. 415, **Tacüt-Tevarih**, C. 1, s. 235; Ruy Gonzales de Clavijo, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, (Çev: Ömer R. Doğrul, Sad: Kamil Doruk), İstanbul, 1993, s. 82.

¹⁰⁷ Yıldız, a.g.e., C. X, s. 163; Ahmet Rifat, a.g.e., C. IV, s. 111; **Tacüt-Tevarih**, C. I, s. 235; Rafet Yınanç, a.g.e., s. 34.

¹⁰⁸ Manole Neagoe, **Uç Bozkırlı**, (Çev: Müstecip Ülküsal), İstanbul, 1994, s. 307.

şehri ele geçirmiştir. Bu saldırıyı Zafername adlı eserinde geniş olarak anlatan Nizamüddin Şami, savaşın çok şiddetli olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹ Daha fazla direnmenin bir işe yaramayacağını anlayan Malkoçoğlu ve Ertuğrul Bey şehri kan dökmemek şartı ile Timur'a teslim etmişlerdir¹¹⁰. Fakat Timur, Ertuğrul Beyi öldürmüş Malkaçoğlunu serbest bırakmış, şehri teslim aldıktan sonra baştan sona yağmalatmış,¹¹¹ Osmanlı askerlerinden 4000 kişiyi diri diri toprağa gömerek öldürtürken,¹¹² 1000 kadar çocuğu da atların altında ezdirtmiştir.¹¹³ Akla gelmedik türlü işkenceleri bir hafta boyunca sürdüren Timur , daha sonra Sivas'tan ayrılmıştır. Ancak yaptığı bu işkenceler halkın ağızında atasözü olarak yerleşmiş ve günümüze kadar gelmiştir. "Sana öyle bir zulüm yapayım ki Timur Sivas'a yapmamış olsun" denilmektedir. Hatta Yıldırım Bayezid'in söylediği şu söz bunu doğrulamaktadır: "Çal çoban çal ne Ertuğrul gibi bir oğlun gitti, ne Sivas gibi bir şehrin yıkıldı".¹¹⁴

Bu istilaya kadar Sivas şehri Anadolu'nun önde gelen mamur ve ticaret yönünden canlı bir şehri hatta ilim merkezi idi. Bu istiladan sonra bir daha o eski canlılığına kavuşamamıştır. Timur'un yaktığı ve harap ettiği yerler günümüzde bile göze çarpılmaktadır. Bir söylentiye göre niçin bu kadar kötü davrandığını soranlara Timur cevaben, "Sivaslılar Kur'an-ı Kur'an'lıktan çıkarmış, yollarını şaşırılmışlar, çocukları zinadan meydana gelmiş, ihtiyarları ise Şii, hurafî, cebri mezheplerine girmişlerdi. Onları doğru yola getirmek için böyle yaptım"¹¹⁵ demiştir. Kendilerine dokunmaması için boyunlarına Kur'an sayfası asıp karşılamaya çıkan çocukları bile atların nalları altında öldürmekten zevk duyan Timur, bu sözünde elbette samimi değildi. Timur'un

¹⁰⁹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, (Çev: Necati Lugal), Ankara, 1987, s. 261-262.

¹¹⁰ *Ebul Faruk Tarihi*, C. I-II, s. 199; *Neşri Tarihi*, C. I, s. 347.

¹¹¹ *Tacüt-Tevarih*, C. I. s. 235.

¹¹² İsmail H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, İstanbul, 1971, s. 125; *Monde, a.g.e.*, s. 304; *Clovija, a.g.e.*, s. 84; Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, (Çev: İsmail Aka), Ankara, 1990, s. 51.

¹¹³ Danişmend, *a.g.e.*, C. I. s. 125.

¹¹⁴ *Ebul Faruk Tarihi*, C. I-II, s. 199-200.

¹¹⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* C. III-IV, s. 848

bu şekildeki davranışlarını, Sivas halkının arasında yaşayan Ermenilere bağlayanlar da vardır.¹¹⁶

Timur daha sonra Ankara ovasına doğru yola çıktığında Ankara'da Yıldırım Bayezid'la karşılaşp Onu mağlup edince,¹¹⁷ Osmanlı Devleti duraklama dönemine girmiştir. Osmanlılar ile Moğollular arasında geçen olaylardan etkilenen Sivas, bir müddet yöneticisiz kalmış ve şehzadelerin uğrak yeri durumuna gelmiştir. Bu boşluktan yararlanan ve Kadı Burhaneddin'in damadı olduğu zannedilen Mezit Bey yönetime gelerek, güçlenmek için çevresindeki illerle savaşa giriştiğinde, Amasya'da bulunan Mehmed Çelebi, Sivas'a Bayezid Paşa komutasında bir ordu göndermiştir. Bu sefer sonunda 1408 yılında Sivas'ı tekrar Osmanlı egemenliğine girmiştir. Çelebi Mehmed 1413'te Osmanlı tahtına geçtiğinde 1418'de Sivas surlarını tamir ettirmiştir.¹¹⁸ Bu arada Amasya'ya getirilmiş olan Mezit Bey, tekrar Sivas'a vali olarak gönderilmiş, Sivas'a geldikten sonra Sivas'ın imarı için çalışmalarda bulunmuş ve Sivas'ta bir yıl kaldıktan sonra H. 836 (M. 1432) yılında ölmüştür¹¹⁹.

Osmanlı-Akkoyunlu münasebetlerinin ilk dönemi düşmanca bir şekilde başlamıştır. İlk husumet Kadı Burhanettin'i öldüren Kara Yölük Osman'ın Sivas'ı almaya çalıştığı sırada, Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'yi göndererek şehri almasına dayanır.¹²⁰ Böylece yapılan ilk temasta Akkoyunlular geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu olaylara rağmen Akkoyunlular'la Osmanlılar arasında dostane münasebetlerin de tesis edildiği söylenebilir. Bilhassa Kara Yölük'ün ölümünden sonra Akkoyunlu şehzadeleri arasında baş gösteren mücadelelerde, Uzun Hasan'ın babası Ali Bey Osmanlılar'a sığınmakta bir mahzur görmemiş ve II. Murad da ona İskilip sancağını vermişti. Belki de Osmanlılar bu davranışı ile, Timur hadisesi ile

¹¹⁶ Salahi R. Sonyel, **Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire**, Ankara, 1993, s. 43

¹¹⁷ Paul Wittek, **Menteşe Beyliği**, (Çev: O. Ş. Gökyay), Ankara, 1986, s. 87 vd.; Clavijo, **a.g.e.**, s. 86

¹¹⁸ **Tacüt-Tevarih**, C. I, s. 260, vd.

¹¹⁹ **Müneccimbaşı Tarihi**, C. I, s. 180; Wittek, **a.g.e.**, s. 96.

¹²⁰ Uzunçarşılı, **Beylikler**, s. 189.

beliren statüyü kendi lehine çevirmeyi düşünüyorlardı. Osmanlılar bu dönemde daha çok batı ile meşgul oldukları için, Akkoyunlular'la esaslı bir temasları da olmamıştı. Muhtemelen Uzun Hasan buna dayanarak, Fatih'e gönderdiği mektubunda, aralarında babadan, dededen bir düşmanlık bulunmadığını ve şimdiki düşmanlıklarının da önlenemeyecek türden olmadığını söyleyebiliyordu.¹²¹

Uzun Hasan'ın Akkoyunlu Beyliği'ni ele geçirdiği yıllar, Osmanlı-Akkoyunlu münasebetlerinin en asgari düzeyde cereyan ettiği dönemdir. Bu dönemde devrin diplomasi geleneğinin bir sonucu dahi olsa, iki hükümdar, elde ettikleri başarıları birbirlerine duyuruyorlar ve başarılarından dolayı birbirlerini tebrik edip, dostluğun devamından bahsedebiliyorlardı. Her ne kadar taraflar arasında mücadele için sebep yok gibi görünüyorsa da, sınır hadiseleri eksik olmuyordu. Akkoyunlu kuvvetlerinin bilhassa Koyulhisar, Kemah ve Karahisar havalisindeki faaliyetleri, bu devirdeki Osmanlı-Akkoyunlu mücadelelerinin sebebi olmuştur.¹²² Bu dönemde taraflar birbirlerinin hareketlerini sürekli kollamış ve nihai çarpışmanın kaçınılmaz olduğunu düşünerek hazırlıklarını ona göre yapmayı da ihmal etmemişlerdir. Akkoyunlular'ın Anadolu'da Osmanlılarla ihtilafı olan herkesi himaye etmesi, Osmanlılar'a karşı girişeceği mücadelenin geniş bir hazırlık safhasını oluşturmuştur. Cihan-Şah ve Ebu Said'i mağlup edip, Horasan'a kadar olan toprakları egemenliği altına alan Uzun Hasan, dikkatini Anadolu üzerine çevirmiştir. Bölge üzerindeki emellerine engel olabilecek tek güç olarak Fatih Sultan Mehmed'i gören Uzun Hasan, O'nunla hesaplaşmayı düşünmüş ancak, siyasi ve askeri hazırlıklarını tamamlamadan bu teşebbüse kalkışmayı uygun görmemiştir.¹²³ Fatih Sultan Mehmed ise Anadolu'yu tamamen hakimiyeti altına almak istiyordu. Fakat O da kendisine engel teşkil

¹²¹ B. Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Bellekten*, C. XXI, S. 82, 1957, s. 261-281.

¹²² *Müneccimbaşı Tarihi*, C. II, s. 324; Woods, a.g.e., s. 166; Shaw, a.g.e., Vol. I, s. 66.

¹²³ *Müneccimbaşı Tarihi*, C. II, s. 341-342.

edecek kişinin Uzun Hasan olduğu şuurunda idi.¹²⁴ Ancak Fatih'in bu dönemde uzun süre batı ile ilgilenmesi ve Timur hadisesinin henüz zihinlerde yaşıyor olması , iki devlet arasındaki karşılaşmayı ileri bir tarihe ertelemiştir.

Uzun Hasan-Fatih mücadelesinde, şüphesiz Venedik Cumhuriyeti ile Papalığın rolü büyüktü. Bilhassa bu müttefikler Uzun Hasan'ı, Fatih'e karşı teşvik ve tahrik etmişlerdir. Hassas politikalar üzerine kurulmuş olan Akkoyunlu-Osmanlı rekabetinde ilk hamle, Uzun Hasan tarafından yapılmıştır. Bu dönemde Trabzon İmparatorluğu'nun hamiliğini üstlenen¹²⁵ Uzun Hasan, İmparator David'in ricası üzerine yeğeni Murat Bey'i Fatih nezdinde elçi olarak göndererek¹²⁶, Trabzon'un Osmanlılar'a verdiği verginin affını ve vaktiyle Yıldırım Bayezid'in Kara Yölük'e vaat etmiş olduğu, fakat Timur'un ölümünden sonra gönderilmeyen hediyelerin gönderilmesi ile karısına çeyiz olarak verilmiş olan Kapadokya'nın kendisine teslimini istemiştir. Bu istekler karşısında Fatih'in cevabı ise "*gelecek sene ben gelir borcumu öderim.*" şeklinde olmuştur.¹²⁷ İsteği reddedilen Hasan Bey, cüretini artırarak, oğlu Uğurlu Mehmed Mirza'yı Koyulhisar'ın zaptı için göndermiş, O da Koyulhisar'ı ansızın basıp alarak hisarın komutanı Hüseyin Bey'i mağlup etmiştir.¹²⁸

Fatih Sultan Mehmed bu olay karşısında sessiz kalmayarak Şaraptar Hamza Bey'i Koyulhisar'ı geri almaya memur etmiştir. Hamza Bey Koyulhisar'ı muhasara etti ise de muvaffak olamayınca civardaki kasaba ve köyleri yağma etmiştir. Hamza Bey'in bu hareketinden sonra yöre halkı Uzun Hasan'a müracaat ederek durumları hakkında şikayette bulunmuşlar, bunun üzerine bizzat Uzun Hasan 1472 yılında Osmanlı kuvvetine karşı

¹²⁴ Münecimbaşı Tarihi, C. II, s. 345-346. J. Hammer, Devlet-i Osmaniye Tarihi, (Çev: M. Ata), C. III, İstanbul, 1328-1330, s. 92-93

¹²⁵ Walther Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi, (Çev: Tefik Bıyıkıoğlu), Ankara, 1992, s. 29; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, Ankara, 1995, s. 96-97.

¹²⁶ Münecimbaşı Tarihi, C. I, s. 342.

¹²⁷ Ebu Bekr-i Tihrani, Kitab-ı Diyar-ı Bekriyye, (nşr: N. Lugal - F. Sümer), C. II, Ankara, 1962-64, s. 382 ; J. Hammer, a.g.e., C. III, s. 103-106.

¹²⁸ Münecimbaşı Tarihi, C. II, s. 324; Neşri Tarihi, C. II, s. 162.

giderek, Osmanlı kuvvetinin geri çekilmesini sağlamış, Sivas, Tokat ve Amasya havalisini yağmalayarak geri dönmüştür.¹²⁹

Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak isteyen Uzun Hasan, bu amaçla batılı devletlerle ittifak içine girmiştir. 1472 yılında Venedik'e gönderdiği elçisi Azimamet vasıtasıyla Sivas'ı yağmalama isteğinin kabul görmesi üzerine onlardan bazı savaş aletleri ve askeri yardım talebinde bulunmuştu.¹³⁰ Aynı şekilde Fatih Sultan Mehmed de muhtemel bir savaş için hazırlanmaktaydı. Nihayet Osmanlılarla Akkoyunlular arasında 1472-1473 yılında Otlukbeli Savaşı yapıldı. Bu savaştan Fatih Sultan Mehmed galip çıkmış ve Uzun Hasan'ı geri çekilmek mecburiyetinde bıraktırmıştır. Bu savaştan sonra Sivas şehri uzun müddet huzurlu bir dönem yaşamıştır.¹³¹

Fatih'ten sonraki dönemde, İran'da kurulan Safevi Devleti'nin Osmanlı Devleti tebaası arasında Şiileştirme faaliyeti içerisinde olduğu görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti ile İran'daki Safevi Devleti arasında mücadelelerin başlamasına sebep olmuştur.¹³² Dâî veya Halife olarak adlandırılan İran propagandacıları Anadolu'daki Alevileri kendi saflarına çekmeye çalışmışlardır.¹³³ Alevilerin yoğun olarak bulunduğu Sivas bölgesinde ise, Şah İsmail'in yandaşlarından olan Nur Halife, halkı yönetime karşı kışkırtmış ve Şah İsmail'le birlikte olmak için faaliyet göstermiştir. Bu Şii hareketlerin içinde Pir Sultan da bulunmaktadır.¹³⁴

Bu esnada Trabzon Valisi olan Şehzade Selim, Şah İsmail'in Anadolu'da Şiiliği yaymak için giriştiği faaliyetleri de yakinen takip etmekteydi. Daha sonra Yavuz 1512'de padişah olunca¹³⁵ bu Şii hareketine son vermek için ordusuyla birlikte Sivas'ta konaklamış, ordusunu yeni bir düzene koymuş ve askerlerden bir kısmını burada bırakarak ayaklanmaya

¹²⁹ Müneccimbaşı Tarihi, C. II, s. 324; Neşri Tarihi, C. II, s. 160; Hammer, a.g.e., C. III s. 95

¹³⁰ Hinz, a.g.e., s. 52.

¹³¹ Uzunçarşılı, Beylikler, s. 189-190; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 98-99.

¹³² Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 253-254.

¹³³ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 253-254; Turan, Türk Cihan Hak., C. I-II, s. 73.

¹³⁴ Shaw, a.g.e., Vol. I, s. 82.

¹³⁵ Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 93.

karşı tedbir almıştır.¹³⁶ Yavuz'un bu önlemi, Anadolu'daki Şii hareketlerinde hassas bir bölge olan Sivas'ta herhangi bir iç karışıklık çıkmasını önlemeye yöneliktir.

Yavuz Sultan Selim'in Sivas'ta, orduda bulunan asker ve mühimmatı tespit etmek için yaptırdığı sayım neticesinde, 140.000 asker, 5.000 zahireci, 60.000 deve olduğu anlaşılmıştır.¹³⁷ Bu askerin içerisinde bulunan hasta, zayıf, ihtiyar ve çocuk yaşta olan 40.000 kişiyi ayırmış, ayrıca Kayseri ile Sivas arasına da 40.000'e yakın bir kuvvet yerleştirmiştir. Yavuz'un bu hareketi iki sebebe bağlanabilir; birincisi; ileride çekeceği yiyecek sıkıntısını bunların yardımı ile gidermek, ikincisi ; Şah İsmail taraftarlarının çok olduğu bu bölgeyi güvenlik altına almaktır.¹³⁸ Yavuz Sultan Selim, hazırlıkların tam anlamıyla kusursuz olduğunu anladıktan sonra, orduya yürüyüş komutu vermiş, Osmanlı ve Safevi orduları İran'daki Hoy şehrinin kuzeydoğusundaki Çaldıran Ovası'nda karşılaşmışlardır.¹³⁹

Bu savaştan galip gelen Yavuz Sultan Selim'in maksadı, Safevi devletine kuvvetli bir darbeden ziyade bu devleti tamamen ortadan kaldırmak idi¹⁴⁰. Fakat Çaldıran Savaşı esnasında devlet adamlarının ve bilhassa Yeniçeri Ocağı'nın beklenmeyen mukavemeti ile ulemanın mutaassıplığı sonucu, Yavuz Sultan Selim bu gayesine ulaşmadan ölecektir.¹⁴¹

Çaldıran Savaşından sonra Yavuz Sultan Selim, Akkoyunlu Türkleri'nden olan Bıyıklı Mehmed'i Doğu Anadolu'nun fethine memur etmiştir. Bıyıklı Mehmed, Safevi Devletine bağlı olan Erzincan'ın o günkü valisi Nur Ali Halife'yi, bu gün Tunceli'ye bağlı olan Ovacık yöresinde (Tekir Yaylasında) ağır bir yenilgiye uğratmış (H.921-M.1515) ve Anadolu'daki tüm

¹³⁶ Shaw, a.g.e., Vol. I, s. 82.

¹³⁷ Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 183.

¹³⁸ Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 183; Yinanç, a.g.e., s. 96.

¹³⁹ Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 216 -221; Sümer, a.g.e., s. 36; Müneccimbaşı Tarihi, c. II, s. 462, 463

¹⁴⁰ Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 221.

¹⁴¹ Sümer, a.g.e., s. 36-37; Müneccimbaşı Tarihi, C. II, s. 466; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 265-268.

Şiiler İran'a kaçmak zorunda kalmışlardır.¹⁴² Ancak Yavuz Sultan Selim'in 21 Eylül 1520 yılında vefat etmesinden¹⁴³ sonra Anadolu'daki Şii faaliyetleri tekrar başlamış, Yavuz'un Osmanlı mülkündeki kargaşayı önlemedeki azim ve iradesi ne oğluna, ne de ümerasına ve ulemasına sirayet edebilmiştir.

1515'de Kemah'ı zapt eden Celaliler, daha sonra Sivas, Darendede ve Arapkir çevrelerinde toplanarak buraları yağmalamışlar ve yapmadıklarını bırakmamışlardır.¹⁴⁴ Celalilerden Zünnun adında bir asi, Osmanlı Devleti'ni uzun süre meşgul ederek önüne gelen kuvvetleri yenip kentleri yakmış, yıkmış ve yağma etmiştir. Doğu illerinin kuvvetleri birleşerek Zünnun'un üzerine gitmişlerdir ki bunların başında Sivas Valisi Hüseyin Paşa bulunmaktaydı. Hüseyin Paşa gelecek yardımı beklemeden Höyükü yakınlarında Zünnun'a hücum etmiş, yardıma gelen Hüsrev Paşa'nın da çabalarıyla celalilerin hepsi kılıçtan geçirilerek bu tehlike bertaraf edilmiştir.¹⁴⁵

1516 yılında da yapılan bir düzenleme ile Sivas "Eyalet-i Rum" adı altında büyük bir valiliğin merkezi olmuş, Amasya, Tokat, Çorum, Divriği, Yozgat, Malatya, Kayseri ve Arapkir bu eyaletlerin sancakları durumuna getirilmiştir.¹⁴⁶ Sivas ilinin bu dönemdeki nüfusunun, Hanehay-ı avarız 90.611, Hane-i Müslüman 84.060, Hane-i Gebran 6.551, Mücerret 4.319, Mücerret 1.776 olmak üzere toplam 187.317 olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁷

Kanuni Sultan Süleyman İran seferine giderken 1533 ve 1548 yıllarında iki defa Sivas'a uğramıştır.¹⁴⁸ Bu arada şehzadeler şehri olan Amasya'ya atanması yüzünden babası ile arası açılan Şehzade Bayezid, bazı olayların vukuundan burada rahatsız ve huzursuz olacağını anlayınca İran'a sığınmış, ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın etkisi ile Şah'ın cellatları

¹⁴²Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 226, 231; **Müneccimbaşı Tarihi**, C. II, s. 470; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s. 271.

¹⁴³Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 359; **Müneccimbaşı Tarihi**, C. II, s. 501-502.

¹⁴⁴Hoca Sadettin, a.g.e., C. IV, s. 347-348; **Müneccimbaşı Tarihi**, C. II, s. 498; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s. 297.

¹⁴⁵Refik, a.g.e., s. 11.

¹⁴⁶Akgündüz, **Kanunnameler**, C. VI, s. 191-192

¹⁴⁷Akgündüz, **Kanunnameler**, C. VI, s. 197.

¹⁴⁸Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s. 361

tarafından öldürülmüştür (1561). Şehzade Bayezid'in cenazesi Sivas'a getirilerek Melik Acem zaviyesine defnedilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrinde Sivas'ta yeni bir ilerleme olmamıştır. Bunun nedeni Sivas şehrinin uzun bir süre ayaklanmalar, isyanlarla dolu bir devre yaşamış olmasıdır. Bunların başında da Celali isyanları gelmektedir. İşte bu olaylardan dolayı siyasi karışıklığı durulmayan Sivas şehri, Osmanlı Padişahlarının uğrak yeri durumuna gelmiştir. Fatih, Yavuz ve Kanuni gibi padişahların zaman zaman buraya uğramalarının sebebi budur.

Sivas'ta 1574-1576 yılları arasında büyük bir tahıl kıtlığı olmuştur.¹⁴⁹ 1574 'te Anadolu, Karaman ve Rum (Sivas) eyaletlerine yüzlerce "zahire mübaşiri" gönderilmiş, kadılar, beylerbeyleri ve sancak beyleri bu mübaşirlerle birlikte tahıl satın almak için görevlendirilmişlerdir. Bunların görevi, halkın ihtiyacından fazla olan tahılını almak ve depo etmektir. Bu arada halkın elindeki buğdayı yok pahasına satın alan tüccarlar (muhtekirler) bunu yüksek fiyattan devlete satmaya başlamışlardı. Resmi görevlilerin bir bölümü de rüşvet karşılığı bu olaylara göz yumunca, Sivas halkı bu dönemde büyük sıkıntılar çekmiştir. Bu arada Devlet Rumeli'yi boş bırakmaya cesaret edemediği için seferlerin tüm yükünü Anadolu dirlik sahiplerinin sırtına yüklemiştir. Tımarlı sipahiler toprağın başında bulunduğu zaman bile reayadan vergileri güçlükle toplayabiliyordu. Eyalet yöneticileri de bu toplanan gelirlere ortak çıkınca, tımarlı sipahiler güç durumda kalmışlar ve devletin çağırdığı savaflara katılmama gibi bir karar verip ilk isyanlarını göstermişlerdir. Hatta 1583 yılında Ferhad Paşa İran seferine çıktığında Sivas askerlerinin pek çoğu bu seferden kaçmışlardır. Devlet, Anadolu'da tüm şiddetiyle sürüp giden sahte ayaklanmalar yüzünden tımarlı sipahileri cezalandırma yoluna gitmemiştir, belki de bu olayların üstüne gidecek gücü kendinde bulamamıştır.¹⁵⁰ Bunun yanında sarayda kadı olarak bulunan Canfeda'nın akrabalarının bu dönemde Sivas'a vali olarak gönderilmesi ve

¹⁴⁹ Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, İstanbul, 1981, 224.

¹⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 345-346.

bu valilerin Sivas'ta zulüm yapmaları siyasi durumu daha da kötüleştirmiştir. Yapılan şikayetlerin kadının araya girmesi ile bertaraf edilmesi, özellikle Deli İbrahim Paşa ile Deli Mahmut Paşa'nın menfi faaliyetlerinde bağımsız hareket etmelerini sağlamıştır. Bu şahısların ıslah edilmesi için bölgeye gönderilen kişilerin de kimi deli, kimi asi olunca, yönetime dayanamayan halk silaha sarılmak ve dağa çıkmak mecburiyetinde kalmıştır. Karışıklık bütün ülkeyi sarınca, Abdulhalim gibi eşkıyalar, kendi adlarına vali tayin etmeye başlamışlardır.¹⁵¹ Sivas'ta da bu kargaşa ve isyan, halkla devleti karşı karşıya getirmiş, Malatya-Sivas yörelerindeki Celaliler bu kargaşadan faydalanarak bölgeyi yağmalamaya başlamışlardır.¹⁵²

1594'te Anadolu askerlerinin Macaristan'a sefere çıkmaları söz konusu olunca, devlet Anadolu, Karaman, Rum (Sivas) eyaletlerine muhafız olarak beylerbeyi göndermeye başlayınca, Rum Eyaleti Beylerbeyi olan Ahmet Paşa, halkın muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu karşı koyma olayları içerisinde bazı çıkarlarından dolayı kadılar ve ilmiye teşkilatı da rol almış, bunlar asilerin başına geçerek isyanları körüklemişlerdir. Bu arada üzerlerine vezir Mehmed Paşa'nın geldiğini haber alan Celaliler, yenilgiden korkarak Urfa'ya doğru yola çıkıp Urfa kalesini ele geçirmişler ve böylece karşı koyma imkanını bulmuşlardır.¹⁵³ Hükümet kuvvetleri Karayazıcı'yı adı geçen kalede muhasara altına alınca iki taraf arasında bir anlaşmaya gidilmiştir. Bu anlaşmada Karayazıcı, isyancı beylerbeyi Hüseyin Paşa'yı hükümete teslim edecek ve isyandan da vazgeçecek, bunların karşılığında da Antep sancak beyliği kendisine verilecekti. Fakat Karayazıcı kaleden çıkınca Mehmed Paşa saldırıya geçmiş, O da bu kez Sivas'a doğru kaçmıştır. Karayazıcı'yı iyi bir şekilde karşılayan Sivas beylerbeyi Mahmut Paşa, İstanbul'a gidince de suçun Karayazıcı'da değil Celalilerin serdarı olan vezir Mehmed Paşa'da olduğunu kabul ettirerek Karayazıcı'yı kurtarmış ve

¹⁵¹ Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, C. II, (Haz: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1992, s. 252; Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyanları, İstanbul, 1995, s. 22.

¹⁵² Akdağ, a.g.e., s. 21-22 .

¹⁵³ Akdağ, a.g.e., s. 22.

arkasından da Amasya-Çorum sancak beyliğinin kendisine verilmesini sağlamıştır. Devlet, asıl asilerin kim olduğu hakkında kesin bir bilgi edinmek ve bu işi temizlemek için Bağdat valisi Sokulluzade Hasan Paşa ve Halep eski valisi Hacı İbrahim Paşa'yı Karayazıcı üzerine göndermiş, Karayazıcı Hacı İbrahim Paşa'yı yenmesine rağmen, Sokulluzade Hasan Paşa'nın hücumundan kurtulamayarak bozguna uğramıştır. Karayazıcı'nın adamlarından 20.000'i öldürülmüş, kendisi de Sivas'a çekilmiştir; fakat burada da tutunamayarak Canik (Samsun) dağlarına çekilmek zorunda kalmış ve orada ölmüştür.¹⁵⁴

Karayazıcı'nın yerine geçen Deli Hasan, Sokulluzade Hasan Paşa'yı Tokat'ta kuşatmış, askerlerinin kışlık izine çıkması ve bazı askerinin de Celali saflarına katılmasından dolayı Hasan Paşa'nın gücü zayıflamış, bu arada Deli Hasan uzaktan ateşli silahla Hasan Paşa'yı yaralayınca Tokat, Celaliler'in eline geçmiştir. Bundan sonra sayıları 30.000'i bulan asker gücüyle Sivas'a giren Deli Hasan yöreyi tamamen yağmalamıştır.¹⁵⁵ Bunun üzerine Abaza Mehmed Paşa, 1622 'de büyük bir ordu ile Sivas üzerine yürümüş¹⁵⁶ ve Sultan II. Osman'ın öcünü almak amacıyla yakaladığı yeniçeri, topçu, cebeci, acemi oğlanı gibi kapıkulu ocağına bağlı olanların tümünü öldürmüştür.¹⁵⁷ Bu arada Sivas valisi olan Tayyar Mustafa Paşa, yeterince gücü olmadığından olaylara müdahale edememişti Buradan Şebinkarahisar'a giden Abaza Mehmed Paşa kaleyi kuşatmış ve bölgedeki Murtaza Paşa onunla birleşmek zorunda kalmıştır. Oradan Tokat üzerine yürüyüp şehri yağmalatmıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Akdağ, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁵ Peçevi Tarihi, C. II, s. 260-263; Akdağ, a.g.e., s. 25.

¹⁵⁶ Shaw, a.g.e., Vol. I, s. 206.

¹⁵⁷ Katip Çelebi, Kâtip Çelebi'den Seçmeler I, (Haz: O. Şaik Gökyay), İstanbul, 1991, s. 140-141.

¹⁵⁸ Peçevi Tarihi, C. II, s. 260-263; Akdağ, a.g.e., s. 25.

Abaza Mehmed Paşa'nın asıl gayesi İstanbul'a kadar gitmekti. Fakat yolda Sivas valisi Tayyar Paşanın Sivas'ı geri aldığı duyunca hemen geri dönmüştür. Ancak kurnaz bir adam olan Tayyar Paşa, Abaza Mehmed Paşayı türlü bahanelerle kandırmış, daha sonra da düşmanı olan Yusuf Paşayı da ortadan kaldırtmıştır. Bu arada 1624 yılında Çerkez Mehmed Paşa, Abaza Mehmed Paşanın üzerine gönderilmiş, aralarında çıkan savaşta Abaza Mehmed Paşa bozguna uğrayıp Erzurum'a kadar kaçmıştır. Bu savaşı kaybetmesinde, daha önce kendi yanında yer alan Murtaza ve Tayyar Mehmed Paşalar'ın Çerkez Mehmed Paşa'nın tarafına geçmeleri büyük rol oynamıştır. Ancak Abaza Mehmed Paşa daha sonra bağışlanmış ve Erzurum valiliğine tayin edilmiştir.¹⁵⁹

1634 'te Revan seferine gitmek için yola çıkan padişah IV. Murat Sivas'a gelmiştir. Burada 15 gün kalarak hem hazırlık yapmış hem de devlet işleriyle uğraşmıştır.¹⁶⁰

Sultan İbrahim döneminde Sivas valisi olan Vardar Ali Paşa tecrübeli ve dini bütün bir insandı. Kendi halinde çalışıp en iyi bir şekilde Sivas'ı idare ediyordu. Ancak Padişah'ın hazineyi boşaltması ve halkı vergi vermek için zorlaması, halkın isyan etmesine kadar gitmiş, Sivas'ın ileri gelenlerini toplayan Vardar Ali Paşa, halkın kendi yanında olduğunu anlayınca baş kaldırmıştır. Bu durum üzerine Padişah da Sivas valiliğine İbşir Mustafa Paşayı atayıp, Vardar'ı ortadan kaldırmasını istemiştir. İbşir Paşa bu emri ilk önce kabul etmemiş, ancak Padişah'ın zorlamasıyla görevi kabul etmiştir. 1648'de Sivas'a gelen İbşir Paşa, Ali Paşa'yı ansızın öldürerek başını kesip padişaha göndermiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Naîmâ Mustafa Efendi, Naîmâ Tarihi, (Çev:Z. Danişman), C. III, İstanbul, 1968, s. 1266.

¹⁶⁰ Naima Tarihi, C. III, s. 1288-1289.

¹⁶¹ Naima Tarihi, C. III, s. 1300.

Bundan sonra Sivas'ta görev yapan valiler, şehirde bir yıldan fazla kalmamışlardır. Hatta bir yılda üç vali değiştiği ve bunun da ötesinde tayin olan valilerin çoğunun Sivas'ı görmeden başka yerlere atandıkları vaki olmuştur. Çünkü yönetimin bozulması, valilerin halka karşı zulüm etmesi, halkın sızlanması ve isyan etmesi bir türlü dinmemiş ve son zamanlarda da şehir, Çapanoğullarının etkisi altında kalmıştır.¹⁶² Bu zamanda Sivas'ın ekonomik durumu ve nüfusu önemli ölçüde gerilemiştir.

Devletin hızla gerilediğini gören III. Selim ve II. Mahmut gibi padişahlar ve bazı akıllı eren kişiler, bu duruma çare bulmak için bazı yenilik girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu çabalarında da kısmen başarılı olmuşlardır ki bunun ilk etkisi vilayetlerde kendisini göstermiştir. Büyük ayaklanmalar ve kişisel işkenceler ortadan kalkmış, yönetime karşı saygı ve güven başlamıştır.¹⁶³ Ancak bu dönemde evvelce yedi sancak, (Sivas, Amasya, Bozok, Çorum, Canik, Divriği, Arapkir) ve 72 ilçeden ibaret olan Sivas gittikçe küçülmüş o ölçüde de önemini kaybetmiştir. Bu dönemde Sivas ve sancaklarının nüfusları şu şekilde verilmiştir: İslam 2.481.741, Reaya 1.170.685, Kipti 35.975, Yahudi 15.471, Ermeni 18.861, toplam 3.722.788. Sivas merkezde ise nüfus İslam 270.820, Reaya 49.593, Kipti 60 ve toplam olarak 320.473 nüfus bulunmaktadır. Bunları yüzdelerine göre verecek olursak; %84 'ü Müslüman, %15'i Reaya (gayrimüslim), %1'i de kipti olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁴

Buradan da anlaşıldığına göre koca bir şehir gittikçe küçülmüştür. Bunun nedeni ise bir türlü isyanların önüne geçilememesidir. 1813 yılında Baba İbrahim Paşa, bölgenin rahat ve huzurunu bozan Yusuf ve Hafız Veliyüddin Paşaları ortadan kaldırdı. 1817 'de Mahmut adındaki bir zorba mahkemeye saldırmış, bunun da ötesinde Çarhacı Ali Paşa'nın sarayını kuşatmıştı. Daha sonra sürgün edildiği Kıbrıs'ta idam edilmek suretiyle

¹⁶² Sivas 1973 İl Yıllığı, s. 11.

¹⁶³ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev: Mehmet Harmancı), C. II, İstanbul, 1983, s. 20 vd.

¹⁶⁴ Fazıla Akbal, "1831 Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Bellekten*, S. XV, 1951, s. 617- 628.

cezalandırılmıştır. Bu konu Mühimme defterindeki şu bilgilerle paralellik arz etmektedir:

"Mülhid ve Râfîzî olan Kızılbaşlar çok olmakla haklarından gelmek mümkün olmadığından hepsinin aileleriyle birlikte Kıbrıs'a sürgün edilmelerine dâir Rum Beğlerbeğisine hüküm"¹⁶⁵

1833-1834 yıllarında Reşit Paşa Sivas Paşası olarak Anadolu'ya geçmiş ve buradaki Kürt ayaklanmasını önlemek, Trabzon'a giden ticaret yolunun da güvenliğini sağlamak için görevlendirilmiştir.¹⁶⁶

Sonuç olarak Sivas, Yıldırım Bayezid'den bugüne kadar tamamen kendi haline terk edilmiştir. İmar yönünden de adeta unutulmuş Sivas şehri nüfusunun çoğu çeşitli nedenlerle göç etmiş ve eski ihtişamını kaybetmiştir. Sivas'a gelen bazı valiler, han, hamam, köprü, yol ve cami gibi bir takım eserler meydana getirmişse de, bunlar iki elin parmağını geçmemiştir.

Günümüz insanların meydana getirdikleri topluluklar birbirleri ile ticarî, siyasî ve kültürel ilişkiler içerisindedirler. Bu ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi kısmen de olsa dinî inançların bilinmesine bağlıdır. Dini inançları objektif bir şekilde ortaya koymak, bu ilişkilerin sağlam temellere oturmasını sağlar. Bu prensipten hareketle ilmi kriterleri esas alarak Sivas'ın XX. yüzyıl tarihi ve inanç coğrafyası ele alınmıştır.

Çalışmamızın giriş kısmında İl'in coğrafi durumu, adının kaynağı ve başlangıçtan XX. yüzyıla kadar tarihi anlatılmıştır.

Birinci bölümde İl'in XX. yüzyıl siyasi tarihinin yanında iktisadi ve kültür yapıları da incelenmiştir. Özellikle Milli Mücadele Dönemi'nde alınan kararlarla, Sivas şehri Anadolu'nun kurtuluşu için ev sahipliği yapmıştır. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı bir yer olarak da önemini muhafaza etmiştir. Aynı bölümde ilin ve ilçelerin iktisadi ve kültürel

¹⁶⁵ BA. Mühimme 33/204 , 8 Zilkâde 985.

¹⁶⁶ N. İorga, Osmanlı Tarihi,(1774-1912), (Çev: Bekir Sıtkı Baykal), C. V, Ankara, 1948, s. 380.

yapıları geçmiş dönemlerle de mukayese edilerek, XX. yüzyıldaki durumlarının tespiti yoluna gidilmiştir.

Bu çalışmada şehrin demografik yapısı ile ilgili bilgi veren en temel kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak şehrin demografik yapısı ile ilgili sağlıklı bilgilere XVI. yüzyıldan itibaren ulaşma imkanı bulunmuştur. Böylece XVI. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar getirmeyi amaçladığımız bu bilgiler ışığında çalışmamızın ikinci bölümünde XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Sivas ve ilçelerinde yaşamış olan çeşitli dinler ve mezhepler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bölgede tespit edilen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi İlahi dinler anlatılmış ve mezheplerin ne olduğu hakkında da bilgiler verilmiştir. Sivas ve çevresinde yaşamış olan bu dinler ve mezheplerin bölgeye geliş tarihleri ve yüzyıllara göre oranlaması yapılmıştır. Bölgede yaşayan dinler ve mezheplerin sayıları çeşitli kaynaklarla mukayese edilmiş ve elde edilen sonuç Dinler Tarihi'nin Deskriptif Metodu ile yorumlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise Sivas ve ilçelerinin günümüz inanç coğrafyası esas alınmıştır. Bu bölümde Sivas ve çevresinde halen yaşamakta olan dinler, mezhepler, tarikatlar ve cemaatlerin değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda Sivas merkez ilçe, merkez ilçeye bağlı belde ve köyler dinler ve mezhepler itibarı ile değerlendirilmiştir. Aynı usul ilçe merkezleri ve ilçelere bağlı bucak ve köylerde de uygulanmıştır. Ayrıca ilçelerin inanç coğrafyası verilirken, ilçelerin kısa bir tarihi ile coğrafyasının verilmesi de ihmal edilmemiştir. Bunun yanında nüfus müdürlüklerinden il ve ilçelerde günümüz itibarı ile ikamet etmeyen gayrimüslim nüfusta alınarak Müslüman nüfusla oranlaması yoluna gidilmiştir. Diğer taraftan Sivas ve ilçelerinde faal durumda olan tarikatlar ve cemaatlerin de ildeki pozisyonları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmada Fenomenolojik yöntem kullanılmış ve bölgede ne varsa o olduğu gibi tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile Deskriptif yani tanımlayıcı tasvir edici bir metotla sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de yapılan ilk çalışma olması bakımından bir çok eksikliği olmasına rağmen bundan sonraki yapılacak çalışmalara ışık tutacağını temenni etmekteyiz.

I. BÖLÜM

(XX. YÜZYILDA SİVAS'IN SİYASİ, İKTİSADİ VE KÜLTÜREL TARİHİ)

A- XX. YÜZYILDA SİVAS'IN SİYASİ TARİHİ

XX. yüzyıl başında Osmanlı Devleti, bir müttefiki olmaksızın varlığını koruyamayacak bir devlet durumuna gelmiştir. İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi Avrupa Devletleri arasında denge kurmaya çalışan Osmanlı Devleti, bu devletlerden herhangi birini bir diğerine karşı kullanmaya çalışarak çöküşünü durdurmaya amaçlamıştır. Avrupa devletleri arasında Osmanlı Devletinin XX. yüzyıldaki en önemli müttefiki Almanya olmuştur. Bu devletle ilişkilerin gelişmesi Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine zemin hazırlayacaktır. Savaş sonunda bütün Osmanlı topraklarının maruz kaldığı istilalardan Sivas vilayeti de etkilenmiştir. Bu dönemde Ermeniler özellikle Sivas merkezde ve bazı ilçelerinde ayaklanmalar çıkarmaya çalışmışlardır. Ancak bu tertiplere bölge halkı fırsat vermemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Sivas halkı üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmiş ve bir çok evladını vatan savunması uğruna şehit vermiştir. Daha sonra Sivas halkı, Anadolu'da gerçekleştirilen işgallere karşı tepkilerini çeşitli protestolarla göstermiş ve işgal gören bölgelerden yardımlarını esirgememişlerdir. Neticede Sivas Kongresine ev sahipliği yaparak vatansever olduklarını göstermişlerdir.

1- XX. Yüzyılın Başından Cumhuriyetin İlanına Kadar Sivas

Avrupa, Rönesans ve reform hareketleri ile sosyal alanda bir takım değişmelere sahne olmuş ve siyasi alanda yeni merkezi devletlerin kurulması ve yeni bloklaşmaların olmasına sebep olmuştur. Rönesans ile birlikte daha önce mevcut olan mezhep çatışmalarından uzaklaşmış ve Avrupa devletleri kendileri için tehlike olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin kapitülasyonlar yüzünden çöküntüye uğraması ve alınan dış kredilerin olumlu yatırımlara dönüşmemesiyle devlet maliyesi iflas etmiştir. Bunu fırsat bilen Avrupalı alacaklılar "Duyun-u Umumiye" ile Osmanlı Devleti üzerinde tam bir ekonomik ambargo kurmuşlardır. Bu yüzden ülke yarı sömürge bir duruma gelmiştir.¹

1789 Fransız ihtilali, Avrupa'da "Ulusçuluk" hareketlerini başlatmış ve bundan dolayı Balkan devletleri, Rusya ve Avusturya'nın da yardımlarıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlığını kazanan Balkan devletleri Avrupa'nın kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye başlamışlardır. Avrupalı devletler ekonomik ve siyasi çıkar çatışmaları sonunda İttifak Devletleri-İtilaf Devletleri olmak üzere iki tarafa ayrılmışlar ve her alanda kıyasıya bir rekabete girişmişlerdir.² Avrupa kaynaklı bu siyasi ve sosyal gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Bu geriye gidişi önlemeye çalışan bazı devlet adamları ve aydınlar çeşitli projeler hazırlayarak devletin bütünlüğünü korumaya çalışmışlardır.

Tanzimat'la birlikte azınlıklara bir takım yeni haklar verilerek, devletin bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır. Bununla beraber Şark politikası gereği etnik grupları birbirlerine karşı çok iyi kullanan Avrupa'nın baskıları, Osmanlı Devleti içindeki Türk olmayan unsurların bağımsızlık isteklerini daha fazla artırmıştır. Bu faaliyetler içerisinde özellikle Amerikalılar'ın Doğu ve Güneydoğu

¹ Komisyon, **Atatürk Sivas'ta**, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı, Temmuz, 1982, s. 4

² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990**, C. I, Ankara 1993, s. 103; Komisyon, **a.g.e.**, s. 8

Anadolu'da çeşitli yardım kuruluşları ve eğitim teşkilatları adı altında yürüttükleri misyoner faaliyetleri, bölgedeki gayrimüslimleri teşkilatlandırmıştır. Zamanla bu çalışmalar daha ileri giderek Müslümanları da Hristiyanlaştırma faaliyetine dönüşmüştür.³ Bunun yanında İngiltere ve Fransa bölge üzerindeki gayelerini gerçekleştirme çabası içerisine girmişlerdir. Sonuç olarak çeşitli vesilelerle olaylar çıkarılarak Müslümanları yıldırma ve yok etme politikaları izlenmiştir. Yörede özellikle bu olaylara Ermeniler alet olmuşlardır.

a- Milli Mücadele Dönemine Kadar Sivas

Bölgede Ermeniler'i kendi çıkarları için kullanmaya gayret eden İngiltere ve Fransa, XX. yüzyılın başından itibaren çeşitli faaliyetlerine başlayarak gizli emellerine ulaşmaya çalışmışlardır. Nitekim İngiltere, Ekonomik, siyasi ve stratejik açıdan önemli olan Mezopotamya'ya egemen olmayı temel amaç edinmiş ve Suriye itilafnamesi ile Musul'a ayak basmıştır. Ancak İngiltere Rusya ile arasında oluşturmayı planladığı tampon devleti sınırlarını kuzeye doğru genişleterek dağlık bölgede stratejik sınırlar kazanmaya çalışıyordu.⁴ Bu yüzden İngiltere, Kürt ve Kürdistan konusunu devamlı olarak gündemde tutmuş, Kürd sorununa verdikleri değerin Mezopotamya ve çevresinde tatminkar bir coğrafya oluşturmak olduğunu ifade etmiştir.⁵ Neticede İngiliz-Fransız sömürgecilik hareketinin yarattığı Kürt problemi uluslararası platforma çıkarılmış ve petrolle de bütünleşmiştir.⁶ Yukarda da belirttiğimiz gibi bu dönemde emperyalist güçler Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun bir kısmında Ermenistan devleti kurmak istiyorlardı. Sözü edilen bu devletin sınırları "Vilayât-ı Sitte" olarak belirtilen Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamûratü'l Aziz (Elazığ) ve Sivas vilayetleridir. Görüldüğü gibi Ermenistan Devleti sınırları içerisinde Sivas

³ Necmeddin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihinde Yabancı Okullar*, Ankara 1991, s. 31 vd.

⁴ M. Tayyib Gökbiğın, *Milli Mücadele Başlarken*, C. I, Ankara, 1959, s. 190

⁵ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1982, s. 196-197; M. Kemal Öke, *İngiliz Ajanı Binbaşı E.M.C. Noel'in Kürdistan Misyonu (1919)*, İstanbul 1989, s. 53-54

vilayeti de yer almaktadır. Bu altı vilayette Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu iddiası ile burada emperyalist güçler tarafından bir Ermeni devletinin kurulması için gayret sarf edildiği görülmektedir. Nitekim Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinin İngilizce metninde "Armenia", Türkçede "Vilayât-ı Sitte" (Altı Vilayet) olarak belirtilen vilayetler arasında Doğu Anadolu'nun tamamı ile Orta Anadolu'nun bir kısmı Ermeniler tarafından talep edilmektedir. Halbuki gerçekte bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra Sivas ve çevresinde hiç bir zaman Ermeni nüfus çoğunluğu oluşturmamıştır. 1914 tarihli "Vilayât-ı Sitte"ye ait resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Ermeni nüfus genel nüfus içerisindeki oranı % 16.5 tur. Görüldüğü gibi bu dönemde genel nüfus içerisindeki Ermeni nüfusu azınlık durumundadır. Bu dönemi il bazında incelediğimiz zaman gayrimüslimler toplam olarak il nüfusunun %20'sini teşkil etmektedir. Daha önceki dönemlerde de il geneline baktığımızda Ermeni nüfusun çoğunluk teşkil etmediğini görüyoruz. Sivas vilayetinde patrikhane, mübalağalı olarak 1881 yılında Ermeni nüfusu 243.515 olarak vermiştir. 1890 yılı itibariyle Vital Cuiet de Ermeni nüfusunu fazla göstermesine rağmen, il genel nüfusu içerisinde gayrimüslim nüfus % 23 oranını teşkil etmektedir.⁷ 1321 yılı vilayet salnamesine göre gayrimüslim nüfus % 22;⁸ 1325 yılı vilayet salnamesine göre ise gayrimüslim nüfus % 24 oranındadır.⁹

Gayrimüslim nüfus ile ilgili olarak yukarıda verdiğimiz rakamlar, emperyalist güçlerin iddia ettikleri gibi gayrimüslim nüfusun dolayısı ile Ermeni nüfusun çoğunluğu teşkil etmediğini, aksine azınlık teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemlerde Sivas sancağı içerisinde gayrimüslim nüfus oranı % 20 civarında olmuştur. Sadece Ermeni nüfus oranı ise % 18 civarındadır.

⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, 1918-1982, İstanbul, 1986, s. 187

⁷ Cuiet, a.g.e., C. I, s. 617

⁸ *Sivas Vilayet-i Salnamesi* 1321, s. 236,239

⁹ *Sivas Vilayet-i Salnamesi* 1325, s. 254-255

1) Sivas'ta Ermeniler'in Çıkardıkları Olaylar

Sivas ve çevresinde, Ermeniler Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında çeşitli olaylar çıkarmışlardır. Biz bu olayları Birinci dünya savaşı öncesi ve esnasında olmak üzere iki şekilde ele almaya çalışacağız.

a) Sivas'ta Birinci Dünya Savaşı Öncesi Ermeni Olayları

5 Mayıs 1879 yılında Sivas Patriği Narses Varjabetyan'ın ele geçen genelgesi, tüm fitnenin patrikhane olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu ele geçen genelgede "okuldaki çocukların fikirlerini dahi Ermenistan meselesiyle dolduran Sivas Patriği diğer dış konsolos görevlileriyle de iyi geçinmeyi hedeflemiştir.

Sivas'ta Ermeni ayaklanması 29 Eylül 1895'te Divriği'de başlamıştır. Daha sonra 15 Kasım 1895'te Sivas merkezde, 1895 yılında o zaman Sivas'a bağlı olan Merzifon'da ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu ayaklanmalarda genel olarak ölü ve yaralı sayısı dikkate şayan bir olaydır. Bu yörede ölen ve yaralanan Müslüman sayısı Ermeniler'den oldukça fazladır. Ölen Müslüman nüfus toplam olarak 10.535, yaralı nüfus ise 3.671 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında Ermeni nüfustan da ölenlerin sayısı 8.717, yaralanan ise 2.238 kişi olarak verilmektedir. Bu rakamlar Osmanlı Hükümeti tarafından tespit edilmiştir.¹⁰

Bu azınlıklar Osmanlı'nın zayıf düştüğünü görünce yer yer kendi istiklallerini açıklamaya başlamışlardır. Bunların başlarında Ermeniler gelmektedir. Sivas Vilayeti'nin 11 Ekim 1296(1881) tarihinde dahiliye nazırlığı ve Erzincan'daki dördüncü orduya çekilen telgraf, ilk Ermeni olaylarını haber vermektedir. Bu telgraf önemli olduğundan dolayı aynen almayı uygun bulduk.

"... Sivas ahalisinden ve Ermeni milletinden İskender adında bir Ermeni Sivas'a 9 saat uzaktaki Hınlı ve Kayabaşı köylerinin sınırlarında yaralı ve ölü bulunduğunu hükümete haber verilmesiyle keşif ve muayenesi için belediye

¹⁰ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983, s. 157

hekimi ile zabıta memurları gönderildiği gibi, çevredeki köylerde de tahkikata başlanmıştı. Cani ve katillerin araştırılmasına ve yakalanmalarına Savcı ile tabur ağası akşam üstü vazifelendirilmişlerdi. Cinayeti keşfe ve ölü Ermeni'yi muayeneye giden memurlar maktulü akşam üzeri saat 11 sularında doğruca hükümetin önüne getirdiler. Bu sırada bir Ermeni topluluğu şamata ve gürültü ile hükümetin önünde toplandı. Ölü Ermeni önce kiliseye daha sonra da evine gönderildi.

Akşama 15 dakika kala, 500'ü aşkın bir Ermeni topluluğu valinin harem dairesine hücum ederek gürültü ve şamataya başladılar. Hükümet ve devleti Aliyye'ye ağıza alınmayacak sözler söylemeye cür'et ettiler. Bu topluluk giderek çoğalarak 1500 kişi oldu. Ve yine hükümete ağıza alınmayacak sözler sarf ettiler. Vali paşa, bu azgın Ermeni topluluğuna öğüt vermiş ise de hiç bir tesiri olmamış, gittikçe edepsizliklerini ve azgınlıklarını artırarak Vali Paşa'nın harem ve selamlık dairesine saat 1.30'a kadar taşlar atıp bütün camları kırmışlardır..."

Asıl dikkat edilecek husus şudur : "Ermeniler'in tutum ve davranışları bilinmekte ve belirsiz kaynaklardan aralıksız aldıkları talimat üzerine Anadolu'nun her neresinde olursa olsun, bir olay çıkarmak ve böylece kafalarında kurdukları kötü sonuçları elde etmekten ibaret olmasıyla, bu olaylar sırasında Ermeniler'in ileri gelenlerinden hiç birisi ortalıkta gözükmediği gibi papazların her birinin de savuşmuş bulunmasıyla, işin içinde ve meydanda yalnız bir takım ayak takımının bulunmuş olduğu görülmüştür. Her ne hal ise, olay büyümeden bu gece bastırılmıştır".¹¹

16 Kasım 1296 (1881) tarihinde İstanbul'da ikamet eden Sivas'lı Ermeniler'den bazıları zamanın Dahiliye Nazırlığı'na (İçişleri Bakanı) bir dilekçe vererek Sivas'lı Ermeniler'in öldürüldüğü ve mallarının yağma edildiğinden söz edip Ermeniler'in güvenlik ve huzurlarının kalmadığı, 40 gün içinde 6 ölü ve 35 yaralı bulunduğu gibi 168 gasp olayı olduğunu, bunların hiç birisinin

yakalanmadığı ve bir ceza da görmediklerini belirtmişlerdir. İşte bu ve buna benzer iftiralarla hükümetin ve milletin beyinlerini bulandıran Ermeniler aslında tüm olayları kendileri tezgahlamış, iç karışıklıklara neden olmuşlardır. 1894 yılında Sivas'ta açıktan duvarlara asmış oldukları iki sayfalık duvar ilanı bunun açık örneklerindedir.

Mehmed Memduh Paşa'nın Hükümet'e gönderdiği şu şikayet bunu doğrulamaktadır.

"... Ermeniler, Sivas vilayetinde ihtilal ve isyan fikrini iki "yafta" (duvar ilanı) ile ilan etmişlerdir...".¹² Bunlardan sonra Ermeni olayları Sivas'ın tüm ilçelerine sıçramış ve bir çok insan ya öldürülmüş ya da yaralanmış veya kaybolmuşlardır. Bunun açık örnekleri ise, Karahisar ve çevresinde Müslümanlar'dan 221 ölü, 120 yaralı olup, 34 ev, bir ağıl, 16 dükkan, bir de okul yakılmıştır. Ermeniler'den ise 9 ölü 4 yaralı bulunduğu belirtilmiştir. Divriği ve Darende ilçeleriyle Sivas merkezde çıkan kargaşada Müslümanlardan sadece 5 ölü, Ermenilerden 368 ölü 12 yaralı, olmuştur.¹³ Ermeniler 1330 (1914) yılına kadar bazan açıktan bazan da gizli bir şekilde seferberlik ilanına kadar düşmanlıklarını ve kinlerini devam ettirmişlerdir.

b) Sivas'ta Birinci Dünya Savaşı Esnasında Ermeni Olayları

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Hükümetinin yurtta seferberlik ilan etmesiyle Ermeniler'in gerçek yüzü ortaya çıkmıştır. Çünkü 1914 yılında ilan edilen seferberlik ülkenin her tarafına duyurulmuş halk da askerlik şubelerine akın etmeye ve oradan da cepheye gitmişlerdir. Fakat Ermeniler, cephe yerine evlerine dönmüşler ve böylece ilk isyanı çıkartmışlardır.¹⁴

¹¹ Mehmet Hocaoğlu, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler*, İstanbul, 1976, s. 186

¹² Hocaoğlu, a.g.e., s. 188, 256

¹³ Hocaoğlu, a.g.e., s. 258 vd.; Hüseyin Nâzım Paşa, *Ermeni olayları Tarihi*, C. I, Ankara, 1994, s. 107-109

¹⁴ Hocaoğlu, a.g.e., s. 297

Ermeniler, daha önceleri gizli olarak yürüttükleri hazırlıklar bunun açık örneklerini teşkil etmekteydi. Bölgede kendisini deri tüccarı olarak tanıtan Piza Mıgırdıç, daha önceleri dağıttığı silahları kontrol etmiş, gittiği yerde de silah kullanma eğitimleri yaptırmıştır. Bu silahlanma işinin bizzat papazların kontrolü altında gerçekleşmesi bize günümüzde Bosna Hersek'i hatırlatıyor. Hatta Şebinkarahisar'ın Yaycı Ermeni köyü papazı Sporil, yine Ermeni olan Alamelik, Müşehris, Pürk, Kurtanuyu ve Ezbider köylerinde şöyle söylüyordu :

"Osmanlılar yenilecekleri savaşa girdiler, bir müddet sonra Ruslar buraya kadar gelecekler Ruslar önden biz arkadan Osmanlı ordusunu uğraştıracağız. Silahları almakta tereddüt gösteriyorsunuz. Şimdi yaptığımız işin değerini anlayacaksınız".¹⁵

Bu isyanın en bariz şekli Suşehri Pürk köyü muhtarı Agop "Hâlâ bu silahları hangi gün için" saklıyorsunuz diye bağırarak, üzerinde taşıdığı tabancayı Zara "Teşkilat-i Mahsusa" üyelerinin kafile memuru Nuri Efendiye çevirir ve o zamana kadar içlerinde gizledikleri kını açığa çıkarırlar.¹⁶ Bu olayın bu şekilde cereyan etmesinden sonra Sivas ve kazalarında yapılan aramalarda 14'ü mavzer olmak üzere 150 martin, onbin mermi ele geçirilir. Ayrıca arama sırasında Suşehri'nde 560 silah bulunmuştur. Hafik'te yapılan aramalarda 35 manliher, 35 martin, 45 Yunan gravsı, 6 Rus sürmelisi, 67 mavzer, bir büyük Amerikan tüfeği, 30 çeşitli tabanca, 21 bomba, 13 teneke barut, 13.000 mermi, 3 dinamit, 42 Karadağ, 277 muhtelif cins tabanca ve kapaklı tüfek ele geçirilmiştir. Gürün'de ise 12 bomba, 31 dinamit paketi, çok sayıda dinamit kapsülü, 225 harp silahı, 714 adi silah, 254 rovelver, 28 yaralayıcı alet, 180 kile barut ve o kadar kurşunla 10.000'i aşkın mermi bulunmuştur. Tonus'ta yapılan aramada ise 300 savaş tüfeği 300

¹⁵ Halil Metin, *Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, MEB. İstanbul, 1992, s. 140; Hoçaoğlu, a.g.e., s. 297

¹⁶ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara, 1990, s. 87; Metin, a.g.e., s. 141

'den fazla rovelver, çeşitli bombalar ve bu silahlara ait çok sayıda mermi bulunmuştur.¹⁷

Sivas'ta Ermeniler, isyanlara katılmayan ırktaşlarını zoraki isyanlara sürüklemişler ve silah temin etmek için baskılar uygulamışlardır. Ermeni komitacılar kilise ve papazlar yardımıyla silah depoları oluşturmuşlardır. Hatta bazı papazlar isyanda Ermeni komitacıları bile geçmiştir.

Sivas valiliğinden dahiliye nezaretine 22 Nisan 1915 tarihinde gönderilen telgraf bu olayları açıklamaktadır. Telgraf özetle şu şekildedir.

"Vilayet içinde Ermeniler'in toplu olarak buldukları yerler, Şebinkarahisar, Suşehri, Hafik, Divriği, Gürün, Gemerek, Amasya, Tokat ve Merzifon'dur. Şimdiye kadar Suşehri'nin Türk köyleriyle civarında ve Hafik'in Tuzhisar, Horasan köylerinde ve merkeze bağlı Alataş nahiyesinde yapılan aramalarda pek çok yasak silah ve dinamit bulundu. Ermenilerin bu vilayetten 30.000 kişi silahlandırdıkları, bunlardan 15.000 kişinin Rus ordusuna katıldığı ve diğer 15.000 kişinin de Türk ordusunun başarısızlığı halinde, ordumuzu gerisinde tehdit edeceği yakalanan sanıkların ifadeleriyle kesinleşmiştir. Taşnak komitesi Ermeni çete reisi Murad (Hanparsun Boyacıyan) 'ın sığındığı Tuzhisar köyüne gönderilen güvenlik birlikleriyle Ermeniler arasında çatışmalar olmuştur, kaçanlar takip edilmektedir".¹⁸

Yine çevreden toplanan 500-600 civarındaki Ermeni 1915 Nisan başlarında Karahisar kalesine kapanıp Hükümet kuvvetlerine ve halka ateş ederek, jandarma kumandanını ve bir polisi, bir de tahsildarı yaralamışlardır. Halktan 10 kişiyi de katletmişlerdir. Daha sonra kaleyi takviye kuvvetlerle kuşatmışlar ve tesirsiz hale getirmişlerdir.

4 Kanun-i Evvel 1332 (17 Aralık 1916) tarihinde sadrazama gönderilen belgede, Erzurum ve havalisinden Ermeniler'in zulmünden kaçarak Sivas vilayetine gelen mültecilerin Suşehri-Zara-Koçhisar yoluyla Sivas'a geldikleri

¹⁷ Hocaoglu, a.g.e., s. 598-600; Süslü, a.g.e., s. 88

bildirilmektedir. Sivas'a gelen mültecilerin sayısı üç yüz bini bulmaktadır. Bunlardan 144.964 mülteci Çorum-Yozgat-Kayseri-Niğde-Kırşehir-Konya illerine sevk edilmişlerdir.¹⁹ Kalanların ise Sivas ve ilçelerine yerleştirilmiştir.

Ermeni komiteciler, Sivas'ı üç bölgeye ayırmışlar. Birinci bölge Sivaslı Murad (Hamparsun) olmak üzere diğer iki eşkiya Ermeniye görevlendirerek Osmanlı ordusunu arkadan vurmak için aralarında anlaşmışlardır. Fakat Osmanlı Hükümeti ve halkın yardımlarıyla Ermeniler emellerine kavuşamamışlar ve başka yollara başvurmaya başlamışlardır. Bunların başında fırınlarda çalışan Ermeniler ekmeklerin içine zehir koymak suretiyle askerleri zehirlemesine kadar olayları tırmandırmışlardır.²⁰

İstanbul hükümeti soruna hukuki bir çözüm getirmek gayesiyle Ermenilere özerklik vaadinde bulunmuş ise de Ermeniler, doğu illerinde Türklerin daha önce azınlık teşkil ettiklerini ve Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmayı istemediklerini ileri sürerek bu teklifi reddetmişlerdir.²¹ Kültürel ve demografik bakımından hiç bir dayanağı olmayan Ermeniler, işgal devletlerinin çıkarları doğrultusunda hareket ederek Anadolu'da terör eylemlerini sürdürmeye devam ettikleri görülmektedir.

2) Sivas'ta Ermeni İddialarına Karşı Protestolar

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra, Anadolu'nun bazı bölgelerinin işgal edilmesi ve doğuda Sivas'ı da içine alan (Vilayât-ı Sitte) bir Ermenistan devletinin kurulacağı haberleri üzerine Sivas yöresinde halk ve Sivas'ın ileri gelenleri değişik şekillerde tepkilerini dile getirmişlerdir. Sivas yöresindeki canlı direniş havası kimi yörelerden farklı olarak halkın yanında bütünüyle askerî ve mülkî yöneticilerle meydana getirilmiştir. Sivas halkı

¹⁸ Süslü, a.g.e., s. 127-128

¹⁹ Süslü, a.g.e., s. 128

²⁰ Metin, a.g.e., s. 141-142; Tansel, a.g.e., C. I, s. 114

²¹ Kansu, a.g.e., C. I, s. 10-12

işgalden zarar görmemek için hem manen hem de madden bu dönemde Anadolu'nun pek çok bölgesinde işgallere karşı oluşturulmuş olan faydalı cemiyetlere destek olmuşlardır. 21 Haziran 1919'da Amasya'da yapılan ve Amasya tamimi diye bilinen kararlarda en kısa zamanda Sivas'ta milli bir kongrenin yapılması kararlaştırıldığında, bu kararı hem Sivas halkı hem de mülki idareciler büyük bir coşku ile karşılamışlardır. Ayrıca "Vilâyât-ı Sitte" de bir Ermenistan tasavvuru karşısında "Şark Vilayetleri" milletvekilleri 7 maddelik bir program kaleme alarak doğu Anadolu'nun milli çıkarlarını korumak amacıyla "Vilâyât-ı Şarkiye Grubu" adıyla bir grup oluşturmuşlardır.²² 2 Ağustos 1919'da doğudaki altı vilayetin ileri gelenleri, İstanbul'daki fırkalara gönderdikleri telgrafta, " Amerika ve Emperyalist güçler, Doğu illerinde, eğer bir Ermenistan devleti kurmak isterse dirilerle birlikte ölüleri de saymak zorunda kalacaklardır" diyerek doğuda Ermenilere toprak terkine karşı çıkmışlardır.²³ Amasya Tamimi ile Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılınca, Sivas'ta böyle bir kongrenin toplanmaması için dış güçlerin karşı faaliyete geçtikleri görülmektedir. Örneğin bir Fransız subayı Sivas Valisi Reşid Paşa'yı tehditle burada böyle bir kongrenin yapılmamasını, "eğer burada kongre yapılırsa, Sivas'ın işgal edileceğini ayrıca İçişleri Bakanı'ndan kongreye mani olmak emrini aldığını" söylemiştir. Ayrıca sözü edilen Fransız subayı, "eğer kongre yapılırsa bile, İtilaf Devletleri aleyhine konuşmalar olmazsa işgal kararını da geri aldırım" demiştir.²⁴ Buna karşılık Sivas Valisi olan Reşit Paşa kongre için tüm hazırlıkları tamamlamış ve ilin ileri gelenlerinin de bu kongreye katılmalarını

²² M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, C. I, Ankara, 1959, s. 28

²³ Celal Pekdoğan, *Milli Mücadelede Malatya ve Çevresi (Demografik, İdari, Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Açından) 1918-1922*, HÜALTE. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1992, s. 145

²⁴ Mustafa Kemal, *Nutuk*, C. I, İstanbul, 1934, 55-56; Zeynep Korkmaz, *Nutuk*, C. I, Ankara, 1984, s. 53-54; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Cevdet R. Yularkıran, *Reşit Paşanın Hatıraları*, İstanbul, 1939.

sağlamıştır.²⁵ Milli mücadele yıllarında Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'yı ilk karşılayanlar arasında Müftü Abdurrauf Efendi de bulunmuştur.²⁶

Bunun yanısıra 16 Kasım 1919 da Askeri komutanlar ve temsil heyetinden bazı üyeler Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanarak bazı gizli kararlar almışlardır. Sözü edilen kararlardan biri de halkın vatan savunması için nasıl silahlandırılıp örgütleneceği tespit edilmiş ve ilgililere bildirilmiştir. Ayrıca bu toplantıya katılanlar Paris Barış Konferansı'nın kararları olumsuz olur ve bu kararları İstanbul Hükümeti kabul etse dahi, milletin isteğine uygun olarak bu kararlara uyulmayacağı açıkça dile getirilmiştir.²⁷

b- Milli Mücadele Döneminden Cumhuriyetin İlanına Kadar Sivas

Sivas ili, Milli Mücadele döneminde çok önemli bir rol oynamıştır. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin 24. maddesine göre, Doğu Anadolu'nun tamamında ve Orta Anadolu'nun bir kısmını içine alan bir bölgede emperyalist güçler tarafından bir Ermeni Devleti kurulmak istenmekteydi. Ayrılıkçı Ermeniler'in üzerinde bağımsız bir devlet kurmaya çalıştıkları toprak parçası Sivas'ı da içine almaktaydı. Yukarıda sözü edilen mütarekenin 24. maddesinden destek alarak kimi Rum ve Ermeni çeteleri de büyük devletlerden destek görmekteydiler. Bunun üzerine yöre halkı, bu Ermeni ve Rum çetelerinin planlarını bozmak ve boşa çıkarmak için örgütlenme yoluna gitmişlerdir.

1) Milli Mücadeleye Destek Veren Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasıyla imzaladığı Mondros mütarekesinin sonucu olarak, yurdun çeşitli bölgeleri yabancı devletler tarafından işgal edilmiştir. İstanbul Hükümeti etrafını saran yabancı kuvvetlerin etkisinde kalmış ve gerekli girişimleri de yapamayınca

²⁵ Yunus Nadi, *Ali Galip Hadisesi*, İstanbul, 1955, s. 9; Tansel, a.g.e., C. II, s. 88-89

²⁶ Ali Sankoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, C. I, Ankara, 1995, s. 30-31

devletin bütünlüğü tehlikeye düşmüştür. Yunanlılar İzmir'i işgal edince²⁸ İstanbul hükümeti Mustafa Kemal'i Doğu Anadolu'ya ordu müfettişi olarak görevlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 yılında Samsun'dan²⁹ başlayarak Anadolu'ya geçmiş Amasya'da yaptığı toplantıda her bölgeden gelecek temsilciyle görüşme imkanı bulmuştur. Amasya'da yapılan toplantı sonunda güvenli bir yerde milli bir kongrenin yapılmasına karar verildi.³⁰ Bu güvenli şehrin de Sivas olmasında mutabakata varılmıştır.³¹

Mustafa Kemal 27 Haziran 1919 yılında Sivas'a gelerek kongre için hazırlıkların yapılması hususunda talimatlar verip incelemeler yaptıktan sonra 28 Haziran 1919 yılında tekrar Sivas'tan Erzurum'a hareket etmiştir.³² Sivas Kongresi hazırlıkları sırasında Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır, Van ve Siirt yöresinde bulunan bazı aşiret reisleriyle yazışmalarda da bulunmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal bu aşiret reislerinden kendisini desteklemelerini istemiştir. Bu diyalogdan dolayı 1919-1923 yılları arasında hiç bir yabancı tahrik Anadolu'nun doğu illerindeki şehirlerde bölücü faaliyette bulunamamıştır.³³ Bu arada İstanbul Hükümeti yabancı güçlerin etkisinde kalarak Mustafa Kemal'in tutuklanması yönünde tavır alınca Mustafa Kemal ordudaki görevinden istifa ederek sivil bir vatandaş olarak, görevine kaldığı yerden devam etmiş ve "Benim için en büyük barınma yeri ve yardım kaynağı milletimin kucağıdır" cevabını vermiştir.³⁴

29 Ağustos'da Mustafa Kemal Paşa'yı telgraf makinesi başına davet eden Sivas Valisi Reşid Paşa Sivas'a gelen Jandarma müfettişi Brunot'nun "eğer burada kongre kurulursa Sivas'ın işgal edilmesine karar verildiğini ayrıca

²⁷ Denizli, a.g.e., s. 27

²⁸ Shaw, a.g.e., C. II, s. 407

²⁹ Salahi, a.g.e., s. 18

³⁰ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir, 1984, s. 175

³¹ Nutuk, C. I, s. 50; Abdulhaluk Çay-Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvavay-ı Millîye Hareketleri*, Ankara 1990, s. 77-78

³² Aybars, a.g.e., s. 175

³³ Nejat Göyünç, *Cumhuriyet Türkiye'si ve Doğu Anadolu*, Ankara, 1986, s. 12,13

³⁴ Aybars, a.g.e., s. 176

İçişleri Bakanı'ndan kongreye mani olmak emrini aldığını" bildirdi dedi. Buna karşılık Fransız subayı, "eğer kongrede itilaf devletleri aleyhine konuşmalar olmazsa işgal kararını da geri aldırırım" demiştir. Reşid Paşa, Sivas'ta kongre kurulmasından vazgeçilmesini de rica ediyordu. Reşid Paşa hür düşünceli bir kişi idi.³⁵ Sivas Valisi olan Reşit Paşa kongre için tüm hazırlıkları tamamladı ve ilin ileri gelenlerinin de bu kongreye katılmalarını sağladı.³⁶

Vali Reşit Paşa bu konudaki faaliyetlerinden hatıratında şöyle söz etmektedir³⁷: "Sivas Kongresinin hazırlıklarıyla kolordu komutanı Miralay İbrahim Tali Bey, sabık mebus Rasim Bey, Müftü Abdurrauf ve Emir Paşa gibi zevat meşgul oluyorlardı. Kongrenin hazırlık çalışmalarında görev alan bir kısım isimler bunlardır. Müftü, Erzurum yolcularını parlak bir karşılama merasimi yapmak vazifesini üstüne almıştı. Cübbesinin eteklerini toplayarak ev ev dükkan dükkan dolaşıyordu."

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta oturup dinlenebileceği, çalışacağı ve yatacağı odaya konulacak eşyayı Müftü Abdurrauf Efendi ile Şekeroğlu İsmail, Sığırcioğlu Hayri Efendiler evlerinden getirmişlerdir. Ayrıca Sivas Kongresi'ne katılan delegeler arasında Hoca Raif Efendi (Erzurum delegesi), Şeyh Hacı Fevzi Efendi (Erzincan delegesi), Şeyh Seyfi Efendi (Kütahya delegesi), Hoca Hatip Ahmet Efendi (Ankara delegesi) 1924 yılında Çorum Müftüsü olan Mehmet Nazif Efendi (Çorum delegesi) gibi bir çok din adamı da katılmıştır. Bu din adamlarından Mustafa Taki Doğruyol, 1873 Sivas doğumlu olup, medrese mezunu müderris iken 47 yaşında I. dönem Sivas milletvekili seçilmiştir. 1925 yılında vefat etmiştir.

³⁵ Korkmaz, a.g.e., C. I, s. 53-54

³⁶ Yunus Nadi, **Ali Galip Hadisesi**, İstanbul, 1955, s. 9; Tansel, a.g.e., C. II, s. 88-89

³⁷ Geniş bilgi için Yularkıran, a.g.e. bkz.

3 Eylül 1919'da hazırlıkların bitmesiyle ve gündemin tespit edilmesiyle birlikte 4 Eylül 1919'da saat 14.00'de Sivas Kongresi başlamıştır.³⁸ Bu kongre ile Kuvayı Milliye hareketi 4 Eylül 1919 tarihinde Sivas kongresiyle başlamış ve bu hareket 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolun başlangıcı olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa 29 Ağustos'da Erzurum'dan Sivas'a doğru yola çıktı ve bu arada delegelerde Sivas'a gelmeye başladılar.³⁹ İstanbul hükümeti Mustafa Kemal hakkında tutuklama emri vermiş, Sivas Valisi Reşid Paşa da bu emri almıştı. Bundan dolayı yolda bir tehlike ile karşı karşıya kalabilirlerdi. Nitekim Erzincan'dan ayrıldıktan sonra yolda Erzincan'ın batısında Çardaklı Boğazının Kürtler tarafından tutulduğunu jandarmaların haber vermesi bu kuşkuyu doğrulamıştır.⁴⁰

Mustafa Kemal 2 Eylül 1919 günü Sivas'a gelmiştir.⁴¹ Sivas Kongresi'nin ilk açılışına 30 kişinin katılması dikkat çekmektedir. Başka bir kaynakta bu sayı 38 kişi olarak belirtilmektedir. Delege sayısını 28 kişi gösterenler olduğu gibi 48 kişiye çıkarılanlar da vardır.⁴² Bu kongreye Karadeniz ve Güney vilayetlerinden hiç kimse katılmamıştır.⁴³ Kongreye çağrılan delegelerin yarısının katılmasıyla kongre başlamıştır.⁴⁴

³⁸ Nutuk, C. I, s. 62

³⁹ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, 108

⁴⁰ Korkmaz, a.g.e., C. I, s. 58-59

⁴¹ Denizli, a.g.e., s. 2-3

⁴² Mahmut Göloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969, s. 73

⁴³ Tansel, a.g.e., C. II, s. 93

⁴⁴ Tansel, a.g.e., C. II, s. 95

2) Sivas Kongresi

Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919 günü saat 14.00 de Mustafa Kemal başkanlığında toplanmıştır.⁴⁵ Bu ilk oturumda Mustafa Kemal bir konuşma yapmış burada devletin düştüğü durumu delegelere anlatmaya çalışmıştır.⁴⁶

"Muhterem Efendiler

Vatan ve milletin kurtuluşunu amaçlayan zorunlu nedenler, sizleri bunca sıkıntılar ve engeller karşısında Sivas'ta topladı. Bu kahramanca davranışınızı kutlayarak sizleri tebrik ederim.

Efendiler, saygı değer heyetiniz kurtarıcı kararlara girişmeden önce bazı açıklamalarda bulunmama izninizi rica ederim. Bildiğiniz gibi 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleriyle mütareke imzalandı. Milletimiz adaletli bir barışa kavuşacağını umdu. Halbuki mütareke şartlara vatan ve milletimiz aleyhine her gün bir bahane ile kötüye kullanarak zorla uygulandı. İtilaf Devletleri'nden kuvvet alan memleketimizde Hristiyan azınlıklar, milletimizin onurunu kırıcı ve bozucu çılgın hareketlere giriştiler. Batı Anadolu'da İtilaf Devletleri'nden güç alan Yunan zalimleri canavarca kötülükler yaptılar. Doğuda Ermeniler Kızılıрмаğa kadar dayanan katliam siyasetlerine başladılar. Karadeniz'de ise Pontus krallığı hayalinin gerçekleştirilmesine çalışıldı.

Yurdun pek çok bölgesi ve Trakya işgal bölgesine katıldı saltanatın başkenti ise boğucu bir şekilde işgal edilmek suretiyle devletin kalbinde yabancı eller ve baskılar oluştu ve bütün bu haksızlıklara karşı merkezi hükümet zayıf ve güçsüz bir makam olarak tepkisiz kaldı. İşte bu durum milletimizi şiddetle uyanışa götürdü.

⁴⁵ Korkmaz, a.g.e., C. I, s. 59; Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I, Ankara, 1988, s. 211

⁴⁶ **Nutuk**, C. I, s. 119; Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, 1969, s. 2-5; Kazım Özalp, **Milli Mücadele**, C. I, Ankara, 1971, s. 56; Kansu, a.g.e., C. I, s. 211-213; Denizli, a.g.e., s. 30

Efendiler milletimizin sizler gibi aydınları ve milli onur sahipleri bu acıklı manzara karşısında ümitsiz olmadılar. Zira onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını inkar edemez. Zira onlar güçlü bir iman ile milletin içinde buldukları durumdan kurtulacaklarını kesin olarak inanmaktadırlar".⁴⁷ Mustafa Kemal Paşanın bu ve buna benzer konuşmasını takiben başkanlık görüşmeleri sonucunda Rauf Bey'in teklifiyle çoğunlukla Mustafa Kemal Paşa başkanlığa seçilmiştir.⁴⁸

5 Eylül 1919 Cuma günü ikinci oturum saat 14.30'da yapılmış, üyeler, "Vatanın ve ulusun mutluluğundan başka hiçbir kişisel amaç gütmeyeceğine, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma, herhangi bir siyasi partinin siyasi emellerine yardımcı olmayacağıma Vallahi Billahi..." diyerek birer yemin etmişlerdir.⁴⁹ Yemin etme işi bittikten sonra Kurban Bayramı dolayısıyla biri padişaha diğeri millete yayınlanmak üzere iki beyannamenin yazılmasına karar verilerek bu vesile ile kongrenin açıldığı millete duyurulmuştur.⁵⁰

Bu toplantıdan sonra Kurban Bayramı'nın birinci günü tatil edilmiş ve üçüncü oturuma 7 Eylül 1919 pazar günü devam edilmiştir.

Bu oturumda, yurdun dört bir tarafından gelen tebrik telgrafları okunmuş bunun yanında Erzurum Kongresi'nin kararları tek tek ele alınarak gerekli görülen değişiklikler yapılmıştır.⁵¹ Sözü edilen toplantıda Temsil Heyeti'nin kurulması hakkında görüşmelerde yapılmıştır. 8 Eylül Pazartesi günü dördüncü oturum yapılmış, bu oturumda Amerikan mandasının kabul edilmeyeceği ele

⁴⁷ Kansu, a.g.e., C. I, s. 211; Denizli, a.g.e., s. 13-15 ; Vehbi Cem Aşkun, **Sivas Kongresi**, Ankara, 1963, s. 111

⁴⁸ **Nutuk**, C. I, 62-63; İğdemir, a.g.e., s. 2; Aybars, a.g.e., s. 178; Tansel, a.g.e., C. II, s. 97

⁴⁹ Kansu, a.g.e., C. I, s. 218; İğdemir, a.g.e., s. 17 vd.; Denizli, a.g.e., s. 19-20; Tansel, a.g.e., C. II, s. 98; Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, 1988, s. 75

⁵⁰ Komisyon, a.g.e., 45, 46; Sankoyuncu, a.g.e., C. I, s. 134; Denizli, a.g.e., s. 19, 20

⁵¹ İğdemir, a.g.e., s. 29 vd; Denizli, a.g.e., s. 20

alınmıştır.⁵² 9 Eylül 1919 Salı günü Kongrenin beşinci oturumu yapılmış, bu oturumda alınan bazı kararlar yanında, bir heyet oluşturularak Meclis-i Mebusan'ın bir an önce açılması, Damat Ferit hükümeti yerine vatansever bir başbakanın atanması için bir beyanname hazırlanması konusu görüşülmüştür. 9 Eylül 1919 günü Salıyı Çarşambaya bağlayan gece saat 21.30 da kongrenin altıncı oturumu yapılmıştır. Sözü edilen oturumda, daha önceki oturumda alınan kararlar tartışılarak kurulacak hükümette tarafsız bir başbakanın işbaşına getirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Binbaşı Mr. Novil'in aleyhte çalışmalarına karşı alınacak önlemler görüşülmüştür.⁵³

10 Eylül 1919 Çarşamba günü kongrenin yedinci oturumu yapılmış ve bu oturumda kongrenin maddi ihtiyaçları üzerinde durulmuş, bazı delegeler yardımında bulunmayı kabul etmişlerdir. 11 Eylül 1919 Perşembe günü Temsil Heyeti'ne altı kişi daha seçilmiş ve ayrıca İrade-i Milliye Gazetesi'nin yayınlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 12 Eylül 1919 Cuma günü Sivas Ulu Camii'nde konferans verilmesi, öğleden sonrada davet edilecek kişilere kongre hakkında bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴

Sivas Kongresi'nin çalışma konularını, Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar ile bazı kongre üyelerinin hazırlamış oldukları uyarılar teşkil etmiştir. Kongre ilk günlerinde, Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tüzük ve programını hazırlayarak, Erzurum Kongresi'nde vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını temin için verilmiş olan kararları kabulle kendisine maletmiş ve genelleştirmiştir. Kongre, Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş olan bütün Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerini, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"

⁵² Nutuk, C. I, s. 64; Shaw, a.g.e., C. II, s. 412-413; Denizli, a.g.e., s. 20,21; Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 36; Tansel, a.g.e., C. II, s. 98-99; Tevetoğlu, a.g.e., s. 32-33

⁵³ Denizli, a.g.e., s. 21

⁵⁴ Denizli, a.g.e., s. 22

adı ile bir tek cemiyet haline getirmiştir. Bu suretle milli teşkilat, vatanın bütününe temsil eder durumuna gelmiştir.⁵⁵

Sivas Kongresi 11 Eylül 1919 tarihinde Kongre bildirisini hazırlayarak çalışmalarını başarıyla tamamlamıştır. 12 Eylül 1919'da Sivas halkının da katıldığı son oturumda kongrenin sona erdiği açıklanmıştır. Bu kongrede Milli Mücadele çabalarının yurt çapında birleştirilmesini sağlayacak olan kararların alındığı görülmektedir. Böylece Sivas Kongresi 12 Eylül 1919 günü kendini tarihe maletmiştir.⁵⁶

Bütün milletçe bilinmekte olan iç ve dış tehlikenin meydana getirdiği milli uyanıştan doğan Sivas Kongresi sonucunda şu kararlar alınmıştır:

" Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında ateşkes anlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlarımız içinde kalan ve her yerinde Müslüman çoğunluğun oturduğu Osmanlı Ülkesi bölgeleri birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz, hiç bir nedenle bölünmez bir bütündür. Bu bölgelerde yaşayan tüm Müslümanlar birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularıyla doludurlar, toplumsal haklarıyla bölgesel kurallarına saygılı öz kardeşirler. Osmanlı toplumunun bütünlüğü ve milli bağımsızlığımızın sağlanması, yüce saltanat ve halife haklarının korunması için milli gücü etken ve milli iradeyi egemen kılmak esastır. Osmanlı ülkesinin herhangi bir parçasına karşı girişilecek müdahale veya işgal ve vatanımız içinde bağımsız bir Rumluk ve Ermenilik hareketlerine karşı birlikte savunma ilkesi esas kabul edilmiştir. Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan azınlıkların her türlü yasal hakları korunduğundan bu kişilere siyasi egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmeyecektir.

⁵⁵ Nutuk, C. I, 64; Kansu, a.g.e., C. I, s. 220-225; Komisyon, a.g.e., s. 46-47

⁵⁶ Nutuk, C. I, s. 82; Denizli, a.g.e., s. 23

Osmanlı Hükümeti bir dış baskı karşısında ülkemizin herhangi bir parçasını bırakmak ve onunla ilgilenmemek zorunda kalırsa, halifelik ve saltanatla vatan ve milletimizin dokunulmazlığı ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü önlem ve kararlar alınmıştır. İtilaf Devletleri'nden vatanımızın parçalanma ve bölünmesinden tamamen vazgeçerek bu topraklar üzerindeki tarihi, dini, ırki, ve coğrafi haklarımıza saygı gösterilmesinin böylece hak ve adalete dayanan bir kararın alınmasını bekleriz. Milletimiz insancıl ve çağdaş ülkeleri yüce bilir, teknik, endüstriyel ve ekonomik durumumuzu bize gerekli olanları iyice anlar.

Bundan dolayı devletimizin ve ulusumuzun içte ve dışta bağımsızlığı ve yurdumuzun bütünlüğü korunmak şartıyla altıncı maddede belirtilen sınır içinde millilik ülküsüne saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen her hangi bir devletin teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımını sevinçle karşılarız. Bu insanca ve hukuka uygun şartları kapsayan bir barışın da hemen gerçekleşmesi ve dünyanın rahatlığı adına isteklerimizin en önemlisidir. Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin çizdiği bu çağda, İstanbul Hükümeti'nin de milli iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan hükümetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi bu kararların dışta da değeri olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadar ki olaylar ve sonuçlarıyla kanıtlanmıştır. Bunun için milletin içinde bulunduğu korkulu durumdan kurtulma çarelerini kendisinin başvurusuna gerek kalmadan İstanbul Hükümeti'nin Millet Meclisi'ni toplaması ve bu nedenle milletin ve yurdun kaderi hakkında alacağı bütün kararları meclisin onayından geçirmesi zorunludur.⁵⁷ Vatan ve milletimizin karşı karşıya bırakıldığı zulüm ve acılar karşısında tamamen milli vicdanın yarattığı bütün milli cemiyetler, aynı amaç etrafında bir araya gelerek "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında bir bütün oluşturmuşlardır.

⁵⁷ Komisyon, a.g.e., s. 52-56

Bu cemiyet, her türlü partililik akımlarından ve kişisel çıkarlardan uzaktır. Bütün Müslüman vatandaşlar bu cemiyetin doğal üyeleridir.⁵⁸

"Meclis açılıncaya kadar Ali Rıza Paşa hükümetini muhafazaya çalışmak vatan ve millet için hayırlıdır". "Ayrıca Ali Rıza Paşa'nın hiç bir sebep ve bahane ile yerini bırakmaması tavsiye edilmiştir. Mebuslar, tam bir güven ve özgürlük içinde yasama görevlerini yapacakları zamana kadar Temsil Heyeti'nin görevine devam etmesi uygun görülmüştür". "Hükümet bunu, milli teşkilatın makul tekliflerini meclis açılıncaya kadar kabul edecektir" şeklinde onaylamıştır.⁵⁹

Sivas Kongresi'nde oluşturulan Temsilciler Kurulu üyeleri şunlardır.

1. Mustafa Kemal Paşa, 2. Rauf Bey, 3. Hakkı Behiç Bey, 4. Hüsrev Sami Bey, 5. Ömer Mümtaz Bey, 6. Rüstem Bey, 7. Kara Vasıf Bey Mazhar Müfit'e göre il, liva (sancak) ve bazı ilçelerden gelen delegelerin kimlikleri: 1. Mehmet Şükrü Bey (Afyonkarahisar), 2. Salih Sıtkı Bey (Afyonkarahisar), 3. Bekir Bey (Afyonkarahisar), 4. Macit Bey (Alaşehir), 5. Ahmet Nuri Bey (Bursa), 6. Osman Nuri Bey (Bursa), 7. Refet (Bele) Bey (Samsun), 8. Süleyman Bey (Samsun), 9. Mehmet Tevfik Bey (Çorum), 10. Abdurrahman Dursun Bey (Çorum), 11. Necip Ali Bey (Denizli), 12. Yusuf Bey (Denizli), 13. Hakkı Behiç (Bayıç) Bey (Denizli), 14. Mehmet Şükrü Bey (Denizli), 15. Hoca Raif Efendi (Erzurum), 16. Şeyh Hacı Fevzi Efendi (Erzurum), 17. Halil İbrahim Bey (Eskişehir), 18. Hüseyin Bey (Eskişehir), 19. Hüsrev Bey (Eskişehir), 20. Mazhar Müfit (Kansu) Bey (Hakkari), 21. Mustafa Kemal Paşa (İstanbul), 22. Hüseyin Rauf (Orbay) (İstanbul), 23. İsmail Fazıl Paşa (İstanbul), 24. Kara Vasıf Bey (İstanbul), 25. İsmail Hami (Danişmend) (İstanbul), 26. Zeki Bey (Kastamonu), 27. Hacı Osman Remzi Bey (Nevşehir), 28. Mustafa Bey (Niğde), 29. Bekir Sami (Konduk) Bey (Tokat), 30. Tıbbiye: (Askeri Tıbbiye öğrencisi ve öğrencilerin temsilcisi), 31. Hikmet Bey, 32. Bahri Bey (Yozgat).⁶⁰

⁵⁸ İğdemir, a.g.e., s. 113-115; Aybars, a.g.e., s. 179

⁵⁹ Belen, a.g.e., s. 140

⁶⁰ İğdemir, a.g.e., s. 101

Netice olarak Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nde alınan kararları, açık bir şekilde tüm millete mal etmiştir. Erzurum Kongresi bölgesel olup, Sivas Kongresi ise bütünlüğüyle ulusal bir niteliğe ulaşmıştır. Erzurum Kongresi'ne katılan delegeler Doğu Anadolu illerini temsil eden delegelerdir. Sivas Kongresi'nde ise delegeler yurdun çeşitli bölgelerinden katılmışlardır. Kongre amaç ve nitelik bakımından milli bir ruh taşımaktadır. Anadolu ve diğer yerlerde kurulan tüm dernekler ve cemiyetler bir tek çatı altında "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. Ayrıca demokrasilerin temel taşı olan "Milli Egemenlik" kavramı ilkönce Sivas Kongresi'nde gündeme gelmiştir. Sivas Kongresi'nin milli sloganı olan "Ya İstiklal Ya Ölüm", İstiklal Savaşı sona erene kadar Türk Milleti'nin savaş azminin parolası olmuştur.

22 Eylülde 1919 Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Amerikan heyeti başkanı Harbord, bu milli hareketi bir intihar olarak görmekteydi. Ancak Mustafa Kemal'le görüşen Harbord, görüşme sonunda Mustafa Kemal'e hak verdi. Mustafa Kemal'le Harbord'un karşılıklı konuşması dikkat çekicidir. Bu savaşı bir milletin intiharı diye nitelendiren Harbord'a, Mustafa Kemal'in "şerefsiz bir ölüme katlanmaktansa dövüşerek ölmeyi tercih ederiz" ifadesi karşısında, Harbord'un "sizin durumunuzda olsaydık biz de aynısını yapardık" demesi altı çizilecek hususlardır. Bununla beraber Harbord, Doğu Anadolu bölgesi ile ilgili olarak bir rapor hazırlamış ve bu raporunda Ermenilerin azınlıkta olduğunu ifade etmiştir.⁶¹

Mustafa Kemal 18 Aralık 1919 tarihine kadar Sivas'ta kalmıştır. Daha sonra arkadaşlarıyla birlikte (Heyet-i Temsiliye) Ankara'ya gitmek üzere şehirden ayrılmışlardır.⁶²

⁶¹ Nutuk, C. I, s. 123-124; Tansel, a.g.e., C. II, s. 231-233; Belen, a.g.e., s. 131; Charles Hsherrill, *Bir Elçinin Gazi Mustafa Kemal*, (Çev : Alp Ilgaz), Tercüman 1001 Temel ,s. 97

⁶² Hsherrill, a.g.e., s. 98-100 ; Sarıkoyuncu, a.g.e., C. I, s. 31

3) Milli Mücadeleye Karşı Yapılan Faaliyetler

Vatanın bağımsızlığı için bir takım faaliyetler yapılmakta iken, buna karşılık devletin resmi görevlilerinden vali, kaymakam ve bazı kişilerin Milli Mücadele ateşini söndürmeye yönelik faaliyetler içerisinde olduklarını görmekteyiz. Hatta bunlardan bazıları Milli Mücadele hareketini başlatan Mustafa Kemal'e karşı suikast tertipleri içerisinde olmuşlardır. Konumuzla ilgili olarak Sivas ve yöresindeki bu olaylardan bahsetmek yerinde olacaktır.

a) Ali Galip Olayı

Sivas Kongresi öncesi, Sivas'ta bir kongrenin yapılmasını engellemek için bir takım faaliyetlerin olduğu da görülmektedir. 3 Mayıs 1919 da Elazığ valiliğine atanan Ali Galip Bey, 25 Mayıs 1919 da padişah ile görüşükten sonra 2 Haziranda İstanbul'dan ayrılmış 23 Haziranda Sivas'a gelmiştir. Aynı tarihte Vükela Meclisi, aldığı kararla Mustafa Kemali resmi görevinden azletmiş ve hiç bir resmi görevinin kalmadığını vilayetlere tebliği için Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi kararlaştırılmıştı. Damat Ferit Hükümeti 29 Temmuzda Mustafa Kemal ile Rauf Beyin yakalanarak İstanbul'a getirilmesini kararlaştırmış, fakat bu emri Erzurum ve Sivas'taki ilgililere tatbik ettirememişlerdir. Ancak Mustafa Kemal'i Sivas'ta tutuklamak isteyen bir grup çıkmıştır.⁶³ Bunların başında da Ali Galip gelmektedir. Ali Galip, İstanbul Hükümeti tarafından Elazığ'a Vali olarak atanmış, İstanbul'dan Elazığ'a gelirken Sivas valiliğine⁶⁴ uğramış ve Vali Reşit Paşaya giderek, Mustafa Kemal'i tutuklaması gerektiğini söylemiş, ayrıca tavsiye, ihtar ve tehditlerde bulunmuştur.⁶⁵ Bununla da kalmayarak Sivas'ta

⁶³ Nutuk, C. I, s. 99; Nadi, a.g.e., s. 9; Denizli, a.g.e., s. 2; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. II, MEB, İstanbul, 1991, s. 17, 22-23.

⁶⁴ S. Selek, Milli Mücadele I Anadolu İhtilali, İstanbul, 1966, s. 286; Aybars, a.g.e., s. 175.

⁶⁵ Yularkıran, a.g.e., s. 43-47.

Mustafa Kemal'e karşı çıkıp, halk arasında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Rumlar'dan daha tehlikeli olduklarını anlatmıştır.⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa Amasya'da bu gelişmeleri öğrenmiş ve 25-26 Haziran gecesi yaveri Cevat Abbas Bey'i çağırarak yarın sabah karanlıkta Amasya'dan güneye hareket edeceklerini ve gizlilik içerisinde hazırlanmasını söylemiştir.⁶⁷ Mustafa Kemal Sivas'a gelir gelmez ilk iş olarak Ali Galip ve beraberindekileri huzuruna getirmiş ve bir takım tehditlerde bulunarak düşüncelerinden vaz geçirmeye çalışmıştır. Ali Galip, aynı günün akşamında Mustafa Kemali ziyaret etmiş, bu görüşmede dış görünüşe önem verilmemesini, kendisinin hizmetinde olduğunu Mustafa Kemale bildirmiştir.⁶⁸ Ancak daha sonraki dönemlerde Ali Galip bütün bu söylediklerinin tersini yapmıştır.

b) Şeyh Recep Olayı

Kongre günlerinde, patlak veren bir başka önemli iç olaylardan biri de Şeyh Recep olayıdır. Şeyh Recep adında bir kişinin 18 Ekim 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in Amasya'ya gitmesini de fırsat bilerek, postaneye zorla girmiş ve 160 kişinin imzaladığı telgrafı Bahriye Nazırı Salih Paşa ve Padişah yaveri Naci Bey'e çekmiş, Mustafa Kemal'e güvenmediklerini belirtmişlerdir. Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Sivas'tan durumu öğrenmek için arkadaşlarını arayarak "herkesin gözü önünde bu telgrafın nasıl çekildiğini" sormuştur. Sivas Valisi Reşit Paşa böyle bir telgraftan haberi olmadığını söylemiş, daha sonra da Şeyh Recep ve arkadaşlarını bir müddet tutuklamış, ancak sonra serbest bırakmıştır. Bu olayda bazı ileri gelenlerle beraber esnaftan ve ulemadan insanların da yer aldıkları görülmektedir. Şeyh Recep, Sivaslı Şemseddinoğlu'nun imzasını

⁶⁶ Nutuk, C. I, s. 46-47; Nadi, a.g.e., s. 9- 12, 68-69; Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, 1995, s. 22; Denizli, a.g.e., s. 2; Vehbi Cem Aşkun, **Sivas Kongresi**, İstanbul, 1963, s. 155-156.

⁶⁷ Tansel, a.g.e., C. II, s. 20-21.

⁶⁸ Yularkıran, a.g.e., s. 61-63.

kullanarak telgrafı çekmiştir. Sivaslı Şemseddinoğlu Osmanlı din alimlerinden önemli bir zattır.

Bu olayın altında İngilizler'in parmağı olduğu ve İngiliz ajanı olan Sait Molla'nın Rahip Frew'e gönderdiği mektup bunu doğrular gibidir. Mektupta Molla, Rahip'e "Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz, ama yavaş yavaş düzelecek" demektedir. Bu olayda Şeyh Recep de Molla Sait tarafından kullanılmış olabilir.⁶⁹

c) Koçgiri (Zara) Ayaklanması

Milli Mücadele günlerinde Sivas'ın adını duyuran ve tehlikeli bir boyuta getiren olaylardan biri de Koçgiri ayaklanmasıdır. Koçgiri, Zara merkez olmak üzere 10 kaza ve 135 köylük bir alana yayılan kalabalık bir aşiretin adıdır. Bu aşiretin İbolar, Zazalar, Balular, Kerteliler ve Sarular gibi kolları bulunmaktaydı.

Bu ayaklanma 1921 yılında Koçgiri'li Nüri Dersimi tarafından, Milli Mücadeleye karşı çıkartılmıştır. Bu olayın çıkış sebepleri 1918 yılına dayanmaktadır. Koçgiri aşiretinin yöneticilerinden olan Alişan ve Haydar Bey isminde iki kardeştir. İsyanın başlangıcında Haydar Bey Zara'ya bağlı İmranlı nahiyesinde Nahiyeye müdürlüğü yapmaktadır. Kardeşi Alişan Bey ise Refahiye kaymakam vekili idi. Aşiretin elinde şuradan buradan satın aldıkları tüfekler ve çok sayıda cephaneye bulunmaktaydı.⁷⁰ Mondros Mütarekesi günlerinde İstanbul Hükümeti ile anlaşmazlığa düşen Haydar Bey, bulunduğu görevi yeterli görmeyip Kuruçay kazası kaymakamlığını da istemiştir. Hükümet de bu isteği geri çevirince, Haydar Bey de Kürt Teâlî ve Teavun Cemiyetine üye olmuş ve İmranlı'da bu cemiyetin teşkilatını kurmuştur. Ayrıca diğer aşiret liderlerini de buraya üye etmeyi ihmal etmemiştir. Hatta burada, derneğin faaliyetlerini

⁶⁹ Aybars, a.g.e., s. 186.

⁷⁰ Ali Kemalî, *Erzincan Tarihi*, İstanbul 1992, s. 126.

anlatan bir gazete bile çıkarmışlardır.⁷¹ Bu cemiyetin sekreterliğini yürüten Alişir, İstanbul'da bulunan Kürt Teâlî Cemiyeti ile ilişkiler içine girmiş ve bazı talimatlar alarak, bu talimatlar üzerine hareket etmiştir.⁷² Haydar Bey el altından Hükümet'in aleyhinde çalışmaya başlayıp ve karşı çıkmaya Ankara Hükümeti kurulduktan sonra da devam etmiş ve 4 Mart 1921'de isyanını başlatmıştır. Kızıltepe'li Rifat ve Karaman'lı Nürî'nin önderliğinde bir grup köylü ile birlikte İmranlı yakınlarında askeri birliğe saldırmışlar ve bununla da yetinmeyerek İmranlı'daki askeri birliğin nahiyeyi terk etmesini istemişlerdir. Ankara Hükümeti bunun üzerine 10 Mart 1921'de Mamuratü'l-Aziz Vilayeti (Elazığ) ile Erzincan Sancağı'nda ve Sivas Vilayeti'nin Divriği, Zara kazalarında sıkıyönetim ilan edilmesine, Sivas'da bir sıkıyönetim mahkemesi kurulmasına karar vermiştir.⁷³

13 Martta ise Vekiller Heyeti, Merkez ordu komutanı Nürettin Paşa'yı Koçgiri (Zara) ayaklanmasını önlemek için görevlendirilmiştir.⁷⁴ Bu arada asiler Büyük Meclisi Başkanlığına 8 Nisan 1921'de çektikleri bir telgrafla " Nefsi Zara hariç olmak üzere, büyük çoğunluğu Kürtlerle meskun olan Koçgiri ilçesiyle Divriği, Refahiye, Kuruçay ve Kemah ilçelerinin seçkin bir il haline getirilerek, yerli Kürtlerden bir valinin atanması" isteniyordu.⁷⁵ Bunu yanında Merkez Komutanı Nurettin Paşa gerekli gelir gelmez olayların üstüne gitmiş ve halktan asilerin kendisine teslim edilmesini isteyerek 48 saatlik bir zaman tanımıştır. Ancak bu alınan kararların halka duyulmasına rağmen ve hatta zamanın uzatılmasına rağmen bir sonuç alınamamıştır. Asiler bu arada Suşehri, Refahiye, Kemah ve Zara kazalarında yamalamalara ve saldırılara devam

⁷¹ Nazmi Sevgen, "Yakın Tarihin Esrarla Örtülü Hadiseleri ve Koçgirili Alişir", *Tarih Dünyası*, Yıl: 2, S. 9, (15 Ağustos 1950), s. 378.

⁷² Belen, a.g.e., s. 320-321.

⁷³ Tansel, a.g.e., C. IV, s. 94

⁷⁴ H. Ertuna, *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, IV*, Ankara, 1974, s. 260.

⁷⁵ Kemali, a.g.e., s. 136.

etmişlerdir.⁷⁶ Netice olarak 6 Nisan 1921 yılında bu olaylar 3 ay kadar sürmüş ve 17 Haziran 1921'de Alişan ve arkadaşlarının teslim olmalarıyla sona ermiştir.

2- Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Döneme Kadar Sivas

1863 senesinden beri vilayet merkezi olan Sivas 1922 de sancakların ilgası üzerine Tokat, Amasya ve Şebinkarahisar sancakları Sivas'tan ayrılıp müstakil birer vilayet oldular. Böylece Sivas, merkez kazası dahil 11 kazadan ibaret bir il durumuna geldi.⁷⁷ Cumhuriyet ile birlikte Sivas'ta büyük gelişmelerin gerçekleştiğini görmekteyiz. Sivas şehrinin 1919'da Kongre'ye ev sahipliği yapması nedeniyle devlet Sivas'a vefa borcunu ödemek için belirli yatırımlar yapmaya başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Mustafa Kemal 27 Eylül 1924 yılında Sivas'a gelerek ziyaretlerde bulunmuştur. Bundan sonra Sivas şehri, devletin ekonomik ve kültürel yönden adeta dönemin devletçilik politikasının uygulandığı pilot bölge haline gelmiştir. Şehir ilk kez 1928 yılında banka ile tanışmıştır. Kurulan bu banka İş Bankası'dır.⁷⁸ 1927 de idari yapıda yapılan bir değişiklikle Aziziye (Pınarbaşı) Kayseri'ye bağlanmıştır.⁷⁹ Bu dönemde çıkarılan ilk envantere göre Sivas'ın toplam nüfusu 329.741 kişidir. Bu nüfusun 56.180'i şehir merkezinde, geri kalanı ise (26.474) merkez ilçeye bağlı köy ve bucaklarda yaşamaktadır. Buna göre şehir merkez nüfusu 30.000 civarındadır.

Sivas şehrini 1923'ten 1940'lara kadar TBMM'de hep aynı kişilerin temsil ettiğini görmekteyiz. 1920'lerde toplanan Büyük Millet Meclisi, Rasim (Başara) Bey, Emir (Marşan) Paşa, Hayri (Sığırcı) Bey, Mustafa Taki (Doğruyol) Efendi ve Ziyaeddin (Başara) Bey'i doğrudan Sivas milletvekili olarak seçilmişlerdir. Ayrıca Osmanlı Meclisi Mebusan'ında Sivas Mebusu olarak yer alan Ziya

⁷⁶ Tansel, a.g.e., C. IV, s. 95

⁷⁷ 1967 İl Yıllığı, s. 42.

⁷⁸ Yurt Ansiklopedisi, C. IX s. 6870.

⁷⁹ 1967 Sivas İl Yıllığı, s. 42

Bey'de, bu meclisin çalışmalarına son vermesinden sonra Ankara'ya gelerek TBMM katılmıştır. Osmanlı Meclisi Mebusan'ında ki Sivas Mebusları'ndan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ve Kara Vasıf Bey ise tutuklanarak Malta'ya sürüldüler. Ancak daha sonra Kasım 1921 de Malta'dan geri dönerek TBMM'sinde Sivas'ı temsil ettiler. 11 Ağustos 1923'te toplanan II. dönem Büyük Millet Meclisine Sivas adına şu milletvekillerinin katıldıkları görülmektedir: Rasim (Başara) Bey, Ziyaeddin (Başara) Bey, Ömer Şevki Bey, Halis (Turgut) Bey, Muammer Bey, Rahmi Bey ve Şemseddin (Günaltay) Bey'dir.⁸⁰ 1 Kasım 1927 de Sivas'tan, Rasim (Başara) Bey, Ziyaeddin (Başara) Bey, Rahmi Bey, Necmeddin (Sadak) Bey ve Remzi (Çiner) Bey III. dönem milletvekilliğine seçildiler. 4 Mayıs 1931 de, Rasim (Başara) Bey, Ziyaeddin (Başara) Bey, Rahmi Bey, Necmeddin (Sadak) Bey ve Remzi (Çiner) Bey ve İsmail Mehmet (Uğur) Bey Sivas adına IV. dönem milletvekili seçilmişlerdir. 1 Mart 1935 de, Rasim Başara, Ziyaeddin Başara, Necmeddin Sadak , Remzi Çiner , Akif Öztekin, Hüsrev Gerede, Mitat Şükrü Blada, Sabiha Görkey ve Vasfi Raşit Seviğ Sivas adına V. dönem milletvekili seçilmişlerdir. 3 Nisan 1939 da, Ziyaeddin Başara, Necmeddin Sadak , Remzi Çiner , Akif Öztekin, Mitat Şükrü Blada, İsmail Mehmet Uğur, Abdurrahman Naci Demirağ, Atıf Esenbel, Mergübe Gürleyük ve Hikmet Işık Sivas adına VI. dönem Milletvekili olarak meclise gitmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde yine aynı aileden Ziyaeddin Bey 1946 yılına kadar yedi dönem milletvekili olarak meclise girmiştir.⁸¹ Rasim Bey de 1939 yılına kadar beş dönem milletvekili seçilmiştir. Sivas'ın diğer milletvekilleri ise gazeteci Necmettin Sadak ve Mithat Şükrü'dür. Bunlar da 1935 yılından 1950'ye kadar milletvekilliği yapmıştır. 1930'larda Ankara, 1932'de de Samsun'la Sivas demir yolu bağlantısı sağlanmıştır. Uzun yıllar kargaşa içinde

⁸⁰ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6869

⁸¹ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6870.

ve unutulmuşluğundan kurtulan şehir, bu dönemlerden itibaren ekonomik ve sanayi yönünden bazı yeni gelişmelere sahne olmuş ve bu gelişmelere paralel olarak 1934 yılında Tavra deresindeki hidroelektrik santrali hizmete girmiştir. Bunun yanısıra 1934 yılında Sivas ilinde yeniden idari yapıda bir değişikliğe gidilmiş ve Şebinkarahisar Vilayeti'nin ilçe olması ile ona bağlı olan Suşehri ve Koyulhisar Sivas'a bağlanmış, buna karşılık Sivas'ın ilçesi durumunda olan Darende Malatya iline bağlanmıştır. Daha sonra 1939 yılında DDY fabrikası kurulmuş, 1943'te ise Sivas Çimento fabrikası ve bazı un fabrikalarının faaliyete girmeye başlamaları ile durgun olan ticari hayat yeniden canlanmıştır.

1935 yılında M. Fahreddin Başel tarafından Vilayet Yıllığı hazırlanmış ve bu yıllık da verilen nüfus sayımına göre, Sivas'ın bu dönemde toplam nüfusu 432.840 olarak belirtilmiştir.⁸²

Sivas şehri 1940'lara gelindiğinde tekrar ekonomik yönden yavaş yavaş durgun bir döneme girmiş ve bu dönemden itibaren ilden dışarıya göçler başlamıştır. Hatta bununda ötesinde bir dönem Sivas şehri, sürgün yeri olarak da görülmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren devlet memurlarının Sivas'ta çalışmak istememeleri sebebiyle bazı insanlar bu bölgeye sürgün olarak gönderilmeye başlanmıştır.

8 Mart 1943 yılında Sivas'tan, Ziyaeddin Başara, Necmettin Sadak, İsmail Mehmet Uğur, Abdurrahman Naci Demirağ, Atif Eşenbel, Hikmet Işık, Mithat Şükrü Bleda, İsmail Hakkı Başak, Kamil Kitapçı, Reşat Şemseddin Sirer, Abidin Yurdakul, Hulusi Gökdalay ve Eşref Dizdar VII. dönem milletvekilliğine seçilmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Sivas'ta idari yapıda bir değişiklikle İmranlı ilçe olmuştur. 5 Ağustos 1946 yılında yapılan VIII. dönem milletvekili seçimlerinde ise Necmeddin Sadak, İsmail Mehmet Uğur, Mithat Şükrü Bleda, Hikmet Işık, Kamil Kitapçı, Reşat Şemseddin, Abidin Yurdakul, Fikri Tirkeş,

⁸² Fahrettin Başel, **Sivas Bülteni**, Sivas, 1935, s. 131.

Nazif Ergin, Abdülmüttalip Öker ve Şakir Uma milletvekili olarak meclise gitmişlerdir.⁸³

3- Çok Partili Dönemden Günümüze Kadar Sivas'ın Siyasi Tarihi

1950'lere gelindiğinde tek partili dönemden çok partili döneme geçilmiştir. 14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçimlerde halkın tercihlerinin de değiştiğini görmekteyiz. Bu dönemde CHP'nin yanında yeni bir parti olarak DP'de seçimlere katılmış ve ilde yapılan seçimde toplam kayıtlı seçmen sayısının 210.281 olup, seçime katılma oranı % 92.5 olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere seçimlere katılma oranı oldukça yüksektir. Sözü edilen seçimlerde oyların partilere göre dağılımı şöyle olmuştur :

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	M. Sayısı
CHP	87.014	45.7	---
DP	103.586	54.3	12
Toplam	190.600	100	12

Tabloda görüldüğü üzere yapılan seçimlerde Sivas'ta DP milletvekillerinin tamamını almış, CHP ise milletvekili çıkaramamıştır. Bu dönemde Sivas'ı temsilen Nazım Ağacıkoğlu, Ercüment Damalı, İlhan Dizdar, İbrahim Duygun, Şevki Ecevit, Nürettin Ertürk, Halil İmre, Rifat Öçten, Sedat Zeki Örs, Bahattin Taner, Mahir Türkay, Hüseyin Yüksel Milletvekili olarak meclise gitmişlerdir.⁸⁴ Ancak, 16 Eylül 1951 yılında yapılan Milletvekili ara seçimini CHP kazanmış ve Reşat Şemseddin Sırer'i meclise göndermeyi başarmıştır. 1953 yılında yeniden idari yapıda bir değişikliğe gidilerek Şarkışla ilçesine bağlı olan Gemerek ilçe olmuştur.⁸⁵

⁸³ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6870-6871

⁸⁴ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

⁸⁵ 1967 Sivas İl Yıllığı, s. 42

1954 yılında yapılan seçimleri % 52.7'lik bir oy oranıyla 14 milletvekilinin tamamını yine DP kazanmıştır. Bu milletvekilleri, Ercüment Damalı, Şevki Ecevit, Nurettin Ertürk, Rifat Öçten, Hüseyin Çıtlı, Nüri Demirağ, Abdurrahman Doğruyol, Ethem Erdinç, Bahaddin Örnekol, Ahmet Özel, Nurettin Turgay ve Memduh Turhan'dır. Bu dönemde Sivas Valisi olarak İhsan Sabri Çağlayangil'in olduğunu görmekteyiz.⁸⁶

Ancak 1957 yılına gelindiğinde Sivas halkının siyasi tercihlerinin de değiştiğini görüyoruz. Zira bu dönemde yapılan seçimlerde CHP % 53'lük bir oy oranına sahip olarak 15 milletvekili çıkarmış, DP ise % 40'ın altına düşerek hayal kırıklığına uğramıştır. Bu seçimlerde CHP'den Milletvekili olarak Kamil Kırıkoğlu, Halim Ateşalp, Rahmi Çeltekli, Nusret Çubukcu, Hasan Değer, Turhan Fevzioğlu, Necati İlter, Edip İmer, Ahmet Kangal, Yaşın Kocabay, Şinasi Moran Cemil Özcan, Süleyman Özsever, Nazmi Yaraş ve Ahmet Yılmaz Meclise giren milletvekilleri olmuşlardır.⁸⁷ 1950-1960 yılları arasında Sivas'ta merkez nüfus artış oranı % 62 gibi bir rakama ulaşmıştır. Bunun nedeni köylerden şehir merkezine doğru göçün olması ve mevsimlik işçilerin şehir merkezine gelmesidir.

27 Mayıs 1960 yılında demokratik hayata bir süre ara verilmiş ve daha sonra Kurucu Meclisin oluşturulması ile 28 Aralık 1960 tarihinde Sivas'ı temsilen Rahmi Günay Kurucu Meclis üyeliğine seçilmiştir.⁸⁸

Daha sonra demokratik hayata geçilmiş ve 15 Ekim 1961 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerine dört parti ve bağımsızlar katılmıştır. Daha önceki seçimlerde Sivas'ın milletvekili sayısı 15 iken bu seçimlerde milletvekili sayısının 11'e düşmüştür. Bunun sebebi göçlerin fazla oluşu ve Türkiye

⁸⁶ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

⁸⁷ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

⁸⁸ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

genelinde bazı yeni idari taksimatların olmasıdır. Bu seçimde oyların partilere göre dağılımı şu şekildedir:

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	M. Sayısı
AP	11.055	4.8	—
CHP	90.290	39.2	5
CKMP	22.546	9.7	1
YTP	101.245	44.0	5
Bağımsızlar	5.293	2.3	—
Toplam	230.429	100	11

Yukarıda tabloda görüldüğü üzere bu seçimlerde CHP 5 milletvekili, CKMP bir milletvekili ve YTP 5 milletvekili çıkarmışlardır. Seçimlere katılan AP ise bu dönemde milletvekili çıkaramadığı görülmektedir. Seçilen milletvekilleri ise Rahmi Günay, Adil Altay, Rahmi Çelteki, İbrahim Göker, Sebati Hastaoğlu, Ahmet Kangal, Cevad Odyakmaz, Güner Sarısözen, Reşat Turhan, Tahsin Türkay ve Mahmut Vural'dır. Aynı tarihte yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerini de YTP kazanmıştır. Bu seçimlerde Sivas'ı temsilen senatör olarak Ahmet Çekemoğlu, Rifat Öçten, Ziya Önder ve Hulusi Söylemezoğlu seçilmişlerdir.⁸⁹

İstatistiklere göre, 1965-1970 yılları arasında Sivas'tan diğer illere 90.000'nin üzerinde bir göçün olduğu anlaşılmaktadır. Ancak dikkat çekici diğer bir hususta 1960 yılından itibaren Sivas'dan yapılan göçlerin yurt dışına yönelmiş olmasıdır. Bu göçler, 1970 yılına gelindiğinde 16.000 gibi bir rakama ulaşmıştır.

10 Ekim 1965 yılında yapılan Milletvekili genel seçimlerinde Sivas'ta kayıtlı seçmen sayısı 294.629 olup, seçimlere katılma oranı % 74.5 dir. Partilerin aldıkları oylara gelince AP 82.060, CHP 69.172, CKMP 7.779, MP 14.683, TİP 5484, YTP 10.318 ve Bağımsızlar 18.542 dir. Sözü edilen seçimlerde AP 4, CHP 4, CKMP 1, MP 1 ve YTP 1 milletvekili çıkarmışlardır. Seçilen

⁸⁹ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

Milletvekilleri ise Cevat Okyakmaz, Tahsin Türkay, Nasuh Nazif Aslan, Nihat Doğan, Giyasettin Duman, Orhan Kabibay, Kazım Kangal, Tefik Koraltan, Seyfi Kurtbek, M. Kemal Palaoğlu ve Gültekin Sakarya'dır.⁹⁰

2 Haziran 1968 tarihinde Cumhuriyet Senatosu seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde Sivas'ta kayıtlı seçmen sayısı 303.524 olup, seçimlere katılma oranı % 70.1 olmuştur. Bu seçimlerde Partilere göre oy dağılımı şu şekildedir : AP 73.144, CHP 64.516, CGP 12.839, CKMP 5.126, MP 13.620, TİP 9.182 dir. Sözü edilen seçimlerde AP ve CHP ikişer tane Cumhuriyet Senatosu üyesi çıkarmıştır. Bunlar Adil Altay, Hüseyin Öztürk, Nurettin Ertürk ve Rifat Öçtendir.⁹¹

12 Ekim 1969 yılı Milletvekili seçimlerinde ilin toplam seçmen sayısı 299.303 olup, oy kullanan seçmen sayısı 192.001, geçerli oy sayısı ise 182.222 olarak belirtilmiştir. 1969 yılında seçime katılan partilerin aldıkları oy dağılımı şu şekildedir⁹² :

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	M. Sayısı
AP	53.326	29.2	4
TBP	30.395	16.5	2
CHP	56.090	30.5	4
CGP	5.520	3.0	---
MP	7.400	4.0	---
MHP	11.400	6.1	---
TİP	5.428	2.8	---
YTP	3.547	2.9	---
Bağımsızlar	9.116	5.0	---
Toplam	182.222	100	10

Tabloda da görüldüğü üzere bu dönemde daha önceki dönemlerde de olduğu gibi Sivas'ın çıkardığı milletvekili sayısının düştüğü görülmektedir. Bu seçimlerde AP 4, TBP 2, CHP 4 milletvekili çıkarmışlardır. Bu dönemde Sivas'ı temsilen meclise giden milletvekilleri ise Ahmet Durakoğlu, Ekrem Kangal,

⁹⁰ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

⁹¹ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

Enver Akova, Hüseyin Çınar, Kadri Erovan, M. Kemal Palaoğlu, Mustafa Timisi, Tefvik Koraltan, Vahit Bozatlđ ve Yusuf Ziyaönder'dir.

14 Ekim 1973 yılı yapılan genel seğıimlere 7 partinin yanında bağımsızlar katılmış ve bu seğıimler de, AP 32.437, CHP 63.259, CGP 3.652, DP 12.845, MHP 8.629, MSP 49.532, TBP 20.870 ve Bağımsızlar 1.153 oy almışlardır. Bu dönemde, AP 2, CHP 3, MSP 3 ve TBP 1 milletvekili çıkarmışlardır. Seğıilen Milletvekilleri ise Vahit Bozatlđ, Enver Akova, Ahmet Durakoğlu, Ekrem Kangal, Nazif Aslan, Memet İhsan Karaçam, Vahidettin Karaçorlu, Ahmet Arıkan ve Mustafa Timisi olmuşlardır. Sözü edilen seğıimlerde Sivas'ın kayıtlı seçmen sayısı 307. 585 olup seğıimlere katılma oranı % 65.5 olmuştur. Bu seğıimlerle birlikte Cumhuriyet Senatosu ara seğıimleri de yapılmış olup, seğıimde Sivas'ta CHP 59.617 oy alarak bir Cumhuriyet Senatosu üyeliği kazanmıştır. Sivas'ı temsilen Cumhuriyet Senatosu üyeliğine Kazım Kangal seğıilmiştir.⁹³ Sivas'ta bu dönemde seğıimlere katılma oranı oldukça düşük olmuştur. Seğıimlere katılma oranının düşük olması bize Sivas'tan göçlerin devam ettiğini göstermektedir. Yapılan istatistiklere göre bu dönemde İstanbul'a göç eden Sivaslıların oldukça fazla olduğu görölmektedir. Zira bu dönemde İstanbul Belediyesi'nin yaptığı bir araştırmaya göre İstanbul nüfusunun %4.5'ni Sivaslıların oluşturduğu anlaşılmaktadır.

5 Haziran 1977 yılında yapılan genel seğıimlerde Sivas'ta kayıtlı seçmen sayısı 346.706 olup seğıimlere katılma oranı % 71.2 olmuştur. Buda bize bu dönemde yapılan seğıimlere katılma oranının daha önceki seğıime oranla yüksek olduğunu göstermektedir. Bu seğıimlerde partilere göre oy dağılımı aşığıdaki tabloda olduğu gibidir⁹⁴:

⁹² DİE. 12 Ekim-1969, Milletvekili Seğıimi Sonuçları, Ankara, 1970, s. 1110 vd.

⁹³ DİE. Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçtebir Yenileme Seğıimi Sonuçları, Ankara, 1977; Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6871

⁹⁴ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6872

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	M. Sayısı
AP	58.044	23.5	2
TBP	8.962	3.6	—
CHP	106.082	42.9	4
CGP	3.423	1.4	—
MSP	34.701	14	1
MHP	32.539	13.2	1
DP	3.353	1.4	—
Toplam	247.104	100	8

Bu dönemde Sivas'ı temsilen meclise giden Milletvekilleri Enver Akova, Tevfik Koraltan, Azimet Köylüoğlu, Mahmut Özdemir, Mustafa Yılan Kıran, Orhan Akbulut, Temel Karamollaoğlu ve Ali Gürbüz'dür. 1969 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde milletvekili çıkaran TBP, bu seçimlerde başarılı olamamış ve milletvekili çıkaramamıştır. Aynı tarihte yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde AP 1, CHP 3 üyelik kazanmıştır. Seçilen Senato üyeleri Tahsin Türkay, Muhiddin Taylan, Temel Kitapçı ve Hüseyin Öztürk'tür.

1978 yılına gelindiğinde ise 78 Sivas olayları diye bilinen ve muhtemelen dış mihrakların tahriki ile Alevi-Sünni ayrımı yapılmak suretiyle insanlar birbirine düşürülmeye çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak iki grup arasında çıkan olaylarda çok sayıda insan ölmüş ve bir çok insan da yaralanmıştır.

1980 yılında 12 Eylül ihtilaliyle seçimlere ara verilmiş, birçok dernek ve demokratik siyasi kuruluş kapatılmıştır. 15 Ekim 1981 yılında Danışma Meclisinde Sivas'ı M. Rahmi Karahasanoğlu ve R. Adlı Onmuş temsil etmiştir⁹⁵. Daha sonra tekrar demokratik hayata geçilmiş ve 6 Kasım 1983 yılında genel seçimler yapılmış ve bu seçimlere üç parti katılmıştır. ANAP 3 (% 46.4), HP 3 (% 35.3) ve MDP 1 (% 18.3) milletvekili çıkarmışlardır. Bu dönemde Sivas'ın milletvekili sayısının 10'dan 7'ye düştüğü görülmektedir. Seçilen milletvekilleri, Mükerrerem Taşcıoğlu, M. Yılmaz, Asım Altuğ, Ruşen Işın, Mahmut Karabulut, A. Turan Soğancıoğlu ve M.Kemal Palaoğlu'dur.⁹⁶

⁹⁵ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6872

⁹⁶ İİİ Büyük Türkiye Ansiklopedisi, C. III, Milliyet Yayınları, s. 823

1980-1985 yılları arasında ülke genelinde nüfus artışı % 24.88 iken, Sivas'ta bu oran % 5.94 olarak gerçekleşmiştir. 1980'de Sivas merkez nüfusu 172.864 iken 1985'te 198.553'e çıkmış olup, ildeki % 20'lik bu artışa, köylerden şehre nüfusun göç etmesinin büyük katkısı olmuştur. Bu göçler, ilçe ve köylerden şehre olduğu gibi aynı zamanda köylerden ilçelere de olmuştur. Bu dönemde, il sınırları dahilinde göç eden nüfusun sayısı 31.331 kişi olarak belirtilmiştir. Bu göçlerin toplam göçler içerisindeki oranı % 11'dir. 1980-85 yılları arasında il dışına göç edenlerin sayısı ise 69.018 olarak belirtilmektedir. 1980 yılında İstanbul'da yapılan resmi istatistiklere göre 206.820 kişinin Sivas doğumlu olduğu anlaşılmaktadır. 1985 yılına gelindiğinde ise İstanbul'daki bu nüfus artışının 253.817'ye yükseldiğini görmekteyiz. Görüldüğü üzere Sivas'tan il dışına göç edenlerin 60.000 kişiden 47.000'nin İstanbul'a yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

1987 yılına gelindiğinde, eski siyasilerin üzerinden siyaset yasağının kaldırılmasıyla yeni partiler kurulmuş ve kurulan yeni partilerle seçime gidilmiştir. Bu seçimlerde partilere göre oy dağılımı aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.⁹⁷

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	M. Sayısı
ANAP	124.236	39.5	6
SHP	82.174	26.0	1
DYP	23.243	7.4	---
RP	40.076	12.7	---
DSP	18.416	5.8	---
IDP	4.246	1.5	---
MÇP	22.292	7.1	---
Toplam	314.683	100	7

Yukarıda tabloda görüldüğü üzere Sivas'ta sözü edilen seçimlerde ANAP 6 milletvekili çıkarmış, buna karşılık SHP ise bir milletvekili çıkarmıştır. Seçime katılan diğer partilerin ise, seçim kanunu gereği bir kısmının ülke barajını bir kısmının da bölge barajlarını aşamadıkları için Sivas'tan milletvekili

⁹⁷ İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, C. III, s. 823

çıkaramamışlardır. Bununla beraber, bu dönemde Sivas'ın milletvekili sayısı da 7'ye düşmüştür. 1985 yılında 771.555 olan nüfus, 1990 yılına gelindiğinde 767.481'e düşmüş, dolayısı ile oranında % 1.06 gibi bir azalma olmuştur. Yapılan istatistiklere göre bu dönemde il genelinde köylerden şehirlere göç oranının % 27.57 olduğu tespit edilmiştir.

20 Ekim 1991 yılında yapılan 19. dönem Milletvekili seçimlerinde Sivas ve ilçelerinde toplam kayıtlı seçmen sayısı 390.268'dir. Bu seçimlerde kullanılan geçerli oy sayısı 298.388, kullanılmayan oy sayısı ise 92.880 olmuştur. Görüldüğü üzere Sivas'ta 90.000'nin üzerinde bir oy kullanılmamıştır. Bunun nedeni Sivas'ta kayıtlı olan seçmenler, ya başka bir yere göç etmiş, ya ölmüş yahut da oy kullanmamış olsa gerektir. Sözü edilen seçimlerde partilerin almış oldukları oylar aşağıdaki tabloda olduğu gibidir :

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	M. Sayısı
ANAP	52.477	17.6	—
RP	115.542	38.7	4
SP	2.348	1	—
DYP	39.243	13	—
DSP	21.932	7.4	—
SHP	66.846	22.3	2
Toplam	298.388	100	6

Yukarıda tabloda görüldüğü üzere 1991 yılı 19 dönem milletvekili seçimlerinde, daha önceki seçimlerde de görüldüğü gibi Sivas'ın milletvekili sayısının düştüğü görülmektedir. Yapılan seçimlerde Sivas'ta RP 4 milletvekili, SHP ise 2 milletvekili çıkarmışlardır. Bu seçimlerde diğer partilerin bazılarının ülke barajlarını bazılarının ise bölge barajlarını aşamadıklarından milletvekili çıkaramamışlardır. Bu seçimlerde, seçilen Milletvekilleri Ahmet Arıkan, Muhsin Yazımcıoğlu, Musa Demirci, Abdullatif Şener, Ziya Halis ve Azimet Köylüoğlu'dur.

Türkiye'nin siyasi istikrarını ve milli birliğini bozmak isteyen güçler, etnik ve mezhebi ayrılıklar çıkarmaya çalışmışlardır. Özellikle İç ve Doğu Anadolu ile büyük kentlerin varoş olarak adlandırılan kısımlarını pilot bölge seçen bu

ayrılıkçılar, çeşitli siyasi olaylar düzenleyerek vatandaşlarımız arasında gerginlik çıkarmayı hedeflemişler ve kısmen de başarılı olmuşlardır. 2 Temmuz 1993 yılında, Sivas'ta yaşanan olaylar da bu planın bir parçasıdır. Bu şehirde yaşayan Alevi ve Sünni vatandaşlarımız dışındaki bazı güç odakları, Sivas halkının gelecekteki birlikteliğine darbe vurmak için 2 Temmuz olaylarını çıkarmışlardır. İnsanlık dışı bir davranışla 40 kişinin dumandan zehirlenerek ölümüne ve 145 kişinin yaralanmasına sebep olmuşlardır. Sözü edilen olayların çıkmasına tahrik ettiği ileri sürülen Aziz Nesin ise boğulmaktan son anda kurtarılmıştır.⁹⁸

24 Aralık 1995'te yapılan erken genel seçimlerde Sivas'ın toplam kayıtlı seçmen sayısı 379.803 olup, kullanılan oy sayısı 309.098, geçerli oy sayısı 300.688'dir. Görüldüğü üzere bu seçimlerde 80.000 kişi oy kullanmamış gözükmektedir. Dolayısı ile bu insanlar ya ilden göç etmiş ya da oyunu kullanmamıştır. Partilerin aldığı oy dağılımları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir :

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	M. Sayısı
DYP	31.825	10.6	1
ANAP	70.508	23.6	2
RP	118.093	39.3	3
DSP	11.602	3.5	---
CHP	42.794	14.4	1
MHP	17.487	5.8	---
YDP	1.079	0.3	---
MP	1.404	0.6	---
İP	548	0.2	---
HDP	3.652	1.2	---
YHD	1.019	0.3	---
YP	526	0.2	---
Bağımsızlar	151	0	---
Toplam	300.688	100	7

Bu oy dağılımı neticesinde RP 3, ANAP 2, DYP 1, CHP 1 milletvekili çıkarmıştır. 20. dönemde Sivas'ı temsilen Muhsin Yazıcıoğlu, Tahsin İrmak,

⁹⁸ İktibas Dergisi, S. 175, Temmuz 1993, s. 39

Temel Karamollaoğlu, Nevzat Yanmaz, Mahmut Işık, Abdullatif Şener, Musa Demirci milletvekili olarak meclise girmişlerdir. 54. TC. Hükümetinde Sivas milletvekillerinden Abdullatif Şener Maliye Bakanı ve Musa Demirci Tarım ve Köy İşleri Bakanı olarak görev almışlardır.

Ayrıca 2 Haziran 1996 yılında yapılan mahalli seçimlerde Sivas merkezde partilerin aldığı oy sayıları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Partiler	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi
DYP	2.107	2.2
ANAP	5.245	5.2
RP	42.874	41.2
BBP	40.956	40.0
DSP	1.397	1.2
CHP	5.429	5.3
MHP	3.386	3.4
YDP	206	0.2
ÖDP	1123	1.2
İP	166	0.2
Toplam	102.889	100

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi Sivas merkez ilçede 102.889 seçmenin bulunduğu görülmektedir. Buna göre, Sivas merkez nüfusunun yaklaşık olarak $(102.889 \times 2.2 = 226.3558)$ 236.000 gibi bir nüfus olduğu anlaşılmaktadır. Bizim yaptığımız araştırma ve incelemelerde aldığımız nüfus sayısının bu rakama tekabül ettiği gibi ETF'nin vermiş olduğu nüfus sayısı da yaklaşık olarak bu rakamlara uymaktadır. 1990 yılında yapılan genel nüfus sayımında Sivas'ın nüfusu 221.512 iken bugün bu nüfusun tahmini olarak 236.000 gibi bir rakama ulaştığı görülmektedir. Buna göre Sivas'ın nüfusu tahmini olarak 15.000 civarında artmıştır. Bu artış oranı % 6 gibi bir orana ulaşmaktadır. Halbuki bu artış Türkiye oranlamasına göre çok düşük görünmektedir. Yukardan beri üzerinde özellikle durduğumuz göç olayının Sivas'ta hala devam etmektedir. Bunun açık örneği, 1990 yılında yapılan bir istatistiğe göre, İstanbul'da yaşayan

Sivaslı nüfusunun 317.081 olmasıdır.⁹⁹ Bu konu ile ilgili olarak 96 il yıllığının verdiği rakamlarda dikkat çekicidir. Bu yıllıkta Sivas'tan İstanbul'a yaklaşık olarak 850.000 ile 900.000 arasında, Ankara, Bursa, Mersin, Antalya ve İzmir'e 450.000 ile 500.000 arasında, yurt dışına ise 150.000 ile 200.000 kişi civarında vatandaşımızın göçtüğü belirtilmektedir.¹⁰⁰

⁹⁹ İl ve Bölge İstatistikleri, 1993, Ankara
¹⁰⁰ 1996 İl Yıllığı, s. 82

B- XX- YÜZYILDA SİVAS'IN İKTİSADİ TARİHİ

1- XX. Yüzyılın Başından 1950'ye Kadar Sivas'ın İktisadi Tarihi

Sivas, tarihin ilk dönemlerinden beri ticaret yollarının birleştiği, Kuzey-Güney, Doğu-Batı yönlerinde olan tüm yolları birbirine bağlayan önemli ticaret merkezlerinden biridir. Kuzeyde Samsun ve Trabzon gibi önemli Karadeniz liman şehirlerini, güneyde Antalya, Şam, Halep, doğuda Bağdat, Tebriz gibi önemli ticaret şehirlerini birbirine bağlar.¹⁰¹ Bu yollardan Güneydoğuya giden yollar Sivas'ta ikiye ayrılmaktadır; birincisi, Malatya üzerinden doğuya, ikincisi Maraş üzerinden Suriye'ye kadar ulaşmaktadır. "Hükümdar Yolu" denen bu yol, önemini Selçuklu dönemine kadar binlerce yıl devam ettirmiştir.¹⁰²

Sivas'ın kurulduğu bölgenin bütün yönlerde bir kavşak yeri olması, Şehri tarihin ilk çağlarından beri önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Roma döneminde ticaret merkezi statüsünü kaybetmiş olsa bile, bu sefer askeri merkez durumuna gelmiştir.¹⁰³ Bu dönemde Sivas Şehri az da olsa gelişmiş bir şehir görünümündeydi. Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra Bizans idaresine geçen şehir, bu dönemdeki gelişmeden payını almış, Justinianus tarafından yeniden inşa edilmiştir. Ticari canlılığını Bizans döneminde devam ettiren şehir, daha sonra Arap ve Türk akınlarının Anadolu'ya yönelmelerinden sonra, savaş alanı içerisinde kalmasıyla ihtişamını kaybetmeye başlamıştır.¹⁰⁴ Sivas'ın tarihi açısından gerileme dönemi olarak kabul edebileceğimiz bu dönem, Selçuklular Anadolu'ya kesin hakim oluncaya kadar aralıklarla devam etmiştir. Selçuklu hükümdarları, henüz Anadolu'ya yerleşmemiş, göçebeler yanında istihlal

¹⁰¹ Nafiz-Hakkı, a.g.e., s. 10; Darkot, "Sivas". C. X, s. 569-577; Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 117.

¹⁰² Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul, 1986, s. 58.

¹⁰³ Tabakoğlu, a.g.e., 63

¹⁰⁴ Darkot, "Sivas" C. X, 570 -572; Tabakoğlu, a.g.e.; s. 63; Claude Chaen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, (Çev: Yıldız Moran), İstanbul, s. 190,191,192

yapan Hristiyanlar'ı da korumayı, iktisadi siyasetleri için de tabii saymışlardır. Selçuklular'ın bu davranışları yalnız kendi halkı içinde yaşayan Hristiyanlar'a yönelik değildi. Bizans'ın zulmü altında kalan Bizanslı köylü Hristiyanlar'ı bile koruma altına almışlardı.¹⁰⁵ Böylece Sivas'ın da dahil olduğu bölgede Müslim-gayrimüslim dayanışmasını tesis ederek şehri, bugüne kadar ulaşamayacağı bir canlılığa kavuşturmuşlar ve Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri haline getirmişlerdir.¹⁰⁶

Selçuklular, Anadolu birliğini sağladıktan sonra, eski devlet geleneği ile İslam kültürünü birleştirerek yepyeni bir çizgiye ulaşmışlardır. Anadolu'ya hakim olduktan sonra, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Bu fonksiyonlarının gereği olarak ilk çağlardan beri var olan ve askeri ve ticari öneme sahip bulunan ticaret yollarını bünyelerinde muhafaza etmişlerdir. Ülkeler arasındaki ticareti sağlayan bu yolların güvenliğini sağlayarak, zengin ticaret kervanlarına güvence altına alacak emniyeti sağlamayı başaran Selçuklular, Asya ve Avrupa arasındaki ticareti yeniden canlandırmışlardır. Ayrıca yol ve köprüler inşa edip, yolun güvenliğini sağlayarak barınılacak kervansaraylar yapmaya başlamışlar, Avrupa'dan ve Asya'dan gelen kervanlara güvence olarak, yolda uğrayacakları her türlü zararlarının devlet maliyesinden karşılayacağına dair garanti vermişlerdir.¹⁰⁷ Bu sosyal ve siyasi reformlar, Sivas'ın tekrar eski ticari canlılığına kavuşmasını sağlamıştır. Kaynaklarda geçtiği üzere XIII. asırda bir çok kavimden tüccarın yerleşerek dünyanın her tarafına kervanlar hazırladıkları bir merkez haline gelmiştir. Hatta Cenevizliler bölgede bir konsolosluk kurmuşlar, Yahudiler ise şehre yerleşerek bir mahalle oluşturmuşlardır.¹⁰⁸ Bunların yanısıra, Sahip Ata

¹⁰⁵ Turan, *Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, C. I-II, İstanbul, 1994, s. 145; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul, 1986, s. 110

¹⁰⁶ Turan, *Selçuk. İslam.*, s. 122; Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 121; Köprülü, *a.g.e.*, s. 112, 113; Cahen, *a.g.e.*, 192, 193

¹⁰⁷ Köprülü, *a.g.e.*, s. 111, 112; Turan, *Selçuk. İslam.*, s. 119,120; Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 98, 99

¹⁰⁸ Turan, *Cihan Hakimiyeti.*, C. I-II, s. 141; Köprülü, *a.g.e.*, s. 113, 114, 115

Vakfiyesinden öğrendiğimize göre, Türk Bulgarları da şehirde yerleşmişler ve adlarına bir medrese bile inşa etmişlerdir.¹⁰⁹

Sultan Melik Şah, Sivas'ın her tarafında geniş imar faaliyetlerine girişmiş, sulama tesisleri ve arklar yaptırarak şehrin ziraat ve sanayi alanlarında büyük ilerleme kaydetmesine vesile olmuştur. Böylece şehirde büyük bir sermayedâr sınıfı teşekkül etmiş, ticarete kaydedilen yeni usuller sayesinde bölgeler ve şehirler arasında sermaye değişimleri kolaylaştırılmıştır. Bu yüksek ticaret sayesinde Türkistan, Bulgar- Hazar, İsfahan, Rey, Bağdat ve Sivas Arasında 100.000 dinar (altın) miktarına varan sermayeler ve havale senetleri nakledilmiştir.¹¹⁰

Sivas şehri, transit bir ticaret merkezi olarak yeniden önem kazanırken, diğer yandan da uluslararası üne sahip olan halıcılığı ile Avrupa piyasalarına girmeyi başarmıştır.¹¹¹

Sivas'ın siyasi istikrara kavuşması sonucu yeniden mühim bir ticaret merkezi haline gelmesi, şehri cazibe merkezi haline getirmiş ve demografik yapısında değişmelere sebep olmuştur. Bu dönemde şehrin nüfusu 120.000 gibi bir rakama ulaşmıştır.¹¹² Nüfus arttıkça sanayi, ticari ve iktisadî faaliyetler de hızlanmış, bu faaliyetlerin bu kadar ilerlemesi şehirdeki sosyal faaliyetleri artırmıştır; hatta uzun kış aylarında kuşları beslemek için vakıf bile kurulmuştur.¹¹³

Sivas gibi büyük bir şehirde çeşitli meslek gruplarından bir çok çalışanlar bulunmaktadır. Vakfiyelerin¹¹⁴ bize verdiği bilgiye göre Sivas'ta bakkallar,

¹⁰⁹ Geniş Bilgi İçin, M. Ferit Uğur - M. Mesut, **Selçuklu Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayat ve Eserleri**, İstanbul, 1934; Turan, a.g.e., C. II, s. 160; Tabakoğlu, a.g.e., s. 120

¹¹⁰ Turan, **Cihan Hakimiyeti.**, C. I-II, s. 195

¹¹¹ İbn-ül Esir, **İslam Tarihi El Kamil Fi't-Tarih Tercümesi**, (Çev: Abdülkerim Özaydın), C. XIII, İstanbul, 1991, s. 179; Turan, **Selçuk. İslam.**, s. 121

¹¹² Ali Cevad, **Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati** C. II, İstanbul 1313, s. 466; Köprülü, a.g.e., s. 113; Tabakoğlu, a.g.e., s. 121

¹¹³ Kazvini, **Asaru'l-Biâd ve Ahbaru'l İbad**, Beyrut, ?, s. 538; Köprülü, a.g.e., s. 113

¹¹⁴ Sadi Bayram - Ahmet Hamdi Karabacak, " Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi**, S. 13, Ankara, 1981, s. 35,36

kasaplar, aşçılar, demirciler, iplikçiler, terziler, attarlar, bezzazlar, üsküfçüler, çarpıcılar, bıçakçılar adını alan meslek erbapları vardır.¹¹⁵ Ayrıca buğday pazarı, koyun pazarı, saman pazarı gibi pazarlar da bulunmaktadır.¹¹⁶ Bunlarla beraber sahtiyan hanı (dericiler hanı), pamuk hanı, şekerciler hanı, bezzazlar hanı, Sahip Ata'nın büyük hanı ve bir kaç tane daha büyük han bulunmaktaydı. Bir çok tarihçinin ve seyyahın bildirdiğine göre Sivas-Kayseri arasında yolcular için 24 han mevcuttu.¹¹⁷

Sivas, Selçuklular zamanındaki o muhteşem görünümünü Osmanlılar döneminde devam ettirememiş, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra sosyal, iktisadi ve siyasi yönden gerilemeye başlamıştır. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da meydana gelen Beylikler dönemi iç çekişmelerle geçtiğinden önemli bir iktisadi ve ticari hayat olmamıştır.¹¹⁸ Sadece Sivas Beyi Kadı Burhaneddin'in ve Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın ticari güvenliği sürdürme yönündeki gayretleri önemli faaliyetler olarak göze çarpar.¹¹⁹

1398 yılında Sivas şehrini Osmanlılara teslim eden Sivas halkı, rahatlayacağını zannetmiş fakat arkasından Timur'un Sivas'ı kuşatmasıyla yeniden fetret dönemine girmiştir. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra toparlanma sürecine giren şehir, Doğu-Batı ticaret yolları üzerinde Osmanlılar dönemi ile birlikte tekrar eski önemine kavuşmuştur. Osmanlılar da tıpkı Selçuklular gibi Doğuyu-Batıya, Kuzeyi-Güneye bağlayan yollar üzerinde hanlar ve kervansaraylar inşa ettirerek ticareti yeniden canlandırmaya çalışmışlardır.

Sivas, Orta ve Doğu Anadolu arasındaki geçit alanında, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı yönündeki kara ve demiryollarının birleştiği alanda yer almaktadır.

¹¹⁵ Turan, **Selçuk. İslam.**, s. 121

¹¹⁶ Bayram -Karabacak, **a.g.m.**, s. 35

¹¹⁷ Ebul Fida, **Tavimu'l Buldan**, Beyrut 1830, s. 385; Kalkaşandi, **a.g.e.**, C. V, s. 332; Turan, **Selçuk. İslam.**, s. 121-122; Tabakoğlu, **a.g.e.**, s. 121

¹¹⁸ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s. 100

¹¹⁹ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s. 102

Avrupa'nın muhtaç olduğu baharat ve diğer mamul ve hammaddeler Tebriz'den Anadolu hudutlarına girip, buradan Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, yolundan Sinop limanına ulaşıyordu. Basra körfezinden, Bağdat'tan Diyarbakır'a buradan Malatya, Sivas, Tokat, Adana, Akşehir, Kütahya, Bursa üzerinden İstanbul'a bağlanıyordu. Bu yollarda Osmanlılar tarafından yapılmış 18 kervansaray bulunmakta idi. Bu kervansarayların içerisinde her türlü ihtiyacı giderecek bölümler inşa edilmişti.¹²⁰

Bunun yanında Osmanlılar bu kervansarayları koruyacak "Derbent Teşkilatı"nı kurarak yol emniyetini sağlamışlardır.¹²¹ Tarımın Osmanlı ekonomisine küçümsenmeyecek kadar etkisi vardı.

Tabi ki sadece tarım değil sanayi tesisleri de kurulmuş yepyeni bir çehre kazanılmıştır. Bu iki kuruluş, iç pazar ihtiyacına cevap verdiği gibi, üretim fazlasını yurt dışına ihraç ederek memleket ekonomisine de büyük katkılar sağlamaktaydı.

İbn Batuta "Bilâd-i Rûm denilen bu ülke, dünyanın en güzel memleketidir. Tanrı güzelliklerini öteki ülkelere ayrı ayrı dağıtırken, burada hepsini bir araya getirmiştir. Burada dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı yaşar ve en nefis yemekler pişirilir. Tanrının yaratıkları içinde en şefkatli olanlar bunlardır ki, bundan ötürü bolluk, bereket Şam (Suriye) da, şefkat ise Rûm (Anadolu) dadır. Sivas içinde şehir hem güzel, hem de bakımlı olup geniş caddeleri, çarşıları insanlarla dolup taşar" demektedir.¹²²

Sivas şehri, bünyesinde bulundurduğu değişik eser ve kültürlerle, Selçuklu devrini yansıtır. Osmanlı tarafından yapılan ilaveler şehri daha mamur hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak şehirde ticari fonksiyonların canlandığını görmekteyiz. Şehirde ticaret ve sanayi bölgeleri, Bedesten, Hanlar, Çarşılar ve

¹²⁰ Necdet Sevinç, " Anadolu Türk Devletlerinde Ticarî-İktisadî Faaliyetler ve Osmanlı Sanayii", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 9, C. II, (Aralık 1980), s. 95

¹²¹ Geniş Bilgi İçin Bakınız, Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun da Derbent Teşkilatı**, İstanbul 1990

¹²² İbn Batuta, s. 3, 27

pazarlar vardır. Ayrıca şehirde, özelliklerine göre Debbağhaneler, Tahmishane, Boyahaneler, Değirmenler ve Mumhaneler sanayi ve ticari özellikler gösteren yapılar arasındadır.¹²³

Evliya Çelebi, şehrin ticari hayatını anlatırken:¹²⁴

"Ulu Cami yanındaki bedestende bin adet dükkan vardır. Sipâh pazarı meşhurdur. Saraçhanesini Sultan Dördüncü Murad'ın Valide kethüdâsı Behram Ağa yeniden kâgir olarak yaptırmıştır. Başlıca Debbağhane, Hufathane ve Kuyumcu dükkanları vardır. Bütün tarihçiler Sivas şehrine şehirlerin anası demişlerdir. Hakikaten de öyledir. Arabistan, Anadolu ve Yunanistan'da kıtlık olsa bu şehrin tahılları her tarafa yeter. Makedonya'yı bile icabında doyurur" demektedir.

Sivas şehrinin ticari dengesini sağlayan gelir kaynakları olarak, Sivaslı tüccarların yaptıkları ticaretten elde ettikleri gelir, devlet personeline hizmetleri karşılığında ödenen ücret, devlet memurlarının halk üzerine yük olmaması için, senelik 2.000.000 akça geliri olan haslar¹²⁵, çıkarılan madenlerin bir kısmının kalhânelerde işlenip barut elde edilerek satılmasından elde edilen gelir¹²⁶, geniş bir araziye sahip olması hasebiyle ziraatten elde ettiği ihtiyaç fazlası ürünün geliri sayılabilir.¹²⁷ Bu duruma göre üretilen malları Sivas'ta üretilenler ve Sivas'ın dışında üretilenler olarak iki kısımda incelemek mümkündür.

Bunların birincisi; temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla Sivas'da yapılan üretimler, çeşitli gıdalar, dokuma, deri, maden ve diğer el dokumaları olarak sayılabilir.

¹²³ Ömer Demirel, **II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim - Tüketim İlişkileri**, Ankara, 1989, s. 27.

¹²⁴ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. III-IV, s. 852.

¹²⁵ Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül -Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, (Çev: Neşet Çağatay), C. III- IV, Ankara, 1992, s. 21

¹²⁶ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri' nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, TTK. Ankara, 1991, s. 351 (16 nolu dip not).

¹²⁷ Muhiddin Tuş, "XIX. Asır Ortalarına Doğru Sivas İktisadî Yapısı", **Revak**, Aralık 1995, Sivas, s. 42.

a- Tarım ve Hayvancılık

Tarım : Sivas her ne kadar ticari karakterini muhafaza ediyorsa da Osmanlı iktisadının temeli olan ziraî ekonomi Sivas için de geçerlidir. Geniş arazi, iklimin sert ve kış mevsiminin uzun olmasına rağmen, ziraat ve hayvancılık için uygun bir ikili tabiat unsuru olduğundan, İl'de genel olarak en çok tahıl grubundan hububat ekimi yapılmaktadır.¹²⁸ Sivas'ta genel olarak buğday, arpa, mercimek, nohut, fiğ, lahana, soğan ve sarımsak üretilmiştir. Bunlardan lahana, soğan ve sarımsak gibi bazı tarım ürünleri, az da olsa halk tarafından bahçelerinde yetiştirilirken, buğday, arpa gibi temel gıda ihtiyacı şehrin dışında üretilmektedir.

1890 yılında Sivas'a gelen Vital Cuiet, şehirde tarım verimliliğini bire beş ile sekiz arasında oldukça düşük göstermiştir. Tarımın yansıra yörede Divriği, Gürün ve Suşehri gibi ilçelerin de sebze-meyve yetiştirdiğinden bahsetmektedir. Sivas merkezde yetiştirilen tahılların ve bazı ürünlerin yıllık üretim miktarlarını vermiştir.¹²⁹

Ürün Adı	Miktarı	Ağırlık
Buğday	47.049.135	Okka
Arpa	32.924.600	"
Çavdar	4.272.500	"
Mercimek	864.170	"
Mısır	8.950.000	"
Çedene	3.000	"
Anason	500	"
Bal	10.000	"
Elma ve Kaysı	1.000.000	"

¹²⁸ Demirel, a.g.e., s. 81; Tuş, a.g. m., s. 42

¹²⁹ Cuiet, a.g.e., C. I, s. 626

XX. yüzyıla gelindiğinde pek çok batı ülkesinde, tarım sektöründe makinalaşmanın giderek yaygınlaşması, gerek istihdam, gerekse fert başına düşen milli gelir oranının düşmesine sebep olmuştur. Tarım sektörünün gerilemesi ve sanayinin ilerlemesi, köylerden şehre nüfusun akın etmesine, köylerde tarım yapacak kimsenin kalmamasına sebep olmuştur. Ancak bu gelişme Sivas'da oldukça ileri dönemde olacaktır. Çünkü sanayi sektörü ekonomik hayata geç girmiş, bu yüzden tarım birinci planda kalmıştır. Tarımda ileri tekniklerin kullanılmaya başlamasından sonra, aynı döneme rastlayan bu gelişme, sınırlı da olsa tarımsal yapıda önemli değişimlere neden olmuştur. Kelkit, Kızılırmak ve Tohma vadileri, sulama kolaylıkları ve iklimin yumuşak olmasından dolayı Sivas'ın en önemli tarım bölgeleri olmuşlardır. Bu yörede modern teknik aletlerin kullanılmaya başlaması ve zamanla yaygınlaşması, verimi önemli ölçüde artırmıştır. Sivas'taki tarım işletmeleri genellikle parçalı, dağınık ve küçük işletmeler olarak devam etmektedir. Büyük ölçekli bir toprak parçasına rastlamak mümkün değildir. Ancak Gürün, Kangal, Şarkışla, Gemerek ve Yıldızeli ilçeleri yeteri kadar geniş ekilebilecek topraklara sahiptirler.¹³⁰

Sivas ve ilçelerinde 1913 yılı itibariyle ürün türlerine göre üretim ton olarak şu şekilde dağılmıştır.¹³¹

İlçe Adı	Tahıllar	Buğday	Arpa	Yulaf	Baklagil	Nohut	Fasulye	Mercimek	Patates
Sivas	17000	11250	5000	750	347	8	33	143	845
Divriği	10543	8313	2230	---	136	56	38	38	33
Gürün	2625	2250	375	---	71	4	---	65	910
Hafik	21376	11569	9716	91	93	---	7	58	1235
Kangal	20859	13174	7685	---	---	---	---	---	---
Koyulhisar	17026	8788	8202	---	19	---	12	5	108
Suşehri	33040	13900	1875	---	258	42	113	3	433
Şarkışla	13128	8174	4944	10	56	---	---	54	---
Yıldızeli	20611	11760	7917	934	88	---	---	26	15
Zara	20606	14006	1210	---	48	---	---	42	39
Toplam	182314	10318	7691	1785	1116	110	203	434	3618

¹³⁰ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6880

¹³¹ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6881

1913 yılında tarım sayımına göre yörede en çok tahıl ekimi yapılmaktadır. Bu tarım ürünlerinden en önemlisi de buğday arpa ve yulaftır.

Hayvancılık: Hayvancılık eskiden beri il ekonomisine katkıda bulunan en önemli unsurlardan birisidir. İl'de meraların çok olması, yayılım alanlarının geniş olması, şehir halkının hayvancılığa önem vermelerine vesile olmuştur. Hatta ilin bazı bölgelerinde hayvancılık birinci derecede geçim kaynağı olmuştur. Zara ve Hafik ilçeleri bu duruma örnek ilçelerdir. Çünkü geniş yaylakların olması buraları hayvan yetiştirmeye ve onlardan faydalanmaya sevk etmiştir. Cuinet'in verdiği bilgiye göre İl ve ilçelerde yapılan sayımlarda hayvan sayısı şu şekilde belirtilmektedir.¹³²

H. ismi	Adet	% Oranı
At	18.237	1,9
Katır	2.655	1,8
Eşek	23.500	2,1
Sığır	202.188	3,6
Manda	18.499	3,1
Koyun	563.826	2,8
Keçi	344.541	2,6
Tiftik keçisi	16.922	0,6

Sivas'ın 1281 köyünden 172'sinin birinci sırada gelir kaynağı hayvancılıktır. İkinci derecede gelir kaynağı hayvancılık olan, köy sayısı 1035'tir. Sivas genelinde her aile kendini barındırmak için kendi yöntemleriyle büyük ve küçük baş hayvan yetiştirmektedir. İlde en çok yetiştirilen hayvan türü koyundur. Bunu sığır ve keçi takip etmektedir. Genelde yaylaları geniş olan Gürün, Kangal, Hafik, Şarkışla, Yıldızeli ve Zara gibi ilçelerde koyunculunun birinci sırada olduğu ifade edilmektedir.

Sivas'da tarım kadar önemli olan geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktır. Zira hayvancılık için önemli olan mera ve yaylaklar-çayırliklar, bölge yapısına uygun yeterli miktarda mevcuttur. Yine Cuinet'in verdiği bilgiye

¹³² Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6881

göre Sivas'da, 302.500 büyük baş hayvan, 743.780 küçük baş hayvan, 15.240 kadar da at bulunmaktadır. Bölgede hayvansal ürünlerden 43.000 okka tiftik ve o kadar da yapağı üretimi yapılmaktadır.¹³³

1321 ve 1325 Vilayet Salnameleri'nde, güzel yaylaların, geniş ovaların, verimli vadilerin bulunduğu ifade edilmektedir. Hayvan olarak kara sığır ve karasabana koşulan öküzden bahsedilmekte, hayvan ıslahı ve yeni bir tür oluşturmak için damızlık boğaların bulunduğu, bundan da iyi bir netice alındığı bildirilmektedir. Ayrıca Aziziye (Pınarbaşı)* ilçesinde, süvarilerin binmesi için özel at çiftliklerinin bulunduğu ve buranın at yetiştirmede Irak'tan sonra ikinci sırada olduğu söylenmektedir.¹³⁴

Cumhuriyetin ilanına kadar uzun bir mücadele dönemi yaşayan insanlar bu siyasi istikrar ile beraber ilin iktisadi kalkınması için çalışmalar başlatmışlardır. Bu dönemde ziraatla sanayi arasındaki verim farkları dolayısıyla temin edilen kazançlar kapitalizmin doğmasında önemli rol oynamış, yapılan bu alışverişte sanayileşmiş milletlerin kazançları daha fazla olmuştur.

Sivas'da Cumhuriyet dönemine kadar Halep'e koyun ihracı yapılırken, milli devletin kurulmasından sonra Ankara ve İstanbul'a hayvan sevk edilmektedir. Ayrıca işlenmek maksadıyla İstanbul'a yapağı ve deri gönderilirken, Samsun Limanı'ndan da yurtdışına ihraç edilmek üzere yumurta satılmıştır. O tarihlerde bu malların çoğunu Kangal ilçesi temin etmektedir.

Bu dönemde Sivas'tan yurt içine ihraç edilen hayvan sayıları şu şekilde verilmiştir.¹³⁵

Cinsi	1923 ten önce	1933 yılı	Aradaki fark	İhraç Edildiği Yer
Koyun	25.000	72.500	47.500	Ankara İstanbul
İnek	2.500	6.000	3.500	Kayseri
Yumurta	2.012000	300.000	2.88.000	İstanbul

¹³³ Curnet, a.g.e., C. I, s. 626

¹³⁴ Sivas Vilayet-i, Salnamesi, 1321, s. 169; Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1325, s. 172,173,

* Pınarbaşı İlçesi Bugün Kayseri'ye Bağlı Bir Kazadır.

¹³⁵ Sivas Ticaret ve Sanayi Odası 1923-1933, Kamil Matbaası, Sivas 1933, s. 12

b- Sanayi ve Ticaret

Bir tarım memleketi olan Sivas'ta, sanayinin geçmişi fazla değildir. Sivas Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde tarım aletleri ile el sanatlarına dayalı küçük bir sanayi merkezidir.

Osmanlı toplumunda pamuklu dokuma, yünlü ve ipekli ürünlerin giyim-kuşam ve döşemecilikte geniş bir kullanım alanı vardır.¹³⁶

Sivas'ın il dışından ithal ettiği mallar, ikliminin olumsuzluğundan dolayı bölgede yetişmeyen sebze ve meyve, ayrıca özellikle zengin kesim arasında alıcı bulan, lüks ve kaliteli ürünlerdir. Buna karşılık halk ise dışarıdan gelen ucuz mallara rağbet etmektedir.¹³⁷ Sivas'a gelen ithal malları iki ana grupta toplamak mümkündür: Bunlardan birincisi; Osmanlı Devleti dahilinde (Anadolu, Arap Yarımadası, Kuzey Afrika ve Rumeli), ikicisi ise Osmanlı Devletinin dışından gelen (Avrupa, Asya ve Amerika) mallardır. Sivas'ta kullanılan 233 kalem malın %72 si İmparatorluk içerisinde üretilen mallardan karşılanırdı. Bunun dışında kalan %28'i de İmparatorluk dışından karşılanmakta idi.¹³⁸ Şehir dışından temin edilen sebze ve meyve gibi gıda maddeleri, Anadolu şehirleri olan Kayseri, Tokat, Zile, Ürgüp, Antep, Nazilli, Amasya gibi yerlerden temin edilmekteydi. Şehrin et ihtiyacını ise 1840-1876 yılları arasında Sivas'ta bulunan bazı aşiretler karşılamakta idiler.¹³⁹

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, iktisadi olaylara yer veren pek az esere rastlanır. Halbuki bu dönemde memleketin geleneksel iktisadi yapısı ve II. Meşrutiyetten sonra kalkınma gayretleri incelenmeye değer bir öneme haizdir.

Yabancılar, Osmanlı Devletinin son dönemlerine ait iktisadi hayatla ilgilenmişler, bunlar hemen hemen istisnasız olarak durumu mali yönden ele

¹³⁶ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1993, s. 259; Demirel, **a.g.e.**, s. 82; Çadircı, **a.g.e.**, s. 359

¹³⁷ Demirel, **a.g.e.**, s. 87

¹³⁸ Demirel, **a.g.e.**, s. 88

¹³⁹ Çadircı, **a.g.e.**, s. 360

almışlardır. Devamlı borçlanan devlet maliyesi üzerindeki tahribat ekonominin tümüne yansımış, memleket çökmekten kurtulamamıştır. Böylece Osmanlı maliyesi, batının ekonomik nüfuzu altına girmiş, milli kaynakların çoğuna yabancı sermaye el atmıştır. Ciddi bir mali reforma gidilmediğinden, devletin artan ihtiyaçları mevcut imkanlarla karşılanmaz bir hale gelmiş ve hazine ödeme zorlukları içinde kalmıştır. Osmanlı Lirası Birinci Cihan Harbi'ne kadar, dünyada mevcut paraların en sağlamlarından biri iken, daha sonra dış borçlar yüzünden durmadan değer kaybetmeye başlamıştır.¹⁴⁰

c- Ulaştırma

Pek çok batılı ülkelerde Demiryolu şebekeleri tamamlanmış ve büyük merkezlerin demir yollarıyla birbirine bağlanması sağlanmıştır. Bizde ise 1871 de Devlet kendi adına yaptırmış olduğu 92 km Haydarpaşa-İzmit hattıyla demir yolları yapılmaya başlanmıştır. 1888 yılında demir yollarının uzunluğu 486 kilometreyi bulmuş, bu arada Anadolu demir yollarının yapımı ile büyük bir demir yolu ağı ortaya çıkmıştır. Bu demir yolları toplam olarak 4764 km ye çıkmıştır. Samsun- Amasya- Sivas hattı 392 km olarak işletmeye açılmıştır.¹⁴¹ Daha sonra devamı yapılmaya devam edecek olan DDY ağı yurdun her tarafına yolcu ve yük taşıyarak büyük bir boşluğu dolduracaktır. Deniz nakliyatı ise buharlı gemiler sayesinde emniyet ve sürat kazanmış, taşıma maliyetleri ucuzlamış ve memleketler arasındaki mesafeler, ticaretin yapılmasına mani olamaz bir hale gelmiştir.

Batı Avrupa'nın sanayileşmekte olan memleketlerinde gittikçe artan hammaddeye ve ziraatın ihmali yüzünden gıda maddelerine olan ihtiyaç karşısında, muayyen istikametlerde ticari cereyanlar belirmiş, zirai memleketlerle sanayileşmiş memleketler arasındaki alış verişlerin hacmi büyük

¹⁴⁰ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1994, s. 7

¹⁴¹ Eldem, a.g.e., s. 98

ölçüde artmıştır. Ziraatla sanayi arasındaki verim farkları dolayısıyla temin edilen kazançlar kapitalizmin doğmasında önemli rol oynamıştır. Yapılan bu alışverişte sanayileşmiş milletlerin kazançları daha fazla olmuştur. Çünkü sanayide üreten makine iken ziraatte insan emeği ortaya çıkmış ve sanayileşmiş toplumun refah seviyesi ziraatla uğraşan toplumun refah seviyesinin önüne geçmiştir. Böylece sanayileşen memleketlerde ziraatçılığın eski önemi ortadan kalkmıştır.¹⁴²

2-1950' Den Günümüze Kadar Sivas'ın İktisadi Tarihi

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Sivas'ta sanayinin gelişmesiyle beraber, ziraatte eski karasaban vs. usulleri de yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Özellikle Sivas şehrinin kalkınmada pilot bölge olarak seçilmesi, Sivas'ın ekonomisinin canlanmasına sebep olmuştur. 1960 yılı itibariyle Sivas, tarım ağırlıklı ekonomisi, coğrafi şartları, hızla artan nüfusu, işgücü zenginliği, yeraltı madenleri gibi doğal zenginlikleri sebebiyle kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmıştır.

a- Tarım ve Hayvancılık

Tarım : Bu dönemde Sivas'ın tarıma dayalı ekonomisinin de tam olarak geliştiğini söylemek mümkün değildir. Zira Sivas ili, Konya ve Ankara'dan sonra 28.488 km² alanla Türkiye'nin üçüncü büyük şehridir. Bu alanın %58,8'lik bir kısmının ekilebilir nitelikte bulunmasına karşın¹⁴³ tarım yeterince gelişmemiştir. Bunun sebebi arazinin yüksek olması, ovaların azlığı, engebeli arazinin varlığı, verimi sağlayacak toprak kalınlığının yetersizliği, derin vadiler, olumsuz iklim koşulları, yeterince sulama imkanlarından yararlanmama ve karasal iklimin etkili olmasıdır. Ayrıca gece ile gündüz arasındaki büyük ısı farkları ve bitkilerin

¹⁴² Eldem, a.g.e., s. 1

¹⁴³ İbrahim Yasak, Sivas İli, Sivas 1994, s. 39

büyüme zamanlarında yağışların yeterince olmaması ilde tarımın gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, sanayinin gelişmesiyle son zamanlarda modern tarım araç-gereçlerinin kullanılması, Devlet Su İşleri tarafından bir takım göletlerin yapılması sonucu ilde tarım yönünden bazı gelişmeler kaydedilmiştir.¹⁴⁴

Sivas'ın arazi durumu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Arazi Cinsleri	Miktarı(Hektarı)
Ziraat Yapılan Arazi	942000
Suni Çayır ve Mera	1216289
Ormanlar	338716
Ürün Getirmeyen Arazi	251400

Sivas ilinin tarımına hububat yön vermektedir. Bazı bölgelerde meyve ve sebze üretilmesine rağmen bunlar, iç tüketime bile cevap vermediğinden hem yetersiz hem de ekonomik değildir. Sivas ilinde mevcut arazinin 1.236.614 hektarı mera, 330.101 hektarı ormanlık, 90.317 hektarı ürün getirmeyen arazi, 810.018 hektarlık alanı ise tarıma elverişli topraktan oluşmaktadır.¹⁴⁵ Sivas ilinde tarıma elverişli alanların kullanımına gelince; tarım toprağının 399.050 hektarı hububat, 330.900 hektarı nadas, 33.090 hektarı yem bitkileri, 12.451 hektarı baklagiller, 11.456 hektarı endüstri bitkileri alanı, 9.861 hektarı bağlık, sebzelik ve meyvelik alan olarak kullanılmaktadır. İlde bu güne kadar tarımsal alanda verimliliği artırmak için pek çok proje geliştirilmiş ve uygulanmış olmasına rağmen - günü birlik politikalar nedeniyle olsa gerek - bu konuda başarılı sonuçlar elde edilememiştir.¹⁴⁶

Sivas'ta ziraat yapılan arazinin üretim cinsine göre taksimatı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

¹⁴⁴ Yasak, a.g.e., s. 39, 40

¹⁴⁵ Sivas İlinin Ana Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sivas, 1995, s. 4

¹⁴⁶ Ticaret Odası, s. 4

Cinsi	Hektar
Hububat Arazisi	468300
Nadas	415600
Baklagil Bitkileri	18000
Endüstri Bitkileri	9860
Meyvecilik	7205
Sebzecilik	3340
Bağ	360
Yem Nebatları	19735

Sivas çiftçisinin ve halkının geçim kaynağını oluşturan tarım ürünlerinden tahıllardan buğday, arpa ve çavdar başta gelmektedir. Sanayi bitkilerinden ise, şekerpancarı ve patates en fazla yetiştirilen bitkilerdir. Baklagillerin ekim ve üretimi de yapılmakta olup bunlardan fasulye, mercimek, fiğ ve nohut sayılabilir. Sebze ve meyveye gelince; üzüm, elma, armut, kayısı, şeftali, kiraz ve dut meyve olarak yetiştirilmektedir. Sebzelerden ise lahanaya, havuç, soğan, salatalık, domates yerelması sayılabilir. Ancak meyve ve sebze üretiminin hem yetersiz hem de ekonomik değeri olmadığını belirtmekte fayda vardır. Buna göre bu topraklardan elde edilen miktarlara gelince bunları da ton olarak şu şekilde vermek mümkündür.

Bitki Cinsi	Üretilen (Ton)
Buğday	340.000
Arpa	80.000
Çavdar	40.000
Yulaf	4.000
Şeker Pancarı	53.000
Patates	51.000
Yonca-Korunga-Fiğ	77.000
Sebzeler	4.900
Soğan	3.300
Bakliye	4.600
Bostan(Kavun-Karpuz)	4.900
Meyveler	15.645
Bağ	1.161

Görülüyor ki tarıma elverişli arazi 942.000 hektardır. Bu kadar geniş bir araziye sahip olan halk, bu araziden yeterince faydalanmamaktadır. Bunun nedeni ise arazinin engebeli ve susuz olmasıdır. Buna rağmen bazı ilçelerde su göletlerinin yapılmasından dolayı arazi sulanarak bir çok meyve ve sebze yetiştirilmektedir.

Hayvancılık : 1930'lardan 1950'lere değin Kangal, Yıldızeli, Merkez ve Hafik'te geleneksel olarak daha çok koyunculuk hakimdir. Bu koyunlar "akaraman" ırkından olup sonraları diğer ilçelere de yaygınlaştırılmıştır. Hafik İslah Kurumuyla Ulaş Devlet Üretim Çiftliği bu türün damızlık olarak yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bunun yanında akaraman dışında "morkaraman" ve "merinos" türleri de yetiştirilmekteydi. 1950 yılında 905.000 dolayında olan koyun sayısı, 1970 yılında 1.234 bine çıkarılmıştır. 1980 yılında bu sayı 1.444 bine kadar çıkmıştır.¹⁴⁷ 1984 yılında tarım ve hayvancılık ürünlerinden sadece ormancılık ürünlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir.

Sivas'da 1950'den başlayarak 1984 yılına kadar tarım ve hayvancılık önemli bir gelişme göstermiştir. Modern tarım aletlerinin kullanılmasıyla tarımda verim artmıştır. Bu artışın % 38'i tahıllardan % 10'u sanayi bitkilerinden, % 18'i baklagillerden, % 20'si sebzelerden, % 14'ü de meyvelerden elde edilmiştir. Üretilen tahıllar arasında buğday, arpa ve çavdar başta gelmektedir.¹⁴⁸

Bitkisel üretimin yetersizliği, çayır ve meraların geniş bir alan kaplaması, Sivas'da hayvancılığın temel bir çalışma haline gelmesine yol açmıştır. Şehrin 1984 yılı gelirinde hayvancılığın payı %30 civarındadır. Sivas ve ilçelerinde genellikle mera hayvancılığı yaygın olmasına rağmen, 1970 yılından sonra besi

¹⁴⁷ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6888, 6889

¹⁴⁸ A. Vahap Alpayar, Ticaret ve Sanayi Odası 1984 - 1985 Ekonomik Raporu, Sivas 1984, s. 57, 58

hayvancılığı da gelişme göstermeye başlamıştır. Yetiştirilen hayvanlar koyun, sığır, kıl keçisi ve yük hayvanlarıdır.¹⁴⁹

Sivas'ta hayvancılık dört ana gruba ayrılmaktadır. Bu hayvanlardan Büyükbaş hayvan Sığır, At, Katır, Eşek ve manda olarak belirtilmektedir. Bu hayvanlardan il genelinde sayı bakımından en fazla olan sığırdır. Sivas'ta yerli sığır ırkı yüzde altmışın üzerindedir. Bunun yanında Doğu Anadolu ırkı da bulunmaktadır. Sivas genelinde bu iki ırka fazla itibar edilmemektedir. Halkın bu ırkı istememesi süt ve et yönünden verimsiz olduğundan, halk kültür ırkı sığırları tercih etmektedir. Kültür ırka suni tohumlama ile ulaşmak amacındadır. Sivas ve ilçelerinde kültür ırkını yaymak için 8000 kadar sığır dağıtılmıştır. Bunlardan yılda 3000 kadar İsviçre esmer ırkı yarım kan buzağı elde edilmektedir. Bunun yanında Montofon sığır suni tohumlama yolu ile elde edilmeye başlanmıştır.

Sivas'ta hala yük hayvanı olarak at, eşek ve katır kullanılmaktadır. Çiftçilerin bir çoğu tarım aletleri elde edemediğinden veya arazi durumunun müsait olmadığından yük taşımada ve tarımda bu hayvanları kullanmaktadır. Aşağıda vereceğimiz tablo bu büyükbaş hayvanların sayılarını ortaya koyacaktır.

İlçe Adı	Manda	Sığır	At	Katır	Eşek	Öküz
Sivas Merkez	2417	56040	4533	40	4967	23228
Divriği	207	31033	1809	1010	5941	7692
Gemerek	687	21523	782	34	4116	17462
Gürün	317	69227	985	25	7141	6152
Hafik	1117	45075	909	50	6741	5342
İmranlı	927	29877	964	180	6291	7442
Kangal	927	29877	279	360	2291	2792
Koyulhisar	1727	2373	1789	300	4342	5690
Suşehri	13433	57543	2660	740	2250	3090
Şarkışla	2700	69227	1854	18	9026	17460
Yıldızeli	7011	61430	1710	27	6000	10501
Zara	2628	40572	2010	110	8742	13440
Toplam	26484	537841	20284	2894	67848	120291

¹⁴⁹ Alpayar, a.g.e., 58

Sivas'ta büyükbaş hayvan yanında küçükbaş hayvan da oldukça önemlidir. Bunların başında koyun ve keçi gelmektedir. Sivas ve ilçelerinde yaylakların fazla olması, halkı küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine sevk etmiştir. Koyun cinsi olarak Kangal Akkaramanı oldukça fazladır. Bunun yanında Sivas ve ilçelerinde kıl keçisi de yetiştirilmektedir. Bölgenin dağlık olması ve keçilerin ormanlara verdiği zararı bilmelerine rağmen yine de keçi yetiştirmekten vaz geçilmemiştir. Tiftik keçisini sadece Şarkışla ve Yıldızeli ilçelerinde görmek mümkündür. Aşağıda vereceğimiz tabloda şehirdeki koyun ve keçi sayıları gösterilmektedir:

İlçenin Adı	Koyun	Keçi
Merkez	176294	42998
Divriği	81794	44750
Gemerek	73409	17935
Gürün	133814	20255
Hafik	152794	24235
İmranlı	64894	35735
Kangal	142994	21205
Koyulhisar	56714	11010
Suşehri	87272	10921
Şarkışla	169897	38636
Yıldızeli	186752	36610
Zara	115294	31135
Toplam	1.441.93	335.425

1984 yılı itibarı ile faal nüfusun % 65'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Günümüzde ise başta terör ve başka sebepler nedeniyle köylerden kentlere göç dolayısıyla tarım ve hayvancılıkta azalma görülmeye başlanmıştır.

Tarımın yanında ilin geçim kaynaklarından birisi de hayvancılıktır. Yörede tarım kadar hayvancılık da büyük bir öneme sahiptir. İl, tabii şartlarına paralel olarak mera ve çayırılık alanların toprakların % 43.4'lük bir alanı kaplaması nedeniyle hayvancılık yapmaya elverişlidir.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Yasak, a.g.e., s. 41

Ancak Sivas ilinin geleneksel sert iklimi dolayısıyla hayvanlardan elde edilen gelir, yetiştirilen hayvan sayısı ile doğru orantılı değildir. Bunun yanında verimin düşük olmasının nedenleri arasında yöre halkının hayvancılık konusunda modern usulleri kullanma yerine geleneksel usullerde diretmesini zikretmek yerinde olacaktır. İlde yetiştirilen hayvanlar önem ve çokluk sırasına göre koyun, sığır, kıl keçisi, at, eşek, katır, arıcılık ve kümes hayvanları olarak sıralayabiliriz. İlin önemli bir geçim kaynağını oluşturan hayvancılığın genel durumuna gelince, 1984-1985 yılı itibarı ile büyükbaş hayvan 440.000, Kangal ak karaman ,1.668.000 ,kıl keçisi, 88.560 olarak tespit edilmiştir. Bir yılda üretilen et miktarı 7.200 ton, süt miktarı 250.000 ton, peynir miktarı 11.000 ton, yumurta miktarı 66.000.000 adettir. Arılı kovan sayısı 102.000 adettir.¹⁵¹

Ayrıca burada Sivas'a bağlı Kangal ilçesinin ismiyle şöhret olmuş Kangal köpeklerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Kangal köpekleri Kangal ilçesinde yetiştirilmektedir. 1988 yılında Kangal Kaymakamlığı tarafından "Köpek Üretim Çiftliği" kurulmuştur. Sözü edilen köpekleri ıslah çalışmaları devam etmektedir. Kangal köpekleri zekası, kıvraklığı ve cesareti nedeniyle, koruma ve savunma amaçlı olarak kullanılmak üzere yetiştirilmektedir.¹⁵²

Sivas'ta günümüzde iki türlü arıcılık yapılmaktadır. Bunlardan birincisi kara kovan dediğimiz tabii bir şekilde kendi imkanlarıyla yetiştirilmektedir. İkincisi ise fenni kovandır ki devlet tarafından desteklenmektedir. 1977 yılında 36650 adet kara kovan, 28485 adet yeni kovan arı bulunmakta iken bugün bunlar tam tersine dönerek yeni kovan sayısı yüzde yüz artarken kara kovan arı yetiştiriciliği yok olmaya yüz tutmuştur. Bunun nedeni yeni kovanın daha fazla verim vermesinden kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak balmumu üretimi de yükselmiştir.

¹⁵¹ Ticaret Odası, s. 5

¹⁵² Yasak, a.g.e., s. 42, 43

b- Sanayi ve Ticaret

Sivas ili sanayi yönünden ülke ortalamasının gerisindedir. Ancak Sivas'ta bulunan sanayi kuruluşlarına genel olarak baktığımızda da Türkiye genelinde bir çok ili geride bırakabilecek düzeydedir. Bununla beraber ilde, sanayinin gelişmesi istenen düzeye ulaşamamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi kesiminde kamu yatırımlarının ağırlığını görmekteyiz. Bu yıllarda, Tüdemsaş, Çimento Fabrikası, Divriği Demir-Çelik işletmeleri açılmıştır. 1970 'li yıllarda Travers Fabrikası, Süt Fabrikası, Sivas Demir-Çelik, Sidas ve Sihaz gibi işletmeler açılmıştır.¹⁵³

Sivas'ta imalat sanayinin geliştiği söylenemez. Zira ilde böylesi yatırımların olmadığı görülmektedir. Daha sonra da belirteceğimiz gibi ilde sanayileşme devletin öncülüğünde 1930'lu yılların sonunda başlamıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde gıda sanayi alanlarında da gelişmeler olmuş ve bu amaçla un değirmenlerinin yerine modern un fabrikaları kurulmuştur. Sanayi tesisleri ise genelde il merkezinde bulunmaktadır. Kamuya ait kuruluşlar genellikle Ankara karayolu üzerinde yoğunlaşırken, özel sektör kuruluşları ise Erzincan karayolu üzerinde bulunan Organize Sanayi Bölgesi'nde toplanmıştır. Özel sektör yatırımları daha çok küçük ve orta ölçekli işletmeler şeklindedir.

İl'de iktisadi faaliyet kollarına göre iş yeri sayısı ve istihdam durumu 1992 yılı itibariyle şu şekildedir:

Sanayi Kuruluşu	İşyeri Adedi	İşçi Sayısı
İmalat Sanayi	933	1984
İnşaat ve Bayındırlık Faaliyet Kolunda	95	385
Ticaret-Otelcilik-Lokantacılık Faaliyet Kolu	5365	9141
Ulaştırma-Haberleşme-Depolama Faaliyet kolu	43	119
Mali Kurumlar Sigorta-Emlak-Yard. Hizmet Faa.Kolu	200	405
Toplum Hiz-Sosyal ve Kişisel Hizmetler İkt. Faa. Kol.	1235	2170
Toplam	7871	14204

¹⁵³ Yasak, a.g.e., s. 43

Tabloda görüldüğü üzere 1992 yılı verilerine göre Sivas ilinde iktisadi faaliyet kollarına göre toplam olarak 7871 iş yeri mevcut olup, bu işyerlerinde 14.204 işçi istihdam edilmiştir.

Sanayi alanında Sivas'ın ilçelerinde de devlet tarafından bazı yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımlar, Divriği-Hekimhan Madenleri Genel Müdürlüğü, Kangal'da Kangal Termik Santrali, Gemerek'te Çepni Gücü Yem Sanayi AŞ., Yıldızeli ilçesinde Yavu Kendir Sanayi AŞ.dir.

1992 yılından itibaren bir kısım kuruluşlar özelleştirilmiştir. Zikredilen yıla kadar özel sektör önemli bir yatırım yapmamakta idi. Ancak son zamanlarda pek çok iş kolunda özel kuruluşların desteği ile Estaş, Kümsan, Setaş gibi tesisler kurulmuştur. Ayrıca gıda konusunda da önemli yatırımlar yapılmaktadır.¹⁵⁴

Sivas il genelinde 50 'den fazla işçi çalıştıran sanayi kuruluşu 35 civarında olup önemlerine göre şöyle sıralayabiliriz:

Kamu Sektöründe Sanayi Kuruluşunun Adı	Çalışan İşçi Sayısı
Tüdemsaş	2.283
Demir-Çelik (Divriği Mad. Müessesesi)	2.093
Sivas Demir Çelik Fabrikası AŞ.	725
4 Nolu Askeri Dikimevi	568
Beton Travers Fabrikası	550
TEK Kangal Termik Santrali	539
Çitosan (T. Çimento San. AŞ.)	356
SİDAŞ (Sivas Dokuma Sanayi AŞ.)	143
Et ve Balık Kurumu	131

Bu sanayi kuruluşları içerisinde en önemli yeri olan TÜDEMŞAŞ 1939 yılında yük vagonu ve buharlı lokomotif tamirati yapmak amacıyla Sivas Cer Atölyesi adıyla kurulmuştur. 1953 yılından itibaren yeni yük vagonu üretimine başlayan ve 1957'de adı Demiryolu Fabrikaları Müdürlüğü olarak değiştirilen, 1972'de ise adı Sivas Demiryolu Makinaları Sanayi (SIDEMAS) müessesesi olan

¹⁵⁴ Yasak, a.g.e., s. 43-45

şirket 25 Nisan 1986 tarihinde Yüksek Koordinasyon Kurulu kararıyla TCDD'ye bağlı ortaklık şeklinde TÜDEMSAŞ Genel Müdürlüğü adını almış olup, Genel Müdür Başkanlığı'nda yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir.

TÜDEMSAŞ Vagon Üretim, Vagon Onarım, Döküm, Talaşlı İmalat, Dövme ve Pres Mekanik İşlemler Fabrikası olmak üzere 6 ana fabrika ile bakım onarım üretim, malzeme ikmal ve kalite kontrol müdürlüğü olmak üzere üç yardımcı müdürlükten oluşmaktadır. Bu kurum, 288.980 m²'lik açık saha üzerinde kurulmuş olup, 87.000 m²'lik kapalı alana sahiptir.

Sivas'ta ikinci büyük sanayi kuruluşu Sivas Çimento Fabrikasıdır. Sözü edilen fabrika 1935-36 yıllarında Alman Hamlet Firması iştirakiyle kurulmaya başlamış, 1943 yılında makine aksamı temin edilerek 90 ton/ yıl kapasiteli yaş sistem bir döner fırınlı olarak işletmeye açılmıştır. 1952 yılında kapasitesi 190.000 tona çıkarılmıştır. 1968 yılında kuru sistem iki döner fırın devreye alınmıştır. 1983 yılında yıllık 325.000 ton çimento üretebilir duruma getirilmiştir. 31 Aralık 1980 tarihinde Sümerbank'a bağlı bir işletme iken, 1 Ocak 1981 tarihinden itibaren TC. Çimento ve Toprak Sanayiye (T.A.Ş.) bağlı bir işletme haline getirilmiştir. 31 Temmuz 1991 tarihinde özelleştirilmek üzere Kamu Ortaklığı İdaresine devredilmiştir. 25 Aralık 1992 tarihinde özelleştirme kapsamında Yibitaş Holding AŞ.' ne satılarak özel bir kuruluş haline getirilmiştir.

Sivas ilinde, 70'li yıllarda kurulan diğer bir sanayi kuruluşu da TCDD Sivas Beton Travers Fabrikasıdır. Demir yollarının üst yapı malzemelerinden olan Travers'de teknolojinin betonarmeye yönelmesiyle demiryolu yol yenilemeleri ve yapımında tüm dünya ile birlikte ülkemizde de beton travers üretimine ağırlık verilmeye başlanmış ve bu amaçla Sivas'ta 17 Temmuz 1979 yılında bu fabrika üretime başlamıştır. Beton Travers Fabrikası'nda yılda 450000 adet üretim yapılmakta, yol yapımı ve yol yenilemeleri olan bölgelere gönderilmektedir. Sözü edilen fabrika 172.053 m² 'lik bir alana sahiptir.

Özel Sektörde Sanayi Kuruluşunun Adı	Çalışan İşçi Sayısı
SIHAZ (Sivas Hazır Giyim Sanayi AŞ)	870
Ballı Sarı Kauçuk Sanayi	200
Yavu Kendir Sanayi AŞ.	136
Estaş (Eksantrik San. Tic. AŞ.)	71
KÜMSAN(Kaldırma Üniteleri Mak. San.Tic.AŞ)	52 ¹⁵⁵

Yukarıda tabloda da görüldüğü üzere ilde, kamu sektörüne ait kuruluşların yanında özel sektöre ait kuruluşlar da mevcuttur. Bu kuruluşların isimleri ve çalıştırdıkları işçi sayıları yukarıda verilmiştir. Sivas'ta kamu ve özel sektör alanında pek çok yatırımlar olmasına rağmen il nüfusunun % 17-18'lere varan oranı işsiz durumdadır. Bu oran yazları mevsimlik işlerin açılmasıyla azalmaktadır. İlde çalışma çağındaki nüfus il nüfusunun % 70.7'ni oluşturmaktadır. Bu Türkiye ortalaması olan % 65'in üzerindedir. Yaş bağımlılık oranı ise Türkiye ortalaması % 64.6 iken Sivas'ta % 71.42'dir. Başka bir anlatımla Sivas'ta çalışanlar daha fazla kişiye bakmak durumundadırlar.

c- Ulaştırma

İlde ulaşımın önemi, 95 yıl önce şehirde valilik yapmış olan Halil Rifat Paşa tarafından ortaya konulmuş ve " gidemediğin yer senin değildir" düşüncesinden hareketle ulaşım alanında kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Halil Rifat Paşa zamanında yollar oldukça ileri bir düzeye getirilmiştir. Bunun yanında Cumhuriyetle birlikte bu çalışmalar daha ileri seviyeye ulaştırılarak il kara, hava ve demiryollarının kavşağı haline gelmiştir. Bu sayede Sivas'ın her yönden gelişmesi sağlanmıştır. Böylece Sivas'ın komşu iller ile olan yol ve ulaşım imkanları sağlanmış, ayrıca Ankara üzerinden gelen hat ile hem Malatya, hem de Erzincan ve Erzurum illeri demiryolu ile birbirine bağlanmıştır. Ayrıca Sivas-Samsun demiryolu da bulunmaktadır. Bunun yanısıra ilde bir hava alanı da bulunmakta olup, Ankara ve İstanbul'a haftalık seferler düzenlenmektedir. 1985 yılı Trafik Şube Müdürlüğü Kayıtlarına göre ilde 494 otobüs, 2440

Kamyon, 3583 otomobil, 792 kamyonet, 874 Minibüs, 200 jeep, 776 Motosiklet, 15433 Traktör olmak üzere toplam 25492 araç bulunmaktadır.

Sivas'ın ulaşım imkanları oldukça iyi durumda olup, günün her saati istenilen her yöne karayolu ile ulaşmak mümkündür. Demiryolu ile Ankara, İstanbul, Kars, Van, Kurtalan ve Samsun istikametine karşılıklı tren seferleri yapılmaktadır. Sivas, ilçeleri ile de ulaşım imkanları bakımından çok iyi durumdadır. Bütün ilçelere her gün bir kaç defa karayolu ile sefer yapan ulaşım araçları ile gitmek mümkündür. Yeni oto terminalinden Divriği ilçesine ve Kayseri istikametindeki Şarkışla, Altınyayla ve Gemerek ilçelerine, eski oto terminalinden Koyulhisar, Akıncılar, Gölova, Hafik, Zara, İmranlı, Ulaş, Kangal ve Yıldızeli ilçelerine gitmek mümkündür. Gürün ilçesine Namık Kemal İlkokulu yanından, Suşehri ilçesine Kepçeli otobüs durağından, Doğanşar'a ise Dikilitaş'tan gitmek mümkündür. Bunun yanısıra İstanbul-Kars demiryolu Divriği'den geçtiğinden bu ilçeye tren yolu ile de gidilebilir. Ankara ve Sivas istikametine, Gemerek Yeniçubuk kasabasından günde iki defa karşılıklı tren seferleri düzenlenmektedir. Şarkışla ve Ulaş ilçelerine de trenle gitmek mümkündür. Bunun yanında Sivas-Samsun demiryolu Yıldızeli'nden geçtiği için bu ilçeye de demiryolu ile gitmek mümkündür.

C- SİVAS'IN KÜLTÜREL YAPISI

Günlük konuşmalarımızda ya da sanat ve bilim çalışmalarında kullandığımız kültür sözcüğü Latince kökenli olup, Türkçe'ye Fransızca'dan geçmiştir. Bazı araştırmacılar kültürü şöyle tarif etmektedirler: Kültür ya da uygarlık, insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür. Başka bir anlatımla kültür, bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü olarak ifade edilmektedir.¹⁵⁶ Dolayısı ile kültür bir milletin yaşama tarzı olduğu için, milletler yaşamlarını kolaylaştıracak bir takım müesseseler oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bu müesseselerin başında da eğitim kurumları gelmektedir.

1- XX. Yüzyılın Başından Cumhuriyetin İlanına Kadar Sivas'ın Kültür Tarihi

Selçuklu ve Osmanlı Devletleri döneminde Sivas ve çevresinde kurulan medrese ve rüştiyeler, XX. yüzyıla kadar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bunun yanında halkın ibadetlerini yapabilecekleri bir çok cami ve kilise yapılmıştır. Bu yapılardan bir kısmı günümüzde de varlığını sürdürürken, bir kısmı da tarih sahnesinde yok olup gitmiştir.

a- Eğitim ve Öğretim Durumu

Sivas'ın Cumhuriyetten önceki dönemlerinde şehrin eğitim ve öğretim seviyesi oldukça yüksektir. İde kurulan bir Tıp Fakültesi ve dört tane yüksek okul, XIII. yüzyılın sonlarına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1649 yılında Sivas'a gelen Evliya Çelebi bir kaç tane medresenin ve 140 tane ilk

¹⁵⁶ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 11-13.

okulun varlığından bahsetmektedir.¹⁵⁷ Ancak, 1833 yılından itibaren bu oranların ve sayıların düştüğü görülmektedir. Bunun nedeni, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda içine düştüğü kriz, bunun yanında devletin içinde farklı unsurları bulundurması ve yabancılara karşı verdiği tavizler olsa gerektir. Bu dönemde Sivas'ta medrese sayısı 3'e, öğrenci sayısı da 118'e düşmüştür. XIX. yüzyıldan itibaren batıdaki değişim ve gelişmelerden hareketle Osmanlı Devleti de her alanda olduğu gibi eğitim sisteminde de yenileşmeye giderek 1866 yılında Maarif Nezareti'ni kurmuştur. Daha sonra yeni okullar açmış ve bu okullara yeni bir kimlik kazandırmak sureti ile eğitim öğretimin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Böylece eğitim ve öğretim belli bir program çerçevesinde devam etmiş ve bugünkü okulların temeli atılmıştır. Bu zaman içerisinde Sivas'ta bulunan okul ve öğrenci sayısını vererek eğitimdeki ilerlemenin boyutlarını da görmüş oluruz. XX. yüzyıla girerken, Sivas'ın kültürel yapısıyla ilgili olarak başta vilayet salnameleri olmak üzere bazı kaynaklarda önemli bilgiler bulunmaktadır. Kültürel yapı içerisinde okul, öğrenci durumu ve okuma yazma oranlarıyla ilgili şu bilgileri verebiliriz:

Okulun Adı	Öğrenci Sayısı
Askeri Ortaokul	202
Ortaokul	154
Öğretmen Okulu	60
İlkokul 518 Adet	11.877
Azınlık İlkokulu 72 Adet	3.742

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Sivas ve kazalarında birçok okulun bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1287 (1870) Sivas Vilayet Salnamesine göre Sivas genelinde 12 medrese ve bu medreselerde eğitim gören 315 tane öğrencinin bulunduğu belirtilmiştir. Her ilçesinde Müslüman ve gayrimüslim okulların yer aldığı belirtilen Sivas genelinde okul ve öğrenci sayısı aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Evliya Çelebi, C. III-IV, s. 851.

¹⁵⁸ Sivas Vilayet salnamesi 1287, s. 86 - 89.

Adı	Dini	Oku	Öğrenci
Sivas Merkez	İslam	29	2.117
Sivas " "	Ermeni	6	1.071
Sivas " "	Rum	1	62
Sivas " "	Katolik	1	125
Sivas " "	Protestan	1	27
Kangal	İslam	3	171
Kangal	Rum	2	14
Tonus(Şarkışla)	İslam	24	417
Divriği	İslam	29	752
Gürün	İslam	15	198
Gürün	Ermeni	2	175
Suşehri	İslam	27	552
Suşehri	Rum	2	18
Koyulhisar	İslam	25	295

Bu dönemde Şark-ı Karahisar sancağına bağlı olan Suşehri ve Koyulhisar'ı da tabloya dahil etmeyi uygun bulduk. Tabloda da görüldüğü üzere, bu dönemde Sivas merkezde Müslümanlara ait toplam 29 okulda 2.117 öğrenci öğrenim görmektedir. Sözü edilen dönemde Sivas merkezde, 6 Ermeni okulunda 1071 öğrenci, 1 Rum okulunda 62 öğrenci bulunmaktadır. Bunun yanında Katolıklara ait bir okul ve bu okulda öğrenim gören 125 öğrenci, Protestanlara ait bir okulda da 27 öğrencinin olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman ve gayrimüslim okullarının ilçelere göre dağılımını ise şu şekilde vermek mümkündür; Kangal nahiyesinde Müslümanlara ait 3 okul ve 171 öğrenci, Rumlara ait 2 okul 14 öğrenci, Şarkışla ilçesinde Müslümanlara ait 24 okul ve 417 öğrenci, Divriği ilçesinde Müslümanlara ait 29 okulda 752 öğrenci, Gürün ilçesinde Müslümanlara ait 15 okulda 198 öğrenci, Ermenilere ait 2 okulda 175 öğrenci, Suşehri'nde Müslümanlara ait 27 okulda 552 öğrenci, Rumlara ait 2 okulda 18 öğrenci, Koyulhisar'da Müslümanlara ait 25 okulda 295 öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere bu dönemde Koyulhisar da gayrimüslimlere ait herhangi bir okul mevcut değildir. Bu durumda, Sivas ve ilçelerinde hem okul sayılarında, hem de öğrenci sayılarında çoğunluğu Müslümanlar teşkil etmektedir.

1880-1890 yıllara gelindiğinde Sivas merkez ilçede üniversite seviyesinde üç tane yüksekokul bulunmaktadır. Bu okullardan birincisi 20 öğrencisi, 3 öğretmeni bulunan İlahiyat medresesi (okulu), ikincisi 289 öğrencisi ve 13 tane öğretmeni bulunan Askeri Rüştiye Okuludur. Burada Müslüman öğrencilerin yanında gayrimüslim öğrenciler de eğitim görmekteydiler. Buradaki öğrencilerin başında Kolağası yönetiminde 2'si Yüzbaşı ve 5 tanesi Teğmen olmak üzere 7 tane askeri bilgileri verecek öğretmen bulunduğu kaydedilmiştir. Üçüncü okul olan Sivil Rüştiye'de ise 154 öğrenci ve 5 öğretmen bulunmaktadır.

İlk öğretim alanında da bir hayli ileri olduğu anlaşılan Sivas merkez ilçede Maarif Nezareti'ne bağlı 5 ilkokulda 1047 öğrenci ve 10 öğretmen vardır. Bunun yanısıra 30 tane de mahalle mektepleri vardı ki bunlarda 501 öğrenciye 30 öğretmen hizmet vermekteydi. Ayrıca 60 öğrencinin öğrenim gördüğü ve 10 öğretmenin görev yaptığı öğretmen mekteplerinin de (Dar-ul Muallimin) bulunduğunu söyleyebiliriz.¹⁵⁹

Sivas genelinde İlköğretim Okulları'nın yaygınlaştırılması için bir takım çabaların sarf edildiği de görülmektedir. Nitekim zamanın Sivas Valisi Halil Rifat Paşa, Maarif nezaretine sunduğu bir projede hayvan başına 20 okka ödünç buğday alınarak bu buğdayların kiralanacak bir tarlaya ekilmesi ve buradan çıkan ürünün satılarak okul yapımında kullanılması yoluna gitmiş ve bu uygulamayla Sivas'ta bir çok okul yaptırmıştır.¹⁶⁰

Aynı tarihler itibarı ile konuyu değerlendiren Vital Cuinet'e göre, Sivas merkez ilçede Müslüman ve gayrimüslimlere ait toplam 138 okul bulunmakta ve 3872 erkek öğrenci, 1489'da kız öğrenci olmak üzere toplam 5301 öğrencinin öğrenim görmektedir. Bu okulların 120 tanesi Müslümanlara ait olup toplam 3666 öğrenci okumaktadır. Geri kalan okullardan 15 tanesi Ermenilere, 3 tanesi ise Ortodokslara aittir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Adnan Mahiroğlu, " XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sivas'a Gelen Bir Fransız Seyyah Vital Cuinet", *Revak Dergisi*, Sivas, 1993, s. 16 (14-20).

¹⁶⁰ Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991, s. 159-160.

¹⁶¹ Cuinet, a.g.e., C. I, s. 681-682.

Okul ve öğrenci sayılarının ilçelere göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.¹⁶²

İlçeler	Okul Sayısı		Öğrenci Sayısı	
	Müslüman	Müslüman	Müslüman	Müslüman
Koçgiri Zara	16	16	349	257
Divriği	28	16	2.024	962
Tonus (Şarkışla)	103	15	2.207	609
Gürün	34	8	798	227
Hafik	99	12	2.499	320
Yıldızeli	101	3	2.199	280
Toplam	381	70	10.076	2.655

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Müslümanlar'ın hem okul ve hem de öğrenci sayısı bakımından gayrimüslimlere oranla bir hayli fazla olduğu görülmektedir.

1308 (1890) vilayet salnamesine göre Sivas merkez ilçede bulunan Müslüman ve gayrimüslim okul ve öğrenci sayıları ise aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.¹⁶³

Adı	Okul	Öğrenci
İslam	29	2.117
Rum	1	2
Ermeni	6	1.029
Protestan	1	27
Katolik	1	125
Toplam	38	3.300

Ayrıca Sivas merkez ilçede bir de Rüştüye mektebi olup, 128 öğrencisi ve 2 tane de muallimi bulunmakta idi. Aynı salnameye göre ilçelerindeki okul ve öğrenci sayısı ise aşağıdaki gibidir.

İlçe Adı	Okul Sayısı		Öğrenci Sayısı	
	Müslüman	Müslüman	Müslüman	Müslüman
Divriği	30	1	784	253
Tonus (Şarkışla)	25	6	255	785
Gürün	17	2	217	175
Kangal	13	2	151	14
Toplam	85	11	1407	1227

¹⁶² Cuinet, a.g.e., C. I, s. 683-699.

¹⁶³ Vilayet Salnamesi 1308, s. 96.

Diğer taraftan Şemseddin Sami, 1890'lı yıllar itibarı ile Sivas merkez ilçede 5 Medrese, 2 Askeri Rüştiye, 1 Daru'l-Muallim, 4 İptidaiye okulu, 30 Sıbyan Okulu ve 5 Hristiyan Mektebinin bulunduğu ifade etmiştir.¹⁶⁴

1895'li yıllarda günümüzde Malatya iline bağlı Darende ile Kayseri iline bağlı Pınarbaşı ilçelerinin de dahil olduğu Sivas sancağı genelinde mevcut olan İptidaiye okullarının dağılımı aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Dini	Mekteb-i İptidaiye		
	Okul	Muallim	Öğrenci
Müslüma	588	588	18.233
Ermeni	68	68	5.192
Katolik	---	---	---
Protestan	20	21	706
Rum	15	15	260
Latin	1	3	200
Toplam	692	695	24.591

Bunun yanında 443 talebe ve 15 muallimin bulunduğu 2 Mektebi Rüştiye, 60 talebe ve bir muallimin görev yaptığı bir Darul Muallimin, 410 talebenin ve 50 öğretmenin görev yaptığı 32 medresenin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

XX. yüzyılın eşğine gelindiğinde Sivas genelinde okul ve öğrenci sayısının arttığı görülmektedir. Nitekim 1317 (1899) yılı Maarif Salnamesi'ne göre Sivas ve ilçelerinde bulunan Müslüman okullar aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir.¹⁶⁶

Adı	Oku	Öğre	Öğret
Sivas Medrese	5	355	5
Hafik	3	30	4
Tonus (Şarkışla)	4	394	4
Gürün	1	37	2
Divriği	1	12	2
Kocgiri (Zara)	5	98	7
Toplam	19	926	24

¹⁶⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., C. IV, s. 2793.

¹⁶⁵ Ali Cevad, a.g.e., C. I-IV, s. 465.

¹⁶⁶ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyyesi, Matbaa-i Amire, 1317(1899), s. 1254- 1255

Ayrıca bu dönemde Sivas'ta bulunan Ermeni okullarının varlıklarından da bahsedilmiştir. Bu dönem içerisinde Sivas Merkezde 1 Ermeni Rüştüyesi olup 230 öğrenci eğitim görmektedir. Bunu yanında bir İptidaiye (İlkokul) okulu ve bu okulda 224 öğrenci bulunmaktadır. Sivas'ın ilçelerinden Yıldızeli, Divriği ve Gürün'de her ne kadar Ermeni okullarının varlığından bahsedilmişse de öğrenci sayıları verilmemiştir. Bunun yanında Tonus (Şarkışla) ilçesinde Ermeni İptidaiye Okulunda 110 öğrencinin, Koçgiri (Zara) İptidaiye Okulunda 421 öğrenci, Hafik'te ise 720 Ermeni öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır.¹⁶⁷

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Sivas genelinde Müslüman ve gayrimüslimlere ait toplam 687 okul mevcuttur. Nitekim 1321(1903) Sivas vilayet salnamesine göre bir Mekteb-i İdadiye, 8 Mekteb-i Rüştüye ve 585 Mekteb-i İptidaiye olduğu görülmektedir. Bunun yanında 92 gayrimüslim okulun olduğu kayıt edilmiştir.¹⁶⁸ Şunu da ilave edelim ki 21 okulla en fazla gayrimüslim mektebinin Zara'da olduğu görülmektedir.

Yukarıda verilen bilgilere batığımız zaman Sivas genelinde yeterli okulun bulunmadığını hatta bazı yörelerde çok az sayıda okulun bulunduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanısıra Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Müslümanlar'ın genel nüfus oranlarına göre okullaşma oranlarının düşük olduğu, buna karşılık gayrimüslimlerin okullaşma oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum öğrenci ve öğretmen sayısında da aynıdır. Bu dönemde, Müslümanların kız çocuklarını okula gönderme oranları erkek çocuklara oranla düşüktür. Dikkat çekici diğer bir hususta gayrimüslimlerden Grek Ortodoks ve Ermeni Protestanlar'ın da kız çocuklarını okula göndermedikleridir.

Bu dönemde medreseler, Cumhuriyetin ilanına kadar gelen sürede toplumda günümüzdeki anlamıyla üniversite adıyla yer almış ve toplumun ihtiyaç duyduğu bilgili şahsiyetler yetiştirmesi noktasında önemli görevler

¹⁶⁷ Maarif Salnamesi 1317, s. 1262-1267.

¹⁶⁸ Vilayet Salnamesi 1321, s. 241.

üstlenmiş kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunların sayıları oldukça yetersizdir.

b - İbadethaneler

İbadethaneler halkın dini görevlerini yerine getirdikleri kutsal mekanlardır. Bunlar dini kültür ve pratiklerde önemli bir yere sahiptir. XX. yüzyılın başında Sivas Sancağındaki cami ve mescitlerin genel durumunu şöyle ifade edebiliriz:

1300 tarihli Sivas Vilayeti salnamesine göre Sivas merkezde 44 cami ve 42 mescid vardır, Şemseddin Sami ve Ali Saib de bu bilgiyi doğrulamaktadır. Aynı kaynaklar kilise sayısını da beş olarak vermektedir¹⁶⁹. 1306 Sivas Sancağı Salnamesine göre ibadethanelerle ilgili olarak aşağı yukarı aynı bilgiler verilmektedir. Buna göre Sivas'ta 44 cami, 42 mescid, 2 manastır ve 5 kilise bulunmaktadır. Aynı salnameye göre Hafik ilçesinde 165 cami ve mescid, 20 kilise ve manastır, Yıldızeli'nde 85 cami ve mescid, 3 kilise, Zara ilçesinde 2 cami 5 mescid ve bir kilise, Divriği'de 12 cami 15 mescid, Gürün'de 61 cami ve mescid, Suşehri'nde 100 dolayında cami ve mescid, Koyulhisar 'da 53 cami ve mescid bulunmaktadır¹⁷⁰. Ali Cevad'ın 1314 yılı itibarı ile verdiği bilgiye göre Sivas'ta 30 tane cami, 7 kilise mevcuttur¹⁷¹. Bu dönemlerde Sivas merkezde Meydan Cami, Kale Cami, Ali Ağa Cami, Abdulvehab Gazi Cami, Ulu Cami ve Divriği ilçesinde bulunan Divriği Ulu Cami büyük camiler arasında yer almaktadır. 1927 yılı istatistiklerine göre Sivas genelinde toplam cami ve mescid sayısı 630'dur.

c-Kütüphaneler

Her alanda olduğu gibi Cumhuriyet öncesinde de Sivas'ta ilmin hazinesi olarak gösterilen Kütüphaneler ve kitaplar yok denecek kadar azdır. Bunlar Sivas merkezde, Gürün ve Divriği kazalarında bulunmaktadır.

¹⁶⁹ 1300 Sivas Vilayeti Salnamesi, s. 162 ; Ş. Sami, a.g.e., C. IV, s. 2793 A. Saib, a.g.e., s. 207-208.

¹⁷⁰ 1306 Sivas Vilayeti Salnamesi, s. 126, 204, 207-216, 254.

Sivas'ta kişisel girişimlerle kurulan ilk kütüphaneler şunlardır: Numan Efendi Kütüphanesi, Ziya Bey Kütüphanesi, Gürün Kaşifiye Kütüphanesi, Divriği Kütüphanesi. Bunlardan Gürün Kaşifiye Kütüphanesi, 1265 (1849) yılında Kaşif Efendi tarafından kurulmuş olup banisi Ahmed Ağa'dır. Burada 1317 yılında 57 yazma eserin bulunduğunu Maarif Salnamesi'nden öğrenmekteyiz.¹⁷² Divriği Kütüphanesi, Muhittin Bey tarafından 1280 (1864) tarihinde kurulmuş önemli kütüphanelerden biridir. Bu kütüphanede 1317 Maarif Salnamesindeki bilgiye göre 150 kaynak eser bulunmaktadır.¹⁷³ Sivas Merkezde bulunan Numan Efendi Kütüphanesi 1903 yılı Maarif Salnamesine göre Sivas'ta Müftülük yapan ve aynı zamanda divan şairi olan Hacı Numan Efendi tarafından 1172 (1760) tarihinde kurulmuştur. Sözü edilen kütüphane, Ulu Cami (Cami Kebir) yakınlarında bulunmaktaydı. Ancak günümüzde sadece hazeresi ve çeşmesi ayakta kalabilmiştir. 1317 Maarif Salnamesi'ne göre bu kütüphanede 210 adet orijinal el yazması eserin bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Bununla beraber Cumhuriyetle birlikte kütüphane durumunu devam ettirememiş, çoğu kitapları kaybolmuş, bir kısmı ise Ziya Bey Kütüphanesine devredilmiştir. Ziya Bey Kütüphanesi, 1908 yılında Yusuf Ziya Başara tarafından kurulmuştur. Kütüphane 1943'te Ziya Bey'in ölümü üzerine çocukları tarafından devam ettirilmiş, ancak 1978 yılında tarihi eser olarak tescil edilmiş, 1980 yılında ise Kültür Bakanlığı'nca satın alınmıştır. Sözü edilen kütüphanede yazma ve eski eserler bölümü yanında Türkçe eserler bölümü de mevcuttur. Yazma eserler bölümünde Arapça, Osmanlıca ve Farsça 367 adet el yazması, 3400 civarında basma eser ile süreli yayınlardan Sebîl'ür Reşat ve Sırat'ı Müstakim gibi dergiler bulunmaktadır. Türkçe bölümünde ise 8000 civarında kaynak eser bulunmaktadır. Bu yönüyle sözü edilen kütüphane zengin ve değeri yüksek bir ihtisas kütüphanesidir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Ali Cevad, a.g.e., C. I-IV, s. 465.

¹⁷² Maarif Salnamesi 1317, s. 1280- 1281.

¹⁷³ Maarif Salnamesi 1317, s. 1280- 1281.

¹⁷⁴ Maarif Salnamesi 1317, s. 1280-1281.

¹⁷⁵ Yasak, a.g.e., s. 67,68; Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6945 - 6946.

d- Tekke ve Zaviyeler

Cumhuriyet öncesi bütün Osmanlı yerleşim sahasında olduğu gibi Sivas ve çevresinde de bazı tekke ve zaviyeler bulunmaktadı. Bu tekke ve zaviyelerdeki görevliler, toplumdaki manevi mimarlar olarak çalışmışlardır. Sivas Sancağı merkez kazasında bulunan tekke ve zaviyeler şunlardır.¹⁷⁶

Zavivenin Adı	Vakıfı
Sarı Şeyh	823/1420
Şeyh Semseddin Efendi	1004/ 1596
Müeyyed Efendi	1080/1669
Mevlevi Zaviyesi	1730
Nakşibendi'ye Zaviyesi	1780
Mor Ali Baba Zaviyesi	1878
Rufai'ye Dergahı	1913

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Sivas için "her mahallede birer kişiye Tekke bulunur. Zira halkı gayet dindardır" demesine rağmen şehirde 11 tekkenin bulunduğu belirtiliyor ve bunlardan sadece dördünün adını verir ki, bunlar, Arpacızade Efendi Tekkesi, Sivası Efendi Tekkesi, Hallaflı Tekkesi ve şehrin dışında Suhayb-ı Rumi (Abdülvehab Gazi) Tekkesidir.¹⁷⁷

e- Ziyaret Yeri

Ziyaret yerleri, halkın geçitli dilek ve arzuları için başvurdukları yerlerdir. Sivas ve çevresinde çok sayıda ziyaret yeri bulunmaktadır. Bu ziyaret yerleri Sivas merkezde otuz sekiz kadar olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁸ Bu yatırımlardan bazıları şunlardır: Abdülvehab Gazi, Ahi Emir Ahmed, Ahmed Turan Gazi, Akarcullah Baba, Ali Baba, Arap Evliyası, Aziz Baba, Fettah Dede, Mur Ali Baba, Nur Baba, Şah Hüseyin, Şemsetin Sivası, Şeyh Çoban, Şeyh Erzurumi, Yürük Şah vb. isimleri belirtilmeyen bir çok türde bulunduğu gibi ağaç, taş, su ve kutsal mekan olarak bilinen ve halkın ilgi gösterdiği bir

¹⁷⁶ Savaş, a.g.e., s. 31.

¹⁷⁷ Evliya Çelebi, C. III-IV, s. 851.

¹⁷⁸ Salih Çınarlı, Sivas'ta Yatırımlar, CÜFEF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 1992, s. III.

çok ziyaret yerleri de bulunmaktadır. Yukarıda isimlerini verdiğimiz bu insanlar Anadolu'nun fethinde önemli roller oynamışlardır. Daha önceki dönemlerde Müslümanların bölgeye akınları esnasında şehit düşen zatların mezarlarını da ziyaret yerleri arasında görülmektedir.

2- Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Kadar Sivas'ın Kültür Tarihi

Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim öğretim ve kültür alanlarında önemli gelişmeler görülmektedir. Özellikle harf inkılabının yapılması ile bütün yurttaki eğitim ve öğretim seferberliği başlatılmış, Arap harfleri yerini Türkçe harfler almıştır. Önceki medrese ve eğitim sistemi bırakılmış yeni sisteme göre düzenlenmiştir. Sivas'ta bu dönemden sonra okul sayıları artırılmış ve gece ve gündüz okuma kursları düzenlenerek okur-yazar oranı artırılmıştır.

a-Eğitim ve Öğretim Durumu

Cumhuriyetin ilanıyla beraber kültür alanında da önemli adımlar atılmaya başlanılmış ve düşük olan eğitim seviyesi yükseltilmeye çalışılmıştır. 1923-1927 yılları itibarı ile Sivas ilinin ilköğretim alanındaki okul ve öğrenci sayısı ile ilgili şu bilgileri vermek mümkündür: Bu dönemde il genelinde ilköğretim alanında 86 okul, 17 öğretmen, 5848 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrenci sayısı il nüfusuna oranlandığı zaman, okuma yazma bilen erkekler % 8.63, kadınlarda % 1.07 oranında olup toplam nüfusun %4.60'ını oluşturmaktadır. Buna göre erkeklerde % 91.37, kadınlarda % 98.93, toplam olarak %95.40 oranında okuma-yazma bilmeyen bir nüfus karşımıza çıkmaktadır. Bu okuma-yazma oranlarının kadınlarda daha az olduğu gözlenmektedir.¹⁷⁹

1933 yılı itibarı ile ilde okul sayısı 123 'e yükselmiş, öğretmen sayısı 237'ye çıkmış, öğrenci sayısı da 9294 'e kadar yükselmiştir. Ancak 1943 yılına gelindiğinde bu oranlar biraz daha fazlalaşmış okul sayısı 129'a, öğretmen 239 'a, öğrenci sayısı iki katına kadar (16.205) çıkmıştır. Sivas'ta

Eğitim düzeyi diğer doğu illerine nazaran biraz daha gelişmiştir; ancak Orta Anadolu illerine göre daha geri bir düzeydedir.¹⁸⁰

1926-1950 tarihleri arasında Sivas'ta kurulan ilkokulların sayıları aşağıda tabloda olduğu gibidir.¹⁸¹

Yıllar	Okul	ğretm	ğrenci
1926-1927	95	205	7001
1934-1935	113	206	9870
1939-1940	152	286	14810
1944-1945	338	566	32551
1949-1950	456	805	34822

XX. Yüzyılın ilk yarısında Sivas ilinde yukarıda belirtilen eğitim ve ğretim kurumlarının dışında 1945-1950 yıllarına gelindiğinde Sivas'ta Halk dersaneleri oluşturulmuş ve bu dersanelere 280 ğrenci devam etmiş, bunlardan 110 ğrenci okur-yazar diploması almışlardır. 1926-1950 yılları arasında Orta ğretimin durumu aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.¹⁸²

Yıllar	Okul	ğretm	ğrenci
1926-1927	1	11	220
1934-1935	2	11	567
1939-1940	3	42	1126
1944-1945	3	41	836
1949-1950	6	47	944

Cumhuriyet dönemiyle birlikte orta öğrenim sonrası liseler de önem kazanarak yeni bir ğretim kurumu olarak açılmıştır. 1923-1950 yılları arasında Sivas'ta liselerin genel durumunu gösteren tablo aşağıda verilmiştir.¹⁸³

¹⁷⁹ 1927 Yılı İstatistikleri, s. 45, 74 ; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1923-32 İstatistikleri No 26 İstanbul, 1933, s. 24-25.

¹⁸⁰ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1928-33 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği No 28, İstanbul 1934, s. 62-63.

¹⁸¹ 1973 İI Yıllığı, s. 140,143.

¹⁸² DİE Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973 Ankara 1973, s. 50.

¹⁸³ DİE Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973 Ankara 1973, s. 64; 1973 İI Yıllığı, s. 141.

LİSELER			
Yıllar	Okul	Öğretme	Öğrenci
1926-1927	1	11	68
1934-1935	1	25	189
1939-1940	1	11	378
1944-1945	1	19	386
1949-1950	1	20	302

Tabloda görüldüğü üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarında liselerde öğrenci sayısı sürekli artmış olmasına rağmen okul sayısı hiç değişmediği gibi öğretmen sayılarında önemli bir artış olmamıştır.

Görülüyor ki eğitimde İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine yakın yıllara kadar fazla bir gelişme olmamıştır. Hatta bir ara nüfusun azalmasından dolayı Sivas Lisesi'nin kapatılması bile söz konusu olmuştur. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Sivas geleneksel kültür değerlerinin daha ağır bastığı, kendi içine kapalı bir il görünümündeydi.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, medreselerin kapatılması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte Sivas öğretim kurumları da yeni şekiller almaya başlamıştır.¹⁸⁴ Cumhuriyet devrinde Sivas'ta eğitim kurumlarının gelişmesi daha da hızlanmıştır. Ancak köy sayısı bakımından birinci sırada yer almaktadır. Alan genişliği bakımından üçüncü sırada yer alırken, nüfus bakımından da onbirinci sırada kalmıştır. Sivas'ın coğrafi şartlarından dolayı eğitim ve öğretim diğer batı illerine bakarak Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. 1923 yılında 86 okulda 17 öğretmen, 5848 öğrenci bulunmaktaydı. Buna göre öğretmenin az olduğu buna karşılık öğrenci sayısındaki fazlalık dikkat çekmektedir. Daha sonraki yıllarda ise 1927 yılı istatistiklerine göre Sivas ve ilçelerinde okul sayısı 152, 1927 yılında Sivas'ta okuma yazma oranı erkeklerde % 8.63, kadınlarda % 1.07 toplam olarak % 4.60 olarak belirtilmiştir. Buna göre erkeklerde % 91.37, kadınlarda 98.93 toplam olarak % 95.40 oranında okuma-yazma bilmeyen bir nüfus karşımıza çıkmaktadır.

¹⁸⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, İstanbul, 1993, s. 285-286.

Burada okuma yazma oranında kadınların daha az olduğu gözlenmektedir¹⁸⁵. 1933'te okul sayısı 123 e yükselmiş, öğretmen sayısı ise 237'ye çıkmış, öğrenci sayısı da 9.294 e kadar yükselmiştir. 1943 yılına gelindiğinde bu rakamlar biraz daha fazlalaşmıştır. Okul sayısı 129'a, öğretmen 239'a, öğrenci sayısı ise iki katına (16.205) çıkmıştır.

b- İbadethaneler

Bu dönemde Sivas merkezde, ilçe ve köylerinde bulunan camilerin sayısı hakkında somut bir bilgiye sahip değiliz. Ancak daha önce sayıları hakkında bilgi verdiğimiz cami sayısına, bu dönemde de yenilerinin eklendiği kesindir.

Kilise sayısına gelince, durum camilerden farklı değildir. Günümüzde Sivas il merkezinde kilise bulunmamaktadır. Ancak 1950'li yıllardan önce kilisenin olduğu fakat daha sonra bir yangın esnasında harap olduğu ve yerine başka binaların yapılmış olduğu, yöre halkı tarafından ifade edilmektedir. Bunun yanısıra Tavra Deresi'nde Yukarı Kilise diye bilinen bir kilise vardır. Bugün bu kilise, Temeltepe mevkiinde askeri kışlanın içinde kalmıştır. Ayrıca Aşağı Kilise diye bilinen başka bir kilise daha vardır ki bu kilise, Yukarı kilisenin daha altında olup, günümüzde tamamen harap haldedir.

Yıldızeli'nin Karaburun Köyünde bulunan Karaburun Köyü Kilisesi ise günümüzde tamamen yıkılmıştır.¹⁸⁶ Hafik'te ise Düzyayla köyünde, Günyamaç köyünde ve Tuzhisar köylerinde kiliseler mevcut olup, Küpecik köyünde de bir manastır bulunmaktadır. Tuzhisar köyündeki kilise sağlam bir şekilde hayatiyetini devam ettirmektedir. Fakat günümüzde yukardan beri anlattığımız manastır ve kiliselerin hiç biri ibadete açık değildir. Bununda ötesinde yörede konuştuğumuz gayrimüslimlerin hiç biri, bu ibadethanelere maddi ve manevi yönden sahip çıkmadıkları ifade edilmektedir.

¹⁸⁵ 1927 Yılı İstatistikleri, Ankara 1929, s. 45, 74.

¹⁸⁶ Acun, a.g.m., s. 195.

c- Basın Yayın

Sivas'ta 1831 yılında yayınlanmaya başlayan haftalık "Takvim-i Vakayî" gazetesi, aynı zamanda Türkiye'de Türkçe olarak yayınlanan ilk gazetedir. Bunu müteakip ilde, ilk matbaa 1878 yılında Sivas Valisi olan Elhac Ahmet İzzet Paşa tarafından Vilayet matbaası olarak kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Sivas'ta önce haftalık, daha sonra haftada iki gün olmak üzere "Sivas" adlı gazete çıkartılmıştır.

Bu gazeteden önce Sivas'ta Ermenilerin çıkarmış oldukları gazeteler dikkat çekicidir. 1878 yılından önce Ermeniler'in Sivas'ta çıkarmış oldukları Jepin ve Vicdan gazeteleri bulunmaktadır. Ermeniler günümüzde de haftalık olarak İstanbul'dan gelen "Agos" isimli bir gazete çıkarmaktadır. Bu gazetenin dış yüzü Türkçe iç kısmı ise Ermenice olarak yayın yapmaktadır.

1919 yılında "İrade-i Milliye" isimli gazete Atatürk tarafından o güne mahsus olarak çıkartılmıştır. Sivas'ta 1938 yılında ise " Sivas Postası" isimli gazete, Kamil Kitapçının oğlu tarafından çıkartılmış ve daha sonra 11 Haziran 1938 yılında kapanmıştır. Daha önce belirttiğimiz Sivas'ta ilk yayınlanan gazete olan "Sivas" isimli gazete 1941 yılına kadar 2865 sayılı nüshasını çıkardıktan sonra kapanmıştır. Bu gazeteden sonra Sivas'ta ilk özel gazete "Kızılırmak"tır. Bu gazete 15 Ekim 1909 yılında Kamil Kitapçı tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazete de 15 Kasım 1973 yılında kapanmıştır. Ayrıca 1920 yılında siyasi bir gazete olarak "Mücadele-i Milliye" isimli bir gazete çıkarılmaya başlanmış, daha önce yukarıda belirtmiş olduğumuz Sivas Postası isimli gazete 1921 yılında haftalık siyasi gazete olarak " Gaye-i Milliye" olarak yayınlanmaya başlamıştır.

d- Halkevleri

Sivas'ta halkevi 19 Şubat 1933 tarihinde bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Halkevi ilk olarak Selçuk ortaokulunda faaliyetlerine başlamış olup ilk başkanı Nusret Çubukçu'dur. Bundan sonra sırasıyla

Halkevi başkanlığı yapan şahıslar ise Ahmet Göze, Süleyman Sudi ve Albay Süleyman Beyler olmuşlardır.

Türkiye genelinde 1951 yılında tüm halkevlerinin kapatılmasıyla Sivas Halkevi de kapatılmış ve 1961 yılında Türk Kültür Derneği adı altında tekrar kurulmuştur. Aradan geçen iki yıldan sonra tekrar Halkevi olarak ismi değiştirilerek faaliyetlerini kaldığı yerden devam etmiştir.

Sivas'ta Halkevleri kurulduğu günden beri aralıksız olarak çalışmalarına devam etmiştir. Yaptığı tiyatro çalışmaları, folklor, halk türküleri, çeşitli el sanatları ve sağlık çalışmalarında bir çok başarılı işler başarılmıştır. Günümüzde bile Halk türküleri dalında bir çok sanatçının ve insanın Halkevlerinden saz çalmayı öğrendiğini belirtilmektedir. Hatta Sivas'ta halk türkülerinin toplanması ve derlenmesi hususunda halkevlerinin önemi çok büyüktür.¹⁸⁷

3- 1950'den Günümüze Kadar Sivas'ın Kültür Yapısı

Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi 1950 yılından itibaren Sivas, her alanda kalkınma hamlesi içerisinde olmuştur. Bu dönemde İlde iktisadi, sosyal ve kültürel sahalarda önemli gelişmeler olduğunu görüyoruz. İktisadi, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmelere paralel olarak, eğitim ve öğretim alanlarında da önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Bunun yanısıra, eğitim ve öğretimin kalitesi de yükselmiş, ayrıca halk eğitimine de büyük önem verilmiştir.

a- Eğitim ve Öğretim Durumu

Sivas'taki eğitim kurumlarının bu dönemden itibaren büyük bir hızla arttığını ve yaygınlaştığını ifade edebiliriz. Her beş yıllık dönemde okul ve öğrenci sayılarının % 50 oranında arttığı görülmektedir.

1950-1955 yıllarına gelindiğinde Sivas'ta, 468 ilkokulda 38057 öğrenci öğrenim görmekte iken, bu okullarda 779 öğretmen görev

¹⁸⁷ Sivas İl Yıllığı 1973, s. 247.

yapmaktadır. 5 ortaokulda 855 öğrenci öğrenim görmekte olup, bu okullarda 38 öğretmen eğitim ve öğretimi yürütmektedir.¹⁸⁸ 1955 yıllarına gelindiğinde hem okul sayılarının hem öğrenci sayılarının hem de öğretmen sayılarının artmış olduğunu görüyoruz. Bu durum ülke genelinde olduğu gibi Sivas'ta da eğitim ve öğretim için yapılan çabaları ortaya koymaktadır. 1954-1980 yılları arasında ilkokulların öğretmen, okul ve öğrenci sayıları aşağıda vereceğimiz tabloda görmek mümkündür.¹⁸⁹

Yıllar	Okul	Öğretme	Öğrenci
1954-55	446	810	38057
1959-60	604	1137	57511
1964-65	882	1764	92994
1969-70	1186	2456	115373
1972-73	1272	3336	117547
1980	1404	4723	174240

1972 yılı istatistiklerine göre, 1287 köyü ve 767 mezrası bulunan Sivas'ın, 1116 köyünde ve 82 mezrasında okul bulunmaktadır. Okur-yazarlık oranı 1975 yılındaki istatistiklere göre % 55'tir. Kadınlarda bu oran daha düşük bir seviyededir. Ancak Sivas'ta, kadın okuma yazma oranı doğu illerini aratmayacak şekildedir. 1975 yılında ilk okula devam edenlerin oranı % 85 olup, ortaokula devam eden öğrenci sayısı ise bundan daha azdır. Bunun nedeni halkın dini eğitim ve öğretime yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Sivas'ta ilk öğretimin, 1960' dan itibaren yaygınlaştığını görüyoruz. Fakat orta öğretim, ancak 1965 yılından sonra yaygınlaşmaya başlamış ve köylerde de ortaokullar açılmıştır. 1973 yılına kadar yüksek okulun bulunmadığı ilde, ortaokul ve lise sayıları ile öğrenci ve öğretmen sayılarını aşağıda vereceğimiz tablolarda daha ayrıntılı olarak görmek mümkündür.¹⁹⁰

¹⁸⁸ 1973 İI Yıllığı, s. 143.

¹⁸⁹ DİE Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973 Ankara 1973, s. 29.

¹⁹⁰ DİE Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973 Ankara 1973, s. 50.

ORTAOKULLAR			
Yıllar	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1954- 55	10	99	1.664
1959- 60	14	238	4042
1964- 65	16	269	6798
1969- 70	28	375	13307
1972- 73	36	371	15689
1979-80	76	428	18.481

Sivas'ta lise öğretimi, Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir yeri olan Sivas Kongre Lisesiyle başlamıştır. Lise eğitimine 1887 yılında Sivas Valisi Memduh Bey tarafından yaptırılan bugünkü kongre binasında başlamıştır. 1965 yılına kadar Sivas'ta bir lise bulunmaktadır. Bu lisenin öğrenci sayısı ise 803 tane olup bunlardan 123 tanesi kız öğrenci, 680 tanesi de erkek öğrencidir. 1980 yılına gelindiğinde okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında bir artış olduğu görülmektedir. Bunun yanında Meslek liselerinin açılmasıyla liselerde ve öğrenci sayılarındaki artış da o oranda yükselmiştir.¹⁹¹

LİSE VE DENĞİ OKULLAR			
Yıllar	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1954 - 55	1	34	548
1959- 60	1	27	698
1964 - 65	1	27	803
1969- 70	4	71	2476
1972- 73	9	163	3494
1979 - 80	20	452	8.142

Orta öğretim, Sivas'ta 1980 yılından sonra gelişme göstermiştir. Bu dönemde, Mesleki-Teknik orta öğretimde toplam olarak 35.872 öğrenci eğitim ve öğretim yapmaktadır. Bunların yaklaşık olarak % 51'i ortaokullarda, % 23' ü genel liselerde, % 26'sı ise Meslek Liselerinde ve Teknik Okullarda okumaktadır. 1955-1980 yılları arasında öğretmen sayısı öğrenci sayısına oranla daha az gelişme göstermiştir. 1955 yılında öğretmen başına 17 öğrenci düşerken, 1980 yılında bu oran iki buçuk katına çıkarak 43'e yükselmiştir.

¹⁹¹ DİE Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973 Ankara 1973, s. 64.

1980 yılında mesleki ve teknik okullarda öğrenci ve öğretmen sayısı şu şekilde olmuştur: İmam Hatip Lisesi öğrenci sayısı 3.148 (buna ortaokuldaki sayıda dahildir), öğretmen sayısı 10 tanedir. Buna göre Sivas halkının dini eğitime önem verdiği görülmektedir. İlde bulunan diğer meslek liselerinin isimlerine gelince, Kız Sanat, Teknik Ziraat, Sağlık (Köy Ebeliği), Öğretmen Lisesi, Kız Meslek Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Teknik Lise, Ticaret Lisesi, Akşam Ticaret Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi'dir.

1985-86 öğretim yılına gelindiğinde Sivas'ta okullaşma oranının yoğunlaştığını, yeni isimlerle yeni okulların açıldığını, okul-öğrenci ve öğretmen sayılarında dikkate değer bir artışın olduğunu söylemek mümkündür. Bu arada Sivas'ın İlçelerinde de mesleki liselerin açılması ve yaygınlaştırılması son zamanlarda eğitime verilen önemi göstermektedir.

Günümüzde Sivas'ta tüm eğitim ve öğretim kurumlarının büyük bir aşama kaydettiğini görmek mümkündür. 1984-1985 öğretim yılı itibariyle ilde mevcut olan ilkokulların öğretmen ve öğrenci durumları şöyledir.

İlçe Adı	İlkokul Sayısı			Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı		Toplam Sayısı
	Şehirde	Köyd	Topla		Kız	Erkek	
Merkez	39	170	209	1336	19608	21516	41124
Divriği	7	98	105	211	2574	2654	5228
Gemerek	5	49	54	217	2892	3180	6072
Gürün	3	86	89	230	2976	3065	6041
Hafik	3	101	104	180	2281	2523	4807
İmranlı	3	70	73	120	1980	2101	4081
Kangal	3	140	143	268	3802	3906	7708
Koyulhisar	4	67	71	106	1726	1799	3525
Suşehri	8	126	134	269	3640	4027	7667
Şarkışla	4	115	119	386	5713	5848	11561
Yıldızeli	8	125	133	314	5253	5697	10950
Zara	4	118	122	192	3197	3227	6424

1984-1985 yılında Sivas il merkezinde 91, ilçelerinde ve köylerinde 1.273, toplam olarak 1364 ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda 55.642 kız, 59.543 erkek öğrenci eğitim görmekte olup, 3.829 öğretmen bu okullarda görev yapmaktadır. Bu duruma göre Sivas'ta her 844 öğrenciye bir okul, her 32 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir. Bu dönemde Sivas'ta okuma-yazma

oranı da %78 gibi bir seviyeye çıkmıştır. Türkiye'deki okuma-yazma oranı %78 olduğu düşünülürse ildeki bu okuma-yazma oranı azınsanmayacak kadar önemlidir. Buna göre Sivas nüfusunu göz önünde bulundurarak 585.207 insan okuma-yazma bilmektedir. Bunlardan % 56.5'i ilkokul, % 36.2'si orta dereceli okul, % 7.3'ü de yüksek öğrenim mezunudur. 1984-1985 öğretim yılı itibarı ile ilde mevcut olan ortaöğretim, öğretmen ve öğrenci durumları şöyledir.

İlçe Adı	Ortaöğretim Sayısı			Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı		Toplam Sayısı
	Şehirde	Köyde	Toplam		Kız	Erkek	
Merkez	15	8	23	762	7404	15314	22718
Divriği	5	5	10	107	1128	1736	2891
Gemerek	3	9	12	112	729	1939	2668
Gürün	4	4	8	82	598	1027	1625
Hafik	3	2	5	49	127	646	773
İmranlı	2	1	3	30	143	613	756
Kangal	3	7	10	67	572	1337	1909
Koyulhisar	2	2	4	44	115	370	485
Suşehri	5	6	11	116	430	1878	2308
Şarkışla	5	9	14	141	762	2122	2884
Yıldızeli	4	3	7	75	184	1369	1553
Zara	5	1	6	92	442	1036	1478

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi 1984-1985 yılında Sivas merkezde 56, ilçelerde 57 ortaöğretim okulu bulunmaktadır. Bu okullarda 12.664 kız, 29.387 erkek öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir. Bu duruma göre her 372 öğrenciye bir okul, her 25 öğrenciye bir öğretmen isabet etmektedir. Bu okulların yanında Sivas ve ilçelerinde bu dönemde 7 yatılı okul bulunmaktadır. Bu okullar, Hafik, İmranlı, Suşehri, Divriği, Merkez Sivas Lisesi, Merkez Gazi Lisesi ve Yıldızeli Pamukpınar Yatılı Öğretmen okuludur.¹⁹²

1993-1994 yılına gelindiğinde Sivas'ta toplam okul sayısının 1410'a, Öğretmen sayısının 5669'a, öğrenci sayısının 146.149'a derslik sayısının 7622 olduğu görülmektedir.¹⁹³

¹⁹² Milli Eğitim Gençlik ve Spor İstatistikleri 1984-1985 Ankara 1985, 42,102;A. Vahap Alpayar, Sivas Ticaret ve Sanayi Odası 1984-1985 Ekonomik Raporu, Sivas, 1984.

¹⁹³ DİE. Milli Eğitim İstatistikler Örgün Eğitim 1993-1994, Ankara 1996, s. 20.

Günümüzde Sivas'ta her düzeyde okulların varlığına şahit olmaktayız. Sivas'ta okul öncesi 76 Anasınıfı, 1062 ilkokul, 75 İlköğretim Okulu, 4 Yatılı İlköğretim Bölge Okulu, 28 Bağımsız Ortaokul, 2 Özel Eğitim Okulu, 29 Genel Lise, 1 Fen lisesi, 3 Anadolu Lisesi, 2 Anadolu Öğretmen Lisesi, 2 Anadolu Ticaret Meslek Lisesi, 1 Anadolu Basın Yayın Reklamcılık Meslek Lisesi, 1 Anadolu Teknik Lise, 8 Endüstri Meslek Lisesi, 5 Kız Meslek Lisesi, 4 Ticaret Meslek Lisesi, 9 İmam Hatip Lisesi, 3 Pratik Kız Sanat Okulu, 2 Erkek Teknik Lise, 2 Kız Teknik Lise, 1 Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 1 Öğretmen Lisesi¹⁹⁴ olmak üzere toplam 1320 okul ve bu okullarda 4651 derslik, 147.268 öğrenci ile 5.983 öğretmen bulunmaktadır. Yaptığımız incelemelerde bazı köylerin boşalması sebebi ile okulların kapandığını görmekteyiz.

b- Üniversite

Cumhuriyetin temelini atıldığı Sivas'ta 1973 yılına kadar bir üniversite kurulamamıştı. Ancak bu tarihi şehrin Cumhuriyetin kuruluşundaki önemi dikkate alınarak, Sivas, Cumhuriyetin 50. yılında 9. Şubat 1974 günü ve 1788 sayılı kanunla "Cumhuriyet" isimli üniversiteye kavuşmuştur. İlk planda bir kaç fakülte ile eğitim ve öğretime başlamış, günümüzde ise tüm birimlerini tamamlamak üzere olan Cumhuriyet Üniversitesi Sivas'ın çehresini değiştirmiştir. Halihazırda Cumhuriyet Üniversitesi'nde 7 Fakülte ve 12 Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır. Cumhuriyet Üniversitesine bağlı Fakülte ve Yüksekokullarda toplam 10.855 öğrencinin bulunduğu, bu öğrencilerden 10.432 önlisans ve lisans, 423 öğrencinin ise yüksek lisans öğrencisidir. Bu öğrencilerden 50 tanesi yabancı uyrukludur. Cumhuriyet Üniversitesinin toplam öğretim üye sayısı 985 olup, bunlardan 54'ü Profesör, 61'i Doçent, 174'ü Yardımcı Doçent, 125'i öğretim görevlisi, 485'i araştırma görevlisi, 36'sı Okutman ve 48'i uzmandır.

¹⁹⁴ Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğü Ek -3 Çizelgesi 1996 .

Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı yedi fakülte bulunmaktadır. Bunlar, Tıp Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dişhekimliği Fakültesi ve Eğitim Fakültesidir.

Rektörlüğe bağlı Enstitüler ise Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsüdür.

Rektörlüğe bağlı Yüksek Okullar, Hemşirelik Yüksek Okulu, Sivas Meslek Yüksek Okulu, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Divriği Meslek Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Yüksekokulu, Şarkışla Meslek Yüksekokulu, Gürün Meslek Yüksekokulu Kangal Meslek Yüksekokulu, Zara Ahmet Çuhadaroğlu Meslek Yüksekokulu, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu ve Suşehri Meslek Yüksekokuludur.

Rektörlüğe bağlı bölümler , Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Türk Dili Bölüm, Yabancı Diller Bölüm, Güzel Sanatlar Bölümü ve Beden Eğitimi ve Spor Bölümüdür.

Rektörlüğe Bağlı Merkezler, Çevre Sorunları Araştırma Merkezi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Folklor Araştırma ve Uygulama Merkezi, Çevre Sorunları Araştırma Merkezi, Sağlık Hizmetleri Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Araştırma Fon Saymanlığıdır.¹⁹⁵

c- Kütüphaneler

İl Halk Kütüphanesi, 1955 yılında kurulan Belediye Kütüphanesi ile 1956 yılında açılan Fevzi Paşa Çocuk Kitaplığının birleştirilmesi sonucu Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından 1967 yılında hizmete sunulmuştur. Günümüzde bu kütüphane ilin en büyük kütüphanesi durumundadır. Bununla beraber Sivas ilinde pek çok okul kitaplıkları da mevcuttur. Gürün'de 5.000 adet kitabı bulunan bir kütüphane mevcuttur¹⁹⁶. Divriği kütüphanesi ise 1926 yılında Halk Kitaplığı olarak yeniden

¹⁹⁵ Cumhuriyet Üniversitesi 1996-1997 Katalogu.

şekillendirilmiştir.¹⁹⁷ Bu kütüphanede 12.000 civarında kaynak kitap bulunmaktadır.¹⁹⁸

Sivas genelindeki kitap ve kütüphane miktarı ile okuyucu sayısı aşağıdaki tablodaki gibidir:

Yıllar	Kütüphane	Kitap	Okuyucu
1923-1927	3	40825	13326
1927-1935	5	50.825	18.226
1935-1940	7	62.479	19238
1940-1945	7	62.479	19238
1945-1950	12	90.178	32.570
1950-1955	16	95.949	58.915
1955-1960	18	101949	59.815
1960-1965	19	105.54	60.820
1965-1970	22	123.79	98.420
1970-1975	23	124.29	99.120

Sivas ve ilçelerinde 1992 yılı itibarı ile bulunan kütüphane sayısında azalma olurken, kitap ve okuyucu sayısında değişimin bir hayli fazla olduğu göze çarpmaktadır.¹⁹⁹

İlçeler	Kütüphane	Kitap	Okuyucu
Merkez	2	36.574	202.731
Altınyayla	1	3.393	8.380
Divriği	1	15.187	6.775
Doğanşar	1	3.129	2.826
Gemerek	5	16.906	32.350
Gölova	1	2.828	2.229
Gürün	2	27.112	26.043
Hafik	1	9.224	5.816
İmranlı	1	7.173	7.800
Kangal	2	6.415	23.895
Koyulhisar	1	7.576	7.690
Suşehri	1	12.881	113.950
Şarkışla	1	8.495	67.090
Yıldızeli	1	7.019	13.526
Zara	1	14.178	6.250
Toplam	22	178.09	527.351

¹⁹⁶ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6948.

¹⁹⁷ Yasak, a.g.e., s. 68.

¹⁹⁸ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6948.

¹⁹⁹ DİE. Kültür İstatistikleri 1992, Ankara 1994, s. 21.

d- İbadethaneler

Sivas'ta 1996 yılı itibariyle il merkezinde toplam cami sayısı 159 olup, bunlardan 132 camide kadrolu imam hatip olup, 27 cami ise kadrosuzdur. İl merkezine bağlı 135 köy camisi vardır ve bunlardan 131 köydeki caminin imamı kadroludur. 4 köydeki cami ise kadrosuzdur. İl geneline baktığımızda 1290 köyde camili ve kadrolu köy sayısı 820 dir. Camili kadrosuz köy sayısı 26 tanedir. 444 köyde ise cami bulunmamaktadır.

Sivas'ta 1996 yılı itibari ile 39 tane Kur'an kursu bulunmaktadır. Bunlardan 32 tanesi merkezde eğitim-öğretim yapmakta olup, 7'si de Sivas'a bağlı köylerde eğitimi sürdürmektedir. Bu Kur'an kurslarında 1155 öğrenci olup, 38 Kur'an öğreticisi bu görevi yürütmektedir. Bunların dışında bu kurslarda 14 fahri, 4 geçici görevli eğitimci görev yapmaktadır.²⁰⁰

Yukarıda zikrettiğimiz camilerden kültürel ve tarihi değere sahip olan camiler de mevcuttur. Bunlar arasında Meydan Cami, Ulu Cami, Kale Cami, Ali Ağa Cami, Ali Baba Cami, Paşa Cami, Yeni Cami, Divriği Ulu Cami tarihi ve kültürel açıdan büyük bir değere sahiptir. Sözü edilen camilerden bahsedeceğiz.

e- Tarihi Eserler

Meydan Cami, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Koca Hasan Paşa tarafından 1564 yılında yaptırılmış olup, Atatürk Caddesi üzerinde yer almaktadır. Tek minareli ve doğu -batı yönünde enlemesine dikdörtgen planlı ahşap çatılı bir binadır. Duvarları kesme taş örgülüdür.

Asıl ibadet yeri kesme taş örgülü dört büyük fil ayaklarıyla enlemesine iki sahnin halinde bölünmüş, tavan ve çatı bu ayaklar ve dış duvarlar üzerine oturtulmuştur. Kuzey yönünde bir avlusu olup, güney ve batı yönündeki üç

²⁰⁰ Sivas İl Müftülüğü 1996 yılı İstatistiği.

kapıdan merdivenlerle aşağı inilmektedir. Avlunun güney batı köşesinde Şemseddin Sivasî'nin türbesi yer almaktadır.²⁰¹

Ulu Cami, İkinci Kılıç Aslan'ın (1156-1192) oğullarından Sivas Meliki Kudbettin Melikşah zamanında, Kızıl Aslan b. İbrahim tarafından 1192 - 1193'te inşa edilmiş olup, minaresi Keykavus b. Keyhüsrev devrinde 1213'te yapılmıştır. Kibleye dikey uzanan onbir sahanlıdır.²⁰² Cami Danışmentli devri yapı özelliklerini taşır. Bu camiye Sultan Alaattin Cami denildiği de görülmektedir. Ulu Cami, 31 x 54 ebadında bir yapı olup, on adet sütunla on iki paralel aralığa ayrılmıştır. Doğudaki son aralık diğerlerinden daha az geniştir. Sütunların üzerine gelen kırık kemerlerin tablası üstüne mertekler konarak çatısı toprakla kapanmıştır. Orta bölümünde basit silindirik nişli mihrap yer alır. Caminin içi duvarlar boyunca açılmış kırık kemerli pencerelerle aydınlatılmış olup altısı kuzeyde, sekizi güneyde, dördü doğuda ve 4 batı duvarlarında olmak üzere 22 penceresi vardır. Güneydoğu köşesinden minareye giriş kapısı açılmaktadır. Minaresi sekiz köşeli bir temel üzerine oturtulmuştur. Bununla beraber orta kısmında kûfi kitabeli bir kuşağı mevcut olup, tuğladan yapılmıştır.²⁰³

Paşa Cami, ilk defa Sivas eşrafından Süleyman Bey tarafından 1805 tarihinde yaptırılmıştır. Ancak Cami 1972 yılında tamamen yanmış ve aynı isimle halk tarafından yeniden inşa edilmiştir.²⁰⁴

Ali Ağa Cami, 1589 tarihinde Behram Paşa'nın oğlu Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır. Kare planlı tromp geçişli çokgen mihraplı iki katlı son cemaat yeri olan güdük minareli bir yapıdır.²⁰⁵

Ali Baba Cami, 1792 yılında yapılan cami, içten kubbeli ve ahşap çatılıdır. Cami dikdörtgen biçimindedir. Güneydeki mekan ibadet yeri olup,

²⁰¹ Denizli, a.g.m., s. 13-14.

²⁰² Acun, a.g.m., s. 185.

²⁰³ Yinanç, a.g.m., s. 15.

²⁰⁴ Acun, a.g.m., s. 186.

²⁰⁵ Acun, a.g.m., s. 186.

kuzeydeki mekan ise hem ibadet mekanı hem türbedir. Türbeli mekanın batısında dört mezar vardır. En kuzeyde ise son cemaat yeri bulunur.²⁰⁶

Kale Cami, 1580 yılında III. Murad'ın vezirlerinden Mahmut Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kubbesi yüksek ve kurşun kaplamalı olup, tek şerefeli minaresi tuğladan yapılmıştır. Cami, kare planlı tromp geçişli kubbeli, onaltıgen kasnaklıdır. Sivri kör kemerlerden oluşan kubbesi onaltıgen kasnak üzerine oturur. Kornişlerle kubbe arasında kalan boşluklara, kubbe akustiği için çömlükler yerleştirilmiştir. Kuzeyinde son cemaat yeri vardır. Kapı üzerinde kitabesi mevcuttur. Caminin doğusunda dört eyvanlı yıkık bir hamamı yer alır.²⁰⁷

Sivas Güdük Minare, 1347 yılında Eratnaoğulları tarafından, kesme taştan, kare planlı bir alt yapı üzerine tuğladan yaptırılmıştır.²⁰⁸

Tavra Deresi'ndeki Yukarı Kilise, bugün Temeltepe mevkiinde askeri kışlanın içinde kalmıştır. Kilise bazikal planlı üç nefli olup, kaya içine gömülmüş doğu cephesinde üç apsis yer alır. Ortada dört sütun üzerine oturan kubbe, yanlarda sivri beşik ve çapraz tonozlar üst örtüyü kapatmaktadır

Aşağı Kilise, Yukarı Kilise'nin daha altında olup, bazikal planlı olduğu sanılan yapının üst örtüsü ve duvarları tamamen yıkılmıştır.

Karaburun Köyü Kilisesi, köyün girişinde dikdörtgen planlı üstü tonozlarla örtülü bir kilisedir. Buradan başka köyün içinde bir kilise daha vardır ki bu kilise dikdörtgen planlıdır.²⁰⁹

Kongre Binası, 1890'da Sivas valilerinden Sırrı Paşa tarafından planlanıp, Memduh Paşa tarafından şimdiki yerine alınan, uzun yıllar kongre lisesi olarak kullanılan taş yapılı binadır. Şimdi müze olarak kullanılan kongre binası 1894 yılında idadi olarak öğretime açılan, daha sonra Sultani adını alan bina, kongrenin yapıldığı tarihte ilk-orta-lise bölümlerini kapsayan

²⁰⁶ Acun, a.g.m., s. 186.

²⁰⁷ Acun, a.g.m., s. 186.

²⁰⁸ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara, 1989, s. 22.

²⁰⁹ Acun, a.g.m., s. 195.

bir okuldu. Kongrenin yapılacağı salon o günlerde müsamere salonu olarak kullanılıyordu. Mustafa Kemal'in kaldığı oda da müdür odasıydı²¹⁰. Kongrenin bitiminden sonra bu bina Astsubay Okulu olarak hizmet vermiş ve Astsubay okulunun Tokat'a taşınmasıyla tekrar lise olarak (1924-1925) kullanılmıştır. Bu lise son zamanlara kadar eğitim ve öğretime devam etmiştir. 1981 yılında yeniden onarılan bina 4 Eylül 1981 günü zamanın devlet başkanı Kenan Evren'in emirleriyle müzeye dönüştürülmüştür. İçinde bulunan kongre salonu ve Atatürk odası müze olarak ziyaretçilere açık tutulmaktadır.²¹¹

Divriği Camileri: Kale Cami, giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre Cami 1180 yılında Mengüçlüklüler'den Şehin Şah b. Süleyman tarafından, mimar Meragali Üstad Hasan b. Firuz'a yaptırılmıştır. Üç sahnalı bazilikal planlı olup, güney-batı dış köşede hünkar köşküne çıkışı sağlayan merdiven basamakları bulunmaktadır.²¹²

Ulu Cami ve Daruşşifası, Mengücekoğlları'ndan Ahmet Şah ile Melike Turan tarafından 1228- 1229 yılında yaptırılmıştır. Cami ile ona bitişik Daruşşifa dikdörtgen planlı olup, Divriği kalesinin bulunduğu kayalık tepenin güney-batı yamacında, meyilli bir arazide, kısmen harfiyatla doldurulmak suretiyle suni bir düzlük üzerine inşa edilmiştir. Cami, diklemesine üç sahnalı olup, sahnaları birbirine sekizgen payelerle ayrılır. Kible tarafına uzanan ve her biri dörder desteğe oturtulmuş, dört sıra kemer dizisi ile beş sahna ayrılmış olan Cami, oldukça muntazam bir dikdörtgen sahayı kaplamaktadır.²¹³ Camiye biri kuzey, diğeri batı cephesinin ortasında yer alan birer taç kapı ile girilmektedir. Ulu cami tamamen kesme taştan yapılmış olup üç kapısı vardır. Cami 16 sütun üzerine kurulu 20 kemer ile yapılmıştır. İçten direkler üzerine burma taşların yanyana getirilmesinden meydana getirilen kubbelerle kaplıdır. Caminin minberi abanoz ağacından, 1240

²¹⁰ Aybars, a.g.e., s. 177.

²¹¹ Komisyon, a.g.e., s. 35-39.

²¹² Acun, a.g.m., s. 193.

²¹³ Yılmaz Önge, "Bugünkü Bilgilerimizin Işığı altında Divriği Ulu Cami ve Daruşşifası", **Vakıflar Dergisi Özel Sayı (750. Yılı Hatıra Kitabı)**, Ankara, 1978, s. 33 vd.

yılında Tiflisli İbrahim oğlu Ahmed tarafından yapılmıştır. XIII. yüzyıldaki Anadolu kültürünün ne kadar karışık etkiler altında bulunduğunu yansıtmaktadır. Divriği Darüşşifası 1235 yılında tamamlanmıştır.

Medreseler: Nizamiye Medreseleri, İslam dünyasının hemen her bölgesinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin başlayıp geliştiğini, buna paralel olarak da medreselerin kurulduğunu göstermektedir.²¹⁴

I. İzzeddin Keykavus'un (1217'de) Darüşşifa ve Medreseler bu dönemde yapılmıştır.²¹⁵ I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, kentin merkezinde hükümet konağı civarında, eski Tokat caddesi, şimdiki Medreseler Sokağındadır. Kale Park'ın içinde, batısında, (tam karşısında) Çifte Minareli Medrese²¹⁶, kuzeyinde Buriciye Medresesi (1271) ve bir hamam kalıntısı (VI. yüzyıla ait) vardır. Darüşşifa; I. İzzeddin Keykavus'un on yıllık saltanatı döneminde yapılmış, ölmez bir eserdir.²¹⁷ Bu esere, Sivas'ta 70, Ereğli'de 30 dükkan ve bir kaç çiftlik vakfedilmiştir.²¹⁸ Böylece hastalardan tedavi ücreti alınmamış, giderleri vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.²¹⁹

Sivas şehrinde XIII. yüzyılın ilk yarısında bulunan medreselere gelince²²⁰, Medrese-i Selçuki'ye, Medrese-i Kemaliye, Medrese-i Bulgari, Terken Hatun, Subaşı, Necmeddin Tusi, Giyaseddin Keyhüsrev, Necmeddin Muhammed el-Hatibi, Hokkabaz, Eminateddin Ali'nin medreselerinin bulunduğu, Sahip Ata'nın vakfiyesinde anlatılmaktadır.²²¹ Bu medreselerden Fahreddin Ali'nin yaptırdığı Gök Medresenin, Sivas'ın kültür tarihinde önemli bir yeri vardır.

²¹⁴ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, 1991, s. 239.

²¹⁵ Gabriel, a.g.e., s. 146.

²¹⁶ Gabriel, a.g.e., s. 151; Suat Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi*, İstanbul, 1959, s. 187- 190; Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatı*, Erzurum, 1993, s. 97-98.

²¹⁷ H. Burhan Bilget, *I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası*, Ankara, 1990, s. 1 vd; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1989, s. 144 -146; *Sivas vilayet Salnamesi 1325*, s. 229; Gönül Çantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ank., 1992, s. 3-16.

²¹⁸ M. Cevdet, "Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi", *Vakıflar Dergisi*, S. I, Ankara 1938, s. 37; Rafet Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara, 1991, s. 19 vd.; Turan, *İslam Medeniyeti*, s. 347.

²¹⁹ Ş. Turan, a.g.e., s. 169.

²²⁰ Turan, a.g.e., s. 123.

²²¹ *Yurt Ansiklopedisi*, C. IX, s. 6921-6922.

Gök Medrese, Kaleardı Mahallesiinde Kale Parkın (Toprak Tepenin) doğusunda, doğu ve güney kısımları boş arazi olup, kuzeyinden ana cadde önünden tali bir yol geçmektedir. Bugün yeniden restore edilen Gök Medrese, eski görkemini hala muhafaza etmektedir.²²²

Sahip Ata Medresesi, Sahabiyye-i Fahriyye diye isimlerle anılmıştır. Bu medresenin banisi, Gök Medresenin de banisi olan Sahip Ata Fahreddin Ali'dir. Selçuklu vezirlerinden olan Sahip Ata (1249-1279) döneminde yapılan eşsiz eserlerin en görkemlisi Gök Medresedir.²²³

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde " Kızıl Medrese denilen, görmeğe değer bir medrese vardır ki İslam ülkelerinde öyle bir ilim evi ne de yapılmıştır, bundan sonra da ne yapılabilir"²²⁴ demektedir.

Gök Medrese'nin mimarı, Kaluyanü'l Konevi'dir. Konevi, Gök Medrese'yi yaptığıında (78 yaşında) ustalık döneminde idi. Konevi'nin Mevlana'nın müritlerinden olduğu söylenir.²²⁵ Medresenin yanında bir mescit, bir kütüphane ve alimlerin, öğrencilerin, Müslüman yoksulların ve Aleviler'in kalacağı, hizmet edileceği "Daruz Ziyafe" vardır.²²⁶

Kurulduğu dönemde medresede yaklaşık 20 öğrenci, bir müderris, iki mu'id (yardımcı) bulunuyordu. Sivas şehrinin, ekonomide en üst seviyede olması, bir çok zaviyenin, hankah ve imarethanelerin yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca burada Dar'ür'raha da bulunmaktadır. Buranın vakfiyesinde, bir şeyhi, iki hafızı, aşçısı ve farası olan, zaviyede Müslüman yoksullara ve hastaların barınma yerinin olduğu belirtilmektedir.

İbn Batuta, şehir ve zaviye hakkında şu bilgileri vermektedir: " Burası Irak'a bağlı ve ülkenin en büyük şehirlerinden biridir. Umumi vali ile ileri gelen askeri kumandanlar orada otururlar. Şehir hem güzel, hem de bakımlı olup geniş caddelere sahiptir. Çarşıları insanlarla dolup taşar. Burada

²²² N. Burhan Bilget, *Gök Medrese*, Ankara, 1989, s. 3 vd ; William Watson, *The Art of Iran and Anatolia*, London, 1402, s. 13 vd.

²²³ Gabriel, a.g.e., s. 161; Yetkin, a.g.e., s. 190-194.

²²⁴ Evliya Çelebi, C. III-IV, s. 850 - 851.

²²⁵ N. Bilget, a.g.e., s. 4.

²²⁶ Sadi Bayram - Ahmet Hamdi Karabacak, "Sahip Atanın Gök Medrese Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, (Ankara, 1981), s. 53.

medrese tarzında inşa edilmiş Darü's- Sıyade/Beğler konağı denilen büyük bir bina vardır ki, sadece Peygamber soyundan gelen misafirler bu konakta ağırlanırlar".²²⁷

Sivas'ta, Osmanlı öncesi Anadolu-Türk mimarisinin en güzel örnekleri bulunmaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde yerli kültürle Türk kültürünün sanat alanındaki etkileşimleri bu bölgede daha da belirgin bir hale gelir. Bu belirgin yapılardan biri 1228-1229 yılında yapılan Divriği Ulu Cami ve Daruşşifası'dır.

f- Ziyaret Yerleri

Sivas, Türk kültür ve sanatını mimari eserleriyle yansıtan önemli şehirlerimizden biridir. Bu eserler arasında en önemli olan ve günümüzde bile özelliğini koruyan türbeler bulunmaktadır. Bunlardan önemli olanları hakkında kısa bilgiler vereceğiz:

Abdulvehab Gazi Türbesi, Sivas'ın kuzeyinde Yukarı Tekke Tepesi üzerinde yer alan türbe aynı adla anılan caminin batı yönüne bitişik olarak yer almaktadır.²²⁸ Bu türbenin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber II. Beyazıd zamanında Ahmed Paşa tarafından 1495 yılında yaptırılan eski cami ile aynı döneme ait olduğu tahmin edilmektedir.²²⁹ Çeşitli onarımlar geçiren türbe bugün de ziyaret yeri olarak, özellikle de çocuğu olmayanların ziyaret ettikleri yer olarak görülmektedir.²³⁰ Bu türbenin yanında Cemaleddin Aksarayi'nin türbesi bulunmaktadır. Bunun ölümü H. 729'dur.²³¹

Ahi Emir Ahmed Kümbeti, Sivas'ın Paşabey Mahallesi'nde Kurşunlu Hamam'ın karşısında ve Kurşunlu Caddenin üzerindedir. Bu türbenin de

²²⁷ İbn Batuta, s. 27; Nazif - Hakkı, a.g.e., s. 10, 11.

²²⁸ Nafiz- Hakkı, a.g.e., s. 147; Bozkurt Ersoy, "Sivas Türbeleri", Kültür ve Sanat, S. 2/6 (Haziran 1990 Ankara), s. 18.

²²⁹ Denizli, a.g.m., s. 20.

²³⁰ Özen, a.g.e., s. 52.

²³¹ Nafiz-Hakkı, a.g.e., s. 150-151.

kesin yapılış tarihi belli olmamakla beraber XIV. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Türbe 1986-87 yıllarında restore edilmiştir.²³²

Şeyh Hasan Bey Kümbeti, halk tarafından Güdük Minare olarak adlandırılmış ve Alaeddin Eratna'nın genç yaşta ölen oğlu için yaptırılmıştır. Şeyh Hasan Bey, kaynaklara göre dabaza tutulmuş ve 1347 yılında vefat etmiştir²³³. Şeyh Hasan'ın bu türbeye gömüldüğü rivayet edilmektedir. Başındaki tarih ise 748/ 1347-48 yılına tekabül etmektedir.²³⁴ Her iki görüş de aynı yılları içine almaktadır.

Şeyh Çoban Türbesi, Şeyh Çoban Mahallesi 8. sokakta olup, XII. yüzyıla ait olduğu söylenmektedir. Bu türbede iki tarih bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 772/ 1307-71, ikincisi 862/ 1457-58 tarihleri belirtilmektedir. Bu türbenin içinde iki mezar bulunmaktadır. Bunlardan birinin Şeyh Çoban'a diğerinin de hanımına ait olduğu belirtilmektedir. Bu türbeyi hastalıklı olanlar, felçliler ve çocuğu olmayanlar ziyaret etmektedir.²³⁵

Şeyh Erzurumî Türbesi, Kızılırmak Mahallesi'nde XV. yüzyıla ait olduğu belirtilen türbenin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir.²³⁶

Şeyh Şemseddin Sivasî Türbesi, Dikilitaş caddesinde, Meydan Cami avlusunda olup, türbenin XVII. yüzyıl başında inşa edilen orijinal bölümde bulunmaktadır. Kapının üstünde bulunan kitabesinde 1009/ 1600-1601 yıllarında inşa edildiği anlaşılmaktadır²³⁷. Şemseddin Sivasî, Halvetiye tarikatının kurucusu olup 1520 yılında Zile'de doğmuş, 1597 yılında Sivas'ta vefat etmiştir. Sivasî, alim ve şair bir insan olup, 1984 yılında "Şemseddin Sivasî Divanı" adı altında neşredilmiştir.²³⁸

Akbaş Sultan Türbesi, Akbaş Baba türbesi diye de bilinir ve Demircilerardı Mahallesi'nde 8. sokakta bulunmaktadır. Kare planlı, üzeri kubbeye örtülü türbeye yürümeyen çocuklar getirilmektedir. Bu türbe " Küt

²³² Ersoy, a.g.m., s. 18; Özen, a.g.e., s. 52; Denizli, a.g.m., s. 21.

²³³ Nafiz-Hakkı, a.g.e., s. 151-152; Özen, a.g.e., s. 52.

²³⁴ Ersoy, a.g.m., s. 20.

²³⁵ Özen, a.g.e., s. 53; Ersoy, a.g.m., s. 20.

²³⁶ Ersoy, a.g.m., s. 21.

²³⁷ Ersoy, a.g.m., s. 21.

²³⁸ Özen, a.g.e., s. 53.

Evliyası" diye de anılmaktadır.²³⁹ İnşa kitabesi olmayan Türbe XIX. yüzyıl başında tarihlendiği tahmin edilmektedir.²⁴⁰

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız türbelerin yanında il genelinde bir çok türbe ve yatır da bulunmaktadır. Bunların tamamını burada geniş olarak anlatmak konunun müstakil bir çalışmayı gerektireceğinden dolayı biz sadece isimlerini vermeyi uygun bulduk. Bu cümleden olarak Sivas merkez ilçede Ali Baba Türbesi, Mum Baba Türbesi, Kadı Burhaneddin Türbesi²⁴¹, Karakaş Baba Türbesi, Mur Ali Baba (Merkezde Kızılırmak Sağlık ocağının Karşısındaki Mur Ali Baba Camii bahçesinde), Emir Arif veya (Sarılık Tekkesi) (Merkezde Pulur Mahallesinde), Süt Evliyası Türbesi (Demircilerardı Mahallesinde Şehitler Camii yakınındadır.), Akarcullah Baba (Kılavuz Mahallesinde), Arap Evliyası (Ece Mahallesinde Kırıkseten mevkiindedir.), Arap Evliyası (Gürsel Paşa Caddesindedir.), Arap Şeyh (Paşabey Mahallesinde), Aziz Baba (Çayırağazı Halifelik Mezarlığı), İhramcı zade İsmail Hakkı Toprak (Ulu Cami avlusunda), Ahmet Turan Gazi Türbesi (Soğuk Çermik denilen yerde ve bir tepenin üstündedir.)

Sivas'a bağlı ilçe ve köylerde bulunan ziyaret yerleri ve türbelerine gelince, Akıncılar ilçesinde Şeyh Bahaddin Türbesi, Bahattin Şeyh köyü karşısında ormanlık alan içerisinde yer almaktadır. Altınyayla ilçesinde, Arap Dede, Davullu Dede, Kara Tonus yatırları vardır. Divriği ilçesinde önemli ziyaret ve adak yerleri oldukça çoktur. Biz bunlardan bazılarının isimlerini vereceğiz. Ahi Yusuf Türbesi, Arap Baba, Ebussut Efendi Mezarı, Garip Baba Ziyareti, Hüseyin Gazi Yatırı, Sitte Melik/ Şahinşah Türbesi, Şemsi Bezirgan Camisi ve Türbesi, Şeyh Mahmut Türbesi, Turap Ali Türbe ve Mescidi bilinmektedir. Doğanşar ilçesinde, Çalıcı Baba Türbesi ve Hubyar Sultan Türbeleridir. Gemerek ilçesinde, Eğerci Baba, Kızlar Kayası, Seki Dede yatırları göze çarpmaktadır. Gölova ilçesinde Çoban Baba, Hayrani Baba, Şeyh Kasım, Huy Kesen, Aksu Gözesi, Battal Gazi Çınarı, Ters Akan,

²³⁹ Özen, a.g.e., s. 53.

²⁴⁰ Ersoy, a.g. m., s. 22.

²⁴¹ Nafiz- Hakkı, a.g.e., s. 154-155.

Elma ağacı, Yılan Ocağı Ziyaret yerleri olarak bilinmektedir. Hafik ilçesinde Arap Baba, Emre Köyü Ziyareti, Koç Baba, Sarı Baba, Yüce Yayla, Yalıncağ Sultan ziyaret yerleri bulunmaktadır. İmranlı ilçesinde Ali Baba, Cöğü Baba, Dikme Baba, Er Mustafa, Kara Evliya, Nişengi Baba, Seyyit Mahmut Dede yatırıları ve ziyaret yerleri vardır. Kangal ilçesinde Çoban Baba, Pehlivan Baba, Samut Baba adak ve ziyaret yerleridir. Koyulhisar ilçesinde Duman Baba adak yeri olarak bilinmektedir. Suşehri ilçesinde Köse Süleyman ziyaret yeri vardır. Şarkışla ilçesinde Abdal Baba, Beserek ve Güldede, Colü Dede, Halka Kaya, Selman Baba, Yapracık Baba adak ve ziyaret yerleridir. Ulaş ilçesinde Çam Dede, Küpeli Baba, Karacalar Tekkesi, Evliya Tepesi, Ziyaret yerleri vardır. Yıldızeli ilçesinde Ak Hoca Türbesi, Er Aslan Yatırı, Kevgir Baba, Koç Kayası, Mekir Kayası, Şeyh Halil Türbesi, Şeyh İsmail Zebihullah yatırı bulunmaktadır. Zara ilçesinde Şeyh Merzuban Veli Yatırı, Adam Fakı Ziyareti, Pir Gökçek Ziyareti ve Bahar Şeyh ziyaret yerleri dir.²⁴²

g- Basın-Yayın

Sivas il merkezinde bulunan günümüz itibarı ile basın-yayın kuruluşlarını gazete, radyo ve televizyon olarak sınıflandırmak yerinde olacaktır. Sivas il merkezinde yayın hayatına başlayan ve günümüzde de günlük olarak yayın hayatına devam eden gazetelerden Kızılırmak Gazetesi 15 Ekim 1909 yılında Kamil Kitapçı tarafından çıkarılmaya başlanmış ve 15 Kasım 1973 yılında kapanmıştır. Bundan sonra çıkan gazete ve dergiler kısa süreli olması dikkatimizi çekmektedir. Kepenek, Ülke Gazetesi, Yeni Ülke, Bağımsız İdare, Anadolu Ajans Bülteni, Hakikat Gazetesi, Hadiselerle Hakikat, Anadolu Gazetesi, Doğu Gazetesi, Haber Gazetesi, Yurt Gazetesi, Sebat Gazetesi, Ulaş Gazetesi, Sivas Akşam Postası, Kurtuluş Gazetesi, 4 Eylül Gazetesi, Bizim Sivas Gazetesi, Hürdoğan Gazetesi, Hücum, Basiret,

²⁴² Geniş Bilgi İçin Kutlu Özen, Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri isimli eser Sivas 1996; Ayrıca Saliha Çınargil, Sivas'ta Yatırlar, CÜFEF Türk Dili Edeb. Böl. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) ,Sivas, 1992.

Dava, Tecer, Hizmet, Hürses ve Doğuş Gazeteleri'ni söylemek mümkündür.²⁴³ Günümüzde bu gazetelerden Hakikat, Anadolu, Yeni Ülke, Bizim Sivas ve Hürdoğan gazeteleri yayın hayatını devam ettirmektedirler.

Sivas il ve ilçelerinde çeşitli zamanlarda çıkarılan ve bir süre sonra kapanan bir çok dergi bulunmaktadır. Bunlar Adım (1930-1931), Aylık İlim ve Sanat Mecmuası, İkiz Aylık Okul Dergisi (1933-1937), Toplantı Aylık Okul Dergisi (1936), Ortayayla Aylık Kültür ve Sanat Dergisi (1936-1938), Yıldızdağı Aylık Sanat Dergisi (1937-1939), Dört Eylül Aylık Kültür ve Sanat Dergisi (1938-1942), Yayla Aylık Sanat Dergisi (1944-1946), Sivas Aylık Eğitim ve Öğretim Dergisi (1948)'dir.

Radyolar: Sivas il merkezinde yayın yapan mahalli özel radyo sayısı 9'dur. Bunlar: Sivas Efem, Best Efem, FM 58, Lider Efem, Dost Kanal, Anadolu Efem, Hilal Efem, Sancak Efem, Melodi Efem'dir. Bunların yanında ülke genelinde yayın yapan Devlet ve Özel bütün radyoları Sivas'ta dinleme imkanı bulunmaktadır.

Özel Televizyonlar: Sivas'ta yayın yapan mahalli özel TV sayısı üçtür. Bunlar: SRT (Sivas Radyo Televizyon), SİPAS TV ve RTV 58'dir. Bunlarla beraber Türkiye genelinde yayın yapan Devlet ve Özel TV izleme imkanı vardır.

h- İlerdeki Sağlık Hizmetleri

1972-1973 yıllarına gelindiğinde Sivas'ta toplam olarak 59 adet mütehassıs hekim, 16 pratisyen hekim, 74 sağlık memuru, 16 diş hekimi, 20 eczacı, 40 hemşire, 63 yardımcı hemşire ve 116 ebe bulunmaktadır. Bunların il ve ilçelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

²⁴³ Ahmet Turan Gürel, "Sivas'ta Karanlıkta Kalan Bir Geçmiş Sivas Basını", Revak, S. 5, Sivas, 1994, s. 141-150.

İlçe Adı	Yatak	Doktor	P.Doko	Eczacı	Diş Tab.	Memur	Hemşir	Yar.He	Ebe	Topla
Merkez	1132	57	6	13	13	33	37	46	26	1363
Divriği	25	---	1	1	1	3	---	---	6	37
Gemerek	---	---	---	---	1	3	---	---	5	9
Gürün	25	---	2	1	---	4	---	---	14	46
Hafik	---	---	---	---	---	4	---	---	3	7
İmranlı	25	---	1	---	---	4	---	3	5	38
Kangal	---	---	1	---	---	2	---	---	7	10
Koyulhisar	25	---	1	---	---	6	2	2	6	40
Suşehri	100	2	1	2	1	3	2	4	9	124
Şarkışla	25	---	1	1	---	3	---	3	14	47
Yıldızeli	25	---	---	1	---	6	---	1	13	46
Zara	25	---	2	1	---	3	1	3	6	42
Toplam	1407	59	16	20	16	74	40	63	114	1809

Bu tabloya göre Sivas ve ilçelerinde 12.373 kişiye bir doktor, 45.625 kişiye bir pratisyen doktor ve dişiçi, 36.500 kişiye bir eczacı, 9.865 kişiye bir sağlık memuru, 18.250 kişiye bir hemşire, 11.588 kişiye bir yardımcı hemşire, 6.404 kişiye bir ebe ve 519 kişiye bir yatak düşmektedir.²⁴⁴

1980 yılından sonra her alanda olduğu gibi sağlık alanında da büyük bir ilerleme olmuştur. Bu dönemde ilçelerde devlet hastaneleri açılmaya başlanmıştır. Ancak, daha önceki yıllara göre Sivas'ta sağlık alanında yapılan, en önemli yatırım Üniversite Hastanesi'nin faaliyete geçmesidir.

Günümüzde ise Sivas'ta Sağlık Bakanlığı'na bağlı 12 Devlet Hastanesi, 2 Sağlık Merkezi, 3 Kamu Kurum Kuruluşları'na bağlı hastane, 81 Sağlık Ocağı, 533 Sağlık Evi ve 3 Verem Savaş Dispanseri faaliyetlerini sürdürmekte olup, yatak başına 490 hasta düşmektedir.²⁴⁵

Sağlık Bakanlığına bağlı 12 devlet hastanesinin biri il merkezinde diğerleri ise Divriği, Gürün, İmranlı, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Yıldızeli, Zara ve Şarkışla ilçelerinde bulunmaktadır. Bunların dışında Sağlık hizmetleri sağlık evleri tarafından yürütülmektedir. Bu sağlık ocaklarından 20

²⁴⁴ 1973 İ Yıllığı, s. 233 - 234.

²⁴⁵ Sivas 96 İ Yıllığı, s. 78.

tanesi il merkezinde, 61 tanesi de ilçe merkezlerinde faaliyetlerini yürütmektedir. Sağlık ocaklarına bağlı 533 sağlık evi bulunmaktadır.

Sağlık ocakları ve Sağlık evlerinin mahalle ve köylere göre dağılımı aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.²⁴⁶

İlçesi	Sağlık Ocağı Sayısı	Mahalle Sağlık Evi	Köy Sağlık Evi	Toplam Sağlık Evi
Merkez	20	121	33	174
Akıncılar	1	1	5	7
Altınyayla	2	1	8	11
Divriği	5	9	15	29
Doğansar	2	--	4	6
Gemerek	7	6	17	30
Gürün	5	4	15	24
Gölova	1	--	6	7
Hafik	3	2	15	20
İmranlı	3	1	15	19
Kangal	7	6	23	36
Koyulhisar	4	1	15	20
Suşehri	3	6	14	23
Şarkışla	4	8	13	25
ulaş	1	1	12	14
Yıldızeli	7	2	47	56
Zara	5	7	20	32
Toplam	81	176	277	533

1980 yılından sonra sağlık alanında takip edilen müspet çalışmalar neticesinde Sivas ve ilçelerinde sağlık ocaklarının yaygınlaştırıldığı görülmektedir. Ayrıca köylerde ve beldelerde sağlık evlerinin çoğaldığı ve bu sayının 500'ü geçtiğini görüyoruz. Bu amaçla günümüzde hala yeterli olmayan sağlık politikasının bundan sonra daha da iyiye gideceği kanısındayız.

1- Sivas'ta Bulunan Vakıflar:

Sivas'ta günümüzde faaliyet gösteren ve bazı cemaatlere bağlı bulunan bir çok vakıf ve dernek bulunmaktadır. Bunlar: Birlik Vakfı, Millî Gençlik Vakfı, Safa Vakfı (Kayseri'deki Ali Ramazan Efendiye bağlıdır.), İlim Kültür Vakfı, Hakyol Vakfı, Ensar Vakfı, Şemseddin-i Sivasî Vakfı (yönetim

²⁴⁶ Sivas ve İlçelerinin 1996 Haziran E.T.F Çalışmaları Sonuçları.

kurulunun aldığı bir kararla dernek olmuşlardır. Nevşehir'deki Abdullah Efendiye bağlıdır), İlim Araştırma Vakfı, Akyaka Vakfı, Kamer Vakfı, Eğitim ve Öğretim Dayanışma Vakfı ve dernek olarak Mevlana caddesinde açılan Bahailer'in dernekleri bulunmaktadır.

II. BÖLÜM

(XVI. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KADAR SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI)

A-SİVAS'TA DİNLER VE MEZHEPLER

Anadolu'da belirli zaman dilimleri içerisinde yaşamış olan bütün dinlerin Sivas'da da yaşamış olduğu bir gerçektir. Bu dinlerin en etkin olanlarının Putperestlik, Hristiyanlık ve İslamiyet olmasına rağmen ilde, bazı dönemlerde Yahudilik dinine mensup insanlarda yaşamışlardır. Ancak, bu dinin gerek Anadolu'da ve gerekse Sivas'ta dikkate değer bir oranı ve etkinliği bulunmamakla beraber az da olsa müntesipleri mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu nedenle bizim araştırmamızda ele alacağımız başlıca dinler Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet olacaktır.

Yaptığımız araştırmalarda, Sivas ilinde Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam Dini ile, bu dinlere ait mezhep mensuplarının geçmişte bulunduğu gibi günümüzde de varlıklarını devam ettirdikleri için, bu üç dini, konumuzun alanı olarak tespit etmeyi uygun bulduk

1- Yahudilik ve Mezhepleri

Yahudilik MÖ. 2000-1900 yılları arasında ortaya çıkan ilahi bir dinin adıdır. Ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar taraftarı bulunan bu dinin özellikleri ve mezhepleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

a- Yahudilik

Kelime olarak Hz. Yakub'un (İsrail) oğlu Yehuda'dan geldiği söylenmektedir. Hz. Yakub'un on iki oğlundan biri olan en büyüğü veya dördüncü oğlunun adına izafeten " Yuda" veya "Yehuda" denilmiştir.¹ Diğer bir

¹ Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, C. I, İstanbul, 1976, s. 28, 29; Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara, 1985, s. 147; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1988, s. 110; Ekrem Sarıçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Kadar Dinler Tarihi*, İstanbul, 1983, s. 185; Osman Cilacı, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, Konya, 1994, s. 104.

deyişle Hz. Yakub'a Tanrı tarafından bu adın verildiği belirtilmektedir.² Yahudi inancına göre, Yahudilik milli bir din, Yehova da milli bir tanrı olarak kabul edilmiştir. Yahudilik; Allah tarafından Hz. Musa'ya gönderilen ve kaynağı tevhit olan dinin adına denmektedir.³ Üç büyük dinin birincisi olan Yahudilik, Hristiyanlığın ana kaynağı durumundadır. Yahudi dini mensupları Filistin, Mısır, Yemen, Irak ve Suriye ile İran'da cemaatler halinde çok eski devirlerden beri MÖ. VI. yüzyıldaki Babil esaretinden itibaren, içlerine kapanık bir şekilde yaşamaktaydılar.⁴ İsrailoğulları'na has milli bir din hüviyeti verdikleri dinleri, bütün insanlığa şamil, üniversal bir din karakterinde olmadığı için, yayılmasına çalışmamışlardır.⁵ Bu sebeple Hristiyanlık ile arasındaki mevcut ananevi bağ sebebiyle bu dine olan tesiri dışında başka muhitlerde fazla bir tesir icra edememişlerdir.

İslam'ın zuhurundan önce Anadolu'da çok az da olsa Yahudi varlığı görülmektedir. Tarihte, Yahudi tüccarları Anadolu'daki bazı şehirlere yerleşmişler ve Sivas'a da uğradıkları bilinmektedir. Yahudiler'in Sivas'a ne zaman ve nasıl geldikleri tespit edilememiş olmakla birlikte, 1048 yılından önce Yahudiliğin Karaim mezhebine mensup müntesiplerinin Sivas'ta yaşadığına dair bazı kaynaklarda bilgiler mevcuttur.⁶ Bir görüşe göre, Yahudiliği başka milletlere yaymak isteyen Karaim mezhebine mensup insanlar, bu amaçla dünyanın çeşitli yerlerine yayılmışlardır.⁷ Yahudiler'in, Sivas ve çevresine bu gaye ile gelmiş olmaları muhtemeldir. Bu insanların XVI. yüzyıla kadar Sivas'da varlıklarını gösteren bazı izler bulunmaktadır. XIII. asırda Sivas'da kurulan Yahudi mahallesi bunun açık örneklerindedir.⁸ Bu dönemde Sivas'da kurulan buna benzer bir çok gayrimüslim mahallenin var olduğu bilinmektedir.⁹

Yahudiler'in şehirde buldukları bu dönem içerisinde ticaretle uğraşmaları nedeniyle önemli ticari faaliyetleri ellerinde bulundurmuşlardır.

² Tümer- Küçük, a.g.e., s. 111.

³ Kuzgun, a.g.e., s. 147.

⁴ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara, 1955, s. 110.

⁵ Schimmel, a.g.e., s. 114.

⁶ Kuzgun, a.g.e., s. 170-171.

⁷ Kuzgun, a.g.e., s. 153.

⁸ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 120-121.

⁹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 121.

Bunlar genellikle şehir merkezlerinde kuyumculuk ve ticaret işleri ile ilgilenmekteydiler.

Anadolu şehirleri içerisinde en fazla gayrimüslim nüfusun bulunduğu şehirlerden biri de Sivas'tır. Sivas'ta 1830 da 1.842 hane gayrimüslim nüfus bulunmakta ve bunlardan 408 tanesi de Sivas'ta esnafılık yapmaktaydı.¹⁰ Gayrimüslim olan bu nüfusun çoğunluğunu Ermeniler, çok az bir kısmını da Yahudiler teşkil etmekteydi. Bu nedenle kaynaklarda Yahudi varlığından fazlaca bahsedilmemiştir. Buna göre Sivas ve çevresinde XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Yahudi nüfusu şu şekilde tespit edilmiştir.

Yıllar	1881-94	1895	1896	1897	1905-96	1911-12	1927
Yahudi Nüfusu	209	247	245	253	299	407	6

b- Yahudi Mezhepleri

Sivas ve çevresinde yaşamış olduklarını bildiğimiz Yahudi mezhepleri hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun buluyoruz. Yahudi mezheplerini genellikle üç grupta toplamak mümkündür. Ancak bu gruplar önce dini ve siyasi olarak ikiye ayrılır. Bunlarda üç grup içerisinde mütalaa edilmektedir.

1) Muhafazakar Yahudilik

XIX. Yüzyılın ortalarında Alman Yahudileri arasında ortaya çıkmıştır. Bunlarda Yahudi geleneği önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden geleneklerine bağlı kalmayı esas kabul ederler. Daha sonra Amerika'da da taraftar bulmuş ve 1875 yılında ortaya çıkmıştır.¹¹

¹⁰ Demirel, a.g.e., s. 42.

¹¹ Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara, 1965, s. 139; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 129.

2) Ortodoks Yahudilik

Mabedin yıkılışından zamanımıza kadar gelen resmi Yahudi inanç ve geleneklerini temsil eden asıl Yahudiler diyebileceğimiz topluluktur. Bunlar dünyadaki Yahudilerin çoğunu oluşturmaktadırlar.¹²

3) Reformist Yahudilik

Avrupa Yahudileri arasında başlayan reformcu cereyanın temsilcileridir. Yahudilikte ilk defa dünya işleriyle din işlerini birbirinden ayırt etmek isteyen taraftarlara denilir ki, bunlar bazı dini vazifeler ve uygulamalarda değişiklik yapmışlardır. İbadet şekillerinde kadın erkek bir arada ve Cumartesi yasaklarının bir kısmını da kaldırmışlardır. Kısaca bunlara dinde yenileşme taraftarları diyebiliriz.¹³

2- Hristiyanlık ve Mezhepleri

Hristiyanlık, Allah tarafından vahiy yoluyla Hz. İsa'ya (M. 30-33) bildirilen ilahi bir dinin adıdır. Hz. İsa döneminde pek taraftarı bulunmayan Hristiyanlık, Hz. İsa'nın ölümünden sonra Havariler tarafından yayılmıştır. Zamanla bu din içerisinde itikadî ve amelî konularda meydana gelen ihtilaflar neticesinde çeşitli mezhepler teşekkül etmiştir.

a- Hristiyanlık

Yunanca'daki "Hristos" tan geldiği söylenmektedir.¹⁴ Hz. İsa'ya bağlanan ve O'nun yolundan gidenler anlamına gelmektedir. Hristiyanlık, M I. yüzyılın ortalarında doğmuş ve Roma İmparatorluğu'nun büyük bir kesiminde yayılmıştır. Bu yayılma genelde ticari ve askeri yollarla olmuştur.¹⁵ Hristiyanlığın merkezi Kûdus'ten Roma'ya götürülünce ilk Hristiyan misyonerleri Roma ve çevresine gidip gelmeye başlamışlardır.¹⁶

¹² Kutluay, a.g.e., s. 139; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 129.

¹³ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 129; Kutluay, a.g.e., s. 139-140.

¹⁴ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 136; Fatih Kesler, *Kuran'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, Ankara, 1993, s. 43.

¹⁵ K. Bihlmeyer- H. Tuchle, I- IV. *Yüzyıllarda Hristiyanlık*, (Çev: Antun Göral), İstanbul, 1972, s. 30, 31.

¹⁶ Cilacı, a.g.e., s. 139.

Günümüzde dünyanın her tarafında taraftarı bulunan ve dünya nüfusunun 1/5 inin dini olan Hristiyanlık, Mesih'e bağlı demektir. Hristiyanlık Filistin'de doğmuştur.¹⁷ Hristiyanlık, vahiy ve kutsal kitaba dayanan özde birlik (Vahdaniyet) tek Tanrı inancını esas kabul eden ve daha sonra üçlemeye (Teslis) yer vermiş ilahi menşeli bir dindir. Ancak bugünkü Hristiyanlık, İsa'nın Havarileri'nin arasına sonradan giren Pavlus'un yanlış yorumlarıyla değişik ve içinden çıkılmaz bir hal almasını sağlamıştır.¹⁸ Bugünkü İncil'lere bakıldığında Hristiyanlık Pavlus'un söylediği sözler dizisi olsa gerek.¹⁹ Aslında Hristiyanlık, vahiy ve kutsal kitaba dayanan esas itibariyle, ilahi bir dindir. Hz İsa'nın getirdiği Hristiyanlık başlangıçta çok sâde bir dindi. Daha sonra Hristiyanlık zamanla bir çok yabancı şeyi bünyesine almak suretiyle saflığını ve birlik (Vahdaniyet) esasını kaybetmiştir. Hristiyanlık, tarihi süreç içinde, birlik esasını kaybetmesiyle Yahudi-Mesih'i hareketi şekline dönüşmüştür.²⁰ Halbuki Hz. İsa yepyeni bir din getirmemiş, bilakis kendinden önce gönderilen Hz. Musa'nın getirdiği şeriatı ıslah etmek istemiştir. Kuran'ı Kerim'de, bu konuyu apaçık bir şekilde anlatmaktadır.²¹ "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, buna itaat edin. Allah, benim de Rabhim, sizinde Rabbinizdir. Öyle ise O na kulluk edin. İşte bu doğru yoldur".

Hız İsa bir Yahudi idi ve daima öyle kaldı. Fakat Pavlus, Hz. İsa'nın namına Hristiyanlığı meydana getirmiştir.²² Hristiyanlık çeşitli bölgeler ve yerlerde yayılmaya başlamıştır. Anadolu'da Hititler'in hakimiyetine son veren Frikyalılar Kapadokya içlerine kadar sokulmuş, bilhassa Frikyalılar'dan oldukları söylenen Ermeniler'in Kapadokya da Kızılırmak ile Fırat nehirleri arasındaki sahaya yayılmış oldukları anlaşılmaktadır. Hristiyanlık, MS. III. yüzyılın başlarında Sivas'da görülmeye başlamıştır.²³

¹⁷ Schimmel, a.g.e., s. 117.

¹⁸ Schimmel, a.g.e., s. 127.

¹⁹ Tümer - Küçük, a.g.e., s. 136, 138; Cilacı, a.g.e., s. 139.

²⁰ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 136.

²¹ Ali-İmrân, (3): 50-51.

²² Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 209.

²³ Bihlmeyer-Tuchle, a.g.e., s. 33-35.

Roma İmparatoru İskender'in, İran'ı fethinden sonra Sivas tekrar Roma İmparatorluğuna bağlanmıştır. İskender'in ölümü üzerine İmparatorluk parçalanmıştı. Bu dönemden sonra Hristiyanlık Anadolu ve Sivas'da yayılmaya ve çoğalmaya başladı. İmparator Lisinus Hristiyan olmamasına rağmen Hristiyanlar'a taviz vermiş ve onların nüfuzlarından faydalanmıştır. Bu dönemde Sivas ve yöresinde ilk Hristiyan Metropolitliği de İmparator Lisinus eliyle kurulmuş olacaktı.²⁴

432 yılında toplanan üçüncü Efes Konsili'nden sonra alınan kararlara karşı çıkan İstanbul Patriği Nestorius alınan bu kararları sapıklık olarak nitelendirmiş ve bunun üzerine, kendisine inanan insanlar O'nun etrafında toplanmaya başlamışlardı. Bizans hükümeti, buna karşı çıkmış ve bu mezhebin mensuplarını cezalandırmak için şiddete başvurmuştur. Nestûri mezhebi mensupları bu zulümden kurtulmak için Doğu, Güneydoğu Anadolu taraflarına kaçmışlardır. Burada bir müddet yaşayan Hristiyan'lar, daha sonra İran'a sığınmışlardır. Burada da kısa zamanda yayılma eğilimi göstermiş, hatta İran sınırına yakın olan bazı Türkler Hristiyan olmuşlardır.²⁵ Sözü edilen Hristiyan Türkler, 1071 Malazgirt Savaşı'nda Sultan Alparslan tarafında yer almışlardır. Daha sonra bu Hristiyan Türkler, Anadolu Selçukluları zamanında ihtida ettikleri söylenmektedir.²⁶

Türklerin Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu fetih ettikleri zaman, burada Ermeniler ve Rumlar bulunmakta idi. Sultan Alparslan'ın kumandanlarından Emir Danişmend, Sivas ve çevresini aldığı zaman burada yaşayan gayrimüslim nüfusa oldukça iyi davranmış ve kiliselerine dokunmamıştır.²⁷ Anadolu topraklarının Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması, nüfus konusu ile çok yakından ilgilidir.²⁸ Bir ülkede nüfusun dil, din, milliyet ve düşünce bakımından ayırımı tabi tutulup bunlardan neticeler çıkarmak gerekir.

²⁴ Abdizâde Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, C. II, İstanbul, 1929- 1932, s. 189, 190.

²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983, s. 57.

²⁶ Ocak, a.g.e., s. 60; Osman Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, İstanbul, 1990, s. 31.

²⁷ Çetin, a.g.e., s. 130-131.

²⁸ Kemal Vehbi Gül, *Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması*, İstanbul, 1971, 104, 105.

Türklerin fethinden sonra Anadolu'da iki dil, iki din ve iki kültür ortaya çıkmış ve Anadolu'nun nüfus yapısını çok büyük bir oranda değiştirmiştir.²⁹

b- Hristiyan Mezhepleri

Asıl kaynağından uzaklaşan Hristiyan dininin asli talimlerini tespit etmek gayesi ile toplanan ruhani meclislerinde bir takım görüş ayrılıkları belirmiştir. Çıkan bu ihtilaflardan dolayı ayrı ayrı görüşlerin ortaya çıkması, mezheplerin doğmasına sebep olmuştur. Çıkan bu mezhepler, Katolik, Ortodoks, Protestan ve Monofizit Kiliseler'dir.

1) Katolik Mezhebi

Katolik mezhebi, Hristiyan'lıkta en büyük otoriteye sahip bir mezheptir. Batı kiliselerinin temsilcisidir. Bu mezhebi temsil eden Katolik Roma kilisesinin zirvesinde Papa bulunur. Papadan sonra kardinaller, piskoposlar ve rahipler gelir. Bu mezhebin yeri Vatikan'dır. Vatikan, 1870 yılında kurulmuştur. Bu mezhep V. asırdan XVI. asra kadar geçen devreye Hristiyanlığın ikinci devri adı verilir ki, buna papalığın baskı devri demek mümkündür. Katolik mezhebinde herkes kilisenin vermiş olduğu kararlara uyma mecburiyeti bulunmaktadır. Şayet kabul etmezler veya kilise kurallarına uymazlarsa tefrikacı olarak kabul edilip aforoz edilirler. Hristiyanlar'ın rahiplere günah çıkartma mecburiyetleri vardır. Cuma günleri et ve yağlı yemek yemezler. Merkezi Vatikan da bulunan Katolik mezhebi mensupları kendilerinin en üstün olduklarını söyleyerek kendilerini Hristiyan'lığın anası olarak kabul ederler.³⁰

Katolik mezhebi mensupları Sivas ve ilçelerinde belirli dönemlerde görülmektedir. Bunların yıllara göre nüfus seyri aşağıda tablo halinde verilecektir .

²⁹ Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, (Çev: Komisyon), C. II, İstanbul, 1993, s. 91-97; V. Gül, a.g.e., s. 105-106.

³⁰ Tümer - Küçük, a.g.e., s. 160 - 161; Kahraman, a.g.e., s. 235; Cilacı, a.g.e., s. 168 - 169.

2) Ortodoks Mezhebi

Bu mezhebi temsil eden kiliseye Ortodoks kilisesi denmektedir. Ayrıca Doğu ve Rum kilisesi de denmiştir. Çünkü bu mezhepte olanların ekserisi Rumlar ve doğululardır. Merkezi İstanbul'da bulunan bu mezhebin başında Patrik bulunmaktadır.

Doğu kilisesi Katolik kiliseden kesin olarak XI. yüz yılda (1054) de ayrılmıştır. Bu ayrılığın en büyük nedeni papa ile patriğin otorite kavgası olsa gerek. Bu mezhepte genel olarak papazlar evlenir ve ibadetler her milletin kendi dilinde yapılır.³¹

Ortodoks mezhebi nüfusu, Sivas ve ilçelerinde belirli dönemlerde bulunmuş ve çok az sayıda taraftarının olduğu görülmüştür. Bu mezhebin önceki ve sonraki ve günümüzdeki taraftarlarının varlıklarının sayılarını vermeye çalışacağız.

3) Protestan Mezhebi

Bu mezhebi temsil eden kiliseye " İncil Kilisesi" adı verilmektedir. Bu mezhebin mensupları incilden başka bir şeye inanmazlar, hepsi İncil okurlar ve anlarlar, papaza veya bir yardımcıya ihtiyaç duymazlar. Herkes İncil önünde eşit haklara sahiptirler ve sorumludurlar. Bu mezhebin taraftarları Tanrı ile aralarına bir aracı sokmazlar. Bunlarda din adamları evlenir ve günah çıkarmazlar. Bu mezhebin mensupları, Almanya'da, İskandinav ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çok sayıda bulunmaktadır.³² Bu mezhebe mensup insanlar, Sivas ve ilçelerinin bazılarında belli bir dönemde bulunmuşlardır.

Hristiyanlar'ın Sivas'taki nüfusları, yıllara oranla aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Yıllar	Katolik	Protestan	Ortodoks
1893 ³³	3.052	1.994	37.813
1896 ³⁴	3.172	2.652	43.205
1907 ³⁵	2.080	2.001	5.752

³¹ Tümer - Küçük, a.g.e., s. 161 - 162; Cilacı, a.g.e., s. 171-172; Kahraman, a.g.e., s. 236.

³² Tümer - Küçük, a.g.e., s. 162; Kahraman, a.g.e., s. 237; Cilacı, a.g.e., s. 172 - 173.

³³ Karpat, a.g.e., s. 148, 149.

³⁴ Karpat, a.g.e., s. 158, 159.

³⁵ Sivas Vilayeti Salnamesi 1325, s. 254, 255.

4) Monofizit Kiliseler

Diğer mezheplerin aksine Hz. İsa'da ilahi ve insani tabiatın aslında tek tabiat olduğunu savunan kiliselerdir. Bu kiliseler bağımsız ve özerk olup Süryani, Ermeni, Habeş ve Kıpti kiliseler olmak üzere dörde ayrılır. Sivas ili ve çevresinde bu mezheplerden, Ermeni ve Süryaniler bulunduğu için bu iki mezhep hakkında bilgi vereceğiz.

a) Süryani Mezhebi

Süryaniler, Mezopotamya bölgesi Suriye de yaşadıkları için bu isimle anılmışlardır. Süryani tabiri ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmekle beraber ağırlıklı olarak bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'dan geldiği kanaati hakimdir. Ancak Süryani kelimesi günümüzde çeşitli ırklara mensup olmalarına rağmen bir Hristiyan mezhebi ve kilisesi taraftarlarının adı olarak kullanılmaktadır³⁶. Süryaniler'in Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlık bölgelerin halkları olduğu ve bunların MS. 38 yılında Havari Petrus, arkadaşı Tomas ve şakirtlerinden Hristiyanlığı öğrendikleri belirtilir. Hristiyan olduktan sonra, daha önce kullandıkları Arami ismini kendileri için kullanmayıp, bunu putperest kalanlara bıraktılar ve bir mezhebi ifade etmek üzere Süryani ismini benimsediler. Bu kilise ilk defa teşekkül ettiği için, eskiliği sebebiyle " Kadim" unvanını almıştır. Süryani kadim kilisesi, kendisini Hristiyanlığın temel kuruluşu ve gerçek hristiyanlar'ın kendileri olduklarını kabul ederler. Kendilerini müstakil bir kilise olarak tanırlar. Bunlara "Yakubiler" veya "Monofizitler" adı da verilmektedir.³⁷ Süryaniler'in Ruhani lideri Patriktir. İlk merkezleri Antakya'dır. Daha sonra Malatya ve Diyarbakır'ı da merkez olarak kullanmışlardır. Süryaniler'in kendilerine has inanç özellikleri bulunmaktadır. Bunlar İznik, İstanbul ve Efes konsilleri dışındaki konsilleri kabul etmezler.³⁸

Bu mezhebin taraftarları, 1293-1232 yılları arasında Mardin'in doğusunda bir dağın eteğinde kurulmuş bulunan Zafoan Manastır Süryani

³⁶ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 35-36.

³⁷ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 163; Kahraman, a.g.e., s. 237-238.

³⁸ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 164; Kahraman, a.g.e., s. 238.

Kadim Kilisesi'nin Patriklik merkezliğini yapmıştır.³⁹ Sivas'da belli bir dönemde çok az sayıda Süryani mezhebine mensup insanların yaşadığını çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz. Buna göre Sivas'ta 1906- 1907 yılında 3 tane Süryani bulunmaktadır. 1911-13 yıllarında da aynı sayılarını muhafaza etmişlerdir. bundan sonraki nüfus istatistiklerinde Süryani nüfusa rastlanmamıştır. Yalnız Kuzey Irak'tan gelen göçmenler içerisinde Kangal'a yerleşenler arasında 1970 yılında 12 tane Süryani'nin olduğunu ifade edilmektedir.⁴⁰

b) Ermeniler

Ermeniler; MÖ. 2000'lerde Balkanlardan başlayan göç neticesinde bölgeye gelen kavimlerle yerli kavimlerin kültürlerini münasebet ve karışımı ile muhtemelen MÖ. VI-IV. yüzyıllarda ortaya çıkan gruplardan birisini oluşturduğu kanaati hakimdir. MS. III. yüzyılda St. Gregoire tarafından Hıristiyanlaştırılan bu grup, Romalılar'ın yardımıyla kilise etrafında teşkilatlanarak dini bir cemaat halini almışlardır. MS. V. yüzyıldan itibaren bölgede hakimiyet kurmak isteyen Bizans ve Sasaniler'in baskılarına uzun süre maruz kalmışlardır.⁴¹ Anadolu'ya akınlarda bulunan Selçuklular, Ermenilerle iyi ilişkiler içerisine girmiş, neticede Ermeniler Selçukluları adeta kurtarıcı olarak görmüşlerdir.⁴² Türklerin Malazgirt zaferi ile Anadolu'ya gelmeleri sonucu Ermeniler mezhep baskılarından kurtulmuşlardır.⁴³

Ermeniler, Hristiyanlığın yayıldığı ilk yıllarda, Barthelemy (Bartholemeus: M. 46-60) tarafından aydınlatıldıklarını, 301 yılında da Aziz Grigor'in öncülüğünde toptan Hristiyanlığı benimsediklerini kabul ederler. Aziz Grigor ilk Ermeni kilisesini Eçmiyazin'de kurar ve onu 25 yıl yönetir. Bu kilisenin

³⁹ Tümer- Küçük, a.g.e., s. 163; Cilacı, a.g.e., s. 170; Kahraman, a.g.e., s. 237- 238; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Horepiskopos Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır 1970.

⁴⁰ Ali Aydın, **Türkiye'de Süryaniler**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi (Basılmamış Uzmanlık Tezi) Ankara 1993, s. 66.

⁴¹ Salim Cöhlce, " **Ermeni Kimliği Hakkında bir değerlendirme**", Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu, Kars 17-21 Haziran 1991, s. 95.

⁴² Ali Sevim, **Selçuklu Ermeni İlişkileri**, Ankara ,1983, s. 18 vd.; Cöhlce, a.g.m., s. 96

⁴³ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 165-166

Ermeniler için büyük önemi vardır. Zira Ermeniler'de din ile "milliyet", kilise ile Ermeni içiçe girmiştir; ikisi bir ve aynı şey sayılmaktadır. İkisi arasında otorite yönünden hiç bir mücadele ve anlaşmazlık söz konusu değildir. Ruhanilerle Ermeni toplumu içiçe girerek kiliseye " milli kilise" hüviyeti kazandırmıştır. Kilisenin kaderi Ermeni'nin kaderi ile bir tutulmuştur. Kendi şuurlarına varmada, benliklerini kazanmada kilisenin rolü büyüktür.⁴⁴

Ermeni Gregoryan mezhebini Ermeni Kilisesi temsil etmektedir. Bu kilisenin merkezi Erivan yakınlarındaki Eçmiyazin'dır. Başında bulunan ruhani lidere "Katolikos" denmektedir. Bugün Gregoryan Ermeniler'in Eçmiyazin (birinci derece) ve Beyrut'ta (ikinci derece) Katolikosluk ; İstanbul ve Kudüs'te Patrikleri vardır.⁴⁵

Sivas'ta yaptığımız araştırma ve incelemede edindiğimiz bilgiye göre nüfus kayıtlarında şu bilgiler bulunmaktadır. 1321(M. 1903) den 1996 yılına kadar 1.455 Ermeni Gregoryan kayıtlı nüfus bulunmaktadır. Bu nüfuslardan bazıları göç etmişler, bir kısmı ölmüş ve bazıları da şu anda Sivas merkezde yaşamaktadır. Yine nüfus kayıtlarından edinilen bilgiye göre Sivas'tan bazı Ermeni Gregoryan mezhebine mensup insanların yurdun çeşitli bölgelerine gelin gitmiş veya Sivas'a gelin gelmiştir. Örneğin; Sivas 1943 doğumlu Armine Teller 1960 yılında Elazığ Nail Bey mahallesine gitmiştir. 1981 de Malatya Akdeğirmen mahallesinden, bir Ermeni Gregoryan olan, Kıvark (Tevfik) 1947 doğumlu, Sivas'a yerleşmiştir. Yine Sivas merkez Demircilerardı mahallesinde 383 hanede kayıtlı Ermeni Gregoryan'lardan 30 kişi Müslüman olmuş ve bunlar arsından bir tanesi 1941- 1942 yılları arsında tekrar Ermeni olmuştur. Günümüzde Sivas'ta yaşayan Ermeni Gregoryan nüfusun kilisesi ve din adamı bulunmamaktadır.

3- İslamiyet ve Mezhepler

İlahi dinlerin sonuncusu olan İslamiyet, Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahyedilmiş ve umdeleri Ku'ran-ı Kerim'de toplanmış bulunan dinin

⁴⁴ Küçük, **Ermeni Kilisesi**, s. 2

⁴⁵Tümer- Küçük, **a.g.e.**, s. 166, 167; Kahraman, **a.g.e.**,s. 239.

adıdır. İslam Dini, kısa sürede yer yüzüne yayılmış ve bir müddet sonra müntesipleri arasında itikadî ve amelî konularda görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu farklı görüşler zamanla sistemleştirilerek mezhep halini almıştır. Biz sadece amelî mezhepler hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

a- İslamiyet

İslam kelimesi, (seleme) kökünden gelir, " emin olmak, salim olmak, bir şeye razı olmak, emanet etmek, elini vermek, teslim etmek veya teslim olmak" anlamlarını kapsamaktadır. Bunların da ötesinde kayıtsız şartsız olarak " teslim olmak, boyun eğmek " manasına da gelmektedir.⁴⁶ Burada teslim olmak ve boyun eğmek manaları Allah'ın rızasına teslim olmaktır. Buradan anlaşılan mana, " Allah'ın rızasına teslim olmak" gerçekten "Allah'ın yoluna girmek için tam bir gayret göstermek" manasını ifade etmektedir. Öyle ise İslam Allah'ın rızasına şuurlu ve barışsever bir şekilde teslimiyet olarak ifade etmekte mümkündür.⁴⁷ İslam, Allah Kanununun değişmez ismidir. Tevhit (Birlik) inancının son peygamber vasıtasıyla yeniden kuruluşunun bir ifadesidir.⁴⁸

İslam, Hz. Muhammed tarafından tebliği edilen ilahi dine verilen isimdir. Bu din sadece Hz. Muhammedi'n dini olmayıp, Adem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa gibi bütün Peygamberlerin dinlerinin de adı olmuştur.⁴⁹ Kuran'ın bildirdiğine göre bütün Peygamberler aynı esasları telkin etmişlerdir.⁵⁰ "Muhakkak ki Allah katında yegane Hak Din İslam'dır..." buyrulmuştur. Maide suresinde ise bunu apaçık bir şekilde göstermektedir.⁵¹ "...Size İslamı din olarak seçtim." buyurmaktadır.

İslam, VII. yüzyılın başında Arabistan'da ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Bu dinin ortaya çıktığı dönemde dünya üzerinde birçok din bulunmaktaydı⁵². Arabistan da ise Putperestlik hakimdi.⁵³ Bu dinin Peygamberi Hz. Muhammed

⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l -Arab*, C. XII, Beyrût, 1410 -1990, s. 293.

⁴⁷ Pierre Rondot, "İslam Nedir", (Çev: Osman Cilacı), *Gözyaşı Dergisi*, S. X, Konya, (Şubat, 1988), s. 25-26

⁴⁸ Kahraman, a.g.e., s. 336.

⁴⁹ Kahraman, a.g.e., s. 314.

⁵⁰ *Al-i İmran*, (3) 19.

⁵¹ *Maide*, (5) 3.

⁵² Tümer- Küçük, a.g.e., s. 179.

⁵³ Muhammed Hamidullah, *İslâma Giriş*, Ankara, 1961, s. 16.

dir. Hz. Muhammed 610 yılında İslam vizyonu ile tanışmıştır.⁵⁴ Yukarıda da belirttiğimiz gibi adını kendi kitabı olan Kur'an-ı Kerimden alan, kıyamete kadar değiştirilmeyen tek din İslam olacaktır. Günümüzde aşağı yukarı bir milyarı aşan bir nüfusa sahip taraftarı olan bir dindir. Görüleceği üzere tüm dünyadaki ilahi dinlerin kaynağı tevhit esasına dayanmaktadır.⁵⁵

İslam dini üç temel üzerine kurulmuştur. İtikat (İman esasları), Amel (İbadetler) ve Ahlak. Bu üç esas birbiri ile sıkı münasebet halindedir.⁵⁶

İslam'da tek otorite Kur'an'dır. Herkesin bu kuvvete boyun eğmek mecburiyeti vardır. İslam da insanların ibadetleri değiştirmesi gibi bir yetkisi yoktur. Tek hakim Allah olup, sadece Allah değiştirebilir inancı vardır.⁵⁷ İslam inancı kolay anlaşılır olmasıyla meşhurdur. Ciddi bir çalışmaya konu edildiğinde karmaşık bir yapıya sahip olduğu ortaya çıksa da, gerçekte onun en temel unsurlarını oldukça sade bir şekilde açıklamak mümkündür. İslam, olma fiilinin özü, Hz. İbrahim'in, Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın ilahi olarak tarif edilen ve tek Tanrının büyüklüğünü ve yüceliğini tasdik etmektir.⁵⁸

Sivas'ta İslam Dini, Malazgirt Savaşı'ndan sonra yerleşmiştir. Genellikle eski Hıristiyan kentleri Türk kentleri olmasıyla İslam'da yerleşmiş ve XX. yüzyıla kadar da devam etmiştir. 1175 yılında Danişmendliler'in Sivas ve çevresine hakim olmalarından sonra, buraların İslam ülkesi durumuna getirilmesi sağlanmıştır. Danişmentliler zamanında Sivas'ta Ermeni ve Rum nüfus oldukça fazla idi.⁵⁹ Daha sonra Anadolu Selçuklularının güçlenmesi, İslam medeniyeti ve Türk tarihi bakımından çok önemlidir.⁶⁰ Çünkü Anadolu, yerli unsurların tesirlerine rağmen, tarihinde ilk defa olarak, ırk, din, dil, kültür ve sanat bakımından külli bir inkılabı uğramış ve çehresini değiştirmiştir. Yepyeni bir medeniyet ve dinle karşı karşıya kalan yerli halk ister istemez bu yeni etkinin altında kalmak mecburiyetinde kalmıştır. İslam medeniyeti ve kavimlerinin

⁵⁴ W. Montgomery Watt, *İslam Nedir.* (Çev: Elif Rıza), İstanbul, 1993, s. 14.

⁵⁵ Tümer- Küçük, a.g.e., s. 183.

⁵⁶ A. Hamdi Akseki, *İslam Dini, İtikat, İbadet ve Ahlak*, Ankara, 1960, s. 30 ; Kahraman, a.g.e., s. 314.

⁵⁷ Kahraman, a.g.e., s. 337-338

⁵⁸ Hodgson, a.g.e., C. I, s. 3

⁵⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1993, s. 68

⁶⁰ A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, C. I, , Ankara, 1989, s. 18-19

mevcudiyetlerini muhafazada, bazı Müslüman ve Hristiyan kavimlerinin kaderlerini tayinde de Anadolu'nun Türkleşmesi o derece bir ehemmiyet taşımaktadır Anadolu'da Hristiyanlık yalnız yerli putperest kültürü ile değil İran kültür ve inancıyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. XI. yüzyıldan itibaren Türkler Anadolu'ya peyderpey yerleşmeye başlamışlardır.⁶¹ Anadolu Çağrı Beyle 1018 de başlayan 1040 yılına kadar devam eden Türk akınları bunun bir başlangıcı olarak kabul edilir.⁶²

Kısa sürede bölge bir Türk- İslam yurdu haline gelirken, Hristiyanlar ve Rumlar da yavaş yavaş azınlığa düşmeye başlamıştır. XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde Sivas'ta toplam nüfus 154.791 iken, bunun 54.718'i gayrimüslim idi.⁶³ Buna göre toplam nüfusun % 35'ini Hristiyanlar'ın oluşturması dikkat çekmektedir. Bu yüzyılın başlarında Sivas merkezde 567 hane nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 216 hanesi Müslüman nüfus olarak görülmektedir. Buna göre XV. ve XVI. asırlarda şehir nüfusunun çoğunluğunu gayrimüslimlerin meydana getirdiğini söylemek mümkündür. XVI. asrın ikinci yarısından sonra Sivas'ta nüfusun Müslümanlar'ın lehine geliştiğini, XVII ve XVIII. asırlarda dengelediğini ve XIX ve XX. asırlarda da tamamen Müslümanlar'ın lehine olduğunu verilen nüfus istatistiklerinden anlamak mümkün olacaktır.⁶⁴ XX. yüzyılda Müslümanlar dünya nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır.⁶⁵ Aşağıda vereceğimiz tablo sadece Sivas merkezin Müslüman nüfusudur.

Tarihi	Müslim
1454 - 1455	1.080
1519 - 1520	1.665
1528 - 1529	1.090
1553 - 1554	5.745
1574	6.455
1827	10.135
1831	8.605
1308/1890	9.062
1325/ 1907	53.032

⁶¹ Ocak, a.g.e., s. 64

⁶² Turan, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu.**, s. 33

⁶³ Gökbilgin, a.g.m. s. 56

⁶⁴ Saim Savaş, **Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi, Sivas Ali Baba Zaviyesi,** İstanbul, 1992, s. 24

⁶⁵ Hodgson, a.g.e., C. I, s. 8

b- İslam Mezhepleri

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında İslam Dinini anlama ve yaşama noktasında ihtilaf meydana gelmiştir. Bu ihtilaf sonucu Sünni geleneğe bağlı olanlara Ehl-i Sünnet, karşıtı olanlara da Şia, Harici vb. isimler verilmiştir.

1) Sünni Mezhepler

Ehl-i Sünnet çizgisinde hareket eden ve bu konuda hassasiyet gösteren Müslümanların bağlı olduğu mezheplere bu isim verilmiştir. Bu mezhepler Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Maliki mezhepleridir. İslam dünyasının ekseriyetinde bu görüş hakim olmuş, Türkler de daha ziyade bu görüşü oluşturan akımlardan Maturidi-Hanefi çizgisini takip etmişlerdir. Sivas ve ilçelerinde yaşamış ve halen yaşamakta olan Hanefi ve Şafii mezhepleri hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

a) Hanefi Mezhebi

Hanefi mezhebi, Ebu Hanife Numan bin Sabit'e nispet edilmektedir. Ebu Hanife, "İmam-ı Azam Ebu Hanife " diye şöhret bulmuştur. Hicri 80 yılında Küfe'de doğdu ve 150 yılında Bağdat'ta hapisanede öldü. İmam-ı Azam aslen Türk'tür. Sahabe devrine yetiştiği için Tabiîn dendir.⁶⁶

Ebu Hanife, sahabe zamanında ve en büyük sahabelerin gözü önünde fetva vermiştir. Verdiği fetvaları sahabe tarafından kabul görmüş ve takdir edilmiştir. Ebu Hanife, Kelam ilminden başlayarak tüm ilimleri okumuş ve bu konuda da yazdığı eserle kendini kabul ettirmiştir. Yazdığı eserlerin başında "el-Fıkhü'l - Ekber" gelmektedir. Ebu Hanife, takip ettiği yol itibarıyla sahabenin büyüklerinden olan Hz. Ali, İbn Mes'ud ve İbn Abbas'ın yolunu takip etmiştir.

⁶⁶ M. Ebu Zehra, **İslam'da Fıkhî Mezhepler Tarihi**, (Çev: Abdulkadir Şener), İstanbul, 1978, s. 208; Akseki, a.g.e., s. 66-67; Suphi es- Salih, **İslam Mezhepleri (Doğuşu - Gelişmesi)** (Çev: İbrahim Sarmış), İstanbul, 1981, s. 159; Ethem Ruhi fiğlalı, **Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri**, Ankara, 1990, s. 60.

Bunların dışında tabîinden olan Zeyd bin Ali, Muhammed el- Bakır ve Ebu Muhammed Abdullah bin el- Hasan gibi imamlarla görüşmüş ve onların derslerinde bulunmuştur. Hicaz'a giderek iki yıl kadar İmam Cafer bin Muhammed es- Sadık'ın talebeliğini yapmış ve ilim öğrenmiştir. Ebu Hanife, hocası Cafer es- Sadık hakkında şöyle demektedir: " İnsanların en bilgini ve insanlar arasındaki ihtilafları en iyi bilen kişidir".⁶⁷

Ebu Hanife, bir konu hakkında nass (ayet veya hadis) yoksa reye (akla) baş vururdu. Ebu Hanife, bir çok "Ahad" haberi reddetmiştir. Kendine delil ve özür olarak da sahabeden gelen ve bazı sahabenin bu nevi "ahad" haberle amel etmediğini ifade eden haberleri ve uygulamaları göstermiştir.⁶⁸

Ebu Hanife ilk zamanlarda Halife Mansur'un iltifatlarına mazhar olmuş ve sonra Halifenin kadılık teklifini reddedince hapse atılmış, orada 70 yaşında vefat etmiştir.⁶⁹

Bu mezhebin yayılmasında Ebu Hanife'nin öğrencilerinin çok büyük etkileri olmuştur. Bu öğrenciler arasında en önemlileri ise Ebu Yusuf, İmam-ı Muhammed ve Züfer dir.⁷⁰

Hanefi Mezhebi, ilk önce Irak'ta yayılmaya başlayıp, Mısır'da, Doğuda ve Batıda oldukça çok taraftar bulmuştur.⁷¹

Abbasiler döneminde halifelerin çoğu Hanefi mezhebini benimsemişler ve emri altında bulunan insanların Hanefi olmalarını sağlamışlardır. Daha sonra gelen devletlerden Selçuklular ve Harzemşahlar Hanefi mezhebini benimsemişlerdir.⁷²

Bugün ise Hanefi mezhebinin yayıldığı yerler Irak, Şam, Hind, Afganistan, Türkistan ve Kafkaslarda büyük taraftar toplamıştır. Hanefi mezhebi, Anadolu ve Rumeli Türkleri ve Balkanlardaki Müslümanların tümü Hanefi mezhebini kabul etmişlerdir. Dünyanın çeşitli yerlerinde Hindistan'da,

⁶⁷ es- Salih, a.g.e., s. 160; Akseki, a.g.e., s. 61-64 ; Fiğlalı, **Mezhepler**, s. 60-61.

⁶⁸ es- Salih, a.g.e., s. 160; Akseki, a.g.e., s. 62.

⁶⁹ Akseki, a.g.e., s. 63, 64.

⁷⁰ Akseki, a.g.e., s. 62; es- Salih, a.g.e., s. 161, 162.

⁷¹ Akseki, a.g.e., s. 63.

⁷² Fiğlalı, **Mezhepler**, s. 61;

Güney Amerika'da, Brezilya'da Hanefi mezhebine mensup Müslümanlar bulunmaktadır.⁷³

Malazgirt Savaşından (1070/71) sonra Sultan Alparslan Azerbaycan'a dönerken Anadolu'yu da beyleri arasında taksim etmiştir. İşte bu zamandan sonra Sivas ve yöresini de Danişmend almış ve burayı İslam ülkesi haline getirmiştir.⁷⁴ Hanefi Mezhebini kabul eden Türkler burada da bu mezhebe bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Sivas halkının % 90'nını Hanefi mezhebine mensup insanlar teşkil etmektedir. İbn Batuta'nın, "Bilad-i Rum (Anadolu) halkının hepside İmam Ebu Hanife mezhebi üzerine ve ehl-i sünnettir. Aralarında ne kaderci, râfîzî, mutezile, harici hiçbirisi burada mevcut değildir" der.⁷⁵ Çalışmamıza esas teşkil eden Sivas ve İlçelerinde, Hanefi mezhebinin XX. Yüzyılda da en fazla taraftarı bulunan mezhep olduğunu söyleyebiliriz.

b) Şafii Mezhebi

Şafii mezhebi, hicri 150 yılında Gazze şehrinde doğan Muhammed bin İdris es-Şafii el Kuraşîye'ye nispet edilmektedir. Şafii'nin doğumu aynı zamanda Ebu Hanife'nin ölüm yılına rastlamaktadır. Şafii 204 yılında Mısır'da vefat etmiştir.⁷⁶ İmam-ı Şafii, küçük yaşta ilim tahsil etmek için Mekke'ye gitmiş ve orada Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, yirmi yaşına geldiğinde fetva vermeye başlamıştır.⁷⁷ İmam-ı Şafii, Bağdat'a gelerek Ebu Hanife'nin talebelerinden İmam-ı Muhammed'in derslerine devam etmiştir. Ebu Hanife'nin kitaplarından yeteri derecede faydalanmıştır. İmam-ı Şafii'nin, "Er- Risale, El- üm" adındaki eserleri meşhurdur.

Şafii'nin diğer mezheplerden ayrıldığı bazı meseleler bulunmaktadır. Bu mezhep, Mısır'da ilk kez ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Çünkü bu dönemde Mısır'da Şafii'den daha büyük alim yoktu. Daha sonra Şafii mezhebi Irak'ta, Bağdat'ta, Horasan, Şam ve Yemen'in bazı yerlerinde taraftar bulmuştur. Fatımiler devrinde Mısır'da Şafii mezhebi iyice yok olmuştu, sonradan

⁷³ Akseki, a.g.e., s. 63; Fiğlalı, *Mezhepler*, s. 61

⁷⁴ Faruk Sümer - Ali sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara, 1988, s. 64

⁷⁵ İbn Batuta, *Seyahatnamesi Seçmeler*, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul, 1993, s. 4

⁷⁶ Ebu Zehra, a.g.e., s. 310

⁷⁷ Akseki, a.g.e., s. 66; Ebu Zehra, a.g.e., s. 311

Selahaddin Eyyubi zamanında yeniden ortaya çıkmış ve yayılmış, Arabistan halkının çoğu Şafii olmuştur.⁷⁸

İmam-ı Şafii, hadiste çok ileri gitmiş ve kendisine hadis hafızı unvanı verilmiştir. Bir çok alim kendisinden hadis almıştır. Bunların başında Ahmet bin Hambel, Ebu Ubeyde el- Kasım bin Selam, Buhari'nin hocası Abdullah bin Zubeyir el- Humeydi, Ebu Sevr İbrahim bin Halid el- Bağdadi, Yusuf bin Yahya el- Buveyti, Harmale bin Yahya ve Hasan bin Muhammed ez- Zafarani gelmektedir.⁷⁹

Şafii mezhebi Anadolu'da yeterli taraftarı bulamamıştır. Sivas'da da çok az sayıda Şafii mezhebine mensup insanların olduğunu yaptığımız araştırmada ortaya çıkmıştır. Sivas'ta Şafii mezhebi mensubu % 1 oranındadır. Araştırmalarımıza göre il genelinde genellikle Çerkez olan vatandaşların Şafii olduklarını tespit ettik.

2) Şii Mezhepleri

Ehl-i Sünnet mezheplerinin dışında kalan mezheplerden birisi olan Şiilik, amelî ve itikadî konuların bazılarında Ehl-i Sünnetten farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu mezhebin kendi arasında değişik kolları bulunmaktadır. Ancak biz Sivas ilinde mevcut olan Alevilik ve Bahailik hakkında bilgi vereceğiz.

a) Alevilik

Sözlükte " Ali'ye mensup" anlamında olup, kelimenin çoğulu "Aleviyye" ve "Aleviyyun" dur. Alevi kelimesi, İslam Kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenleri ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas silsilesinden gelenlere de Alevi olarak isimlendirilmişlerdir.⁸⁰

Kelime anlamının dışında Alevi tabiri Hz. Ali'yi en büyük Sahabe gören ve Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin, Allah'ın ve Hz. Muhammed'in tayini ile

⁷⁸ Ebu Zehra, a.g.e., s. 322-323; Akseki, a.g.e., s. 66

⁷⁹ Ebu Zehra, a.g.e., s. 324

⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Alevi" C. II, TDV. İstanbul, 1989, s. 368 - 369; Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara, 1990, s. 33, 34.

halife olması gerektiğini kabul edenler için "Şia" ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böylece bu zümreler, Hz. Ali'ye sevgi ve bağlılığın ötesinde O'nun soyunun adına ayrı bir hareketin siyasi temsilciliğini de üstlenmiş olmaktadır. Siyasi hareketlere dayalı olarak ortaya çıkmış olan Şii gruplar fikirlerine göre Zeydiyye, İsmailiyye, İmamiyye vb. isimlerle tanınmışlardır. Bu fikir ve düşüncelerin Türk Aleviliği ile hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü Türk Alevileri Şia'ya hiç bir zaman itibar etmemişlerdir.⁸¹

Anadolu Aleviliği'nde Hz. Ali sevgisi yanında Ehl-i Beyt sevgisi de söz konusudur. Anadolu Aleviliğın temeli, tarihi bir vakıa olarak Türkler'in İslamı tanımaya başladıkları dönemlere kadar uzanan bazı siyasi, tarihi, coğrafi, sosyal, iktisadi ve kültürel şartlara dayanmaktadır. Aleviliği anlamak için İslam tarihindeki ilk siyasi ve dini ayrılıkları iyi bilmek gerekir. Anadolu Aleviliğine sözlü ve yazılı geleneğimizde Bektaşilik ve Kızılbaşlık gibi isimler de verilmiştir.⁸² Bektaşilik ve Kızılbaşlığı tarikatlar bahsinde geniş olarak ele alacağımızdan, burada üzerinde durmayacağız. Ancak kaynaklar, şehirlerde yaşayan Alevilerin Bektaşi, köylerde yaşayanların ise genellikle Kızılbaş Aleviler olduğunu belirtmektedir. Kızılbaş kelimesinin bütün otoritelerce 1499'da Şah İsmail tarafından Persler'in Safevi hanedanlığı döneminde tarihe mal edildiği söylenir.⁸³

Buna göre Aleviliğın, eskiden beri Sivas ve çevresinde etkili olduğu anlaşılmakta olup, Mühimme defterlerinde bu türden bilgilere sık sık rastlamaktayız.⁸⁴

Sivas, Anadolu ile İran'ı birbirine bağlayan yol güzergahında olmasından dolayı daima İranî akımların merkezi durumunda olmuştur. Hasluck'un anlattığına göre Sivas ve çevresinde XIX. yüzyılın başlarında 279.834 Kızılbaş'ın varlığından söz etmektedir. Ayrıca Divriği, Tonus(Şarkışla), Yıldızeli, Hafik ile Mecitözü ve Hacı Köyü'nde 365.000 Kızılbaş nüfusun yaşadığını belirtmektedir. Hasluck'un diğer bir tespiti de, Kızılbaşların Ermeni köylerinde

⁸¹ Fıçlalı, **Mezhepler**, s. 118, 234

⁸² Fıçlalı, **Türkiye'de Alevilik, Bektaşilik**, İstanbul, 1994 s. 8, 9

⁸³ F.W. Hasluck, **Christianity and Islam Under the Sultans**, C. I, New York 1973, s. 139.

⁸⁴ BA. Mühimme 7/679 15 Safer 976 ; 71/ 118 12 Safer 1002

güçlü olduğudur.⁸⁵ Yukarıda da görüldüğü gibi mühimme defterlerine geçecek kadar İran'ın dini etkisi olmuştur. Bu olaylar 1500'lü yıllarda kaynaklarda geçmektedir. Trabzon'da Şehzade olan Yavuz'un tahta geçmesiyle bu akımlardan haberdar olması üzerine, İran'a düzenlemiş olduğu sefer esnasında Sivas'da konaklamak suretiyle Sivas ve çevresindeki Şii kaynaklı akımları yok etmek istemiştir.⁸⁶

Alevi nüfusun yöredeki varlığını XX. yüzyılda da devam ettirdiğini görmekteyiz. Dini yapıda ve inanç yaşantılarında olduğu gibi mezhep yaşantılarında da önemli farklılıklar olmasına rağmen, Sivas ve ilçelerinde Alevi-Sünni köyleri bazı yerlerde yan yanadır. Bazı yerlerde de topluluk halinde iç içe yaşamaktadırlar. Ancak zaman zaman siyasal görüş farklılıklarından dolayı gerginlikler meydana gelmiştir. Her iki toplumun Türk olduğunu düşünürsek aynı kültürü paylaşan, aynı soydan gelen ve bir ağacın dalları gibi olan bu insanlar zaman içerisinde bir birlerine düşman edilmişlerdir. Orhan Türkdoğan'ın naklettiği şu ibret verici konuşma bunu açıklamaya yetecektir. " Biz Aleviler özbe-öz Türküz. Çünkü, aşiretimiz ve boyumuz belli. Nitekim, ben Canbek aşiretindenim. Bizim aşiretimizin bir boyu da Sivas (İlmaç), Elazığ (Baskil) den gelir. Bir kısmımız da Sün'ün mezrası olan Beyler uşağına mensup bulunuyoruz".⁸⁷ Bugün Anadolu'da özellikle de Sivas, Tokat ve Divriği Alevileri arasında Sarı Saltuk kültü oldukça yaygındır. Bunun nedeni ise bu Alevilerin aynı ocağa mensup olup Sarı Saltuğun soyundan geldiklerini iddia etmeleridir.⁸⁸

b) Bahâilik

Bahâilik, Mirza Muhammed Ali Şirâzî (1819-1850) tarafından kurulmuştur. Kazım Reşti isimli şeyhin liderliğini yaptığı bir Şii tarikatine mensup olup bu felsefeden etkilenmiştir. Nitekim Mirza Muhammed Ali de H. 1260 (M. 1844)'de

⁸⁵ Hasluck, a.g.e., C. I, s. 141-142

⁸⁶ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't - Tevarih*, (Haz. İsmet Parmasızoğlu), C. IV, Ankara, 1992, s. 181-183; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 253-254; Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara, 1992, s. 34-38

⁸⁷ Orhan Türkdoğan, *Alevi Bektaşî Kimliği*, İstanbul, 1995, s. 273

⁸⁸ Ocak, *Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı*, İstanbul, 1996, s. 189

kendisinin "Bab" (kapı) olduğunu iddia etmiştir. Bu aynı zamanda onun beklenen Mehdi olduğu anlamına geldiğini göstermiştir. Mirza Ali daha da ileri giderek peygamber olduğunu ortaya atmıştır. Kendisinin yazdığı El-Beyan isimli kitabın Allah kelamı ve Kuran'a eş değerinde bir kitap olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁹

Mirza Ali'nin bu iddiaları XIX. yüzyılda İran'da Şahlığın zulmü altında bulunan halk tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Mirza Ali'ye İngilizlerde destek vererek yayılması için kaynak temin etmişlerdir. 1850 de Mirza Ali yakalanıp kurşuna dizildi ve taraftarları da Bağdat'a sürgün edildi. Mirza Ali'nin ölümünden sonra yerine Bahâ lakaplı Mirza Hüseyin Ali geçmiştir. Mirza Hüseyin Ali, kendisine Bahâullah adını takarak Allah'ın ortaya çıkardığı kimse olarak şöhret olmaya başlamıştır. Bahauallah, inançlarını Kitabul- Akdes ve Kitabul- İkan isimli iki kitapta toplamıştır. Bahai inancına göre Tanrı, zaman zaman Peygamber göndermekte ve onunla zamanın ve toplumun düzenini sağlamaktadır.⁹⁰

Bağdat'ta rahat durmayan Bahai'ler 1864 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından İstanbul'a getirilmişler ve buradan da Edirne'ye sürülmüşlerdir. Bahauallah 29 Mayıs 1892 tarihinde Akka'da ölmüş, yerine büyük oğlu Abdulbaha lakaplı Abbas geçmiştir. Bahailer 1908 yılından sonra Bahailerin serbest kalmasıyla kısa sürede Mısır, Avrupa ve Amerika' da yayılmışlardır. 1963 yılı istatistiklerine göre dünyada 259 devlette varlıklarını gösteren Bahailer'in⁹¹, Türkiye'de de var oldukları bilinmektedir.

Sivas'ta yaptığımız araştırma ve incelemelerde Bahai'lerin varlıklarından bahsedilmektedir. Edindiğimiz bilgiye göre Sivas ve İlçelerinde 300 kadar Bahai'nin var olduğunu tespit ettik. Bunlar, nüfus kayıtlarına Bahai dinine mensup şeklinde yazdırmak istemişlerdir. Hatta bazıları nüfus kayıtlarına; din hanesine Bahai yazdırmalarına rağmen daha sonra " Yargıtay 6. hukuk dairesi 7.5.1994 yılı esas 2007 karar 2234 sayılı kararıyla Bahai'liğin din olmadığı" şeklinde bir çıkması üzerine tekrar kayıtlarını yenilemek zorunda kalmışlardır.

⁸⁹ Fiğlalı, **Bâbilik ve Bahâilik**, Ankara 1994, 15 vd.,; Fiğlalı, **Mezhepler** s. 210; Tank Mümtaz Sözenkil, **Tarih Boyunca Alevilik**, İstanbul, 1991, s. 37

⁹⁰ Neyir Özşuca, **Bahâi Dini**, Ankara, 1989, s. 5; Fiğlalı, **a.g.e.**, s. 213-214

⁹¹ Fiğlalı, **Mezhepler.**, s. 214-215; Sözenkil, **a.g.e.**, s. 37

Sivas'ta Őu anda nűfusa kayıtlı 8 tane Bahai dinine mensup insanın varlıđından bahsetmektedirler. Sivas'a bađlı atalkaya kűyűnde 4 hane Bahai'nin olduđu ifade edilmektedir. Cumhuriyet Ŭniversitesi Tıp Fakűltesinde Cildiyesi olarak gűrev yapan Doç. Dr. Mehmet Marufi Bahai'liđin danıŐmanı olarak faaliyet gűstermektedir. Bu insanın yazmıŐ olduđu Bahai Okyanusundan Damlalar isimli kitabında bunu açıkça gűrmek műmkűndűr. Sivas'ta yaptıđı çalıŐmalarla bir çok Alevi mezhebine mensup insanın Bahai olmasına sebep olmuŐtur. Bunların açık űrneđini UlaŐ ilçesinde gűrmekteyiz. UlaŐ'ta yaŐayan Ali Dűrtyol isimli Alevi dedesi Bahai olmuŐtur. KonuŐtuđumuz bu insan Aleviliđi yaŐayamadıđını, Sűnniliđin de zor olduđunu, Bahai'liđin de insanları 70 yaŐından sonra emekli ettiđinden dolayı Bahai'liđi seçtiđini ifade etmektedir.⁹²

B- XVI. YŬZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI

Osmanlı Devleti idaresindeki diđer illerde olduđu gibi, Sivas'da da XX. asra kadar olan nűfus seyrini, deđiŐik kaynaklardan takip etmek műmkűndűr. İli gezen seyyahların verdiđi bilgilerden, űzel olarak yapılan araŐtırmalardan, Őeriye sicillerinden, cizye defterlerinden, salnamelerden Őehrin nűfusunu tespit etmek műmkűn olacaktır. Ancak bu kaynaklarda verilen nűfus sayılarına gűvenerek kesin bir sonuca ulaŐmak műmkűn deđildir. Bunun nedenleri ise, verilen rakamların tahmini olarak sűylenmesi, yapılan nűfus sayımlarında sadece erkeklerin sayılması, kadınların sayılmaması ve XVI. yűzyıldan baŐlayan nűfus kaybının devam etmesidir.

Sivas'ın tarih boyunca sűrekli gű ve savaŐ içinde bulunmasından dolayı sađlıklı bir nűfus sayımı yapılmamıŐtır. Hatta dűnem dűnem Őehirde isyanların çıkması, toplu katliamların olması, halkın Őehir dıŐında (dađlarda) yaŐamaları, nűfus seyrini oldukça karmaŐık bir hale getirmiŐtir. Elimizde bulunan kaynak ve belgelerin bize verdiđi bilgi ve ipuçlarından hareket ederek, tespit edebildiđimiz en eski tarihten gűnűműze kadar olan nűfus istatistiklerini vermeye çalıŐacađız. Bu arada vereceđimiz kaynakların ilmi deđerlerinde tereddűtler olabilir. Biz

⁹² Ali Dűrtyol, 1923 Dođumlu UlaŐ İlçesi Merkezde YaŐamaktadır.

sadece bir bilgi olması bakımından yararlı olacağını düşünerek, bu kaynaklardaki bilgileri de vermeyi uygun gördük.

Yaptığımız incelemelere göre ilin nüfusu ile ilgili olarak verilen bilgilerin en eski tarihi XV. yüzyılın ortalarıdır. Genel olarak " Rum Eyaleti"nde XVI. asırda nüfus verilirken avarız hanesi olarak verilmiştir. Bu dönemde 100.073 Müslüman haneye karşılık, 54.718 Gayrimüslim, 38.489 Mücerredân-ı Mezkurun, 8.983 Mücerredân hane tespit edilmiştir.⁹³ Sivas İli'nin bu zaman içerisinde çok geniş bir alanı kapsamı ve ticaret merkezi oluşu nüfusu artırmaktadır. Bu yüzyılda nüfusun üçte birinden fazlası gayrimüslim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemdeki nüfus yapısını, Saim Savaş, mufassal ve şeriye sicillerinden aktarmaktadır.⁹⁴ Bu tarihlerdeki nüfus sayılarını beşle (hane x 5) çarparak nüfus sayısını bulmaya çalıştık.

Yıl	Hane	X	Müslim	Hane	X	Zımmi	Toplam	M%	Z%
859/ 1454-1455	216	5	1.080	351	5	1.755	2.835	38	62
926/ 1519-1520	333	5	1.665	994	5	4.970	6.635	25	75
935/ 1528-1529	218	5	1.090	750	5	3.750	4.840	23	77
961/ 1553-1554	1149	5	5.745	1230	5	6.150	11.895	48	52
982/ 1574-1575	1291	5	6.455	2.085	5	10.425	16.880	38	62
1244/ 1828-1829	2027	5	10.135	*	5	*	*	*	*
1247/ 1831	1.721	5	10.135	1.780	5	8.900	17.505	49	51

Ömer Lütfi Barkan'ın verdiği nüfus istatistiği, bu dönemdeki Sivas merkezinin nüfusunu ortaya koymaktadır. Barkan, 1451 yılından 1580'e kadar olan nüfus hane sayısı olarak vermiştir. 1451-1480 arasında 566 hane, 1481-1520 yıllarında 886 hane, 1521-1580 arasında 1.011, 1571-1580 yılları arasında da 3.063 olarak vermiştir.⁹⁵ Bu hane sayılarını beşle çarpığımızda tablodaki sonuç ortaya çıkacaktır.

Sivas	1451-80	1481-1520	1531-70	1571-80
Hane x 5	2.830	4.430	5.055	15.315

⁹³ Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, S. VI, 1865, s. 56; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuku*, Tahlilleri 6. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri, Fey Vakfı, İstanbul, 1993, s. 195

⁹⁴ Savaş, a.g.e., s. 24

⁹⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi" Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, C. X' dan Ayrı Basım, İstanbul, 1953, s. 22

Osman Turan, XVI. asır tahrir defterlerinde Sivas şehrinin nüfusunu 30.000 olarak tespit ettiğini söylemektedir.⁹⁶ Halbuki bu dönemde Sivas'ta 3.533 haneden 1.184'ünün Hristiyan olduğunu düşünürsek Müslüman nüfus fazla olarak görülmektedir. XV. ve XVI. asırlarda Saim Savaş, gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfustan fazla olduğunu ifade etmektedir. Yalnız verilen bu rakamlar kasıtlı verilmiş olabilir. Ancak bu dönemdeki eserleri incelediğimizde rakamlarda fazla bir değişiklik görülmemektedir. Sivas'ta XVI. asrın sonlarına doğru Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa yetiştiğini, XVII. ve XVIII. asırlarda dengelediğini, XIX. ve XX. asırda da nüfusun tamamen Müslümanlar'ın lehine gelişme gösterdiğini görmekteyiz. Bu konuya açıklık getirmesi bakımından Sivas'daki mahallerin nüfuslarını vermek yerinde olacaktır. Böylece 1454 yılından 1831 yılına kadar Sivas da nüfus seyrini de aydınlatmayı uygun bulduk. Bu zaman içerisinde de ne kadar müslim ve gayrimüslim yaşadığını da belirtmiş olduk. İsimlerini vermiş olduğumuz mahallerden bazılarının isimleri günümüze kadar gelmiştir. Sivas mahallelerinin teşekkülünde aldıkları isimler, mahallede yaşayan dini grubun adına göre isimlendirildiği dikkat çekmektedir. Bu isimler verilirken gerek Müslümanlar gerek gayrimüslimler olsun, her ikisi de mahalle adlarını dini motifle bezemeye çalışmışlardır. Özellikle Sivas'da şehrin oluşumunda dini müesseseler önemli bir rol oynamışlardır.⁹⁷ XV. asırda teşekkül eden yeni mahalleler dinî müesseseler etrafında toplanmışlardır. Çevre köylerden gelip Sivas'a yerleşen köylüler, kendi isimleriyle mahalleler teşekkül ettirmeye başlamışlar ve Höyüklüoğlu, Köydinlioğlu, Dökseli, Divrikli, Kızılca Köylü ve Gergerli isimleriyle anılmışlardır. XVI. yüzyıla gelindiğinde, Sivas'ta gayrimüslim nüfusun yaşadığı mahallelerde, Müslümanlar mescit yapmaya başlamışlardır. "Şahkulu Mescidi Palas ve Cemaat-Mescid-i Bâzar" mescitleri bu nevi mescitlere örnektir. Aşağıda vermiş olduğumuz tablo⁹⁸ Sivas merkezdeki Müslim ve gayrimüslim nüfusun seyrini açık bir şekilde göstermektedir.

⁹⁶ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s. 128

⁹⁷ Savaş, **a.g.e.**, s. 24-25

⁹⁸ Savaş, **a.g.e.**, s. 33-35

Mahallenin Adı	1454-1455		1519-1520		1553-1554		1574		1831	
	Müslü	Zımmi	Müslim	Zımmi	Müslü	Zımmi	Müslim	Zımmi	Müslü	Zımmi
Ulubeğ Mah.	135	---	130	---	125	---	45	---	---	---
Hoca İmam	175	---	180	---	270	---	300	---	60	290
Hacı Emir Mah	45	---	---	---	---	---	---	---	120	50
Paşabeğ Mah.	160	---	150	---	140	---	120	---	150	---
Camii Mah.	125	---	60	---	240	---	195	---	125	140
Tokmak Mah	60	---	85	---	205	---	120	---	135	100
Hoca Hüseyin	70	---	---	100	---	190	---	135	---	95
Palaslu Mah.	165	---	95	---	245	---	180	---	---	---
Medrese Mah.	50	---	90	---	75	---	165	---	285	---
Şeyh Çoban	95	---	210	---	400	---	180	---	150	---
Palas Mah.	---	335	---	975	---	1.165	---	2.060	---	---
Meksat Keşiş	---	215	---	---	---	---	---	---	---	---
Dülger(Zilkar)	---	100	---	810	---	920	---	1.130	---	100
Bazar Mah	---	185	---	785	---	1.075	---	1.595	10	890
Cemaat-i	---	595	---	---	---	---	---	---	---	---
Keşiş Mahtar	---	130	---	---	---	---	---	---	---	---
Nurmuş Keşiş	---	195	---	---	---	---	---	---	---	---
Billur	---	---	170	---	400	---	450	---	295	---
Himmetsofu	---	---	145	---	205	---	130	---	145	---
Mescid-i	---	---	160	---	430	---	245	---	170	---
Emiraliıacı	---	---	130	---	240	---	100	---	350	---
Karagedük	---	---	55	---	570	---	160	---	---	---
Yenice Mescid	---	---	25	---	---	---	---	---	---	---
Civan	---	---	---	610	---	1.130	---	1.835	---	200
Kepek	---	---	---	590	---	730	---	1.045	---	---
Ka'fa Ardı	---	---	---	1.200	---	1.075	---	1.455	250	---
Mescid-i Şems	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Karagedük	---	---	---	---	145	---	255	---	---	---
Şahkulu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Mahalle-i Palas	---	---	---	---	85	---	40	---	---	---
Yahyabeg	---	---	---	---	325	---	355	---	215	10
Hamirkesen	---	---	---	---	195	---	165	120	160	---
AbdulvehapGa	---	---	---	---	60	---	95	---	---	---
MMMeh.	---	---	---	---	230	---	370	---	260	---
Hacı Zahid	---	---	---	---	155	---	925	---	170	80
M.Hocakarac	---	---	---	---	225	---	300	---	---	---
M.A.Suba	---	---	---	---	275	---	170	415	---	---
M.Musaderku	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
AbdulvehapGa	---	---	---	---	90	---	240	---	---	---
M.Veledbeg	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
P.Hamamı	---	---	---	---	35	---	90	---	95	---
C.M..Bazar	---	---	---	---	15	---	---	---	---	---
M.Ka'fa	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
K. Mezbure	---	---	---	---	25	---	---	---	---	---

Mahallenin Adı	1454-1455		1519-1520		1553-1554		1574		1831	
	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi
Abdulkerim	---	---	---	---	---	---	225	---	150	---
Mah.Cedid	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Zav.ŞeyhErzur	---	---	---	---	---	---	45	---	---	---
Kerim	---	---	---	---	---	---	120	---	---	---
Sirkeli Mescidi	---	---	---	---	---	---	120	---	---	---
AlibabaMescidi	---	---	---	---	---	---	45	280	---	---
Zaviye-Alibaba	---	---	---	---	---	---	---	---	140	---
AliBaba	---	---	---	---	---	---	---	---	215	15
Mes.Merdus	---	---	---	---	---	---	105	---	---	---
Baba Üryan	---	---	---	---	---	---	230	---	---	---
Üryan-ı	---	---	---	---	---	---	---	---	160	320
Üryan-ı Zimmi	---	---	---	---	---	---	---	---	240	595
Kösedere-i	---	---	---	---	---	---	---	---	240	10
Kösedere-i	---	---	---	---	---	---	---	---	135	485
Akdeğirmen	---	---	---	---	---	---	---	---	245	525
Osmanpaşa	---	---	---	---	---	---	---	---	85	75
Kilise	---	---	---	---	---	---	---	---	35	715
Kurtmescidi	---	---	---	---	---	---	---	---	15	10
Ağcabölge	---	---	---	---	---	---	---	---	155	400
Çavuşbaşı	---	---	---	---	---	---	---	---	290	---
Ece	---	---	---	---	---	---	---	---	540	645
Örtülüpınar	---	---	---	---	---	---	---	---	75	435
Baldızbazarı	---	---	---	---	---	---	---	---	30	480
Küçükbençiler	---	---	---	---	---	---	---	---	15	480
Ka'a-i Atik	---	---	---	---	---	---	---	---	100	---
Ka'a-i Cedid	---	---	---	---	---	---	---	---	20	---
Zav.Abdülvaha	---	---	---	---	---	---	---	---	25	---
Kılavuz	---	---	---	---	---	---	---	---	150	---
Hacı veli	---	---	---	---	---	---	---	---	135	---
Kabalı	---	---	---	---	---	---	---	---	165	395
HocaAliÇavuş	---	---	---	---	---	---	---	---	90	---
Gökçebostan	---	---	---	---	---	---	---	---	140	15
Bahtiyarbostan	---	---	---	---	---	---	---	---	125	35
Hamamardı	---	---	---	---	---	---	---	---	120	35
Küçükminare	---	---	---	---	---	---	---	---	435	115
Temürcilerardı	---	---	---	---	---	---	---	---	130	550
Kırcuk	---	---	---	---	---	---	---	---	45	100
Ferhatbostan	---	---	---	---	---	---	---	---	105	90
Keçibula Mah.	---	---	---	---	---	---	---	---	125	90
Hoca Hüsam	---	---	---	---	---	---	---	---	55	---
Toplam	1.080	1.755	1.665	4.970	5.745	6.150	6.455	104255	8.605	8.900
Genel Toplam	2.835		6.635		11.895		16.880		17.505	
Oranlar	% 38	% 62	% 25	% 75	% 48	% 52	% 38	% 62	% 49	% 51

Nüfus istatistikleri için yapılan çalışmalar, hakiki mânâsıyla nüfus sayılarını tam olarak vermemektedir. Bunun bir kaç nedeni varsa da en başta gelen sebebi, bir şehrin, bir kazanın veya köyün nüfus sayımları yapılırken, oldukça abartılı bir nüfus ortaya çıkarmak için, bir yerine beş yazmaya gayret göstermeleridir. Böylece, devletten alacakları pay ve para daha da artacak, köy ise kasaba, kasaba ise kaza, kaza ise vilayet olmaya kendilerini aday gösterebileceklerdir. Bir diğer hususta merkez ilçeye bağlı ilçe ve köylerin ayrılmasıdır.

Geçmiş dönemlere ait nüfus sayılarını belirtirken arazi ve tahrir defterlerinin mevcudiyetini gösterir tarihi kayıtlar oldukça önemlidir.⁹⁹ Tahrir defterlerinden, bir bölgenin nüfusunu tahmini olarak çıkartabiliriz. Diğer bazı durumlarda hane ve ocak sayıları verilmiş olsa bile, yine de kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Herhangi bir yerdeki nüfusu çıkarmak için o beldedeki taşınmaz malların sayılması da, o yörenin nüfusu hakkında bize bir bilgi verebilir. Bu sebeplerden Osmanlı Devleti nüfus sayımına oldukça büyük önem vermiştir.¹⁰⁰ Bu sayımlarını yapmalarının nedeni her halde olağanüstü bir hal karşısında, muayyen bir vergiyi toplayabilmek için yapılmış olsa gerek. Bu sayımların gayesi İslam nüfusunun miktarını askerlik bakımından, Hristiyan nüfusun sayımını da vergi (cizye) bakımından öğrenmeye yönelik olduğunu düşünüyoruz. Müslüman nüfusun fazla gösterilmesi kendi kendini aldatmak, Hristiyan nüfusu az göstermenin de alacağı verginin daha az olacağını, devleti zarara uğratacağından yapılan nüfus sayımını sıhhatli vermek devletin yararına olacaktır.¹⁰¹

II. Sultan Selim ilk nüfus sayımını yasa gereği olarak, 1566-1574 yılları arasında yaptırmıştır.¹⁰² II. Murad zamanında da nüfus sayımları yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.¹⁰³

⁹⁹ Barkan, a.g.e., 6 -7

¹⁰⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara, 1943, s. 6

¹⁰¹ Halime Doğru, "Osmanlı Devletinde Toprak Yazımında Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", *A.Ü.E.F.D.*, C. I, S. 2, (Eskişehir, 1989), s. 248

¹⁰² Nürî Paşa, a.g.e., C. I-II, s. 134 ; Karal, a.g.e., s. 7

¹⁰³ Karal, a.g.e., s. 7

Hristiyan nüfusla ilgili bilgileri kilise defterlerinden de öğrenebiliriz. Zira genellikle Hristiyan devletlerinde bilhassa Katolik olan Hristiyanlarda vaftiz, evlenme ve cenaze merasimi gibi nedenlerden dolayı, kilise defterlerine kayıt olmaları büyük bir önem taşımaktadır. Bu sebeple onların nüfusu hakkındaki bilgilerini bu kilise defterlerinden öğreniyoruz. Bu yüzden günümüzde Kilise kayıtları Avrupalılar için kaynak teşkil etmektedir.¹⁰⁴

Sivas şehri, bu dönemde bir yandan göç vermekte, bir yandan da göç almaktadır. Gerçi Sivas'ta XVI. yüzyıldan beri yaşanan göçerlik farklı nitelikler taşımaktadır. XI-XIII. yüzyıllarda ağırlıkla Horasan kökenli konar-göçer Türkmen dervişleri, Anadolu'da iki özel konumu temsil etmektedirler. Bunlar bir tarafıyla "Din Misyonerliği" diğer yanıyla da "Şairliklerini-Dervişliklerini" anlatmaya çalışmışlardır. Diğer yandan, XVI. yüzyıldan itibaren "içerdeki düşman" konumuna itilen Alevi Türkmenler, öldürülmüşler ya da sürülmüşler, kaçabilenler ise başka yerlere göç etmişlerdir. Bunun nedeni Alevi Türkmenler'in devlete baş kaldırmaları olsa gerektir. Bu baş kaldırmaların dışarıdan kaynaklandığı İran gibi ülkeler tarafından desteklendiği şeklindeki ifadelere, Mühimme defterlerinde rastlamak mümkündür. Bir örnek olması açısından Amasya kadısına yazılan yazı dikkate değerdir:

"Amasya Kadısına hüküm: Mukaddemen Sivas Beğlerbeğisi bazı Rafızileri ele geçirip İran ile alakası olanlar idam edilip andan mâadâ yirmi yedi nefer kimesnenin ahvâli tetkik olunması emr olunarak bunlardan beş neferi şüpheli ve diğerleri iyi hali olduklarına vilayet halkı şahâdet ettiklerini nâib bildirmekle bir def'a dahî tahkik olunup nâibin arzı doğru ise terk olunması ve o beş kimesnenin küreğe konulmak üzere merkeze gönderilmesi hakkında".¹⁰⁵

Bu yüzyıl içerisinde Sivas'ın nüfus seyrine baktığımızda Hristiyan nüfusun Müslüman nüfustan fazla olduğunu görmekteyiz. Aşağıda vereceğimiz tablo Sivas merkezin nüfusunu göstermektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Barkan., a.g.e., s. 6

¹⁰⁵ BA. Mühimme, 14/508 Gurre R. âhir 978

¹⁰⁶ Cem Behar, Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500 - 1927, C. II, Ankara, 1996, s. 6

1520- 1530 Yılları	Müslim	Hristiyan	Toplam
Sivas Merkezi	1.301	3.750	5.051
% Oranları	% 26	% 74	100

Sivas'ın nüfusu 1455 yılında yaklaşık 2800 hane olarak verilmektedir.¹⁰⁷ 1520 yılı öncesinde ise ilin nüfusu 3.396 olarak belirtilmektedir. Araştırmalara göre ilin 1520-1530 yılları arasında 1.011 hane (5.055 nüfus), 1.574-1.575 yılları arasında 15.000 veya 16.000 gibi bir nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁸ Ayrıca XVI. yüzyılın ikinci yarısında merkezin nüfus sayısı verilirken yaklaşık olarak 15.000 veya 16.000 olarak verildiğini görüyoruz.¹⁰⁹

Yusuf Halaçoğlu XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Sivas'ın nüfus sayısını 11.651 Müslüman, 13.663 gayrimüslim olarak belirtmektedir.¹¹⁰ Ayrıca Halaçoğlu Polonyalı Simeon'e dayanarak Sivas'ta XVII. yüzyılın başında Ermeni nüfusun 600 hane olduğunu ifade etmektedir.¹¹¹

C- XVII. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI

Sivas'ta XVI. yüzyılın ortalarından itibaren göçler nedeniyle toprakların işlenmediğini, arazi ölçümüne göre belirlenen vergilerin ödenmediğini görmekteyiz. XVII. yüzyılın ortalarına gelirken (1635) kent temsilcileri, IV. Murad' dan, ya İstanbul taraflarına göçenleri geri göndermesini, ya da kendilerine göç izni vermesini istemişlerdir.¹¹²

XVI.yüzyılın ortalarında Rumeli'de ele geçirilen toprakların "Türkleştirilmesi" amacıyla, Anadolu'dan buralara nüfus aktarılması söz konusu idi. Ancak XVII. yüzyılda bu hadise tamamen tersine dönmüş, gerek Rumeli içlerinden gerek İran-Suriye gibi yörelerden Anadolu'ya göçler başlamıştır. XVII. yüzyılda durum daha karmaşık bir hal almış, bu dönemde, ekonomik

¹⁰⁷ Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Ankara, 1995, s. 104

¹⁰⁸ Behar, a.g.e., C. II, s. 5, 7

¹⁰⁹ Behar, a.g.e., C. II, s. 7

¹¹⁰ Halaçoğlu, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Bazı Anadolu Şehirlerinde Demografik Yapı", Tarih Medeniyet Dergisi, 1996 Ocak, s. 220

¹¹¹ Halaçoğlu, a.g.m., s. 220.

¹¹² Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1991, s. 35.

krizler nedeniyle toprağını terk eden çift bozan reâyânın yerine Rumeli, İran ve Suriye gibi yörelerden insanların bu terk edilen yerlere gönderilmesi şeklinde bir iskân politikası izlenmiş ve bunun sonucu olarak, XVIII-XIX. yüzyıllarda yeniden belirlenecek olan taşra toplumu meydana getirilmiştir.¹¹³

Bu sebeple bu yüzyılda Sivas'ta yerli halk kaçarken, Doğu ve Güneydeki göçebe aşiretler açısından bu bölge tam bir konaklama merkezi olmuştur. Doğudan gelen göçler de insanlar genelde Kangal bölgesine yerleşmeye çalışmışlardır. Bunun nedeni burada bulunan otlakların ve yaylaların geniş olmasıdır. Kangal bölgesinde bulunan Yellice, Mancınık ve Alacahan yaylalarından hayvanlarını otlatmaları bakımından faydalı olacağını göz önünde bulundurarak buralara göç etmişlerdir. Göçerlerin yerleştiği bölgelerden biri de Divriği olmuştur. Buraya Antakya ve Halep Türkmenlerinin yerleşmiş olduklarını görüyoruz.

Sivas yöresine olan göçlerden bir başka grup "Ulu Yörük" adlı Kuzey göçleri şeklinde olmuştur.¹¹⁴ Ulu Yörük oymağı Sivas'la Kırşehir arasındaki geniş bir sahaya yayılmış bir oymaktır.¹¹⁵ Bunlar da İmranlı, Koyulhisar ve Hafik gibi yerlere yerleşerek kuzey ve kuzey-batıdaki yaylaları otlak olarak kullanmışlardır. Daha sonraları bu göçlerin yerli halkın ekinine ve mallarına gerek hayvanları, gerek insanlar tarafından büyük zararlar vermeleri nedeniyle yerli halk arasında büyük olaylara neden olmuştur.¹¹⁶ Bu olayların meydana getirdiği problemleri 1701 yılında Sivas Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya gönderilen fermanın anlamak mümkündür.¹¹⁷ Olaylar XVIII yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Böylece bu dönemlerde Sivas'ta, yol kesen, kervan soyan, insanları öldüren, köy köy dolaşarak halka zulüm ve tehditte bulunan terörist ve eşkiya gruplarının ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin bunlarla ilgili olarak 1702 Mart ayında Sivas Beylerbeyi ve Eyalet Kadıları'na gönderilen

¹¹³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, (1453-1559)*, C. II, İstanbul, 1995, s. 316; Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osm. İskan Siyaseti.*, s. 35

¹¹⁴ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osm. İskan Siyaseti.*, s. 25

¹¹⁵ Faruk Sümer, "Anadolu'daki Türk Oymakları Hakkında Araştırmalar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 60, (Haziran 1989), s. 43

¹¹⁶ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osm. İskan Siyaseti.*, s. 26

¹¹⁷ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osm. İskan Siyaseti.*, s. 38

emirle, adı geçen cemaat ve şahısların cezaları kesilerek cezalandırılmaları ve ev yapıp yerleşik hayata geçmeleri, ziraatla meşgul olmaları istenmiştir.¹¹⁸

Sivas'da XV. asırdan beri nüfus kaybı ve göç meselesi problemi bulunmaktadır. Sivas halkının IV. Murad' a "Nüfusumuz az, memleketimiz de harap olduğu halde, vergi taleplerinin arkası kesilmiyor. Memleketimizin halkının çoğu İstanbul ve dolaylarına gidip yerleşmiştir. Az sayıda kalmış olan bizler ise vergi taleplerine dayanamıyoruz. Ya onların kendi yerlerine dönmelerine, veya bizim de onların yanlarına gitmemize emir buyurun" diye şikayette bulunmuşlardır. Bu şikayet üzerine padişah, (1634-1635) damadı sadrazam Bayram Paşa' ya emir vermiş, "Hangi milletten olursa olsun, Anadolu'dan gelmiş olanlar üç ay içinde hazırlıklarını görsünler. Hepinizi sürgün ediyor, kendi yurtlarınıza geri gönderiyorum. Haberiniz olsun, zamanı geldiğinde hazırlıksız olduğunuzu bahane etmeyesiniz, aksi halde vebâli boynunuza olur." diye münâdiler (Tellallar-Çağırıcılar) vasıtasıyla şehrin her tarafında ilan ettirdi.¹¹⁹ XVI. yüzyılda başlayan dışarıya göç, Sivaslıların arzı neticesinde Padişahı önlem almaya sevk etmiştir.

Sonuç olarak XVI-XVII ve XVIII yüzyıllarda devam eden içtimaî buhranlar nedeniyle halkın yerlerini terk edip, kendilerini daha emin olarak gördükleri yerlere göç ettikleri görülmektedir. Nihayet bu göçlerin bir çok köy ve kasabanın yok olmasına ve harap olmasına neden olduğunu ifade etmek mümkündür.

D- XVIII. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI

Osmanlı Devleti'nde şehirlerin meydana gelmesi, bir kısım sosyal tesislerin oluşmasına bağlıydı. Bu şehirlerde tesis edilen imaretler, ihtiyaç sahibi her inançtan ve milletten insanların buralara akın etmesine yol açmıştır.

¹¹⁸ Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osm. İskan Siyaseti., s. 48-49

¹¹⁹ Naima Tarihi, C. III, s. 1368 -1369; Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osm. İskan Siyaseti., s. 35; Hrand D. Andreasyon, "Celalilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Ankara, 1988, s. 45 vd.

Bunların yanı sıra, insanların dini ihtiyaçlarını karşılayacak camii-mescit, tekke, türbe, zaviye, medrese (okul), han, hamam, hastahane, çarşı, fırın, boyahane, salhane, su yolları ve kanalizasyon gibi, bir şehrin teşekkülünde önemli rol oynayacak, sosyal tesislerin yapılmasıyla, kırsal kesimlerden kentlere göç daha da yoğunluk kazanmıştır. Ayrıca şehirlerle ova, dağ köylerinin arasındaki pazar değişimi, sosyal faaliyetler, rahat yaşama, geniş iş imkanları bulma, çocuklarına gelecek temin etme gibi olaylar da göçlerin olmasında etkili olmuştur. Ancak yine de XVII. yüzyıla gelinceye kadar, ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayanan, Osmanlı Devleti'nde köy nüfusunun büyük kentlerden daha fazla olduğunu görmekteyiz.¹²⁰ Bu döneme ve bundan önceki döneme ait nüfus istatistikleri bu durumu açık bir şekilde göstermektedir. Bu istatistiklere baktığımızda şehir nüfusunu kırsal kesimdeki nüfusa oranla daha az olduğu görülecektir.

Bu yüzyıllarda Sivas ve çevresinde yerleşik hayat düzeninin hemen hemen kaybolduğu söylenebilir. Oysa Sivas'ın geçmiş tarihine bakıldığında, büyük bir ticaret merkezi olduğu ve kalabalık bir nüfus yoğunluğu dikkati çekmektedir. Ancak Sivas, daha sonraki yıllarda bir çok istilalara uğramış ve adeta şehir ölü kent görünümünde kalmıştır. XVIII yüzyılda Sivas şehrinin büyük bir çöküşü ve bozgunu yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sonucu olarak da yöre halkının şehri terk ettiğini görüyoruz.

Bu göçlerin önüne geçmek için devlet çeşitli iskan politikaları izlemiş, çeşitli faaliyetlerle bu göçleri durdurmaya çalışmıştır. 1639 yılında Sadrazam Mustafa Paşa Sivas'a yakın olan Mehmet Paşa hanında iki han ve camii inşa ettirerek, buralara insan yerleştirip canlılık getirmeye çalışmıştır. Ayrıca Delikli-taş isimli yere han, çeşme ve diğer lüzumlu sosyal tesislerin inşasına teşebbüs etmiştir.¹²¹

Sivas'a bağlı Ulaş ile Kangal arasında bulunan Deliklitaş derbendine palanga, han, camii, çeşme ve diğer eksikleri tamamlayarak, 1764 de başlayıp

¹²⁰ Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osm. Dev. Teş., s. 103

¹²¹ Cengiz Orhunlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı, İstanbul, 1990, s. 28

1767 de bitmeden buraya konar-göçerlerden 50 kadar insan yerleştirilmiştir.¹²² Tamamen boş ve sahihsiz toprakları bulunan Alacahan ve Ulaş'a ise, 28 Temmuz 1723' de alınan bir kararla konar-göçer insanlar yerleştirilmiş ve bölgenin canlanması sağlanmıştır. 1730 Mayısında Alacahan'a Ayubasan, Çöğşürük, Selmanlı aşiretlerinden 100 kadar halk yerleştirilmiş, bir müddet sonra da 130 kişi daha getirilmiş ve iskan ettirilmiştir.¹²³

E- XIX. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasal düzeni tüm konuları itibariyle final özelliğini gösteren bir dönemdir. Osmanlı Devleti, jeopolitik özelliği sebebiyle Sivas'ı 400 yıl kadar askeri bir üs olarak kullanmıştır. Burada bir düzen ve yerleşik bir hayat düzenlemek arzusunda olan devlet yöneticileri, Sivas'ı kaybetme korkusuyla hata üstüne hata yapmışlardır. Sivas'ın dinî ve mezhebî görünümlü başkaldırı hareketlerinin hız kazanması, devleti, buradaki olayları bastırmak için çeşitli emniyet tedbirlerine başvurmak mecburiyetinde bırakmıştır. Ülke genelinde asayişsizlik o dereceye varmıştır ki, II. Mahmut tahta geçtikten sonra yayınladığı fermanlarda vali ve diğer yöneticilerin yasa dışı yöntem ve yollarla halktan zorla para almamalarını istemesine rağmen, bir türlü bunun önüne geçememiştir.¹²⁴ Sivas gibi çıban başı merkezlerde askeri üs oluşturulup askeri denetimlerin sıklaştırılması, ordunun dışarı ile değil içteki asayiş sağlama gayretleri sebebiyledir, ancak bu yeni yapılanma şehirde tedirginlik yaratmıştır. XIX. yüzyıl ortalarında Nizam-ı Cedid adıyla kurulan ordu bile bir çözüm getirememiştir. 1802 yılında özel kışlaların teşekkül ettirilmesi, aynı yıl içerisinde İstanbul'dan 200 kadar askerin ilave edilmesi bile asayiş sağlayamamıştır. Daha sonra şehir merkezindeki Taşhan kışla olarak düzenlemiş ve özel askeri eğitime başlanmıştır. Daha sonra Kabakçı Mustafa isyanı (1807) ile Nizam-ı Cedid ordusu da kaldırılmış ve taşrada tüm mal

¹²² Orhonlu, a.g.e., s. 114

¹²³ Orhonlu, a.g.e., s. 110

¹²⁴ Çadircı, a.g.e., s. 19

varlıkları ya İstanbul'a gönderilmiş ya da satılmıştır. Satılan bu malların arasında Binbaşı ve Kolağası malları bile bulunmaktaydı.¹²⁵

Kaynaklarına ulaşabildiğimiz ilk nüfus sayımı bu dönemde yapılmıştır. II. Mahmud dönemine ait 1827 ve 1831 tarihlerinde yapılan iki ayrı nüfus sayımı hakkında belgeler bulunmaktadır. Bu nüfus sayımları askeri ve malî ihtiyaçları tespit etmek gayesiyle yapılmıştır. Yapılan bu nüfus sayımlarında haneler tespit edilmiştir. Bu yüzden Sivas'ta 1827 de tespit edilen hane sayısı 3.634¹²⁶ olup, bu hane sayısının (18.170 nüfus) a tekabül ettiğini görmekteyiz. 1831 yılında yapılan sayımda¹²⁷ ise 3.847 hane olup (19.235 nüfus)'a ulaşmış olduğunu görüyoruz. Bu sayımlarda verilen rakamlara askeri gruplar, dul kadınlar ve kiracı zimmiler dahil değildir.¹²⁸ Görüldüğü üzere 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımında sadece erkek nüfus sayılmıştır. Bu dönemde Sivas ve ilçelerinde Müslüman nüfus 130.383 erkek olarak tespit edilmesine rağmen, bunlara kadınları ve gayrimüslim nüfusu da eklediğimizde 300.000' in üstünde olduğu tahmin edilmektedir.

Sivas ve yöresinde Tanzimat arifesinde de göçlerin yoğunlaşarak devam ettiğini görmekteyiz. Bunun nedeni o dönemde halka yapılan zulümler, yüklü vergiler ve askere alma bahanesiyle yapılan baskılar olsa gerektir. Bu durumu en güzel bir biçimde Takvim-i Vekayi de çıkan şu haber açıklamaktadır.

"Sivas Eyaletinde bulunan Asakir-i Redif Miralayı Hüseyin Bey, Kol Ağası Halil Ağa, Tabur Katibi Mehmed Efendi eski Amasya Mütessellimi Şakir Bey ile eşraftan Yegenzâde İbrahim Bey ve Öz nahiyesi Âyanı Osman adlı kimseler işbirliği yaparak asker yazımı bahanesiyle halka yapmadıkları zulüm kalmamış, şikâyetler sonunda bunlar İstanbul'a çağrılarak yeni kurallara göre "Divân-ı Harb" de yargılanmışlardır. Her biri halktan aldığı "akçe" miktarını ikrar etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan Hüseyin Bey ile Halil Ağa ve Mehmet Efendi "askeriden" bulduklarından zimmelerinde tebeyyün iden akçeler istirdat ile ceza "Kanunname-i Hümayun"a göre askerlikten tard edilerek gereken cezaları

¹²⁵ Çadırcı, a.g.e., s. 58, (122 nolu dipnot)

¹²⁶ Ömer Demirel, II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim- Tüketim İlişkileri, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989, s. 41

¹²⁷ Karal, a.g.e., s. 152, 210

¹²⁸ Demirel, a.g.e., s. 41

verilmiştir. Şakir Bey, Yegenzâde İbrahim ile Osman Beyler ise sivil olduklarından Dar-ı Şura-yi Bâb-ı Aliye havale edilmişlerdir. Bunlar kimlerden ne kadar para aldıklarını itiraf etmişler, aldıklarını Sivas Müşiri marifetiyle geri iade etmeleri kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Şakir Bey'in kapıcıbaşılık rütbesi geri alınmış, rüşvet olarak verdiği şeyleri geri alınması uygun görülmüş, bir daha kendisine görev verilmemesi kararlaştırılmıştı. İbrahim Beyle âyân Osman'ın da bir daha vilayet işlerine karışmamaları uygun görülmüştü. Eğer bir daha memleket işlerine karışırlarsa en şiddetli şekilde cezalandırılacakları kayda geçirilmişti".¹²⁹

1842-1843 yıllarında Sivas'da bulunan gayrimüslim nüfusu, 1258-1259 yılı cizye defterlerinden öğrenmek mümkündür.¹³⁰ Bu dönemde Sivas, Divriği ve Gürün ilçelerinde bulunan gayrimüslim nüfus sayısını alınan cizyeler vermektedir, ancak Yıldızeli ve Hafik ilçelerinde cizye mükellefleri görülmemektedir. Bunun nedeni ya Müslüman nüfusta olduğu gibi cizye tevziinde yeniden bir tanzime gidilmiş veya başka bir defter de yazılmış, üçüncü bir ihtimal olarak da buradaki gayrimüslim nüfus başka bölgelere göç etmiş olabilir. Fakat 1259 cizye defterinde Hafik ve Yıldızeli ilçelerinin cizyeleri verilmektedir. Bu durumda üçüncü sebepte gösterildiği gibi göç etmeleri mümkün değildir.

Burada cizye alınan gayrimüslim hanesi toplam 6.929 olarak verilmektedir. Biz bu hane sayısını beşle çarptığımızda yörede 34.645 gayrimüslim nüfusun yaşadığını tahmin edebiliriz. Bu cizye defterinden anlaşıldığına göre o dönemde gayrimüslim nüfusun gelir seviyesi bir hayli yüksek görünmektedir.

¹²⁹ Çadırcı, a.e.g., s. 22 (24 nolu dipnot)

¹³⁰ BOA Maliye Nezareti Cizye Defteri, Def. No. 76, 1258 , s. 2-3

1258 yılı cizye defterinde Sivas ve ilçelerindeki gayrimüslim nüfus aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Adı	Alâ	Evsat	Edna	Toplam
Nefs-i Sivas	216	2.320	133	2.669
Kaza-i Sivas ili	80	724	71	875
Kaza-i Yıldızeli	—	—	—	—
Kaza-i Hafik	—	—	—	—
Kaza-i Divriği	96	1501	346	1943
Kaza-i Gürün	9	1140	293	1442
Toplam	401	5685	843	6929

1259 (1843) yılı cizye defterinde Sivas, Yıldızeli, Hafik ve Divriği ilçelerinde cizye vermekle mükellef olan gayrimüslim nüfus aşağıdaki tabloda verilmiştir.¹³¹

Adı	Alâ	Evsat	Edna	Toplam
Nefs-i Sivas	216	2.320	133	2.669
Kaza-i Sivas	80	724	71	875
Kaza-i Yıldızeli	43	725	42	810
Kaza-i Hafik	150	1502	61	1713
Kaza-i Divriği	96	1501	346	1943
Kaza-i Gürün	9	380	156	545
Toplam	594	7.152	809	8.555

Tablodan da anlaşılacağı üzere Sivas ve ilçelerinde yaşayan gayrimüslim nüfusun 8.555 hane olduğu görülmektedir. Ancak arada çok yakın bir zaman olmasına rağmen bazı yerlerin nüfusları aynen kalırken Gürün'ün nüfusu bir hayli düştüğünü görmekteyiz. Bunun sebebi yukarıda bahsettiğimiz nedenler olsa gerek. Bu tablodaki toplam hane 8.555 olarak belirtildiği için nüfus sayısında 42.775 gayrimüslimin bulunduğunu tahmin edebiliriz, ancak diğer ilçelerin nüfusları verilmediği için kesin olarak şu kadar gayrimüslim var demek mümkün değildir.

¹³¹ BOA Maliye Nezareti Cizye Defteri, Def. No. 223, 1259 bitiş 1261, s. 2-3

1259'da düzenlenen 3903 özel sayılı cizye defterine göre Sivas ve ilçelerinde cizye alınan gayrimüslim nüfus aşağıdaki tabloda verilmektedir.¹³²

Adı	Alâ	Evsat	Edna	Toplam
Sivas Kazası	107	2.561	394	3.062
Sivas İli Kazası	54	1025	90	1169
Hafik Kazası	125	2092	101	2318
Yıldızeli Kazası	39	594	68	701
Gürün Kazası	86	1050	920	2056
Kangal Kazası	1	180	29	210
Divriği Kazası	89	1923	239	2251
Tonus(Şarkışla)	19	444	83	546
İmranlı Kazası	41	460	77	578
Deliklitaş Derbent	4	69	17	90
Toplam	565	10398	2018	12981

Bu tabloya göre toplam olarak Sivas ve ilçelerinde 12.981 hane cizye alınan gayrimüslim insan bulunmaktadır. Bunu nüfus sayısına çevirdiğimizde toplam olarak 64.905 gayrimüslim nüfusun olduğunu söylemek mümkündür. Nüfus artışı özellikle Evsat nüfusta fazlalık arz etmektedir; bu sebeple gayrimüslim nüfusta bir artış görülmektedir. Alâ nüfusta fazla bir değişiklik görülmez iken Edna nüfusta ise fazlalık tespit edilmiştir.

1842 yılında Sivas'a gelen William Francis, şehrin nüfusundan bahsederken 4.000 Hristiyan, 12.000 Müslüman olmak üzere toplam 16.000 hanenin yaşadığını belirtmektedir.¹³³ Burada Willam Francis gayrimüslim nüfusu 4.000 hane olarak belirtmiştir; halbuki bu dönemdeki cizye defterine baktığımızda gayrimüslim nüfusun 2.107 hane olduğu görülmektedir. Bu yüzden W. Francis'in, gayrimüslim nüfusu fazla göstermek gayreti içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Divriği nüfusundan bahseden W. Francis, ilçede 2.000 hane Hristiyan, 8.000 hane Müslüman ve toplam 10.000 hane insanın yaşadığı büyük bir yerleşim merkezi olduğunu belirtmektedir.¹³⁴

1847 yılında idari taksimat yeniden düzenlenmiş, Sivas'a bağlı yedi sancak (Sivas, Amasya, Bozok, Çorum, Canik, Divriği, Arapkir)¹³⁵ sayısı yeni bir

¹³² BOA. Cizye Muhasebesi Kalemî , G. Sayı, 3903, Özel Sayı, 104, s. 2

¹³³ William Francis Ainsworth, *Travels And Researches in Asia Minor, Mesopotamia, C. II*, London, 1842, s. 7

¹³⁴ Francis, a.g.e., s. 11

¹³⁵ Baykara, a.g.e., s. 115

düzenleme ile Sivas, Amasya, Divriği olarak üçe indirilmiştir. Bunlara yeni ili ilave edenler de bulunmaktadır.¹³⁶

1869 (1286)¹³⁷ yılında, yıllık çıkarma çalışmaları kararlaştırılmış ve Sivas'ta ilk "Vilayet Salnamesi" 1870 de düzenlenmiştir. Bu salnameye göre il ve ilçeler de toplam 105.876 erkek nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken husus verilen nüfusun, 1831 nüfus sayımında 130.000'nin üstündeki erkek nüfusun çok gerisinde kalmış olmasıdır. Buna göre il genelinde belli bir nüfus kaybının olduğu görülmektedir. Kanaatimizce bu nüfus kaybı idari taksimatlardan kaynaklanmaktadır.

1287 (1870) vilayet salnamesinde verilen nüfus oranları şu şekildedir.¹³⁸

Adı	Müslim	G.Müslü	Hane	Toplam
Sivas	8.074	4.943	5.085	13.017
Hafik	5.103	3.510	2.083	8.613
Yıldızeli	5.935	1.574	2265	7.509
Kangal	712	271	203	983
Deliktaş	399	152	143	551
Alacahan	464	—	184	464
Zora (zivra-zuvra)	1.681	—	470	1.681
Muhacirler	1.603	—	156	1.603
Divriği	12.625	3.454	4.698	16.079
Koçgiri(Zara)	16.732	1.780	3.200	18.512
Gürün	5.409	2.332	2.285	7.741
Tonus(Şarkışla)	10.059	1.713	3.198	11.772
Suşehri	2.238	953	1.135	3191
Koyulhisar	3.365	212	881	3.577
Toplam	74.399	20.894	25.986	95.293
% Oranları	% 78	% 22		100

Yukarıdaki tabloda geçen nüfus oranlarına göre % 78 Müslim, % 22 gayrimüslim nüfusun bulunduğu görülmektedir. Burada Müslüman nüfusun çoğunlukta olması yanında bu nüfus oranlarının hiçbir etnik yapı verilmeden Müslim ve gayrimüslim olarak verilmiş olduğunu belirtmeliyiz. Bu dönemde Koyulhisar ve Suşehri, Karahisar-ı Şarki Sancağına bağlı birer ilçedir. Bu ilçelerin nüfuslarını, Sivas'ın nüfusu içinde zikretmeyi konu bütünlüğü bakımından uygun bulduk.

¹³⁶ Karal, a.g.e., s. 12

¹³⁷ Faik Reşit Unat, Hicri Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu, Ankara , 1994

¹³⁸ Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1287, s. 50, 51, 54, 55, 57, 60, 79, 80

Bu iki ilçenin nüfusunu Sivas'ın nüfusundan çıkaracak olursak, ilin nüfusunun 88.525 olduğu ortaya çıkmaktadır . Tabloda adı geçen Alacahan ve Zora nahiyelerinde gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır. Günümüzde de bu nahiyeler aynı statülerini sürdürmektedirler. Muhacirler, bazen il ve ilçe nüfusu içerisinde verilmiş, bazen de İl ve ilçe nüfuslarına dahil edilmemişlerdir. Biz de bu nüfusları aynı şekilde vermeyi uygun bulduk.

1288 (1871) yılı Vilayet Salnamesi'ne göre İl ve ilçelerin nüfusları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.¹³⁹

Adı	Müslim	G.Müslim	Hane	Toplam
Sivas	9.062	6.853	6.296	15.915
Hafik	5.103	3.510	2.083	8.613
Körmeşli*	483	—	657	483
Yıldızeli	8.942	1.630	740	10.572
Kangal	712	271	207	929
Aşudu*	1.158	—	260	1.158
Deliklitaş*	399	152	126	551
Alacahan*	464	—	184	464
İpsile*	2.600	—	808	2.600
Zora*	1.681	—	270	1.681
Koçgiri(Zara)	14.733	1.780	3.460	16.513
Gürün	3.339	2.901	1.695	6.240
Divriği	10.489	3.997	5.201	14.495
Muhacirler*	1.603	—	156	1.603
Toplam	60.768	21.103	20.448	81.817
% Oranı	% 74	% 26		100

1288 Vilayet salnamesindeki nüfus sayıları 1287'de verilen nüfus sayılarına yakındır. Bunun nedeni arada bir yıl gibi kısa bir zaman olmasından olsa gerek. Yukarıda verdiğimiz tabloda Müslüman nüfusun % 74, gayrimüslimin nüfusun da % 26 gibi bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu oranlarda da görüldüğü üzere, Müslüman nüfus çoğunluktadır. Bu dönemde Koyulhisar ve Suşehri kazaları, Karahisar-ı Şarki Sancağına bağlı birer ilçe olup, günümüzde ise Sivas'a bağlı kaza durumundadırlar. Bu kazaların nüfuslarını da Sivas İçinde vermeyi uygun bulduk. Koyulhisar kazası, 5.817 Müslim, 223 gayrimüslim nüfus olarak verilmiştir. Suşehri kazasında ise, 13.517 Müslim nüfusa karşılık, 3.105 gayrimüslim nüfus bulunduğu belirtilmektedir.

¹³⁹ Sivas Vilayet-i, Salnamesi, 1288, s. 51,54, 55, 56,57, 58 , 60, 80, 81

1872-1874 yıllarında Sivas vilayetinin genel nüfusu, Müslim 481.404, Gayrimüslim 90.404 ve toplam 571. 808 olarak tespit edilmiştir. Yine burada da nüfusun azaldığını görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde Faruk Aburşu'nun 1300 (1884) Tahrir Defterinden verdiği bilgiye göre, şehir merkezinde 23.621 Müslüman, 15.073 Ermeni , 1.596 Katolik ve 113 Protestan nüfusun bulunduğunu belirtmektedir.¹⁴⁰ Görüldüğü üzere bu dönemde Sivas merkezde 23.621 Müslüman nüfusa karşılık 16.782 gayrimüslim olduğu ve bu nüfusun da azınlığı teşkil ettiği görülmektedir.

1293 (1876) yılı Vilayet Salnamesine göre Sivas ve kazalarının nüfusları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:¹⁴¹

Adı	Müslim	G.Müslim	Hane	Toplam
Sivas Şehri	9.327	6.673	4.375	16.000
Kangal Nahiyesi	2.605	235	612	2.840
Deliklitaş " "	932	239	245	1.171
Alacahan " "	871	—	175	871
Divriği Kasabası	7.500	2.500	800	10.000
Koçgiri (Zara)	2.000	716	600	2.716
Yıldızeli	6.006	1.296	3.040	7.302
Tonus (Şarkışla)	4.512	1.346	1.046	5.858
Hafik	3.997	3.901	2.640	7.898
Suşehri	5.698	2.436	1.133	8.134
Koyulhisar	3.365	212	881	3.577
Gürün	4.965	3.169	4.035	8.864
Toplam	51.778	22.723	19.582	74.501
% Oranları	% 70	% 30		100

Yukarıda görüldüğü üzere 1293 yılı Vilayet Salnamesinde de yine Müslüman nüfus çoğunluğu teşkil etmektedir. Biz burada sadece Sivas Vilayeti'ne bağlı kaza ve nahiyelerin nüfuslarını aldık. Aldığımız kazalardan Suşehri ve Koyulhisar kazaları bu dönemde Karahisar-ı Şarki Sancağına bağlıdır. Tabloda verilen nüfusların oranlamasını yaptığımızda % 70 Müslüman, % 30 gayrimüslim nüfusun olduğu ortaya çıkmaktadır.

1293 (1876) yılı Vilayet Salnamesine göre Sivas, Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarkî ve ilçelerinin toplam nüfusları 711.286 olarak verilmesine rağmen, Mc. Carthy bu nüfusun aslında 821.678 olduğunu belirtilmektedir¹⁴².

¹⁴⁰ Faruk Aburşu, "Sivas'ta Ermeni Patirtısına Dair İki Vesika", Revak, Sivas 1992, s. 57

¹⁴¹ Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1293, s. 102-105, 110-111

1300 (1882) yılı vilayet salnamesine göre Sivas ve kazalarının nüfusları tabloda görüldüğü gibidir.¹⁴³

Adı	Müslim	G.Müslim	Hane	Toplam
Sivas	10.229	7.277	3.501	17.506
Kangal	3.233	1.035	860	4.268
Divriği	9.205	3.520	2.271	12.725
Yıldızeli	8.668	576	1.865	9.244
Koçgiri (Zara)	1.193	813	415	2.006
Tonus(Şarkışla)	5.250	1.688	1.405	6.938
Suşehri	6.873	6.152	1.134	13.025
Koyulhisar	7.184	273	611	7.457
Genel Toplam	51.835	21.334	12.062	73.169
% Oranlar	% 70.84	% 29.16		

Yukarıda verdiğimiz tablodaki nüfus oranlarına göre Sivas ve ilçelerinde % 70.84 Müslüman, % 29.16 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. Buda bize gösteriyor ki Müslüman nüfus çoğunluktadır. Bu tabloda dikkat çeken diğer bir husus da hane sayılarının az olmasıdır. Bunun nedeni bir kaç hanenin bir arada yaşaması olsa gerektir. Halbuki bu nüfusu beşe böldüğümüzde 14.338 hanenin olması gerekmektedir. Bu dönemde Suşehri ve Koyulhisar ilçeleri Karahisar-ı Şarki sancağına bağlı birer kazadır. Daha öncede zikrettiğimiz üzere, biz bunları Sivas Vilayeti içerisinde değerlendirmeyi uygun bulduk.

1881-1893 yılları arasında etnik cemaatlere göre yapılan sayımlarda büyük bir önem arz etmektedir. Zira bu sayede o tarihlerdeki Sivas'ın etnik yapısı hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür. Buna göre Sivas vilayeti genelinde dini yapı aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.¹⁴⁴

İslam	Rum	Ermeni	Katolik	Yahudi	Protestan	Diğer	Yabancı	Toplam
766.558	37.813	116.545	3.052	209	1.994	435	65	926.671
82.72	4.08	12.57	0.32	0.03	0.23	0.05	0.00	100

¹⁴² Justin Mc Carthy, *Muslims and Minorities, The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, London ,1983, s. 22.

¹⁴³ *Sivas Vilayet-i Salnamesi*, 1300, s. 162-165, 168,169

¹⁴⁴ Behar, a.g.e., s. 39, 40, 41

1881-1893 yılları arasında yapılan sayımlara göre Sivas Vilayeti genelinde % 82.72 oranında Müslüman nüfusa karşılık % 27.28 oranında da gayrimüslim nüfusun olduğu görülmektedir. Buna göre bu dönemde gayrimüslim nüfusun oranında geçmiş dönemlere göre bir düşüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

1881-82 ve 1893 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında, Sivas ve ilçelerinin toplam nüfus sayıları ve dini yapısı aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.¹⁴⁵

Adı	Müslim	Grek	Ermeni	Katolik	Protestan	Toplam
Sivas	65.696	542	20.446	1.682	99	88.465
Hafik	32.509	---	10.895	---	---	43.404
Şarkışla	30.919	---	11.957	---	---	42.876
Yıldızeli	32.697	25	889	---	---	33.611
Zara	35.560	2.647	4.089	---	67	42.363
Divriği	25.178	---	7.986	---	---	33.164
Darende	16.601	---	2.276	---	53	18.930
Gürün	11.651	3	6.158	347	496	18.655
Koyulhisar	16.367	593	49	---	---	17.009
Suşehri	17.509	1.379	9.711	---	---	28.599
Aziziye	58.842	617	3.041	---	55	62.547
Toplam	343.529	5.806	77.497	2.029	770	429.623
%Oranı	% 80	% 1.4	% 18	% 0.4	% 0.20	% 100

Tabloda verilen nüfus verilerine göre Sivas ve ilçelerinde Müslüman nüfusun % 80 çoğunluğu elinde bulundurduğu görülmektedir. Ermeni nüfusun ise % 18 oranında olduğunu görüyoruz. Görüldüğü üzere XIX. yüzyılda Sivas Vilayet genelinde verilen nüfus sayımlarında Müslüman nüfusun daima yüksek olduğu görülmektedir. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de Sivas'taki Ermeni nüfusun azınlıkta olduğu ortaya çıkmaktadır. Koyulhisar ve Suşehri ilçeleri bu dönemlerde Karahisar-ı Şarkî Sancağına bağlı idi. Bu nedenle bu iki ilçe nüfusunu, Sivas nüfusu içerisinde zikretmeyi uygun gördük. Çünkü bu ilçeler bugün Sivas Vilayeti'ne bağlı birer ilçe durumundadır. Yukarıda verdiğimiz Darende ve Aziziye ilçeleri ise günümüzde Sivas'a bağlı değildir.

¹⁴⁵ Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1880-1914, Demographic and Social Characteristics*, Medison 1985, s. 136-137

Devlet, 1885 yılının sonunda, bazı illerde uygulama yapmak üzere, özel nitelikleri olan bir müfettiş ekibi meydana getirmiştir. Bu müfettiş ekibinin oluşturulmasındaki gaye, nüfus sayımı sonuçlarını kontrol etmek ve genel nüfus istatistiklerini derleyip toplamak, bütün nüfus değişimlerinde önemli görünen oranları, devamlı ve doğru bir yazma ile sağlamaktır. Bu müfettişler ilk önce Hüdavendigâr (Bursa), Edirne, Trabzon, Cezayir-i Bahr-i Sefid (Ege Adaları), Adana, Sivas ve Karesi (Balıkesir) bölgelerine gönderilmişlerdir.¹⁴⁶ Bu suretle nüfus sayımları daha ciddi bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Bütün bunlar, Osmanlı Devleti'nin nüfus sayımlarına ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Her yıl yapılan yıllıklar (Salname) da bunu açıkça ortaya koymaktadır.

1306 (1888) Vilayet Salnamesine göre Sivas Merkez Sancağı'nın toplam erkek nüfusu 150.000 civarındadır. Merkez ilçenin dışındaki en kalabalık iki kaza Tonus ve Hafik'tir. Biz 1888 yılı nüfusuna Suşehri ve Koyulhisar ilçelerinin nüfuslarını da dahil etmeyi uygun bulduk.

Bu dönemde Sivas ve ilçelerindeki dini yapı aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.¹⁴⁷

Adı	Müslim	G.Müslim	Toplam
Sivas	64.836	22.779	87.615
Hafik	14.132	5.926	20.058
Koçgiri	14.500	3.288	17.788
Divriği	13.374	3.988	17.362
Tonus(Şarkışla)	16.566	6.305	22.871
Gürün	4.977	3.757	8.734
Suşehri	7.586	5.788	13.374
Koyulhisar	7.820	290	8.110
G. Toplam	143.791	52.121	195.912
% Oranları	%73.39	% 26.31	%100

Tabloda görüldüğü üzere Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Yukarıda verilen nüfus sayılarına, ilçelere bağlı köylerin ve kasabaların nüfusları da dahil edilmiştir. Buna göre Sivas ve ilçelerinin toplam nüfusu 195.912'dir. Cem Behar'ın 1890 itibariyle vermiş olduğu toplam nüfus ise 194.539'dur.¹⁴⁸ İki rakam arasındaki yakınlık, nüfus sayısının doğru olduğunu gösterir.

¹⁴⁶ Karpat, a.g.e., s. 33

¹⁴⁷ 1306 Yılı Vilayet Salnamesi, s. 50, vd. ;Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6859

¹⁴⁸ Behar, a.g.e., s. 43

1308 (1890) Vilayet salnamesinde verilen nüfus sayıları sadece ilçe merkezlerinin nüfusunu belirtmektedir. Buna göre Sivas ve ilçelerinde bulunan Müslim ve gayrimüslim nüfus tabloda görüldüğü gibidir.¹⁴⁹

İlçe Adı	Müslim	G.Müslim	Hane	Toplam
Sivas	9.062	6.853	6.296	15.915
Hafik	5.103	3.510	2.083	8.613
Yıldızeli	8.949	1.230	7.420	10.179
Kangal	712	271	203	983
Deliklitaş	399	152	143	551
Alacahan	464	—	184	464
Muhacir	1.603	—	470	1.603
Gürün	3.339	2.902	2.255	6.241
Divriği	10.488	4.006	5.201	14.494
Koçgiri(Zara)	14.732	1.780	3.460	16.512
Tonus(Şarkışla)	11.059	1.713	3.698	12.772
Suşehri	13.567	2.200	3.122	15.667
Koyulhisar	5.817	323	1.483	6.140
Toplam	85.394	23.160	35.815	108.554
% Oranı	% 78.66	% 21.34		100

Yukarıda görüldüğü gibi bu dönemde Sivas'ın toplam nüfusu 108.554'tür. Daha öncede zikrettiğimiz gibi bu dönemde de Suşehri ve Koyulhisar kazaları Karahisar-ı Şarki'ye bağlı birer kaza konumundadır. Bunların nüfuslarını, Sivas'ın nüfusundan çıkardığımızda, ilin nüfusu 86.747 olmaktadır. Ayrıca nahiye olarak geçen Alacahan ve Deliklitaş'ta gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır.

Bu dönemde, Sivas ve ilçeleri içerisinde muhacir nüfus da bulunmaktadır. Bu muhacirler, 1878 yılında Rumeli'de Rus ve Bulgar baskılarına dayanamayarak Samsun Limanı'ndan Anadolu'ya gelen Çerkezler olup, 2.000 hanesi (9.745) Sivas ve ilçelerine yerleştirilmişlerdir.¹⁵⁰ İlçelere yerleşen bu muhacirler belli yerlerde mahalleler oluşturmuşlardır.

1890'lı yıllarda şehrin nüfusunu veren Vital Cuinet, kent hakkındaki istatistiklerini etnik yapı itibarı ile vermiştir. Ancak bu istatistiki bilgileri verirken gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfustan daha fazla olduğunu göstermek gibi bir gayret içerisine girmiştir. Ayrıca Alevi- Kızılbaş nüfusunu Müslüman nüfustan farklı mütalaa etmiştir. Kanaatimizce bu yanlış bir değerlendirmedir.

¹⁴⁹ Sivas Vilayeti Salnamesi, 1308, s. 51, 54, 55, 57, 80, 81,

¹⁵⁰ Nedim İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, Ankara, 1994, s. 38

Zira Alevi-Kızılbaşlar da Müslüman olup, Müslüman nüfus içerisinde değerlendirilmeleri gerekir. Vital Cunet'in, bu dönemde etnik yapı itibarı ile Sivas'ın nüfusu ile ilgili vermiş olduğu bilgiler aşağıda tabloda olduğu gibidir.¹⁵¹

Etnik Yapı	Nüfuslar	%
Müslüman, Türk, Türkmen, Çerkez	559.689	51
Müslüman, Alevi, Kızılbaş	279.834	26
Ermeni, Grogoryan	129.523	12
Ermeni, Protestan	30.433	3
Ermeni, Katolik	10.477	1
Grek Ortodoks	76.068	7
Genel toplam	1.086.015	100

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Vital Cunet, nüfusla ilgili bilgileri verirken Alevi ve Kızılbaşları Müslümanlardan ayrı bir toplum gibi değerlendirmek sureti ile gayrimüslim nüfusu fazla göstermek istemiş olabilir düşüncesindeyiz. Kanaatimizce bu değerlendirme kasıtlı yapılmıştır. Çünkü Alevileri ayrı bir cemaat içinde değerlendirmek yanlıştır. Cunet'in verdiği nüfusa göre Müslüman nüfus % 51'e tekabül etmektedir. Alevi-Kızılbaş nüfus oranı ise % 26 dır. Halbuki Alevi-Kızılbaş nüfusu, Müslüman nüfus içerisinde değerlendirmiş olsaydı, Müslüman nüfusun % 77 gibi bir çoğunluğa ulaşmış olduğunu görecekti. Ermeni nüfusa gelince, Grogoryan % 12, Protestan % 3, Katolik % 1'dir. Grek Ortodoks ise % 7'dir. Böylece gayrimüslim nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 22.68' dir. Yine Vital Cunet, Sivas ve ilçelerindeki dini ve etnik yapıyı da şu şekilde vermektedir.¹⁵²

Kazalar	Sünni	Alevi	Grogorya	Protestan	Katoli	Grek	Toplam
Sivas	57.447	28.724	11.356	3.783	1.894	8.515	111.719
Koçgiri*	27.378	13.688	7.506	2.502	1.250	5.629	57.953
Divriği	24.520	12.261	5.385	1.796	900	4.045	48.907
Tonus*	39.056	19.529	3.114	1.038	518	2.338	65.589
Gürün	13.950	6.975	2.577	859	429	1.932	26.722
Darende*	14.116	7.058	2.662	888	443	1.996	27.163
Hafik	37.349	18.674	4.330	1.443	721	3.246	65.763
Yıldızeli	27.534	13.766	3.820	1.274	637	2.865	49.896
Aziziye*	59.460	29.729	1.829	610	304	1.374	98.303
Toplam	300.810	150404	42.579	14.193	7.096	31.933	547.015
Oranlar	% 55	% 27	% 8	% 3	% 1	% 6	% 100

¹⁵¹ Cunet, a.g.e., C. I, s. 617; Mesrob K. Krikorian, *Armenians In The Service Of The Ottoman Empire 1860-1908*, Boston 1977, s. 54

¹⁵² Cunet, a g. e., C. I, s. 618.

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi Cuinet, Sivas merkez ve ilçelerinin nüfuslarını verirken de Alevi-Sünni ayırımı yapmak sureti ile değerlendirme yapmıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu metot ya ilmi değildir ya da art niyetlidir. Bu dönemde Sivas Vilayeti il genelinde %77 olan Alevi-Sünni Müslüman nüfusun oranı, Sivas ve ilçeleri olarak değerlendirildiğinde % 82'ye tekabül etmektedir. Sivas vilayet genelinde; % 12 olan Ermeni Gregoryan, Sivas ve ilçeleri olarak değerlendirildiğinde % 8'e, Grek Ortodoks nüfusun da % 7'den % 6'ya düştüğü görülmektedir. Buna karşılık, Protestan ve Katolik nüfus oranlarında değişme olmadığı görülmektedir.

Bu dönemde 547.015 olan Sivas ve ilçelerinin toplam nüfusunda gayrimüslim nüfusun oranı % 18'dir. Bu durumda gayrimüslim nüfusun azınlığı teşkil ettiği söylenebilir.

Yukarıda tabloda zikredilmeyen Koyulhisar ve Suşehri ilçeleri, bu dönemde Karahisar-ı Şarkıye bağlı idiler. Günümüzde bu ilçelerin Sivas vilayetine bağlı olması nedeni ile, bu iki ilçenin nüfuslarını da ayrıca değerlendirerek Sivas'ın nüfusunu eksiksiz olarak ortaya koymuş olacağız.¹⁵³

Adı	Sünni	Alevi	Gregoryan	Protestan	Katoli	Grek	Toplam
Koyulhisar	4.890	2.500	1.982	1.100	168	3.852	14.492
Suşehri	4.900	2.600	2.000	1.500	170	3.751	14.921
G.Toplam	9.790	5.100	3.982	2.600	338	7.603	29.413
% Oranı	33	17	14	9	1	26	100

Bu iki ilçenin toplam nüfus sayısı 29.413 tür. Bu iki ilçede de Müslüman nüfus fazla olmakla birlikte, Rumlar, % 26'lık oranları ile ikinci dini grup olarak yörede yaşamaktadırlar. Cuinet, Sivas 'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi bu ilçelerde de Alevi nüfusu Müslüman nüfustan ayrı olarak kabul ederek Müslüman sayısını düşük göstermiştir. Nüfusta % 17'lik bir paya sahip olan Alevileri % 33'lük oranı olan Sünnilerle birleştirdiğimizde, Müslüman nüfus % 50'ye çıkacaktır.

¹⁵³ Cuinet, a.g.e., C. I, s. 792- 795

1893 yılına göre Sivas'da nüfus dağılımı şu şekilde olmuştur.¹⁵⁴

Adı	Nüfus
Müslüman	766.558
Greke	37.813
Ermeni	116.545
Yahudi	209
Katolik	3.052
Protestan	1994
G.Müslim Kıpti	435
Yabancı	65
Toplam	926.671

1894 yılı Sivas'ın toplam nüfus olarak dini dağılımı aşağıda verildiği üzeredir.¹⁵⁵

Adı	Nüfus
Müslüman	793.000
Greke	37.813
Ermeni	116.266
Yahudi	209
Katolik	3.223
Protestan	1.994
Diğer	70
Toplam	952.575

1895 Yılı itibariyle Sivas'da ki nüfus dağılımı ve etnik yapı şu şekilde olmuştur.¹⁵⁶

Adı	Nüfus
Müslüman	790.348
Greke	41.207
Ermeni	120.222
Katolik	3.112
Yahudi	247
Protestan	2.647
G.Müslim Kıpti	1.712
Genel Toplam	959.495

¹⁵⁴ Karpas, a.g.e., s. 148, 149

¹⁵⁵ Karpas, a.g.e., s. 155

¹⁵⁶ Karpas, a.g.e., s. 156, 157

1896 yılında Sivas'ın toplam nüfusu ve dinlere göre dağılımı şu şekildedir.¹⁵⁷

Adı	Nüfusu
Müslüman	810.916
Grekl	43.205
Ermeni	120.379
Katolik	3.172
Yahudi	245
Protestan	2.652
G.Müslim Kıpti	1.764
Genel Toplam	980.569

1897 yılı itibariyle Sivas'da toplam nüfus dağılımı şu şekilde olmuştur.¹⁵⁸

Adı	Nüfusu
Müslüman	807.651
Grekl	42.123
Ermeni	123.204
Katolik	3.235
Yahudi	253
Protestan	2.706
G.Müslim Kıpti	1.764
Toplam	980.876

1897 yılında Cem Behar'ın verdiği nüfus sayısı ise 980.982'dir.¹⁵⁹ Yukarıda da görüldüğü üzere verilen nüfuslar birbirine benzerlik göstermektedir. Yine bu yıl içerisinde verilen bir başka nüfus istatistiği, Sivas'taki dini yapının ortaya çıkmasında büyük bir öneme haizdir.¹⁶⁰

Adı	Nüfus	%Oranı
Müslüman	807.651	82.3
Rum	42.123	4.3
Ermeni	123.204	12.5
Katolik	3.175	0.33
Yahudi	253	0.02
Protestan	2.706	0.27
G.Müslim Kıpti	1.764	0.17
Toplam	980.876	100

¹⁵⁷ Karpat, a.g.e., s. 158, 159

¹⁵⁸ Karpat, a.g.e., s. 160,161

¹⁵⁹ Behar, a.g.e., s. 47

¹⁶⁰ Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaa. Yönetimi, İzmir, 1989, s. 91

1897 (1315)yılına göre Sivas genelinin nüfus dağılımı dinlere göre şu şekildedir.¹⁶¹

Müslüman	Rum	Ermeni	Katoli	Yahud	Protestan	G.M.Kıpti	Toplam
807.651	42.123	123.204	3.175	253	2.706	1.764	980.876
82.33	4.29	12.56	0.32	0.025	027	0.18	100

Yukarıda Sivas merkez ilçe ve Sivas genelinde nüfusun dinlere göre dağılımında da görüleceği üzere Sivas genelinde gayrimüslim nüfus hiçbir zaman için Müslüman nüfustan fazla olmamıştır.

Müslüman ve gayrimüslimler tarafından çıkarılan nüfusun (1880-1895 yılları itibarı ile) dinlere göre genel dağılımı aşağıdaki tablodaki gibidir.¹⁶²

Tarih ve Adı	Müslim	Ermeni	Diğerleri
1880-Ermeni İstatistiği	65.000	57.000	20.000
1880-İngiliz İstatistiği	283.043	53.013	17.867
1880-Vital Cuinet	839.514	170.433	76.068
1893-Osmanlı Devleti	766.558	116.545	37.813
1895-William Everest	273.390	76.255	5.872
1895-İngilizlerin İstatistiki	731.610	131.037	45.603
% Oranları	% 76, 39	% 21,96	% 1,65

Bu dönemdeki nüfus sayılarını bir tabloda gösterecek olursak, bazı farklılıklarla beraber kasıtlı olarak yüksek gösterilen Ermeni nüfusun gerçek oranı ortaya çıkacaktır.¹⁶³

Tarihi ve Adı	Müslüma	Ermeni	Rum	Yahudi	Yezidi	Süryani	Diğerler
1882-ErmeniPatrikliği		112.649					
1882- ErmeniKayıtları		280.000					
1892-ErmeniPatrikliği		129.085					
1912-ErmeniPatrikliği	939.735	287.000					
1912-ErmeniPatrikliği		165.000	99.376	407	2.797	3	
1911-12OsmanlıKayıtları		151.674	98.270				2.797
1911-12 Cuinet		170.433					
1911-12'ErmeniPatrikliği		165.000					
1911-12-1330'Nüfus		179.521					
1911-12YılınaGöre	1.196.300	182.912	90.419	407	2.797		2.797

¹⁶¹ İstatistik Umumi İdaresi, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin 1313 Senesine Mahsus İstatistik-i Umumiyesi, s. 17

¹⁶² Cevdet Küçük, Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897, İstanbul, 1986, s. 162-169

¹⁶³ Mc Carthy, a.g.e., s. 48, 51, 58, 62, 86, 91, 92, 95, 102, 104

Ermenilerin kendi nüfuslarını fazla gösterme gayretleri hiç bir sonuç vermemiş ve Sivas'daki Müslüman nüfusun fazla olduğu, istatistiklerde ortaya çıkmıştır. Bunu Ermeniler ve Batılı kaynaklar da açıkça ortaya koymaktadır. Ermeni Patrikliği'nden İngiliz elçisine verilen raporda 80.000 Müslim nüfusun bulunduğunu, buna karşılık 62,000 gayrimüslim (Ermeni) yaşadığını iddia etmişlerdir. Böylece Sivas'taki Ermeni nüfusu fazla göstererek şehrin hakimiyetini ele geçirmeye çalışmışlardır.

Sivas Ermeni Başpiskoposunun Wilson'a verdiği raporda, Sivas'ta toplam olarak 694.437 Müslim, 201.245, gayrimüslim (Ermeni) nüfusun yaşadığı belirtilmiştir. Bu iddiaya karşılık Osmanlı Devleti tarafından Abidin Paşa'nın Wilson'a verdiği raporda, 1880 yılı itibariyle 584.604 Müslim, 143.174, gayrimüslim nüfusun varlığından bahsedilmektedir. Osmanlı Devletinin Wilson'a verdiği başka bir raporda ise, Haziran 1880 itibariyle 578.166 Müslim, 146.432 gayrimüslim nüfusun olduğu belirtilmiştir. Ancak bu iki nüfus arasında pek fark görülmemektedir. Ancak Ermeni Patrikliğinin verdiği abartılı nüfus sayısı kafaları bulandırmak için olsa gerek ki, verilen hiç bir nüfus sayısı bu rakamlara yaklaşmamaktadır. Osmanlı Devletinden Chermisid'e verilen rapora göre Ağustos 1880 itibariyle 729.872 Müslim, 143.176, gayrimüslim (Ermeni)'in olduğunu belirtmişlerdir. 1878 yılı Sivas Salnamesine göre Sivas'ın toplam nüfusu 711.264 Müslim, 181.586 gayrimüslim olarak verilmiştir. İngiliz subayı Baker Paşa'nın Tespitlerine göre 567.818 Müslim, 140.732 gayrimüslim nüfusu tespit etmiş ve Ermenilerin nüfuslarını fazla gösterdiği ortaya çıkmıştır.¹⁶⁴

Osmanlı gayri resmi nüfus tahminlerine göre Sivas'ın nüfus durumu aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu nüfusları veren Osmanlı Tarih ve coğrafya yazarlarıdır. Bunlardan bir kaç tanesini yukarda vermiş olmamıza rağmen toplu olması bakımından isimlere göre aşağıdaki tabloda da vermeyi uygun bulduk.¹⁶⁵ Bu tabloda verilen toplam nüfusların birbirlerini tutmadığını görüyoruz. Sadece Ali Cevat ile Şemseddin Sami'nin verdiği nüfus sayıları aynı olup, diğerleri birbirine uymamaktadır. İbrahim Hilmi'nin verdiği nüfus

¹⁶⁴ Küçük, a.g.e., s. 169

¹⁶⁵ Mc Carthy, a.g.e.,s. 180

sayısı ise çok abartılı bir şekilde verilmiştir. Diğerleri ise bazı farklılıklarla beraber birbirine yakın olarak verilmiştir.

Adı	Nüfusu
Ali Cevat 1895-7	1.086.015
Ali Saib 1886-7	894.000
İbrahim Hilmi 1905	1.860.000
Şemseddin Sami 1894	1.086.455
Ahmed Cemal 1894	950.000

F- XX. YÜZYILDA SİVAS'IN İNANÇ COĞRAFYASI

Sivas'ta XVI. yüzyılın başından itibaren yaşanan nüfus hareketlilikleri Müslümanları demografik yapının en önemli unsuru haline getirmişti. Hristiyan nüfusun gerilemesi ve Müslüman oranının artması XX. yüzyılda da tabii seyrinde devam etmiştir.

1900 (1318) yılında Ali Rıza'nın verdiği nüfus sayısı toplam 1.086.450 olup bu nüfus Tokat, Amasya, Karahisar-ı Şarki ve Sivas sancaklarını kapsamaktaydı.¹⁶⁶ Bu dönemle ilgili olarak Ali Rıza'nın vermiş olduğu nüfus sayısının, daha önce Cünet'in 1890'lı yıllarda vermiş olduğu nüfusa¹⁶⁷ çok yakın olması dikkat çekicidir.

Bayram Kodaman Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinden aldığı istatistiklere göre 1901 yılı itibarı ile Sivas ve ilçelerinin nüfuslarını şu şekilde vermiştir:¹⁶⁸

Kazalar	Türk	Çerkez	Kızılbaş	Ermeni	Rum	Toplam
Sivas	27.000	500	3.500	16.500	500	48.000
Divriği	6.000	---	5.000	3.000	---	14.000
Gürün	5.000	---	---	9.000	---	14.000
Toplam	38.000	500	8.500	24.500	500	76.000

¹⁶⁶ Ali Rıza, *Atlası, Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, C. I-II, İstanbul, 1318, s. 83

¹⁶⁷ Cünet, *a.g.e.*, C. I, s. 617

¹⁶⁸ Bayram Kodaman, "XX. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti (1901)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (2-6 Temmuz 1986), s. 179

Bu tabloya göre Sivas'ın toplam 48.000 nüfusu bulunmaktadır. Bu nüfusun 27.000 Türk, 16.500 Ermeni olarak verilmiştir. Ancak verilen bu nüfusta etnik yapı olarak Çerkez ve Kızılbaş ayrı olarak gösterilmiştir. Halbuki Çerkez de, Kızılbaş da Müslüman'dır. Buna göre Müslüman nüfus 47.000 olarak düzeltilmelidir.

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, 1903 yılı itibarı ile Osmanlı kaynaklarında geçen 853.425 nüfusu, Mc Carthy 1.010.114 olarak vermektedir.¹⁶⁹ 1906 yılına gelindiğinde ise Sivas'da nüfuslarla ilgili olarak değişik rakamların verildiğini görmekteyiz. Mc Carthy 1.151.392 olarak verdiği nüfusu¹⁷⁰, Cem Behar ise 1.193.670 olarak vermektedir.¹⁷¹ Bu iki nüfus arasında 40.000 kadar bir nüfus farkı bulunmakta olup, bizce bu farkın çıkmasına sebep bu dönemde yapılan idari bir değişiklikle Osmaniye, Mecitözü ve Bünyan kazalarının Sivas ilinden ayrılmasıdır.

1321(1903)Vilayet Salnamesine göre Sivas ve ilçelerinin nüfus ve dini yapısı ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.¹⁷²

Adı	Müslim	Rum	Ermeni	Katoli	Protesta	Yahud	Toplam
Sivas	74.478	583	24.223	1.739	126	2	101.151
Aziziye (Pınarbaşı)	36.082	—	390	—	—	—	36.472
Bünyan	30.595	1.186	2.811	—	—	—	34.592
Tonus(Şarkışla)	38.329	—	11.066	152	513	—	50.060
Yıldızeli	34.999	358	1.030	—	—	—	36.387
Hafik	38.634	—	10.901	—	—	—	49.535
Koçgiri(Zara)	38.766	3.083	4.554	—	73	—	46.476
Divriği	27.282	—	8.259	—	—	—	35.541
Darende	8.913	—	2.531	—	54	—	11.498
Gürün	13.582	3	6.909	400	542	—	21.436
Suşehri	21.731	1.367	10.955	—	—	—	34.053
Koyulhisar	18.529	653	63	—	—	—	19.245
Toplam	381.920	7.233	83.692	2.291	1.308	2	476.446
% Oranı	%. 80.16	%. 1.52	%. 17.56	%.0.48	%. 0.27	%.0.01	%.100

Yukarıda verilen tabloda Sivas ve ilçelerinin nüfus sayılarının dinlerine ve mezheplerine göre ayırt edilerek verildiği görülmektedir. Günümüzde Sivas'a bağlı olmayan ancak 1321 yılındaki idari taksimatta Sivas vilayetine bağlı olan

¹⁶⁹ Mc Carthy, a.g.e., s. 22

¹⁷⁰ Mc Carthy, a.g.e., s. 22

¹⁷¹ Behar, a.g.e., s. 47

¹⁷² Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1321, s. 236-239.

Aziziye, Bünyan Hamidi'ye ve Darende ilçelerinin nüfuslarını Sivas 'a dahil ettik ve bilgi olması bakımından bu bölgelerin nüfuslarını tabloya da yazmayı uygun bulduk. Ayrıca 1321 yılında Karahisar-ı Şarki sancağına bağlı olan Koyulhisar ve Suşehri kazalarının nüfuslarını da Sivas nüfusuna dahil ettik. Bunun nedeni bu ilçelerin günümüzde Sivas'a bağlı olmalarıdır. 1321 yılında yapılan nüfus sayımlarında Sivas'da yaşayan dinler ve bu dinlerin içindeki mezheplere mensup insanların sayıları verilmiştir. Biz de aynı şekilde bu dönemde ilde, ne kadar insanın hangi din ve mezhebe bağlı olduğunu göstermesi bakımından bu nüfus sayılarını vermeyi uygun bulduk. Tabloda görüldüğü üzere bu dönemde Sivas'ta sadece iki Yahudi'nin varlığından bahsedilmekte olup bunların da merkez kazada yaşadığı ifade edilmektedir.

1905-1906 yılları arasında Sivas'ın nüfusuna Amasya, Tokat ve Karahisar Şarki vilayetlerin nüfusları da dahildir. Genel toplam olarak verilen nüfuslar şu şekilde oluşmaktadır.¹⁷³

Adı	İslam	Rum	Ermeni	Katolik	Yahudi	Protest	Diğer	Yabanc	Toplam
Sivas	972.788	67.374	144.056	3.300	299	4.253	2.242	60	1.194.3
%Oranı	% 81	% 5.64	% 12.06	% 0.27	% 0.025	% 0.35	% 0.18	%0.005	100

1906 yılında düzeltilmiş olarak toplam nüfus 1.151.392 olarak veren Mc Carthy yukarıdaki verilen nüfusdan 40.000 kadar az vermiştir. Cem Behar aynı nüfusun toplamını 1.193.670 olarak vermektedir. Görüldüğü gibi o dönemle ilgili Mc Carthy ve Cem Behar tarafından verilen toplam nüfuslar arasında küçük de olsa bir farklılık mevcuttur.

1325 (1907) yılı vilayet salnamesine göre Sivas ve ilçelerinin nüfusları şu şekilde verilmiştir.¹⁷⁴

Adı	Müslim	Rum	Ermeni	Katoli	Protestan	Toplam
Sivas Merkez	53.032	603	23.167	1.692	391	78.885
Aziziye(Pınarbaşı)*	49.636	8	1.074	4	61	50.784
Bünyan (Hamidiye)*	34.845	1.189	2.951	—	—	38.985
Tonus (Şarkışla)	41.087	—	13.078	—	578	54.743
Yeni han (Yıldızeli)	37.162	476	1.300	—	—	38.937
Hafik	40.828	37	11.308	—	—	52.173
Koçgiri(Zara)	44.107	3.439	5.273	—	85	52.904

¹⁷³ Behar, a.g.e., s. 55,56

¹⁷⁴ Sivas Vilayet-i Salnamesi, 1325, s. 254, 255.

Divriği	28.154	—	7.725	—	230	36.109
Gürün	15.600	—	7.581	379	601	24.161
Darende*	25.807	—	2.762	5	55	28.629
Kangal	28.113	—	2.888	—	—	31.001
Suşehri:	22.367	2.030	11.546	—	114	36.047
Koyulhisar	20.338	758	44	—	—	21.140
Genel Toplam	441.076	8.540	90.697	2.080	2.115	544.498
% Oranı:	% 81	%1.57	% 16.66	%0.38	%0.39	% 100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Sivas ve ilçelerinde Müslüman nüfus, gayrimüslim nüfustan fazladır. Tablomuz bu dönemde Sivas'a bağlı olmayan Suşehri ve Koyulhisar nüfuslarını da dahil etmeyi uygun gördük. 1325 Salnamesinde verilen bu nüfus sayılarının dinî ve mezhebî farklılıkları detaylı bir şekilde göstermesi önemlidir. Bu dönemde Müslüman nüfus sayısı 441.076, oran olarak ta % 81 gibi büyük bir rakama ulaşmaktadır. Ayrıca gayrimüslim nüfus % 19 gibi giderek azalan bir orana gerilemiştir. Bu rakamların mezheplere bölünmesi bu sayıyı daha da azaltacaktır. 1325 yılı salnamesinde Yahudi nüfusa rastlanılmamaktadır. Ayrıca gayrimüslim nüfusta Kıpti'ye rastlanmamaktadır. Bunun yanında Rum ve Ermeni nüfusta da giderek bir azalma gözlenmektedir. Sivas'a bağlı Tonus (Şarkışla), Divriği, Gürün ve Kangal ilçelerinde Rum nüfusa rastlanmaz, Ermeni nüfus az veya çok il ve ilçelerde bulunmaktadır. Tabloda ismi geçen Bünyan, Aziziye, ve Darende ilçelerinin günümüzde Sivas iline bağlı değildir. Bunun nedeni ise günümüzde başka vilayetlere bağlı olmasıdır.

Ali Saib, Sivas'ın nüfusundan bahsederken Merkezin 5000 hane olup 35.000 nüfus bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca genel nüfusu verirken 894.000 kadın ve erkeğin olduğundan bahsetmektedir.¹⁷⁵ Bu nüfusa yakın olarak Abdurrahman Şeref, merkez nüfusun 15.000 olduğunu, toplam nüfusu ise 900.000 kadar olarak belirtmektedir.¹⁷⁶

1906-7 yılı itibariyle Kemal Karpat Sivas'da ki dinî ve etnik yapıyı şu şekilde vermektedir.¹⁷⁷ Bu tabloda da görüleceği gibi Sivas'da Müslim nüfus çoğunluğu teşkil etmektedir. Burada verdiğimiz nüfus sayılarında, birincisi 374.819 insanın Sivas merkezde yaşadığı, ikincisi ise Sivas, Amasya, Tokat ve

¹⁷⁵ Ali Saib, *Coğrafyayı Mufassal Memalik-i Devleti Osmaniyye*, İstanbul, 1304

¹⁷⁶ Abdurrahman Şeref, *Coğrafyay-ı Umumi*, C. I, İstanbul, 1310, s. 202

Karahisar Şarki nüfuslarının toplamıdır ki buda 1.194.372 olarak tespit edilmiştir.

Dini,Mezhep Adı	Nüfusu
Müslüman	315.569
Greke	1.125
Ermeni	43.610
Katolik	8.403
Protestan	3.571
Süryani	3
Yahudi	299
Kipti	2.239
Toplam	374.819
Genel Nüfus	1.194.372

1327 (1909) yılına gelindiğinde ise Sivas'ın toplam nüfusu 975.888 veya gerçek nüfus olarak 1.155.061 olarak belirtilmiş olup , 1911 yılı Nüfus-i Umumiye ye göre toplam nüfus sayısı 939.735 veya düzeltilmiş olarak 1.112.270 kişinin yaşadığı ifade edilmiştir.¹⁷⁸

1912 yılında Ermeni Patrikliği'nin vermiş olduğu nüfusa göre 939.735 Müslüman ve 287.000 Ermeni'nin mevcut olduğu belirtilmektedir. Halbuki bu yıl içerisinde Osmanlı istatistiklerinde Sivas'da 151. 674 Ermeni nüfusun olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde Curnet'in verdiği Ermeni nüfus sayısı ise 170.433 tür. Aynı nüfus sayılarını Ermeni yazar Mesrob Krikorian da vermiştir. Ancak bu yazar Sivas ve kazalarında ki gayrimüslim nüfusu fazla gösterme gayreti içerisinde girmiştir. Sadece Sivas, Divriği ve Gürün ilçelerini vermesinin de kasıtlı yönü bulursa gerekir; çünkü diğer ilçelerde fazla bir Ermeni nüfus bulunmamaktadır. Kendisi bile Sivas'da 63.868 Ermeni'nin yaşadığını ifade etmektedir.¹⁷⁹

İlçe Adı	Hristiyan	Protestan	Katolik	Toplam
Sivas	80.000	1.000	5.000	86.000
Divriği	11.000	300	—	11.300
Gürün	17.000	1.000	500	18.500
Genel Toplam	108.000	2.300	5.500	115.800

¹⁷⁷ Karpat, a.g.e., s. 168,169

¹⁷⁸ Mc Carthy, a.g.e., s. 22

¹⁷⁹ Krikorian, a.g.e., s. 54, 55

1911 (1330) yılı itibariyle Sivas'da bulunan Grek nüfus ise 75.324 veya düzeltilmiş olarak 89. 153 olarak tespit edilmiştir.¹⁸⁰ Yine aynı yıl içerisinde Sivas'da yaşayan yabancı nüfus da 106 olarak verilmiştir.¹⁸¹ Bu dönemde Sivas'da 407 Yahudi ve 2.797 Yezidinin yaşadığını, 3 tane de Süryani bulunduğunu belirtmiştir.¹⁸²

Adı	Müslim	Grek	Ermeni	Süryani	Yahudi	Diğerleri	Toplam
Sivas	1.196.300	90.419	182.912	3	407	2.797	1.472.838
%Oranı	% 81.22	%0.614	% 12.42	%0	%0.003	%0.019	%.100

Buna göre Sivas'da yaşayan insanların kilometre kareye 25 kişi düştüğü görülmektedir.¹⁸³ 1912 yılında Sivas ve sancaklarıyla beraber yekun nüfusu 1.196.300 olarak verilmiş, fakat 1922 yılına gelindiğinde savaşların etkisiyle de nüfus oranlarında 330.289 gibi bir düşüş olmuştur. Buna göre Sivas'ın 1922 yılındaki gerçek nüfusunun 1.015.887 olarak azaldığını görmekteyiz.¹⁸⁴

1912 yılında Mc Carthy Ermeni patrikliğinin verdiği nüfus sayısını etnik yapıyı da vererek Türkleri azınlıkta gösterme gayretine girişmiştir. Çünkü gruplara ayırt ettiği insanların hepside Türk'tür. Aşağıda vereceğimiz tablo bunu açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıda bu tabloya benzer bilgileri Vital Cuinet'in de verdiğini hatırlamakta yarar olduğunu düşünerek bu tabloyu da vermeyi uygun gördük.¹⁸⁵

Adı	Nüfus
Türk	192.000
Muhacir	45.000
Yerli Kürd	35.000
Göçebe Kürd	15.000
Ermeni	165.000
Nesturiler	25.000
Grek ve Diğer Hristiyan	30.000
Toplam	507.000

¹⁸⁰ Mc Carthy, a.g.e.,s. 97

¹⁸¹ Mc Carthy, a.g.e.,s. 98

¹⁸² Mc Carthy, a.g.e.,s. 102, 103

¹⁸³ Mc Carthy, a.g.e.,s. 110-113

¹⁸⁴ Mc Carthy, a.g.e.,s. 137, 159

¹⁸⁵ Mc Carthy, a.g.e., s. 48

Bu tabloda verilen nüfus sayılarını etnik yapıya ayırt etmelerinin nedeni ise Ermeni nüfusu fazla göstererek yönetimi elinde bulundurma gibi gayretlere girişmiş olmalarıdır. Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurma hayallerine kapılan Ermeniler bu nüfusları abartarak vermişler, İngilizlerden ve Fransızlardan da yardım istemişlerdir. Bu konuyu Mc Carthy, Sivas'ta Ermeni nüfusuyla ilgili olarak Osmanlı'nın verdiği rakamlarla Ermenilerin verdiği rakamların birbirine çok yakın olarak verildiğini ifade etmeye çalışır.¹⁸⁶ Halbuki toplam nüfuslarda IX. yüzyılın sonundan bugüne gelinceye kadar Müslüman nüfus çoğunlukta olmuştur. Ayrıca Mc Carthy tabloda Nesturi Hristiyanlar'ının varlığından bahsetmiş, halbuki bu döneme kadar verilen istatistiklerde böyle bir isim geçmemektedir. Katolik ve Ortodoks mezhebine mensup Hristiyanları Nesturiler olarak vermiştir. Kanatimizce burada Ermeni nüfusunu çok göstermek için ayrı ayrı verilmiştir. Yukarıda ve aşağıda verdiğimiz tablolar bunu doğrulamaktadır.

1914 yılı itibariyle Sivas ve çevresinde toplam nüfus 1.169.443 olarak tespit edilmiştir. Sivas'da bu dönemdeki dini yapıda şu şekilde oluşmuştur.¹⁸⁷

Müslümanlar	939.735	% 80.3
Rumlar	75.324	% 6.4
Ermeniler	151.674	% 12.9
Muhtelif	2.710	% 0.4
Toplam	1.169.443	% 100

1919 yılı itibariyle Osmanlı İmparatorluğunun, İngilizler'e verdiği raporda toplam olarak Sivas'ın nüfus sayısı 1.285.000 kişinin yaşamakta olduğu belirtilmektedir. Bu nüfusların için de Müslim ve gayrimüslim nüfuslar dahildir. Buna göre gayrimüslim nüfusların oranları % 32.8 olarak geçmektedir. Bu oranlar 1927 yılına gelindiğinde göçler nedeniyle % 5.1 e kadar düşmüştür.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Mc Carthy, a.g.e., s. 23, 24

¹⁸⁷ Mustafa Keskin, "Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı," S. 3, EÜSBil.Enst. (Kayseri- 1989), s. 478

¹⁸⁸ Cem Behar, a.g.e., s 61,64

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Sivas'ın nüfusu 30.000'e yaklaşmakta idi. İlçeler ise Divriği 5.000 diğerleri ise 3.000 kadardı. İlin genel nüfusu 57.000'i aşarken toplam nüfusun % 17'sini bu ilçeler meydana getirmekte idi. Bu yıl içerisinde Darende kazası hala Sivas'a bağlı bir ilçedir. Koyulhisar ve Suşehri ilçeleri Şebinkarahisar'a bağlıdır. Vereceğimiz tablo Sivas ve ilçelerinin 1927 yılı toplam nüfusları olacaktır.¹⁸⁹

Adı	Nüfusu
Sivas	56.522
Darende	23.003
Divriği	25.285
Gürün	18.728
Hafik	37.948
Kangal	33.255
Şarkışla	50.081
Yenihan	36.666
Zara	48.063
Koyulhisar	19.370
Suşehri	26.368
Toplam	375.289

Sivas'ın 1927 yılı itibariyle nüfusu 329.551 dir. Bu dönemlerde Sivas'a dahil olmayan Koyulhisar ve Suşehri ilçelerini de Sivas'ın nüfusuna dahil etmeyi uygun bulduk. Bunun yanısıra bugün Sivas'a bağlı olmayan Darende'nin nüfusunu da bunun içinde zikrettik. Bunun nedeni ise o dönemdeki nüfus bütünlüğü açısından önemli olacağını düşündüğümüzdür. Bu yıllarda yapılan nüfus sayımlarında Müslüman 325.176, Katolik 135, Protestan 16, Ortodoks 200, Ermeni 3.477, Hristiyan 529, Musevi 6, Sair Dinler 8, Dinsiz veya meçhul 4 nüfus yapısı verilmiştir.¹⁹⁰ Buna göre Sivas'ta toplam olarak Müslüman nüfus 325176 kişi olup oran olarak % 98 gibi bir rakama ulaşmaktadır. Gayrimüslim nüfus toplam olarak 4.376; oranı ise % 2'ye tekabül etmektedir. 1914 yılında Vilayet genelinde toplam olarak bulunan 75.324 nüfusu bulunan Rumlar mübadele sonucu şehirden göçmüşlerdir.¹⁹¹

1930 yılına geldiğimizde bütün yurttan başlayan sanayileşmeden sonra nüfus yoğunluğu şehir merkezlerinde artmaya başlamıştır. Sivas'ın nüfusu

¹⁸⁹ 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Ankara, 1929, s. XV

¹⁹⁰ 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. 58

¹⁹¹ Kemal Arı, Büyük Mübadele, İstanbul, 1995, s. 6

50.000'ni aşmış yalnız ilçelerin nüfusları aynı kalmaya devam etmiştir. Sivas'daki bu hızlı nüfus artışı % 62'ye yükselmiştir. İlçelerde de bu kadar nüfus artmasına rağmen nüfus durmamış ve devamlı olarak merkeze kaymaya veya büyük şehirlere gitmeye devam etmiştir. Bu göç 1950 ve 1960 yıllarında daha da hızlanmıştır. 1950-1960 yıllarında Sivas'ta dışarı nüfus gönderme diğer illere nazaran biraz daha az olmuş, Sivas'dan dışarıya giden nüfus sayısı 28.222 olarak tespit edilmiştir. Sivas vilayetinin 1950-1955 yılları arasında nüfus gönderdiği iller arasında İstanbul, İzmir ve Manisa'ya (Batı Anadolu Bölgeleri) dikkat çekmektedir. Bu yıllarda Sivas'tan Doğu Anadolu bölgesine nüfus akışı olmamıştır.¹⁹²

1935 yılında yapılan nüfus sayımlarında Sivas ve İlçeleri'nin nüfusları şu şekilde olmuştur.¹⁹³

Adı	Nüfusu
Sivas	67.492
Divriği	34.474
Gürün	21.489
Hafik	46.735
Kangal	43.753
Koyulhisar	21.733
Suşehri	31.903
Şarkışla	58.076
Yıldızeli	47.319
Zara	60.004
Toplam	432.996

Bu yıl içerisinde Sivas'ın idari taksimatı yapılmış olup, Koyulhisar ve Suşehri Sivas'a dahil olmuş ve konumları günümüze kadarda devam ede gelmiştir. Sivas'a bağlı ilçeler içerisinde en fazla nüfusa sahip olan Zara ilçesi bugün de bu nüfus yoğunluğunu elinde bulundurmaya çalışmaktadır. Aşağıdaki tabloda Sivas merkezin nüfusunu dini durumlarına göre anlattık. Görüleceği gibi Müslüman nüfus %96.5 gibi bir orana sahiptir. Gayrimüslim nüfus ise % 3.5 gibi bir nüfusa sahip durumdadır. Burada dikkat çeken husus daha önce hiç görmediğimiz dinsiz ve meçhul gibi dini grupların ortaya çıkmış olmasıdır.¹⁹⁴

¹⁹² Erol Tümertekin, *Türkiye'de İç Göçler*, İstanbul, 1968, s. 24, 29

¹⁹³ 1935 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul, C. 39, S. 75, s. 5.

¹⁹⁴ 1935 Genel Nüfus Sayımı, s. 37

Dini Gruplar	Nüfusu	% Oranı
Müslüman	32.724	96.5
Hristiyan Katolik	41	0.1
Ortodoks	733	2.2
Protestan	61	0.2
Hristiyan	229	0.7
Ermeni	97	0.3
Yahudi	3	0.0
Dinsiz	1	0.0
Meçhul	1	0.0
Genel Toplam	33.890	100

1940 yılına gelindiğinde Sivas'ın merkez nüfusu 78.737'e ulaşmış ve ilçelerde de önceki yıllara göre nüfusu artmıştır. Ancak bu genel nüfus sayımında nüfusun din mensuplarına göre dağılımı yapılmamıştır.¹⁹⁵

1945 yılı nüfus sayımında verilen istatistiklere göre ise Sivas'ta toplam olarak; Müslüman 325. 176, Katolik 135, Protestan 16, Ortodoks 200, Ermeni Gregoryan 3.477, Hristiyan 529, Musevi (Yahudi) 6, Diğer dinlerden olanlar 8, Dinsiz (Meçhul) 4 olarak belirtilmiştir.¹⁹⁶ Görüldüğü gibi bu dönemde Sivas'ta hala Ermeni Gregoryan nüfus bulunmaktadır. Daha önceki dönemlerde Yahudi nüfus 3 iken bu zamanda 6 ya yükselmiştir.

1950 yılında yapılan nüfus sayımında Sivas'ın toplam nüfusu 542.004 olarak verilmektedir.¹⁹⁷ 1955 yılında yapılan nüfus sayımında ise Sivas'ın toplam nüfusu 590.869 olarak verilmiştir.¹⁹⁸ 1960 yılına gelindiğinde Sivas ve ilçelerinin nüfus toplam nüfus 669.922 olmuştur.¹⁹⁹ 1965 yılına gelindiğinde ise ulaşımında kolaylaşması nedeniyle göçler daha da hızlanmış, nüfus oranı da o nispette düşmeye başlamıştır. Bu yıl içerisinde Sivas 'ın toplam nüfusu 705.186 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yıllar içerisinde Sivas'ta az da olsa Ermeni nüfusun olduğunu (217) söyleyebiliriz.²⁰⁰

1960 yılından sonra ülkede hızlı bir kalkınma, sanayileşme ve yapısal değişiklikler hızlı bir şekilde devam ediyordu. Bu oranda da nüfus artmış ve

¹⁹⁵ 1940 Gene. Nüfus Sayımı, s. 10

¹⁹⁶ 1945 Genel Nüfus Sayımı, T.C.B. İstatistik Genel Müd., Ankara 1949, s. LVIII

¹⁹⁷ Umumi Nüfus Sayımı, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 22-Ekim-1950, s. 341

¹⁹⁸ DİE. Genel Nüfus Sayımı 23 Ekim 1955, Ankara, 1961, s. 477

¹⁹⁹ DİE. Genel Nüfus Sayımı, 23. 10. 1960, s. 503

²⁰⁰ Peter Alford Andrews, Türkiye'de Etnik Grup., (Çev: M. Kıpüşoğlu), İstanbul, 1992, s. 178

toplam olarak 669.922 nüfusa çıkmıştır.²⁰¹ Bu nüfuslardan bazıları özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirler bu illerin başında gelmekteydi. İşte bunlardan dolayı Sivas ve ilçelerinden sürekli olarak bu illere göç edilmeye başlanılmıştır. Bu göçlerde şu üç esas dikkat çekmektedir. Kırdan şehre, kırdan kıra, şehirden şehire, olan göçler bulunmaktadır. Bunlardan birinci tip, geçim şartlarının (iklim, toprak azlığı, mülkiyet rejimi) güçlüğüne karşılık şehirselleşimin, özellikle geçim şartları bakımından cazibelerinden ileri gelmektedir. İkincisi kırdan kıra göç ise, yine geçim şartlarının daha rahat olması, susuz bölgeden sulu bölgeye veya hayvanlara yayılım bulmak gayesiyle olmuştur. Sonuncu olarak şehirlere göç ise ileri ekonomik sistemlerin daha rahat ve düzenli bir hayat sunuşundan kaynaklanmaktadır. Şehirlerde sanayinin kurulup işçi istihdamı yapmasını da göçleri körükleyen nedenler arasında sayabiliriz. 1960-1980 yılları arasında partilerin ve belediye başkanlarının oy toplama ve çoğunluğu ellerinde bulundurması için özellikle İstanbul, İzmir, Mersin ve Adana gibi illere Sivas'dan göçü hızlandıklarını görmekteyiz.²⁰²

Kırsal kesimden kentlere akın eden insanlar burada da yeterince iş bulamayınca, diğer şehirlere veya yurt dışına işçi olarak gitmeye başlamışlardır. Nedeni ise kırsal kesimde çoğalan nüfusun ve bölünen toprakların yeterli olmayışıdır. Bütün bunlarda göçleri hızlandıran etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Turan Alkan bu göç oluşumunu anlatırken "her şey bozulmuş, dünya tersine dönmüştür. Büyüyen ekonominin, değişen sosyal yapının ve durmadan artma eğilimi gösteren nüfusun tesiriyle yerli artık kilometrekareye birkaç tane isabet eden bir hilkat garibesi olup çıkmıştır"²⁰³ demektedir. Bu göçler Sivas'tan yalnızca nüfusu, insanları alıp götürmemiş, kentte zaman durmuş, genç ve dinamik nüfusta gidince şehrin çehresi değişmiş ve iş yapan kimse kalmamıştır.

1970'ten sonra şehir nüfus artışı yavaşlamış, ilçe ve köy nüfuslarının gerilemesiyle şehirde % 36.4'e yükselmiş, kırsal kesimde ise nüfus oranı % 63.6'ya kadar düşmüştür.

²⁰¹ 1960 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, s. 503

²⁰² Tümertekin, a.g.e.,s. 35

²⁰³ Ahmet Turan Alkan, Altıncı Şehir, İstanbul, 1994, s. 16

1980 yılında değişen ekonomik nedenlerden dolayı kent nüfusu artış gösterirken, kırsal kesimde bu artışları görmek mümkün değildir. 1996 yılı itibarı ile Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tahmini verilerine göre Sivas'ın 1996 yılında toplam nüfusunun 766.821 olarak vermesi de burada nüfus kaybı olduğunu göstermektedir.²⁰⁴

Burada bu göçleri daha da belirgin göstermek için 1927 yılından 1996 yılına kadar yapılan nüfus istatistiklerini toplu halde verirsek, artışın ve azalışın yıllara göre değişimini görmek mümkün olacaktır.

Adı	1927	1950	1960	1970	1980	1985	1990	1996
Merkez İlçe	56.180	99.904	149.749	195.908	239.817	265.768	270.329	273.631
Divriği	25.172	37.379	49.685	46.699	41.420	38.382	33.105	20.916
Gemerek	—	—	33.847	37.790	36.625	41.915	48.453	32.826
Gürün	18.768	26.803	32.803	34.031	35.524	35.485	31.038	25.969
Hafik	37.726	51.015	57.909	52.953	44.481	41.099	28.280	12.945
İmranlı	—	29.198	31.405	31.722	29.657	27.595	21.530	12.298
Kangal	33.408	49.785	52.663	57.187	54.498	54.183	48.068	33.558
Koyulhisar	—	28.586	27.997	28.887	26.670	24.218	21.894	14.783
Suşehri	—	39.540	54.041	60.977	58.089	61.314	46.843	30.000
Şarkışla	—	78.750	61.547	62.552	64.298	67.235	49.116	43.564
Yıldızeli	37.428	54.551	62.104	69.397	73.235	72.664	74.902	58.006
Zara	47.771	46.493	56.172	53.818	45.830	42.351	38.275	26.046
Akıncılar*	—	—	—	—	—	—	11.085	5.363
Altınyayla*	—	—	—	—	—	—	15.739	12.269
Doğanşar*	—	—	—	—	—	—	8.324	4.166
Gölova*	—	—	—	—	—	—	6.699	2.951
Ulaş*	—	—	—	—	—	—	13.801	25.122
Toplam	329.741	542.004	669.922	731.921	750.144	772.209	767.481	639.147

²⁰⁴ Türkiye İstatistik Yıllığı 1996, s. 67

III. BÖLÜM

(SİVAS İLİNİN GÜNÜMÜZ DİNİ COĞRAFYASI)

A- SİVAS'TA DİNLER VE MEZHEPLER

Sivas ili, tarihi seyrinde olduğu gibi 1996 yılı itibarı ile de değişik din ve mezheplere mensup insanların bir arada yaşadığı bir şehirdir. Günümüz itibarı ile ilin dini coğrafyasını incelediğimiz bu bölümde, Dinler Tarihi'nin Deskriptif Metodunu kullanarak merkez ve ilçeler bazında Sivas'ın İnanç durumunu anlatmaya çalışacağız.

1- Sivas Merkez

Sivas, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden birisidir. Sivas ili merkez ilçenin, yüzölçümü 2.857 km² dir. Bütün ilçeleri ile birlikte ilin genel yüzölçümü ise 28.488 km² dir. Merkez ilçenin denizden yüksekliği 1275 metredir. Sivas, Kayseri, Yozgat, Tokat, Ordu, Giresun, Erzincan, Malatya, K. Maraş illeri arasında bulunmaktadır. Doğuda Hafik, batıda Yıldızeli ve Şarkışla, güneyde Altınyayla, Ulaş ve Kangal ilçeleriyle çevrili olup topraklarının büyük bir bölümü Kızılırmak, bir bölümü de Yeşilirmak ve Fırat havzalarına girmektedir.¹

Cumhuriyetin ilanından önce Sivas, merkez kazası dahil olmak üzere 11 kazadan müteşekkil bir vilayettir. İle bağlı kazalar ise Aziziye (Pınarbaşı), Divriği, Darende, Kangal, Şarkışla, Gürün, Koçhisar, Yıldızeli, Zara, Suşehri ilçeleridir. Daha sonra bu ilçelerden Aziziye 1927 yılında Kayseri'ye bağlandı. 1934 yılında Şebinkarahisar vilayeti ilçe olunca, ona bağlı ilçelerden Suşehri ve Koyulhisar ilçeleri de Sivas'a bağlı birer ilçe olmuşlardır. Darende ilçesinin Malatya'ya bağlanması ve 1944 yılında İmranlı'nın Sivas'a bağlı ilçe olması, Gemereğin 1953 yılında ilçe olmasıyla Sivas 12 ilçe 32 bucak 1279 köyden ibaret bir il konumuna getirilmişti. Bu

idari taksimat 1990 yılına kadar devam etmiş, 1990 yılında yapılan bir değişiklikle Akıncılar, Altınyayla, Doğanşar, Gölova ve Ulaş nahiyelerinin ilçe olmasıyla Sivas'ın ilçeleri de 17' ye yükselmiştir. Sivas'a bağlı köy sayısı 1990 nüfus sayımı istatistiklerine göre 1275 olarak belirtilmiştir.²

Merkez ilçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülmektedir. İlin nüfusu 1990 sayımına göre 270.481'dir. Ancak 1996 Haziran İtibarı ile Belediyenin bina sayımı verileri, Sağlık Bakanlığının 1995-1996 E.T.F. (Ev Halkı Tespit Fişi) çalışmaları ve mahallelere göre düzenlenen seçmen kütüklerine göre günümüz itibari ile merkez ilçenin tahmini nüfusunu tespit etmeye çalıştık. Buna göre ilin nüfusu, toplam 62 mahallede ve 117 köyde 237.815 olarak belirlenmiştir. Bu manada Sivas'ın ilçelerinde olduğu gibi merkezde de nüfusun % 12 oranında azaldığı tahmin edilmektedir.

Çalışmamıza esas teşkil eden "İnanç Coğrafyası" itibari ile merkez ilçeye baktığımızda Müslüman nüfusun hemen hemen % 100 oranında olduğunu söyleyebiliriz. Merkez ilçede çok az sayıda Şafi mezhebine mensup insan vardır. Ancak nüfusunun ekserisini Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanlar teşkil etmektedir. Yaptığımız araştırmaya göre merkez ilçedeki Şafi mezhebine mensup insanların göçmen Çerkezler olduğu bilinmektedir. Merkez ilçeye bağlı ilçe ve köylerinde Şafi mezhebine mensup insanların sayılarını tespit etmeye çalıştık, yalnız merkez ilçede tam sayıyı tespit edemedik. Bunun nedeni bu mezhep mensuplarının belirli bir yerde ikamet etmemeleri ve anket metodu ile insanlara mezheplerini sorma imkanımızın çeşitli sebeplerle gerçekleşmemiş olmasıdır. Buna göre merkezde tespit edebildiğimiz kadarıyla % 92 Hanefi, % 8 Alevi mezhebine mensup insanların yaşadığını söylemek mümkündür. Ancak Şafi nüfusun tespitinde karşılaştığımız zorluklar bu aşamada da karşımıza çıkmıştır. Biz de bu sayıları tespit ederken elimizden geldiğince çok insanla ve yetkili ile

¹ Darkot, "Sivas" İA. C. X, s. 569; Erdil, a.g.e., s. 5; Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6851; Sivas 1996 İl Yıllığı, s. 4-5; Tahsin, a.g.e., s. 3-5; Cuinet, a.g.e., C. I, s. 613.

² Yurt Ansiklopedisi, C. X, s. 6858

konusarak bu handikabı ortadan kaldırmaya çalıştık. Sivas'a bağlı köylere gelince, % 92 Hanefi, % 8 Alevi nüfusun yaşadığını ifade etmek mümkündür. Sivas merkezde 62 mahalle bulunmakta olup, bunların biri hariç diğer mahallelerinde Alevi nüfus bulunmaktadır. Sivas'a bağlı köy sayısı 117 olup, yaptığımız araştırma sonucu, bu köylerin tahmini toplam nüfusu 39.077'dir. Bu köylerden, 12 tanesi % 100 Alevi olup, birinde karışık nüfus yaşamaktadırlar. Bahai'lerin ise özellikle Alevi köylerinde yaşadıklarını tespit ettik. Nüfus kütükleri ile ilgili incelememizde ve bunların ileri gelenleriyle yaptığımız mülakatlarda 59 Bahai'nin mevcut olduğunu tespit ettik. Sivas merkez ilçede 100 hane (650-700 nüfus) kadar Poşanın olduğu ve bunların Hanefi mezhebine mensup insanlar oldukları ifade edilmektedir.

Bununla beraber merkez ilçede, az da olsa gayrimüslim (Ermeni Gregoryan) nüfusun yaşadığını söyleyebiliriz. Alibaba mahallesinde 9, Bahtiyarbostan mahallesinde 7, Çarşıbaşı mahallesinde 7, Çayyurt mahallesinde 9, Demircilerardı mahallesinde 19, Ece mahallesinde 3, Eskikale mahallesinde 7, Ferhatbostan mahallesinde 2, Gökçebostan mahallesinde 5, Halil Rifat Paşa mahallesinde 2, Kadıburhaneddin mahallesinde 5, Örtülüpınar mahallesinde 24, Paşabey mahallesinde 2, Sularbaşı mahallesinde 24, Uluanak mahallesinde 6 ve Yiğitler mahallesinde 11 gayrimüslim olmak üzere toplam 142 Ermeni Gregoryan'ın yaşadığını tespit ettik. Ayrıca nüfus müdürlüğünde yaptığımız incelemelerde, merkez ilçede 1.136 gayrimüslim (Ermeni Gregoryan) nüfusun kayıtlı olduğu ve bunlardan bir çoğunun İstanbul ve yurt dışına gittikleri görülmüştür. Hatta bunlar arasında Hicri takvime göre 1300,1309, 1325 ve 1330 doğum tarihli kişiler de bulunmaktadır. Özellikle, yurt içine ve yurt dışına giden gayrimüslimlerin nüfus kayıtlarını aldırılmadan doğum ve ölüm gibi işlemler yapılmadan nüfus kayıtlarını devam ettirdikleri görülmektedir.

Sivas merkez nüfusuna kayıtlı Yahudi bulunmadığı gibi günümüzde de yaşayan Yahudi mevcut değildir. Ancak merkez ilçede daha önce bir Yehova Şahidinin yaşadığı fakat 1989 yılında İstanbul'a gittiği ifade edilmektedir. Yaptığımız araştırmalara göre Sivas merkezde Süryani

bulunmamaktadır. Bunun yanısıra Sivas merkez ve ilçe nüfus kayıtlarına göre, Türk erkeklerle evlilik yapan yabancı uyruklu kadınlar bulunduğu gibi, yabancı uyruklu erkeklerle evlilik yapan Türk uyruklu kadınlar da mevcuttur. Yabancı evliliklerde, birinci sırayı Almanya almaktadır.

Sivas merkez ilçe nüfusunun diğer bölümünü Müslümanlar teşkil etmektedir. Müslümanlar, nüfusun hemen hemen % 100'ünü oluşturmaktadır.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi merkez ilçe ve köylerinde Bahailer'in de var olduğu bilinmektedir. Bunların sayıları hususunda yaptığımız inceleme ve araştırmalar sonucu, toplam 250-300 civarında bir Bahai'nin var olduğu ifade edilmektedir. Merkeze bağlı İşhan köyünde 36, Karabalçık'ta 20, Mermerde de 3 Bahai'nin olduğunu tespit ettik.

Yaşayan bir tarikat şeyhinin bulunmadığı merkez ilçede, daha önce vefat etmiş olan Nakşî şeyhi İhramcı Zade İsmail Efendiye intisaplı müridlerin olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Adıyaman'a bağlı Menzile giden insanların bulunduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber Malatya'ya bağlı Darende ilçesindeki Somuncu Babaya bağlı müridlerin varlığından bahsedilmektedir. Malatya merkezdeki Kâdirî tarikatine mensup insanlardan söz edilmektedir. Dergâhı Nevşehir de bulunan Rifâî tarikatine mensup Müridlerin olduğunu da tespit ettik. Diğer bir nakşî grup ise dergahı İstanbul'da bulunan ve aslen Erzincan'ın Üzümlü ilçesi Karakaya beldesinden olan Abdurrahim Reyhan Efendiye bağlı 50-60 kişilik bir gruptur. Sivas merkez ilçede ikamet ettiklerini tespit ettik. Bu tarikat müntesipleri Sivas merkez ilçede Baha Vakfı adı altında faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Alevi tarikatlerine gelince tespitlerimize göre, Hacibektaş'a bağlı olanların bir hayli fazla oldukları ifade edilmektedir. Yıldızeli'ne bağlı Banaz köyünde mezarı olduğu söylenen Pir sultan Abdal'a bağlı insanların varlığını tespit ettik. Bununla beraber Tokat'a bağlı Zile ilçesinde bulunan Şeyh Ahmet Dede'ye bağlı Aleviler'in olduğu ifade edilmektedir. Sivas merkezde lokantacılık yapmakta olan Yusuf Şahin kendisinin ve ona bağlı Aleviler'in Hubyar tarikatine mensup olduklarını ve Selman-i Farisi'ye bağlı olduklarını

belirtmiştir. Aynı şahsın ifadesine göre, bunlardan hem Hacı Bektaş'a hem de Kerbela'ya gidenlerin var oldukları anlaşılmaktadır.

Konunun bütünlüğü açısından merkez ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi, Şafi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-1-2) vermeyi uygun bulduk.

Tablo-1 Sivas Merkez Mahalleleri

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M
1	A.Vahab	3.240	3.327	648	3.161	95	166	5	
2	Akdeğirme	6.560	5.515	1312	5.239	95	276	5	
3	Alibaba	7.550	7.404	1310	4.072	55	3.332	45	9
4	Altuntabak	7.630	7.040	1526	5.984	85	1.056	15	
5	Aydoğan	4.030	4.396	606	4.308	97	88	3	
6	Bahtiyarbos	2.400	2.830	480	2.773	98	57	2	7
7	Çarşıbaşı	3.715	2.677	743	2.623	98	54	2	7
8	Çayboyu	1.270	1.475	254	1.460	99	15	1	
9	Çayyurt	4.075	3.373	815	3.339	99	34	1	9
10	Çiçekli	4.125	3.725	825	3.539	95	186	5	
11	Danışment	875	1.277	175	1.213	95	64	5	
12	Dedebalı	2.065	1.685	413	1.651	98	34	2	
13	Demircilera	2.825	2.458	565	2.409	98	49	2	19
14	Diriliş	6.220	6.749	1244	6.614	98	135	2	
15	Dört Eylül	7.910	6.272	1582	6.209	99	63	1	
16	Ece	3.780	3.574	756	3.502	98	72	2	3
17	Emek	8.770	8.504	1754	8.249	97	255	3	
18	Esentepe	6.040	5.820	1008	5.704	98	116	2	
19	Esenyurt	525	552	105	546	99	6	1	
20	Eskikale	1.320	1.021	264	1.001	98	20	2	7
21	Fatih	6.960	6.841	1192	6.773	99	68	1	
22	Ferhatbosta	2.155	2.023	431	1.983	98	40	2	2
23	Gökçebosta	4.680	3.979	936	1.194	30	2.785	70	5
24	Gökmedres	1.325	1.103	265	1.070	97	33	3	
25	Gültepe	4.655	3.774	731	3.736	99	38	1	
26	Gülyurt	3.555	3.206	711	2.886	90	320	10	
27	H.Rifatpaşa	5.700	4.383	1140	4.339	99	44	1	2
28	Huzur	4.770	3.770	554	3.767	99.9	3	0.1	
29	İnönü	3.910	3.747	782	3.560	95	187	5	
30	İstiklal	5.700	4.796	940	4.748	99	48	1	
31	Kadıburhan	5.990	4.412	998	4.368	99	44	1	5
32	Kaleardı	2.750	2.306	550	2.191	95	115	5	
33	Kardeşler	2.260	2.470	452	2.445	99	25	1	
34	Karşıyaka	4.850	4.451	770	4.406	99	45	1	
35	Kılavuz	4.100	3.713	837	3.639	98	74	2	
36	Kızılırmak	2.230	2.074	446	2.032	98	42	2	
37	Küçükminar	2.940	2.379	588	2.331	98	48	2	

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M
38	Kümbet	6.980	6.041	1396	5.135	85	906	15	
39	M.Akifersoy	5.190	4.410	838	4.366	99	44	1	
40	Mehmetpaş	5.725	4.644	1145	4.551	98	93	2	
41	Mevlana	10.890	7.028	2178	6.325	90	703	10	
42	Mimarsinan	9.544	8.095	1909	7.285	90	810	10	
43	Mısmılıрма	2.185	2.155	437	1.724	80	431	20	
44	Orhangazi	1.970	1.911	394	1.873	98	38	2	
45	Örtülü pınar	5.250	4.375	1250	4.112	94	263	6	24
46	Paşa bey	1.530	1.124	306	1.090	97	34	3	2
47	Pulur	2.010	1.778	402	1.707	96	71	4	
48	Sanayi	2.395	1.544	279	1.544	100	----	--	
49	Selçuklu	4.980	4.957	996	4.709	95	248	5	
50	Seyrantepe	2.110	1.945	422	-----	----	1.945	100	
51	Sularbaşı	3.925	3.159	785	3.143	99.5	16	0.5	24
52	Tuzluğöl	3.660	2.940	532	2.910	99	30	1	
53	Uluanak	3.145	2.354	629	2.284	97	70	3	6
54	Üçlerbey	2.530	2.300	506	2.208	96	92	4	
55	Yahyabey	1.385	1.225	277	1.200	98	25	2	
56	Yenidoğan	9.660	9.105	1932	8.832	97	273	3	
57	Yenimahall	7.835	7.370	1567	7.149	97	221	3	
58	Yeşilşehir	8.285	7.082	1657	6.303	89	779	11	
59	Yeşilyurt	2.620	1.821	324	1.766	97	55	3	
60	Yiğitler	1.405	1.232	281	1.158	94	74	6	11
61	Yunusemre	6.710	5.570	1142	5.403	97	167	3	
62	Yüceyurt	4.955	4.549	991	4.367	96	182	4	
	Toplam	270.329	237.815	51.319	220.20	92	17.607	8	142

2- Sivas Merkeze Bağlı Belde ve Köyler

1990 nüfus sayımına göre Sivas merkeze bağlı belde ve köylerin toplam nüfusu 48.817 dir. Ancak 1996 itibarı ile belde ve köylerin tahmini nüfusu 39.077 dir. Burada nüfus sayılarına baktığımızda günümüz itibarı ile nüfusun % 10 azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni Çayboyu köyünün merkezle birleştirilerek merkeze bağlı bir mahalle olması yanında, bu belde ve köylerden hem merkeze hem de diğer illere göçlerin olmasıdır.

Sivas merkez ilçeye bağlı belde ve köylerde gayrimüslim nüfus bulunmadığı gibi, günümüzde de bu yörelerdeki nüfusun tamamını Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu belde ve köylerdeki Müslüman nüfusu mezhep bazında değerlendirdiğimiz zaman % 92'sini Hanefi mezhebi mensupları, % 8'ini ise Alevi mezhebi mensupları oluşturmaktadır. Sözü edilen belde ve köylerde Şafi mezhebi mensubu bulunmamaktadır. Ancak

merkeze bağı İşhan köyünde 36, Karabalçık köyünde 20 ve Mermer köyünde de 3 Bahai'nin var olduğu ifade edilmektedir. Sivas belde ve köylerinin nüfus, din ve mezhep özelliklerini gösteren tablo aşağıdadır

Tablo-2 Sivas Merkez Belde ve Köyleri

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M
1	Acıpınar	351	259	45	259	100	----	---	
2	Akçamescit	116	85	17	85	100	----	---	
3	Akçahan	379	384	32	384	100	----	---	
4	Akören	96	86	17	86	100	----	---	
5	Aşağıyıldızlı	23	36	8	36	100	----	---	
6	Aydoğmuş	139	183	20	183	100	----	---	
7	Bademkaya	146	116	24	116	100	----	---	
8	Başıbüyük	423	317	48	317	100	----	---	
9	Beştepe	259	196	33	196	100	----	---	
10	Beypınarı	584	484	65	484	100	----	---	
11	Bingöl	201	132	24	132	100	----	---	
12	Çallı	865	863	110	863	100	----	---	
13	Çatalkaya	331	249	62	----	----	249	100	
14	Çayboyu	971	650	180	650	100	----	---	
15	Çaygören	244	165	26	165	100	----	---	
16	Çaypınar	204	174	25	174	100	----	---	
17	Çelebiler	174	146	27	146	100	----	---	
18	Çerçideresi	47	19	19	19	100	----	---	
19	Dikmencik	232	162	61	162	100	----	---	
20	Doğanca	664	513	72	513	100	----	---	
21	Emirhan	145	58	13	58	100	----	---	
22	Esenyurt	632	552	110	552	100	----	---	
23	Eski	186	131	29	131	100	----	---	
24	Güllüce	45	46	5	46	100	----	---	
25	Harmancık	230	165	38	165	100	----	---	
26	Hayranlı	302	411	65	411	100	----	---	
27	Herekli	236	229	36	229	100	----	---	
28	Himmetfakı	195	132	26	132	100	----	---	
29	Hocabey	241	229	34	229	100	----	---	
30	İkinci	120	112	18	112	100	----	---	
31	İmaret	159	136	19	136	100	----	---	
32	İnceağa	222	207	19	207	100	----	---	
33	İnceyol	146	89	14	89	100	----	---	
34	İsmailbeyçift.	50	50	10	50	100	----	---	
35	İşhanı	441	319	67	144	45	175	55	
36	Karabalçık	863	765	114	----	---	765	100	
37	Kızılca	758	959	109	959	100	----	---	

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M.
38	Kızılkavraz	116	104	15	104	100	----	---	
39	Kızkapan	94	74	14	74	100	----	---	
40	Kolluca	523	291	48	291	100	----	---	
41	Köklüce	342	927	187	927	100	----	---	
42	Körtuzla	200	211	18	211	100	----	---	
43	Kulyusuf	297	261	52	261	100	----	---	
44	Kumyurt	97	36	6	36	100	----	---	
45	Küllük	146	107	24	107	100	----	---	
46	Mermer	228	197	41	----	---	197	100	
47	Mescitli	82	109	18	109	100	----	---	
48	Onbaşılar	138	159	25	159	100	----	---	
49	Pınarca	69	51	12	51	100	----	---	
50	Savcun	456	394	55	394	100	----	---	
51	Serpincik	322	286	46	286	100	----	---	
52	Sivritepe	386	269	55	269	100	----	---	
53	Şahbey	149	121	17	121	100	----	---	
54	Tatlıcak	414	354	53	354	100	----	---	
55	Tepeönü	296	261	45	261	100	----	---	
56	Tokuş	453	407	85	----	---	407	100	
57	Tutmaç	170	170	28	170	100	----	---	
58	Ulukapı	109	87	18	87	100	----	---	
59	Uzuntepe	795	776	81	776	100	----	---	
60	Üçtepe	78	94	25	94	100	----	---	
61	Yassıcabel	163	124	20	124	100	----	---	
62	Yazıbaşı	191	181	30	181	100	----	---	
63	Yeniboğazkese	203	177	29	177	100	----	---	
64	Yenice	58	65	9	65	100	----	---	
65	Yukarıyıldzlı	286	286	46	286	100	----	---	
66	Bedirli(B)	602	472	91	472	100	----	---	
67	Akçainiş	203	184	33	184	100	----	---	
68	Akkuzulu	63	18	5	18	100	----	---	
69	Apaköy	268	224	33	224	100	----	---	
70	Bostancık	30	31	6	31	100	----	---	
71	Damılı	245	223	30	223	100	----	---	
72	Damlacık	297	186	31	186	100	----	---	
73	Durdulu	855	756	97	756	100	----	---	
74	Gözmen	417	417	53	417	100	----	---	
75	Haydarlı	529	509	62	509	100	----	---	
76	Hayırbey	431	431	58	431	100	----	---	
77	Herekli	287	287	47	287	100	----	---	

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M.
78	Kahyalı	350	316	48	316	100	----	---	
79	Karalı	334	312	46	312	100	----	---	
80	Kartalca?	414	580	12	580	100	----	---	
81	Yanalak	592	534	77	534	100	----	---	
82	Yaramış	514	587	72	587	100	----	---	
83	Karaçayır	229	179	51	179	100	----	---	
84	Ala hacı	738	854	110	854	100	----	---	
85	Baş söğüt	314	334	34	334	100	----	---	
86	Çeltek	427	443	57	443	100	----	---	
87	Gazi köy	1336	1579	185	1579	100	----	---	
88	Gümüş dere	2027	2027	278	2027	100	----	---	
89	Gün ören	112	108	16	108	100	----	---	
90	Hıdımalı	472	445	70	445	100	----	---	
91	Karamehmet	408	446	48	446	100	----	---	
92	Kösrelük	Köy statüsü devam etmesine rağmen yaşayan nüfus yoktur.							
93	Kurtlapa	2055	3999	280	3999	100	----	---	
94	Kuzören	483	483	62	483	100	----	---	
95	Olukman	561	561	81	561	100	----	---	
96	Ovacık	684	684	137	----	---	684	100	
97	Ozmuş	430	469	52	469	100	----	---	
98	Porsuk	292	287	37	287	100	----	---	
99	Şaban	169	155	19	155	100	----	---	
100	Yakupoğlan	1542	1682	248	1682	100	----	---	
101	Karayün(BM)	522	481	91	481	100	----	---	
102	Acidere	11	11	3	----	---	11	100	
103	Ağılkaya	237	184	31	184	100	----	---	
104	Akkoç	64	64	14	----	---		100	
105	Akpınar	345	345	45	----	---			
106	Armutlu	165	132	32	132	100	----	---	
107	Arpayazı	168	125	25	125	100	----	---	
108	Eğribucak	55	44	11	44	100	----	---	
109	Gözeli	134	109	24	109	100	----	---	
110	Gündüzköy	17	24	9	----	---	24	100	
111	Günece	80	64	14	64	100	----	---	
112	Karacaören	23	21	5	----	---	21	100	
113	Kervansaray	71	35	16	----	---	35	100	
114	Kızılcakışla	106	64	13	64	----	----	---	
115	Kuşlu	34	13	6	----	---	13	100	
116	Saklı	25	29	5	29	100	----	---	
117	Tahtikement	198	142	28	142	100	----	---	
	Toplam	48.817	39.077	5.647	36.087	92	2.990	8	

3-AKINCILAR İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Akıncılar, Sivas'ın kuzeydoğusunda ve il merkezine 172 km uzaklıkta bulunan yeni kurulmuş bir ilçedir. Kuzeyde Giresun, doğuda Gölova, batıda Suşehri ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 392 km² olup, denizden yüksekliği 975 metredir.³

Akıncılar ilçesinin, çok eski dönemlerden beri yerleşim merkezi olduğu bilinmekle birlikte ele geçmiş açık bir bilgi mevcut değildir. Yapılan araştırma ve kazılarda ele geçen malzemeler, buranın ilk dönemlerdeki yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Kelkit vadisinin verimli olmasından dolayı burası bir yerleşim merkezi olarak görülecektir.⁴

Türklerin Anadolu'ya gelmeleriyle buraya da Türkmen boylarından biri, Akıncıların 1 km güneyinde Karadağ'ın yamacındaki Söğütlüdere mevkiine yerleşmişlerdir. Akıncılar ilçesinin ilk ismi "Yukarı Ezbider" veya "Azbider" olduğu belirtilmektedir. 1800 yılında Ermenilerin buraya gelmesiyle hakimiyeti ellerine geçirmişler ve Yukarı Ezbider'e bir kilise yaptırmışlardır. 1840'da Hatipoğlu kabilesi buraya yerleşmiş ve bölgenin üstünlüğünü ele geçirmiştir. Türklerin Anadolu'yu ele geçirdikleri dönemde küçük bir yerleşim merkezi olarak kurulmuş ve Osmanlılar ve Safeviler arasında süren çatışmalarda her iki devletin egemenliklerine girmiştir. Nihayet Otlukbeli savaşından sonra Akıncılar bölgesi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalmıştır.⁵

İlçede 1956 yılında belediye teşkilatı kurulmuş, 1962'de ise Ezbider adı değişerek "Akıncılar" olmuştur. 20 Mayıs 1990 tarihinde yapılan bir idari düzenleme ile Suşehri'ne bağlı bir bucak olan Akıncılar, Sivas İline bağlı müstakil ilçe olarak teşkilatlanmıştır. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmalar olduğu görülecektir. Mesela; 1990 nüfus sayımında toplam nüfus 11.085 iken, 1996 Haziran İtibarı ile Sağlık

³ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 116

⁴ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 116

⁵ Kaymakamlık Brifing Dosyası

Ocaklarının ve Sağlı Evlerinin yapmış olduğu E.T.F. alışmaları, ilgili devlet Daireleri ve mahallinde yaptığımız araştırmalara göre ilçenin nüfusu 5.363 olarak tespit edilmiştir. Buna göre ilçe nüfusunun % 52 oranda azaldığı görülmüştür.

İnanç Coğrafiyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda, nüfusunun % 100 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. şafi mezhebine mensup kimsenin yaşamadığı ilçede nüfusun Hanefiler % 90'ını, Aleviler % 10'unu teşkil etmektedir. Akıncılar ilçesinin toplam 33 köyü olup, bunlardan 31 tanesi Sünni, 2 tanesi ise Alevi köyüdür. Bunun yanında ilçede nüfusa kayıtlı gayrimüslim nüfus bulunmakla birlikte, bunların hiç birinin burada yaşamadığı ve İstanbul'a g ettikleri tespit edilmiştir. İlçe merkezinde Alevi nüfusun çok az sayıda olduğu, bunların da devlet memurlarından olduğu ifade edilmektedir. İlçeye bağlı şenbağlar ve Sevindik köyleri Alevi köyleridir. Yaptığımız araştırmalara göre Akıncılar ilçesindeki Aleviler, Sünniler gibi yaşamakta olup, herhangi bir Dedeye bağlı değillerdir. Ayrıca kendilerinin Türkmen Alevileri olduklarını ifade etmektedirler.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşı tarikatine mensup, İhramcı İsmail Efendiye bağlı 40-50 müridin bulunduğu, Adıyaman'a bağlı Menzile gidenlerin ise 50 kadar oldukları belirtilmektedir.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayımını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo- 3) vermeyi uygun bulduk.

Tablo-3 Akıncılar

N	Adı	1990	1996	Hane	HaneFi	%	Alevi	%
1	Altın tepe	215	39	14	39	100	----	---
2	Cumhuriyet "	985	515	117	450	87	65	13
3	Gönen	860	352	72	325	92	27	8
4	Yayla	960	271	72	271	100	----	---
5	Yeni " "	835	352	87	302	86	50	14
6	Yeşilyazı "	650	218	60	200	92	18	8
7	Yukarı "	815	378	83	350	93	28	7
---	Toplam	5.320	2.125	505	1937	93	188	7
Köyleri								
1	Abdurrahman	27	29	8	29	100	----	---
2	Aşağıyeniköy	154	62	20	62	100	----	---
3	Avşar	180	102	17	102	100	----	---
4	Balçık	36	69	69	69	100	----	---
5	Ballidere	236	139	32	139	100	----	---
6	Çamlidere	50	50	10	50	100	----	---
7	Çiçekli	182	83	27	83	100	----	---
8	Derecik	80	62	12	62	100	----	---
9	Doğantepe	276	161	46	161	100	----	---
10	Dün dar	136	85	27	85	100	----	---
11	Ekenek	163	105	23	105	100	----	---
12	Elibüyük	309	158	46	158	100	----	---
13	Erence	464	375	72	375	100	----	---
14	Eskibağ	169	76	15	76	100	----	---
15	Geyikpınar	636	86	21	86	100	----	---
16	Göllüce	329	241	53	241	100	----	---
17	Gümüştaş	203	203	41	203	100	----	---
18	İkizyurt	141	91	21	91	100	----	---
19	Kavak	27	14	7	14	100	----	---
20	Kayı	62	27	11	27	100	----	---
21	Kılıç	108	59	19	59	100	----	---
22	Onarı	85	62	15	62	100	----	---
23	Ortaköy	427	294	73	294	100	----	---
24	Sapanlı	51	46	9	46	100	----	---
25	Sevindik	214	178	28	----	---	178	100
26	Sıyrındı	85	56	17	56	100	----	---
27	Şenbağlar	363	191	66	----	---	191	100
28	Uğrunca	75	55	15	55	100	----	---
29	Üzengi	78	60	16	60	100	----	---
30	Yağlıçayır	180	122	30	122	100	----	---
31	Yukarısarıca	40	28	8	28	100	----	---
32	Yusuf şeyh	78	41	10	41	100	----	---
33	Yünlüce	85	47	16	47	100	----	---
	Toplam	11.085	5.363	1.342	4.806	90	557	10

4-ALTINYAYLA İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Altınyayla, Sivas'ın güneybatısında ve Sivas'ın 85 km uzağında bulunan bir ilçedir. Kuzeybatısında Şarkışla, kuzeydoğusunda Ulaş ve Sivas, güneydoğusunda Kangal, güneybatısında (Kayseri) Pınarbaşı ile çevrili bulunmaktadır. İlçenin yüzölçümü 717 km² olup, denizden yüksekliği 1050 metredir.⁶

Çok eski bir yerleşim merkezi olan Altınyayla'nın, ne zamandan beri yerleşim merkezi olduğu kesinlikle bilinmemekle beraber, burada MÖ. 3000-2500 yıllarına ait izlere rastlanmaktadır. Bu izler yapılan kazılardan anlaşılmaktadır. Burada ilk dönemlerden beri medeniyet kurmuş olan Hititler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar sırasıyla birbirini takip etmiştir. Buranın ilk ismi Tonus olarak geçmektedir⁷. 1882 de Tonus nahiyesi iken 1972 de yapılan bir değişiklikle Altınyayla bucağı olmuştur. Şarkışla'ya bağlı bir bucak iken 1973 yılında kasaba olmuş, belediye teşkilatı kurulmuş, 1990 yılında 3644 nolu kanunla ilçe olmuştur. Bu karar 20 Mayıs 1990 tarih ve 20523 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sivas merkez ilçelerinden biri olan Altınyayla'da nüfus dalgalanmaları diğer ilçelerdeki gibi bir hayli fazladır. Örneğin 1990 nüfus sayımında toplam nüfus 15.739 iken, 1996 Haziran itibari ile yapılan E.T.F. çalışmaları, ilgili Devlet Daireleri ve mahallinde yaptığımız araştırmalara göre nüfus bir hayli düşmüştür. Bu manada ilçe genelinde % 22 gibi bir nüfus kaybı bulunmaktadır. Buna göre, 1996 yılı tahmini nüfusu 12.269'dur. İlçenin arazisinin verimli olmasına rağmen nüfus kaybı olmuştur.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Halkının % 95'inin Hanefi mezhebine mensup, % 5'inin de Alevi mezhebine mensup kişilerin

⁶ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 116

oluşturduğunu tahmin edilmektedir. Bunun yanında Alevi mezhebine mensup kişilerin Türkmen Alevisi olduğu ve köylerinde camii ve resmi din görevlisi bulunduğu, hatta Serinyayla köyünden Alevi vatandaşlardan bir kaç tanesinin hacca gittiği söylenmektedir. İlçe merkezinde Alevi nüfus bulunmamakla beraber devlet memurlarından 18 veya 20 kişinin Alevi olduğu bilinmektedir. Altınyayla ilçesinin toplam 20 köyü olup, bunlardan 18'i Sünni, 2'si ise Alevi köyleridir. İlçede gayrimüslim nüfusa rastlanmamakla beraber, Deli İlyas Kasabası nüfusuna kayıtlı 225 tane gayrimüslimin olduğunu tespit ettik. Yalnız bunların hiç biri burada yaşamamaktadır. Bunların genelde İstanbul'a ve ekserisinin ise yurt dışına gittikleri ifade edilmiştir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı İlçede, sadece Nakşi tarikatine mensup 40-50 kişinin bulunduğu, Menzile gidenlerin de yaklaşık olarak bu kadar olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Yahyalı'daki Hacı Hasan Efendiye bağlı müritlerin bulunduğu söylenmekte ise de bunların sayılarını tespit edemedik.

İlçenin 18 köyünde Hanefi mezhebine mensup insanlar yaşarken, Alevilerin bulunduğu köy sayısı ise 2'dir.

Konumuzun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayımı, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde vermeyi (Tablo-4) uygun bulduk.

Tablo-4 Altınyayla

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.Müslü
1	Aydın Mahallesi	1.256	1.056	153	1.056	100	—	—	
2	Rifat Öçten " "	1.279	1.279	233	1.270	99	9	1	
3	Şafak " "	482	429	68	420	98	9	2	
	Toplam	3.017	2.764	454	2.746	99	18	1	
Köyleri									
1	Başören	459	408	58	408	100			
2	Başyayla	501	539	82	539	100			
3	Beydiğin(Serinya)	484	429	70	—	—	429	100	
4	Deliliyas (BM)	2.488	1.725	297	1.725	100	—	—	225
5	Doğupınar	644	650	102	650	100	—	—	
6	Gümüşiğin	312	351	43	351	100	—	—	
7	Güzeloğlan	720	588	93	588	100	—	—	

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.Müsli
8	Harmandalı	531	522	69	522	100	—	—	
9	Kaleköy	905	830	152	830	100	—	—	
10	Kızılhöyük	443	421	69	421	100	—	—	
11	Kürkçüyurt	682	564	94	564	100	—	—	
12	Mutubey	463	552	75	552	100	—	—	
13	Paşaköy	222	258	35	258	100	—	—	
14	Tahtyurt	586	570	89	570	100	—	—	
15	Taşlıhöyük	700	640	86	640	100	—	—	
16	Yassıpınar	242	151	37	—	—	151	100	
17	Samankaya	1.854	1854	375	1854	100	—	—	
18	Konakyazı	346	346	65	346	100	—	—	
19	Çevirme	59	59	12	59	100	—	—	
20	Yazıcık	81	81	17	81	100	—	—	
	Toplam	15.739	12.269	2.732	11.671	95	598	5	225

5-DİVRİĞİ İLÇESİ

Sivas İli'ne bağlı bir ilçe merkezi olan Divriği ilçesi, Sivas'ın güneydoğusunda ve Sivas'ın 169 km uzağında bulunan bir ilçedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümü içinde, Çaltı Çayı Vadisi yakınlarında kurulmuştur. Doğusunda Erzincan, batısında Kangal, kuzeyinde Zara ve İmranlı, güneyinde ise Malatya ile çevrili olan ilçenin yüzölçümü 2782 km² olup, denizden yüksekliği 1250 metredir.⁸

Divriği ilçesinin, ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Bununla beraber, tarihin ilk dönemlerinden beri yerleşim alanı olmuştur. Eski Yunan kaynaklarında "Pqblike", Bizans kaynaklarında "Tephrice" (Tefrike) şeklinde kaydedilen Divriği, Arap kaynaklarında "Abrike" veya "Ebrik" şeklinde geçmektedir. Osmanlı döneminde "Difriği" "Divrik" veya bugünkü kullanımına yakın bir şekilde "Divriği" şeklinde isimler verilmiştir.⁹ İlçe, MÖ. 550 yılından beri yerleşim alanı olma özelliğini korumuş ve sırasıyla Etilerin, Perslerin, Makedonya Krallığının, Roma

⁸ Yasak, a.g.e., s. 109; Sivas 96 İl Yıllığı, s. 118

⁹ Abdülkadir Balgalmış, "Sivas" TDV, C. IX, İstanbul, 1994, s. 452; Yasak, a.g.e., s. 109; Aslanoğlu, a.g.e., s. 39; Yeni Türk Ansiklopedisi, "Divriği" C. II, s. 686; Darkot, "Divriği" mad. İA., C. III, s. 596-597

İmparatorluğunun, Pevlikanların ve Türklerin Anadolu'yu ellerine geçirmesiyle de Türklerin egemenliği altına girmiştir.¹⁰

Divriği ilçesi ilk dönemlerden beri kaza olarak Sivas'a bağlı bir ilçe merkezi konumunda olmuştur. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Örneğin, 1990 nüfus sayımında 33.105 iken, 1996 yılı Haziran ayı itibari ile yapılan E.T.F. çalışmaları, ilgili Devlet Daireleri ve mahallinde yaptığımız araştırmalara göre nüfusun 25.603'e kadar düştüğünü görmekteyiz. Bu manada ilçe genelinde %50'ye varan bir nüfus kaybı bulunmaktadır. Divriği ilçesinde, işsizlik ve terörden dolayı boşalan köyler bulunmaktadır. Bu köyler (Çakırtarla, Gezey, Oyuktepe, Beldibi, Çitme, Ağaçlıgöl, Dışbudak) olarak tespit edilmiştir.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun %100 Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Nüfusunun % 37'si Hanefi mezhebine mensup, %63'ü ise Alevi mezhebine mensuptur. İlçede Şafii mezhebine mensup 10-15 kişinin bulunduğu ve bunların Çerkezler olduğu belirtilmektedir. Divriği ilçesinin toplam 111 köyü olup, bunlardan 13'ü Sünni, 98'i de Alevi köyüdür.

Divriği ilçesinde, yaşayan gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır. Yetkililerden aldığımız bilgiye göre Divriği ilçesine bağlı Kayaburun köyünde 5 tane Ermeni Gregoryan nüfus 1992 yılına kadar yaşıyordu. Muhtarın verdiği bilgiye göre babalarının Divriği Demirçelikten emekli olmasıyla İstanbul'a göç etmişlerdir. İlçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim nüfus sayısı 1991 yılında 394 kişi iken 1996 yılında bu sayı 274 kişiye düşmüştür. Ayrıca ilçe merkezinde 1980 yılına kadar Aşağı hamam mahallesine kayıtlı bir hane Ermeni olduğu söylenmektedir. Bu haneye mensup insanlar 1980 yılında İstanbul'a göç etmiş, yazlarının ilçeye gelip gittikleri belirtilmektedir. Yine aynı mahallede yaşayan fakat 1990 yılında ölen bir Ermeni'den ve ilçeye

¹⁰ Balgalmış, "Divriği" , C. IX, s. 452; Aslanoğlu, a.g.e., s. 39

bağlı Kayaburun köyünde bir hane Ermeni ve bir Alman kadının yaşadığından bahsedilmektedir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatî mensuplarının 10-20 kişi kadar olduğu, bunların Sivas'daki İhramcı İsmail Efendiye intisap ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca Adıyaman'da bulunan Menzile 40-50 kadar kişinin gidip geldiklerinden ve Kadiri tarikatine mensup 10-15 kişinin varlığından bahsedilmektedir.

Alevî tarikatlerinden Hacıbektaş Veli'ye giden 150-200 kadar, Pirsultan'a giden 50-60 kadar taraftarının olduğu söylenmektedir. İlçede Cem Evi'nin varlığı bilinmektedir.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayımı, 1996 hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefî, Şafîî ve Alevî mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-5) vermeyi uygun bulduk.

Tablo-5 Divriği

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefî	%	Alevî	%	G.M
1	Ahmetpaşa	1.100	1.056	254	317	30	739	70	
2	Arhısu "	700	700	150	----	---	700	100	
3	Abuçimen "	750	599	149	479	80	120	20	
4	Aşağıhırma	420	367	84	221	60	146	40	
5	Cürek(Made	550	513	113	154	30	359	70	
6	Ceditpaşa	900	754	188	377	50	377	50	
7	Dillioğlu "	350	299	70	180	60	119	40	
8	Demirdağ "	235	161	47	33	20	128	80	
9	Güllübağ	1.100	997	237	300	30	697	70	
10	Gökçecamii	455	398	91	359	90	39	10	
11	Hacıkumru	600	547	121	274	50	273	50	
12	H.Osmanme	490	449	99	315	70	134	30	
13	İmamoğlu	850	731	182	293	40	438	60	
14	Kemenkeş	650	557	139	279	50	278	50	
15	Karayusuf	550	484	112	339	70	145	30	
16	Kale	950	916	200	642	70	274	30	
17	Kalealtı	320	257	64	152	60	101	40	
18	Küçük Hüseyi	450	463	91	325	70	138	30	
19	Kültürlü	260	240	52	168	70	72	30	
20	Karamahmut	134	149	27	90	60	59	40	
21	Kocapaşa	850	711	173	284	50	355	50	
22	Mercantepe	500	432	104	260	60	172	40	
23	Salavattepe	1.700	1.667	385	2.001	60	666	40	
24	Süleymanağ	500	433	107	260	60	173	40	
25	Turabali	600	593	122	416	70	177	30	

N	Adı	1990	1996	Hane	HaneFi	%	Alevi	%	G.Mü
26	Ulucamii	1.000	961	205	289	30	672	70	
27	Zelihahatun	700	658	147	461	70	197	30	
	Toplam	17.664	16.092	3.713	8.250	51	7.842	49	
Köyleri									
1	Ağılcık	409	502	67	----	---	502	100	
2	Akmeşe	439	287	98	----	---	287	100	
3	Akpelit	98	86	23	----	---	86	100	
4	Avşarcık	142	116	18	----	---	116	100	
5	Bahçeli	47	40	11	----	---	40	100	
6	Bayırüstü	189	184	39	----	---	184	100	
7	Çakırtarla*	88	----	---	----	100	---	---	
8	Çukuröz	70	52	16	----	---	52	100	
9	Demirdağ	274	161	47	----	---	161	100	
10	Derimli	91	63	20	----	---	63	100	
11	Dumluca	68	47	10	----	---	47	100	
12	Duruköy	164	118	35	118	100	---	---	
13	Ekinbaşı	133	81	31	----	---	81	100	
14	Erikli	120	60	27	----	---	60	100	
15	Eskibeyli	259	189	60	----	---	189	100	
16	Gezey*	73	----	---	----	100	---	---	
17	Gökçeharma	62	58	14	58	100	---	---	
18	Gözecik	45	21	11	----	---	21	100	
19	Günbahçe	120	105	27	----	---	105	100	
20	Güneş	254	142	51	----	---	142	100	
21	Güneyevler	431	277	81	----	---	277	100	
22	Güresin	152	110	30	110	100	---	---	
23	Güvenkaya	91	55	14	----	---	55	100	
24	Höbek	420	293	69	----	---	293	100	
25	İkizbaşak	82	45	12	----	---	45	100	
26	İnanlı	26	18	7	----	---	18	100	
27	Karaağaçlı	117	102	19	----	---	102	100	
28	Karakale	151			----	---	151	100	
29	Karakuzulu	33	19	8	----	---	19	100	
30	Kayaburun	371	255	67	----	---	255	100	7
31	Kayacık	621	603	153	----	---	603	100	
32	Kevendüzü	149	89	30	----	---	89	100	
33	Kuluncak	106	62	16	----	---	62	100	
34	Maltepe	277	287	56	144	50	143	50	
35	Oğulbey	32	8	5	----	---	8	100	
36	Olukman	104	59	19	----	---	59	100	
37	Oyuktepe	46	----	---	----	---	----	100	
38	Soğucak	179	70	23	----	---	70	100	
39	Uzunbağ	170	120	33	----	---	120	100	
40	Uzunkaya	89	61	19	----	---	61	100	
41	Üçpınar	123	91	28	----	---	91	100	
42	Yalnızsöğüt	235	130	35	----	---	130	100	
43	Yazı	142	78	23	----	---	78	100	
44	Yeşilyayla	74	46	18	----	---	46	100	
45	Arıkbaşı	123	63	23	----	---	63	100	
46	Ağaçlıgöl	Köy statüsü devam etmekte olup yaşayan nüfus yoktur							
47	Atmalıoğlu	57	42	7	42	100	---	---	
48	Bayırlı	197	109	31	----	---	109	100	
49	Beldibi*	13	----	---	----	100	----	---	

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.Mü
50	Beyköy	91	64	25	----	---	64	100	
51	Çakmakdüz	299	159	52	----	---	159	100	
52	Çayören	226	150	45	----	---	150	100	
53	Handere	73	52	10	52	100	---	---	
54	Karşikonak	150	94	22	----	---	94	100	
55	Ortaköy	57	23	4	23	100	---	---	
56	Selimoğlu	138	31	10	31	100	---	---	
57	Yeşilyol	71	34	5	34	100	---	---	
58	Gedikbaşı	232	151	42	----	---	151	100	
59	Adatepe	325	169	43	----	---	169	100	
60	Aydoğan	119	50	27	----	---	50	100	
61	Çamlık	148	39	7	----	---	39	100	
62	Çayözü	213	33	7	20	60	13	40	
63	Çitme*	25	----	---	----	---	----	100	
64	Çobandurağı	120	74	21	----	---	74	100	
65	Kaledibi	57	17	3	----	---	17	100	
66	Kesme	420	294	71	294	100	----	---	
67	Madenli	197	122	31	----	---	122	100	
68	Yazyatağı	63			----	---		100	
69	Yüreктаşı	87	44	18	----	---	44	100	
70	Mursal	460	296	69	----	---	296	100	
71	Bahtiyar	44	89	25	----	---	89	100	
72	Gökçebel	96	89	19	45	50	44	50	
73	Gündüren	131	99	28	----	---	99	100	
74	Karasar	289	176	48	----	---	176	100	
75	Kavaklısu	169	104	28	----	---	104	100	
76	Kızılcaören	82	43	13	22	50	21	50	
77	Ödek	259	149	30	----	---	149	100	
78	Susuzören	51	32	11	----	---	32	100	
79	Ulucayır	32	13	7	----	---	13	100	
80	Ürük	134	92	25	----	---	92	100	
81	Yerliçay	72	37	12	----	---	37	100	
82	Sincan	109	72	29	----	---	72	100	
83	Akbaba	16	10	3	----	---	10	100	
84	Balova	14	17	4	----	---	17	100	
85	Başören	84	38	11	----	---	38	100	
86	Çakırağa	38	25	9	----	---	25	100	
87	Çamurlu	50	33	7	----	---	33	100	
88	Dikmeçay	201	121	40	----	---	121	100	
89	Diktaş	52	47	12	----	---	47	100	
90	Dişbudak	15	----	---	----	---	----	100	
91	Gölören	130	68	12	----	---	68	100	
92	Gözecik	55	34	15	----	---	34	100	
93	Güllüce	150	99	30	----	---	99	100	
94	Gürpınar	129	81	23	----	---	81	100	
95	İmirhan	51	29	5	----	---	29	100	
96	İncirlişinar	49	35	9	----	---	35	100	
97	Karaman	47	21	6	----	---	21	100	
98	Keçikaya	61	52	15	----	---	52	100	
99	Kekliktepe	80	36	5	----	---	36	100	
100	Kırgöz	87	36	13	----	---	36	100	
101	Oğlaklı	267	267	148	----	---	267	100	
102	Ovacık	265	147	57	----	---	147	100	

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.Mü
103	Ölçekli	130	47	18	----	---	47	100	
104	Özbağı	46	33	9	----	---	33	100	
105	Sırçalı	99	70	13	----	---	70	100	
106	Susuzlar	89	43	7	----	---	43	100	
107	Şahinköy	101	42	11	----	---	42	100	
108	Tepehan	51	34	7	----	---	34	100	
109	Yağbasan	172	107	40	----	---	107	100	
110	Yusufşeyh	76	57	14	----	---	57	100	
111	Yuva	41	33	9	----	---	33	10	
	Toplam	33.105	25.603	5.956	9.450	37	16.153	63	7

* Nüfus olmayan köyler

6- DOĞANŞAR İLÇESİ

Sivas İli'ne bağlı bir ilçe merkezi olan Doğanşar, Sivas'ın kuzeydoğusunda ve 96 km uzağında bulunan bir ilçedir. Doğanşar, kuzeydoğuda Koyulhisar, kuzeyde Tokat'ın ilçeleri olan Reşadiye ve Almus, güneydoğusunda Zara, güneybatıda Hafik ile çevrili olan ilçenin yüzölçümü 420 km² olup, denizden yüksekliği 1335 metredir.¹¹

Doğanşar'ın, tarihin ilk dönemlerinden beri küçük bir yerleşim yeri olarak kullanıldığı yapılan çeşitli araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Fakat ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Ele geçirilen tarihi kalıntılar daha ziyade Bizans dönemine ait olduğunu göstermektedir. Kapadokya bölgesi içerisinde tarih sahnesine çıkan ilçe, zamanla Pontus ve Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde yer almıştır.¹²

Doğanşar, Hafik ilçesine bağlı bir bucak iken 9.5.1990 tarihli TBMM. kararıyla ilçe yapılmıştır. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Mesela; 1990 nüfus sayımında nüfus 8.324 iken, 1996 Haziran itibari ile yapılan E.T.F. çalışmaları, ilgili Devlet Daireleri ve mahallinde yaptığımız araştırmalara göre nüfusunun bir

¹¹ Yasak, a.g.e., s. 117; Sivas 96 İl Yıllığı, s. 131

¹² Fikri Karaman, Sivas Doğanşar Folkloru, İstanbul, 1993, s. 34; Yasak, a.g.e., s. 117; Sivas 96 İl Yıllığı, s. 131

hayli düşmüş olduğu görülmektedir. Bu manada ilçe genelinde nüfusunun %50'ye varan oranlarda azalmıştır. 1996 Haziranındaki nüfus sayısı toplam olarak 4.166'ya kadar düşmüştür.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda, nüfusun % 100 oranında Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. İlçede Şafii ve Alevi mezhebine mensup kimsenin yaşamadığı ve nüfusun % 100 Hanefi mezhebine mensuptur. Yalnız ilçede yaptığımız araştırma ve incelemede devlet memurlarından Alevi mezhebine mensup kişilerin olabileceği belirtilmektedir. İlçede gayrimüslim nüfusun olmadığı ancak yerel halkın ifadesiyle Zola olarak tabir edilen insanların yaşadığı bilinmektedir. Bununla beraber kanımızca bu insanlar önceleri gayrimüslim iken sonradan Müslüman olmuşlardır. Nitekim bu ilçede olduğu gibi Sivas ve yöresinde Zola diye isimlendirilen yerlere rastlamak mümkündür.

İlçede önemli olan ziyaret yerleri Çalıcı Baba ve Hubyar Sultan Tekkesi Türbesi bulunmaktadır¹³. İlçede yerleşmiş olan diğer bir inanç ise Dede denilen bir yatağın bulunduğu ve buraya ziyarete gidildiği fakat kurban kesilmediği ve çaput bağlanmadığı söylenmektedir. Bu yatağın Doğanşar ilçesine 1 km uzaklıkta olduğu ve bunun gibi yedi mezarın daha bulunduğu anlatılmaktadır.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî ve Menzile bağlı çok az sayıda tarikat mensubu bulunmaktadır.

Konunun bütünlüğü açısından İlçe ve köylerinin 1990 nüfus sayısını, 1996 hane ve nüfusun sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-6) vermeyi uygun bulduk.

¹³ Özen, a.g.e., s. 56

Tablo- 6 Doğanşar

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
1	CamiiMahallesi	805	245	61	245	100		
2	Cinci "	970	444	94	444	100		
3	Çay "	765	142	33	142	100		
4	Dervişağa	586	200	40	200	100		
5	Kale Mahallesi	690	232	58	232	100		
6	Ömerağa " "	605	179	41	179	100		
	Toplam	4.421	1.442	324	1.442	100		
Köyleri								
1	Alan köy	145	93	22	93	100		
2	Alazlı	213	162	28	162	100		
3	Arslantaş	74	60	12	60	100		
4	Avcı çayı	146	87	31	87	100		
5	Baş ekin	267	105	18	105	100		
6	Beş ağaç	234	180	49	180	100		
7	Boyalı	124	68	19	68	100		
8	Çalıcı	313	195	45	195	100		
9	Çat pınar	444	318	83	318	100		
10	Darı kol	98	77	18	77	100		
11	Eski köy	120	69	24	69	100		
12	Göçü köy	117	116	19	116	100		
13	İç dere	211	146	31	146	100		
14	Kabaçam	211	144	37	144	100		
15	Karkın		113	23	113	100		
16	Kıpçak	228	174	39	174	100		
17	Kozağaç	94	45	11	45	100		
18	Kozlu	155	106	30	106	100		
19	Okçulu	84	48	14	48	100		
20	Ortaköy		34	10	34	100		
21	Sarısuwat	149	112	29	112	100		
22	Söbüler	296	158	36	158	100		
23	Ütük	85	52	15	52	100		
24	Yavşancık	35	17	7	17	100		
25	Yeşilçukur	60	45	9	45	100		
	Toplam	8.324	4.166	986	4.166	100		

7- GEMERЕК İLÇESİ

Sivas İline bağlı bir ilçe merkezi olan Gemerek, Sivas'ın batısında ve il merkezinin 116 km uzağında bulunan bir ilçedir. Doğusunda Şarkışla, güneybatısında Kayseri ve Sarioğlan, kuzeybatısında Yozgat, Çayıralan ve Akdağmadeni ile çevrili olan ilçenin yüzölçümü 1153 km² olup, denizden yüksekliği 1200 metredir.¹⁴

Gemerek ilçesinin, kesin olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Yalnız Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ile burası Türklerin eline geçtiği ve Türk aşiretlerinden Abdioğlu namıyla bir kabilenin yerleştii rivayet edilmektedir. Gemerek ilçesi gerek Selçuklu döneminde gerek Osmanlı döneminde küçük bir yerleşim yeri olmasından dolayı içine kapanık bir halde gelişme göstermeden bugüne kadar gelmiştir.¹⁵

İlçe bir ara Ermenilerin eline geçmiş, hatta burada çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Öyle ki Birinci Dünya Savaşından sonra 70 evden oluşan Ermeni vatandaşlar, Türkler tarafından himaye edilerek ilçede kalmaları sağlanmışır.¹⁶ Ancak 1950 yılından sonra bu Ermeniler İstanbul ve yurt dışına göç etmişlerdir. Burada 10 hane kadar Ermeni vatandaş kalmıştır. Bugün ise yaptığımız incelemeye göre hepsi de Müslüman olmuşlardır.

Gemerek uzun müddet bucak olarak kalmış ve 1953 yılında yapılan bir idari düzenleme ile ilçe olmuştur. Belediyesi ise 1881 yılında kurulmuştur.¹⁷ İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım nüfus dalgalanmalarının olduğu görülecektir. Örneğin 1990 sayımında toplam nüfusu 48.453 iken, 1996 itibari ile 28.565'e inmiştir. Bu manada ilçe genelinde nüfusun % 50'ye varan oranlarda azaldığı görülmüştür. İlçede yeterli iş alanlarının olmayışından göçler devam etmektedir. Bu nüfusun % 15'i ilçe merkezinde, % 36'sı kasabalarda, % 49'u ise köylerde

¹⁴ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 132; Yasak, a.g.e., s. 121

¹⁵ Yasak, a.g.e., s. 121; Sivas 96 İl Yıllığı, s. 132

¹⁶ Ragıp Çatak, Gemerek, Sivas, 1979, s. 7

yaşamaktadır. Yaptığımız araştırmaya göre ilçe genelinde on bin kadar nüfus yurt dışında işçi olarak çalışmaktadır. Ayrıca ilçe nüfusunun % 2'si sanayide çalışmakta, % 70'i tarım ve hayvancılıkla, % 20'si ise ticaretle uğraşmaktadır.

İnanç Coğrafyası itibari ile ilçeye baktığımız zaman nüfusunun % 100 oranında Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. İlçede Şafii mezhebine mensup kimse yoktur ve nüfusun % 96'sı Hanefi, % 4'ü Alevi mezhebine mensup insanlardan meydana gelmektedir. İlçede 1996 yılı İtibarı ile nüfusa kayıtlı 2.013 Ermeni Hristiyanın bulunduğunu, fakat bunların hiç birinin ilçede yaşamadığını tespit ettik. İlçe merkezinde tespit ettiğimiz Ermeni vatandaşların şimdi Müslüman oldukları ve kız alıp verdikleri söylenmektedir. İlçeye bağlı Eski yurt (Alakilise) köyünde Ermenilerin bir dönem yaşadığını, şimdi ise hiç bir Ermeninin burada oturmadığı ifade edilmektedir. Bu Ermeniler İstanbul'a göç etmişlerdir. Tablodaki göstermiş olduğumuz gayrimüslim nüfusların Müslüman olduğunu, yalnız Çepni kasabasındaki 2 kişinin Ermeni mi yoksa Müslüman mı olduğunu tespit edemedik. Burada yaşayan Ermeni vatandaşların Müslüman olmasıyla camiye gidip geldikleri ve Sızır Kasabasından ve Seydinali köyünden Müslüman kız aldıklarını, ayrıca Müslümanlara kız verdiklerini tespit ettik. İlçe Müftülüğünden edindiğimiz bilgiye göre iki tane kadının ihtida ettikleri belirtilmektedir.¹⁸ Gemerek nüfusundan aldığımız bilgiye göre ilçede 14 tane yabancı kadınla Türk erkeği evlenmiştir.

Kâdirî tarikatı şeyhinin bulunduğu ilçede, çok az sayıda müridinin varlığından bahsedilmektedir. Bu şeyhin kör olduğu, isminin de Mustafa Delibalta olduğu söylenmektedir. Ayrıca ilçede Nakşî tarikatine mensup 100'ün üzerinde taraftarın bulunduğu ve bunların da Kayseri'ye bağlı Yahyalı daki Hacı Hasan Efendiye intisaplı olduklarından, Adıyaman'a bağlı Menzile gidenlerin de varlıklarından bahsedilmektedir.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayımını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve

¹⁷ Yasak, a.g.e., s. 121

Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo -7) vermeyi uygun bulduk.

Tablo- 7 Gemerek

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Haneñi	%	Alevi	%	G.M
1	Bahçeli	2.825	2.145	437	2.140	99	5	1	23
2	Fevziçakmak	3.350	1.885	392	1.875	99	10	1	
3	Horuk Mezrası	250	130	26	130	100	----	---	
4	Hasanbeyderes	25	20	5	20	100	----	---	
5	Kasimbeyli	50	19	5	19	100	----	---	
6	Pekmezderesi	15	13	3	13	100	----	---	
7	Tatlıcak	100	61	13	61	100	----	---	
8	Yukarı Mahalle	2.096	1.174	237	1.174	100	----	---	3
	Toplam	8.711	5.447	1.118	5.432	99	15	1	
Köyleri									
1	Akçaşar	416	348	77	348	100	----	---	
2	Arpaözü	627	537	118	537	100	----	---	
3	Beştepe	404	361	68	361	100	----	---	
4	Bulhasan	319	224	55	224	100	----	---	
5	Burhanköy	718	657	314	657	100	----	---	
6	Cesurlar	151	23	2	23	100	----	---	
7	Çatköy	619	575	125	125	100	----	---	
8	Çepni(BM)	5042	4.261	1.17	3.196	75	1.065	25	2
9	Çiçekoğlu	235	210	37	210	100	----	---	
10	Dendil	344	308	66	308	100	----	---	
11	Durgunsu	320	224	40	224	100	----	---	
12	Eğerci(BM)	3428	2116	532	2.116	100	----	---	
13	Eskiçubuk	251	436	48	436	100	----	---	
14	Eskiyurt	706	688	151	275	40	413	60	
15	Eşikli	723	620	133	620	100	----	---	
16	Hacıyusuf	461	370	80	370	100	----	---	
17	İkizce	277	198	38	198	100	----	---	
18	İnkışla	2413	894	894	894	100	----	---	
19	Karaağıl	159	148	17	148	100	----	---	
20	Karaerkek	239	174	34	174	100	----	---	
21	Karagöl	999	863	213	863	100	----	---	
22	Kartalkaya	351	333	61	333	100	----	---	
23	Keklicek	522	396	101	396	100	----	---	
24	Kırıklı	277	207	36	207	100	----	---	
25	Kocaoğlu	190	204	34	204	100	----	---	
26	Köseli	219	75	17	75	100	----	---	
27	Küçüktuzhisar	489	417	78	417	100	----	---	
28	Kümeören	467	424	92	424	100	----	---	
29	Örenyurt	282	218	60	109	50	109	50	
30	Öziçi	829	829	165	829	100	----	---	
31	Saraç*	277	204	62	----	---	204	100	
32	Seydinali	698	529	98	529	100	----	---	
33	Sızır(BM)	7388	5698	851	5.698	100	----	---	
34	Talazoğlu	260	124	29	124	100	----	---	

¹⁸ Gemerek Müftülüğü İhtida Defteri Haziran 1996

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.Mü
35	Tekmen	376	280	76	280	100	----	---	
36	Yeniçubuk(BM)	7028	6508	1.30	6.508	100	----	---	
37	Yeniköy	862	933	172	933	100	----	---	
38	Yeşilöz	441	392	66	392	100	----	---	
	Toplam	48.453	28.565	7.182	27.307	96	1.258	4	28

*Saraç Köyü Şarkışla'ya Bağlanmıştır. Ayrıca 1977 yılına kadar Gemereğe bağlı olan % 100 Alevi Karaöz köyü Kayseri'ye bağlı Sarıoğlan ilçesine bağlanmıştır.

8- GÖLOVA İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Gölova, Sivas'ın kuzeydoğusunda ve 198 km uzaklıkta olan bir ilçedir. Kuzeyinde Giresun, doğu ve güneyinde Erzincan, batısında Akıncılar ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 308 km² olup denizden yüksekliği 950 metredir.¹⁹

Gölova'nın tarihi MÖ. 1000'li yıllara kadar uzanmaktadır. İlçenin Kuzeyinde bulunan "Söğütlü Göze" denilen yerde Hitit dönemine ait kalıntıların varlığı bunu göstermektedir. İlk dönemlerden beri yerleşim yeri olarak bilinen ilçe yakın zamana kadar "Ağvanis" olarak bilinmekteydi.²⁰

İlçe uzun müddet Şebinkarahisar Sancağına bağlı Suşehri ilçesinin bir bucağı olarak idari yönetimini sürdürmüştür. Suşehri'nin, Şebinkarahisar'dan ayrılıp müstakil bir ilçe olması üzerine Gölova da Suşehri'ne bağlanmıştır. Gölova 9 Mayıs 1990 yılında yapılan 3644 sayılı kanunla Sivas iline bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir. İlçenin, merkez ilçeyle birlikte 23 köyü bulunmaktadır. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmalar olduğu görülecektir. Örneğin: 1990 nüfus sayımında nüfus 6.699 iken, 1996 Haziran İtibarı ile 2.949 olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere ilçenin nüfusu % 66 oranında azalmıştır.

İnanç Coğrafyası itibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100 oranda Müslüman olduğunu söylemek mümkündür. Şafii mezhebine mensup

¹⁹ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 134; Yasak, a.g.e., s. 126

²⁰ Yasak, a.g.e., s. 126; Sivas 96 İl Yıllığı, s. 134-135

kimsenin yaşamadığı ilçede nüfusun % 98'i Hanefi mezhebine mensup, % 2 gibi insanında Alevi mezhebine mensup olduğunu söyleyebiliriz. Gölova'nın 35 köyü olup, bu köylerden 34'ünde Sünni, birinde Aleviler meskundur. İlçede gayrimüslimin yaşamadığı ve nüfusa kayıtlı olmadığını tespit ettik.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşi tarikatine mensup, dergahı Sivas'ta bulunan İhramcı Zade İsmail Efendiye bağlı, Adıyaman Menzile bağlı çok az sayıda tarikat taraftarı bulunmaktadır.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayısını ve 1996 hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo- 8) vermeyi uygun bulduk.

Tablo- 8 Gölova

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
1	Gölova	2.554	569	149	569	100		
2	Akçataş	247	178	44	178	100		
3	Aşağı Tepecik	182	121	30	121	100		
4	Aydoğdu	259	50	19	50	100		
5	Boğazköy	435	194	63	194	100		
6	Bozat	171	117	36	117	100		
7	Canköyü	53	33	11	33	100		
8	Çakırşeyh	45	42	19	42	100		
9	Çalkaya	344	20	9	20	100		
10	Çataklı	128	48	13	48	100		
11	Çevrecik	43	19	7	19	100		
12	Çobanlı	112	68	19	68	100		
13	Çukuryurt	113	49	25	49	100		
14	Demirkonak	136	96	24	96	100		
15	Dikköy	179	132	34	132	100		
16	Gözlüce	72	12	17	12	100		
17	Gözüküçük	32	34	9	34	100		
18	Günalan	187	130	32	130	100		
19	Gözören	92	66	17	66	100		
20	İlyasköy	70	32	11	32	100		
21	Karaca	54	24	11	24	100		
22	Karayakup	452	283	98	283	100		
23	Okçaören	52	32	11	32	100		
24	Sarıyusuf	19	11	4	11	100		
25	Soğuksu	121	78	25	78	100		
26	Subaşı	71	22	9	22	100		
27	Uluçukur	72	28	10	28	100		
28	Yaylaçayı	106	88	34	---	---	88	100

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
29	Yukarıtepecik	223	168	42	168	100		
30	Yuvacık	75	11	2	11	100		
31	Kınamezrası	*	16	7	16	100		
32	Tonamezrası	*	22	5	22	100		
33	Aslanamezrası	*	78	22	78	100		
34	Kayaoğlumezra	*	51	16	51	100		
35	Ödemişmezrası	*	27	10	27	100		
	Toplam	6.699	2.949	882	2.863	98	88	2

*Bu Mezraların 1990 yılı Nüfus Sayımında Nüfus Sayıları Verilmemiştir. Gölova İlçesi İçerisinde Nüfusları Verilmiş Olabilir.

9-GÜRÜN İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Gürün, Sivas'ın güneyinde Sivas-Malatya yolu üzerinde ve Sivas'ın 140 km uzağındadır. Güneydoğusunda Malatya, batısında Kayseri, güneydoğusunda K. Maraş, kuzeyinde Kangal ilçesiyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 3080 km² olup denizden yüksekliği 1250 metredir.²¹

İlçenin tarihi MÖ. 2000 yılına kadar iner. Mevcut Mağaralar, Gürün'ün ilk çağ tarihini yaşadığını göstermektedir. MÖ. 3000 yıllardan itibaren Babiller ve Hititler arasında yapılan savaşların ve diğer olayların geçmiş olduğu tarihi bir yer olmuştur. İlçe, zaman içerisinde Babiller'in, ve Hitit'lerin hakimiyeti altında kalmıştır.²² Şuğul bölgesindeki Etilere ait yazılar bunu açık bir şekilde göstermektedir. Daha sonra sırasıyla Asurluların, Lidyalıların, Perslerin ve Romalıların hakimiyeti altında kalan ilçede bir süre de Ermeniler yaşamıştır. 1071-1174 yılları arasında Danişmentlilerin egemenliği altında kalan Gürün, 1398 yılında Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girmiştir²³. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "Afşin'den kuzeye doğru giderken Gürün kasabasına geldik. Gürün, Sivas eyaletinde 150 akçelik nahiye kazadır.

²¹ Yasak, a.g.e., s. 130; Sivas 96 İli Yılı, s. 135

²² Galip Eken, " Temettuat Defterlerine Göre Gürün", Revak Dergisi, Sivas, 1991, s. 86

²³ Necip Bostancı, Gürün'ün Sosyolojik Yapısı, CÜ. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas ? , s. 15

1000 hane olup; cami, mescidi, hanı, hamamı ve sultan hamamı olan şirin bir kasabadır. Türkmen Ağası hükmünde olup, ortasından bir nehir akar" demektedir.²⁴

İlçe, Sivas merkez ilçeye bağlı 1869 yılında ilçe olan Gürün'ün yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Mesela: 1990 nüfus sayımında toplam nüfusun 31.038 iken, 1996 Haziran İtibarı ile toplam nüfusu 25.969'a düştüğünü görmekteyiz. Buna göre ilçede % 20 gibi bir nüfus kaybı bulunmaktadır.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100 Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Şafii mezhebinin bulunmadığı ilçede, Hanefi %85 ve Aleviler %15'lik oranı teşkil etmektedir. Gürün ilçesinin 64 köyü vardır ve bu köylerden 39'u Sünni-Hanefi, 25'i Alevi'dir. Bunun yanında çok az sayıda gayrimüslim varlığından bahsedilmiş olsa da araştırmamızda Gürün'de yaşayan gayrimüslime rastlanmamıştır. Bunların yanında Ulaş ilçesindeki Bahai temsilcisi olan Alevi Dedesi'nin verdiği bilgiye göre, Yavu köyünde 2, Koyunlukoca köyünde 2 Bahaî olduğunu ifade etmektedir. Tespitlerimize göre Bahaîlerin faaliyet gösterdikleri yerlerin Alevî köyleri olması dikkat çekicidir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatine mensup, Dergahı Darende'de bulunan Hacı Hulusi Efendiye bağlı insanların olduğunu görmekteyiz Ayrıca Adıyaman'da bulunan Menzile gidenlerin varlığından da bahsedilmektedir.

Konumuzun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo (Tablo-9) halinde vermeyi uygun bulduk.

²⁴ Evliya Çelebi, C. III-IV, s. 846, 847

Tablo-9 Gürün

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
1	Aksu	425	319	85	300	94	19	6
2	Buriciye "	575	508	115	500	98	8	2
3	Çayboyu "	1.460	1.202	292	1.000	83	202	17
4	Fatmaderviş	57	59	9	59	100	----	----
5	Işitan	600	524	140	500	95	24	5
6	Karatepe "	890	722	238	700	97	22	3
7	Karayar "	730	675	146	650	96	25	4
8	Ketençayır "	520	427	104	407	95	20	5
9	Kirazlık "	820	685	181	650	95	35	5
10	Kurultay "	620	532	124	500	94	32	6
11	Pınarözü "	1.365	1169	273	1.100	94	69	6
12	Şuğul "	560	534	112	504	94	30	6
13	Yassicatepe	705	613	141	600	98	13	2
14	Yeni Mahalle	555	504	111	500	99	4	1
	Toplam	9.882	8.473	2.071	7.970	94	503	6
Köyleri								
1	Ağaçlı	338	275	48	275	100	----	----
2	Ayvalı	720	697	94	----	----	697	100
3	Bahçe içi	568	295	57	295	100	----	----
4	Bağlı çay	210	119	24	----	----	119	100
5	Davul höyük	330	297	52	140	50	139	50
6	Eski hamal	959	644	124	----	----	644	100
7	İncesu	299	270	50	270	100	----	----
8	Kale dere	224	207	34	207	100	----	----
9	Kara hisar	150	117	20	117	100	----	----
10	Kara kuyu	172	162	28	162	100	----	----
11	Kaş köy	98	54	12	----	----	54	100
12	Kavak köy	297	257	48	129	50	128	50
13	Kılıç doğan	194	211	25	211	100	----	----
14	Kızıl burun	163	123	34	123	100	----	----
15	Kızılören	196	217	42	217	100	----	----
16	Külahlı	192	141	28	----	----	141	100
17	Suçatı(BM)	2582	2219	473	2.219	100	----	----
18	Sularbaşı	395			395	100	----	----
19	Tepecik	1653	1245	220	1.245	100	----	----
20	Yelken	186	66	14	----	----	66	100
21	Yeşildere	367	259	47	259	100	----	----
22	YukarıSazcağ	1363	1247	206	1.247	100	----	----
23	Yuva	280	165	37	----	----	165	100
24	Konakpınar(B	205	142	29	----	----	142	100
25	Böğrüdellik	112	122	23	122	100	----	----
26	Çevirme	19	18	6	18	100	----	----
27	Dayakpınar	113	85	20	85	100	----	----
28	Eskibektaşlı	203	100	15	100	100	----	----
29	Gökçeyazı	237	224	38	224	100	----	----
30	Karadoruk	363	194	30	194	100	----	----
31	Karaören	125	41	11	21	50	20	50
32	Mağra	89	88	14	----	----	88	100
33	Reşadiye	63	33	8	----	----	33	100
34	Sarıca	913	884	143	884	100	----	----
35	Yılanhöyük	253	197	32	197	100	----	----

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
36	Yazyurdu(B)	312	363	60	363	100	----	---
37	Akdere	208	133	33	133	100	----	---
38	Akpınar	184	139	28	----	---	139	100
39	Başören	359	249	41	249	100	----	---
40	Beypınar	789	833	130	833	100	----	---
41	Bozhöyük	150	140	33	----	---	140	100
42	Cemilyurt	122	101	23	----	---	101	100
43	Çiçekyurt	183	144	24	144	100	----	---
44	Çipil	146			----	---	146	100
45	Deveçayırı	190	92	20	----	---	92	100
46	Erdoğan	161	153	34	153	100	----	---
47	Gerdekmağra	290			290	100	----	---
48	Göbekören	576	533	87	267	50	266	50
49	Güldede	120	124	21	124	---	124	100
50	Güllübucak	148	79	12	79	100	----	---
51	Güneş	196	151	24	151	100	----	---
52	Hüyüküyurt	190	156	33	156	100	----	---
53	Karapınar	87	70	12	----	---	70	100
54	Kaynarca	53	77	13	----	---	77	100
55	Kındıralık	183	108	16	108	100	----	---
56	Kızılıpınar	110	99	15	99	100	----	---
57	Koyunlukoca	239	183	27	----	---	183	100
58	AşağıKürkçü	20	18	7	18	100	----	---
59	Osmandede	116	81	14	81	100	----	---
60	Şakşakpınar	85	81	16	81	100	----	---
61	Yaylacıklar	133	42	9	21	50	21	50
62	Yenibektaşlı	98	71	11	71	100	----	---
63	Yolgeçen	982	1071		1.071	100	----	---
64	Kozaklımağra		61	10	----	---	61	100
	Toplam	31.038	26.177	5.224	21.818	83	4.359	17

10-Hafik İlçesi

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Hafik, Sivas'ın batısında ve Sivas'a 37 km uzaklıktadır. Doğusunda Zara, batısında Sivas, güneyinde Kangal, kuzeyinde Tokat, kuzeydoğusunda ise Doğanşar ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 2967 km² olup, denizden yüksekliği 1276 metredir.²⁵

Çok eski bir yerleşim merkezi olan Hafik, ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Yapılan kazılar ilk yerleşim yerinin Hafik Gölünün kuzey kıyısına yakın bir yerdeki Pıllır Höyükte olduğunu göstermektedir. Höyükte, ilk

²⁵ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 137; Yasak, a.g.e., s. 137

Tunç Çağı (Bakır Çağı) ve Kalkolitik dönem gereçleri veren katmanların, ve gölün su düzeyinin altında, üst katmanların çanak çömleğinden tümüyle farklı bir tür çanak çömlekle karşılaşılmıştır.²⁶ Pıllır höyükte yapılan kazılarda yapı kalıntısı olarak silindir şeklinde çukurlara ve ağaç parçalarına rastlanılmıştır. Bu ağaç parçaları bize göl üzerinde kazıkların üstüne evlerin yapıldığı fikrini vermektedir. Hafik, tarihi devirler içerisinde tespit edilebildiği kadarıyla MS. 200'lerde yerleşim merkezi olmuştur. Buraya ilk önce gelip yerleşenler Hristiyanlardır. Bunlar Durulmuş'ta, Deliktepe'de, Dışkapı'da ve Hayk Tepesinde yerleşmişlerdir. Ayrıca Hafik merkezde bulunan Hristiyanlar Tepe mahallesinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Hafik ilçesi, Anadolu Selçuklular zamanında yerleşim merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sırasıyla Danişmentliler, Moğollar, Eratna Beyliği ve son olarak ta Osmanlı Devleti yönetimi altına girmiştir²⁷. Şemseddin Sami'nin anlattığına göre Hafik ilçesi " Sivas Vilayeti merkez livasına bağlı 30.000 ' i Müslüman, 41.000 nüfuslu bir kazadır.²⁸ Hafik ilçesinin ismi Koçhisar iken bazı karışıklıklara neden olduğundan 1926 yılında Hafik olarak değiştirilmiştir.²⁹

Hafik Sivas merkez ilçeye bağlı bir köy iken, 1873 yılında ilçe olmuştur. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Örneğin, 1990 nüfus sayımında toplam olarak 28.325 iken, 1996 Haziran itibari ile 14.573 gibi bir rakama düştüğünü görmekteyiz. Buna göre ilçenin nüfusunda % 50'ye varan bir azalma görülmektedir. Hafik ilçesinde işsizlik ve tarımda yeterli gelir elde edilmemesinden dolayı bir hayli göç olmuştur. Bu göçler günümüzde de devam etmektedir. Yaptığımız araştırma ve incelemelere göre Hafik ilçesinde Barcın ve Tepe köyleri göç nedeniyle boşalmıştır.

İnanç Coğrafyası itibari ile ilçeye baktığımızda, nüfusun % 99 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Şafi mezhebine mensup kimsenin yaşamadığı ilçede, Hanefiler % 81 ve Aleviler % 19 oranında teşkil

²⁶ Kökten, a.g.m., VIII/32, s. 659

²⁷ Yasak, a.g.e., s. 137

²⁸ Kâmûsu'l - A'lâm, C. III, s. 1914-15

etmektedirler. Hafik ilçesinin 84 köyü olup, bu köylerden 51'inde Sünni-Hanefiler, 33'ünde Aleviler yaşamaktadır.

Bunun yanında çok az sayıda gayrimüslimin var olduğunu da söyleyebiliriz. Nüfus kayıtlarından tespit ettiğimize göre ilçeye 852 gayrimüslimin kayıtlı olduğunu ancak bunlardan Düzyayla köyünde 2 hane nüfus yaşamaktadır. Gayrimüslim nüfusun geri kalanının ilçede yaşamadığı, bunların İstanbul'a göç ettikleri söylenmektedir. Ayrıca Düzyayla, Günyamaç ve Tuzhisar köylerinde kiliselerin bulunduğu, bunlardan Tuzhisar köyündeki kilisenin sağlam bir yapıda olduğunu ve günümüze kadar geldiğini tespit ettik. İlçeye bağlı Küpecik köyünde de bir manastırın olduğu söylenmektedir. Nüfus kayıtlarından tespitlerimize göre 14 Türk erkeği yabancı kadınla evlenmiştir. Bunların uyruklara göre dağılımı Romen, Alman, Avusturyalı, İngiliz, Filistinli, Fransız, Iraklı ve Belçikalı olarak tespit edilmiştir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşi tarikatine mensup 15-20, Kadirî tarikatine mensup 5-10 kişinin bulunduğu, Menzile gidenlerinde 3-5 kişiden ibaret oldukları haber verilmektedir.

Konumuzun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo- 10) vermeyi uygun bulduk.

²⁹ Cuinet, a.g.e., C. I, s. 697;Yasak, a.g.e., s. 137;

Tablo-10 Hafik

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M
1	Çay Mahalle	3.580	1.426	316	1.418	99	8	1	
2	Koç Mahalle	2.960	480	92	480	100	----	---	
3	Tepe Mahalle	562	216	47	----	---	216	100	
4	Yeni Mahalle	2.900	506	120	496	98	10	2	
	Toplam	10.002	2.628	575	2.394	91	234	9	
Köyleri									
1	Adamlı	272	167	43	----	---	167	100	
2	Akkaya	208	126	35	126	100	----	---	
3	Alan yurt	76	59	17	59	100	----	---	
4	Alçı ören	206	148	30	148	100	----	---	
5	Ali beyli	220	146	36	146	100	----	---	
6	Asarcık	1108	971	139	----	---	971	100	
7	Aşağı asarcık	556	334	65	----	---	334	100	
8	Bahçecik	68	70	20	70	100	----	---	
9	Bayır altı	324	245	39	245	100	----	---	
10	Bayram tepe	294	176	46	88	50	88	50	
11	Besimli	305	240	61	240	100	----	---	
12	Bey dili	769	769	145	769	100	----	---	
13	Bey konağı	517	272	68	82	30	190	70	
14	Çakmak	145	99	26	----	---	99	100	
15	Çaltılı	157	73	20	----	---	73	100	
16	Çınarlı	489	395	97	395	100	----	---	
17	Çimen yenice	402	232	50	232	100	----	---	
18	Çömlekli	30	25	8	----	---	25	100	
19	Çukur belen	119	119	24	119	100	----	---	
20	Değirmen seki	110	51	19	51	100	----	---	
21	Dış kapı	242	161	43	129	80	32	20	
22	Durulmuş	313	234	59	234	100	----	---	
23	Döğür	934	934	185	934	100	----	---	
24	Dündar	111	64	27	----	---	64	100	
25	Düzyayla	760	568	124	568	100	----	---	8
26	Ekingözü	270	120	30	120	100	----	---	
27	Emre	119	119	24	119	100	----	---	
28	Esenli	356	356	68	356	100	----	---	
29	Eymir	17	17	4	17	100	----	---	
30	Gedik çayırı	47	29	9	----	---	29	100	
31	Göydün	217	217	45	217	100	----	---	
32	Gün yamaç	341	270	30	270	100	----	---	
33	Kamış köy	293	200	54	200	100	----	---	
34	Karlı	376	376	76	376	100	----	---	
35	Kaytarmış	73	17	6	17	100	----	---	
36	Kızıl alan	295	295	55	295	100	----	---	
37	Kızılca ören	238	84	26	84	100	----	---	
38	Koşut dere	431	330	66	330	100	----	---	
39	Kuru göl	75	54	11	----	---	54	100	
40	Küpecik	153	147	28	147	100	----	---	
41	Maden köy	60	41	15	41	100	----	---	
42	Mansurlu	102	58	21	58	100	----	---	
43	Oluk başı	327	180	44	----	---	180	100	

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M
44	Otmanalan	150	90	20	----	---	90	100	
45	Oyma dere	119	71	33	71	100	----	---	
46	Öreğil	186	133	32	133	100	----	---	
47	Özen	216	136	32	136	100	----	---	
48	Pusat	192	120	44	120	100	----	---	
49	Sofular	228	228	45	228	100	----	---	
50	Şahinköy	77	40	18	40	100	----	---	
51	Tavşanlı	528	337	80	202	60	135	40	
52	Topçuyenikö	155	85	20	85	100	----	---	
53	Tuzhisar	255	208	40	166	80	42	20	
54	Üzeyir	66	66	13	66	100	----	---	
55	Yakaboyu	439	268	65	268	100	----	---	
56	Yarhisar	598	434	105	434	100	----	---	
57	Yeniköy	582	451	104	451	100	----	---	
58	Celallı(BM)	337	218	61	218	100	----	---	
59	Acıpınar	302	178	35	178	100	----	---	
60	Aktaş	128	63	15	----	---	63	100	
61	Ayloğlu	36	36	9	----	---	36	100	
62	Bakımlı	46	35	9	35	100	----	---	
63	Barçın	25	10	4	----	---	10	100	
64	Bellikaya	26	9	4	----	---	9	100	
65	Beşpınar	41	25	3	----	---	25	100	
66	Değirmenboğaz	81	34	11	----	---	34	100	
67	Demirciköy	31	28	5	----	---	28	100	
68	Derince	18	15	3	----	---	15	100	
69	Evcı	19	9	6	----	---	9	100	
70	Gölcük	83	67	8	67	100	----	---	
71	Güneli	55	47	7	----	---	47	100	
72	Hacı ali	49	38	9	38	100	----	---	
73	İnandık	22	19	8	----	---	19	100	
74	İnköy	49	21	8	----	---	21	100	
75	Kabalı	84	39	16	----	---	39	100	
76	Karayaprak	14	20	3	----	---	20	100	
77	Keller	27	23	6	----	---	23	100	
78	Kızılören	64	39	8	----	---	39	100	
79	Örencik	56	33	9	----	---	33	100	
80	Pirhüseyin	185	77	23	----	---	77	100	
81	Süleymaniye	27	14	4	----	---	14	100	
82	Tepeköy	16			16	100	----	---	
83	Yalıncağ	124	72	21	----	---	72	100	
84	Yalnızcağıl	17	15	3	----	---	15	100	
	Toplam	28.280	16.083	3.042	12.628	79	3.455	21	

11-İMRANLI İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan İmranlı, Sivas'ın kuzeydoğusunda ve Sivas'ın 106 km uzağında bulunan bir ilçedir. Doğusunda Erzincan iline bağlı Refahiye ve İliç ilçeleri, batısında Zara, kuzeyinde Suşehri, güneyinde Divriği ilçesiyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 1229 km² olup, denizden yüksekliği 1600 metredir.³⁰

Çok eski bir tarihe sahip olmayan ilçenin, ilk defa kim tarafından ve ne zaman bir yerleşim merkezi olarak kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber 1877 de yapılan Osmanlı-Rus savaşına kadar küçük bir köy olduğu, çok az sayıda insanın yaşadığı bilinmektedir. Bu savaş sonrası doğu illerimizin Rus ve Ermeni çeteciler tarafından işgal edilmesiyle, Kars'tan ve Sarıkamış'tan göç eden vatandaşları devlet belirli bölgelerde iskan ettiğinden, göç eden insanların bir kısmının da toplu olarak İmranlı'ya yerleştirdikleri çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.³¹

Çit bucağı olarak anılan İmranlı'ya, bu göç olayından sonra II. Abdulhamit tarafından Hamidabat ismi verilmiştir. İlçe, Zara'ya bağlı bir köy konumunda iken, 1900 yılında bucak, 1948 yılında ise Sivas'a bağlı bir ilçe olmuştur³². İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Mesela; 1990 genel nüfus sayımında toplam olarak 28.280 iken, 1996 Haziran itibari ile 12.576'ya düşmüş ve % 60'lık oranda nüfus kaybı olmuştur.

İnanç Coğrafyası itibari ile ilçeye baktığımızda, nüfusunun % 100 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Şafi mezhebine mensup kimsenin yaşamadığı ilçede, nüfusunun % 67'sini Alevi ve % 33'ünü Hanefiler teşkil etmektedir. İmranlı ilçesinin 101 köyü olup, bu köylerden 11'i Sünni-Hanefi, 90'ı Alevi'dir.

³⁰ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 138

³¹ Yasak, a.g.e., s. 141; Sivas 96 İl Yıllığı, s. 138

³² Aslanoğlu, a.g.e., s. 44; Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6874

Bunun yanında ilçede yaşayan gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır. Sadece 1996 yılında nüfus kayıtlarında görülen 4 kadın Ermeni Katolik ile evlenmiştir. İlçe Müftülüğünden aldığımız bilgilere göre ihtida defterinde de Müslüman olan kimse yoktur. Yine nüfus müdürlüğünden edindiğimiz bilgiye göre 2. 4. 1990 tarihinden 1.7.1996 yılına kadar ilçe genelinde 51 tane Türk erkeği yabancı kadınla, 31 tanede Türk kadını da yabancı erkekle evlenmiştir.

Bunların yanında ilçe genelinde Bahailerin de var olduğunu söyleyebiliriz. Merkez Yeni mahallede 2 kişi ve Alevi köylerinde 7 kişi toplam 9 kişinin Bahai olduğu tespit edilmiştir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşi tarikatine mensup, dergahı Adıyaman'da bulunan Menzile giden 50-100 taraftar bulunmaktadır. Ayrıca Rufai olan 3-5 kişi, dergahı Nevşehir'de olan Abdullah Gubbasoğlu adındaki şeyhe intisap ettikleri söylenmektedir.

Alevi tarikatleri ilçede bulunmamaktadır. Sadece etraflarında bulunan yatırlara gidip gelirler ki, bunlardan en önemlisi Cogi Baba türbesidir. Hacıbektaş'a ve Pir Sultana gidenler de vardır. İlçede Cem Evi'nin olmadığı ve köylerinde caminin bulunmadığı yetkililerce söylenmektedir.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1996 Haziran hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-11) vermeyi uygun gördük.

Tablo- 11 İmranlı

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
1	Çarşıbaşı	1.140	433	90	393	96	40	4
2	Karşıyaka "	1.565	771	133	471	61	300	39
3	Karatekin "	1.515	622	123	607	98	15	2
4	Kızılırmak "	1.005	811	181	611	75	200	25
5	Yenidoğan "	635	260	67	235	90	25	10
6	Yeni Mahalle	254	125	31	204	80	50	20
7	Vali Tuncel "	1.300	440	100	176	40	264	60
	Toplam	7.414	3.462	725	2.697	78	894	22
Köyleri								
1	Akkaya	53	35	19	----		35	100
2	Altınca	94	39	13	----		39	100
3	Ardıçalan	126	85	21	85	100	----	----
4	Aşağıboğaz	249	125	24	----	----	125	100
5	Aşağıçulha	249	152	40	----	----	152	100
6	Atlıca	102	61	10	----	----	61	100
7	Aydın	89	62	16	----	----	62	100
8	Başlıca	34	16	7	----	----	16	100
9	Becek	55	19	7	----	----	19	100
10	Beğendik	96	61	17	----	----	61	100
11	Boğazören	305	108	35	----	----	108	100
12	Borular	446	374	69	----	----	374	100
13	Bulgurluk	98	42	8	----	----	42	100
14	Çalıyurt	284	110	20	----	----	110	100
15	Çandır	49	49	10	----	----	49	100
16	Çukuryurt	257	148	35	148	100	----	----
17	Dağyurdu	332	276	51	----	----	276	100
18	Delice	607	396	92	----	----	396	100
19	Dereköy	59	40	14	----	----	40	100
20	Doğançal	87	52	16	----	----	52	100
21	Ekincik	62	45	9	----	----	45	100
22	Eskidere	110	33	9	----	----	33	100
23	Eskikapı	316	316	62	----	----	316	100
24	Eskitürkeşlik	198	100	21	----	----	100	100
25	Gelenli	65	41	11	----	----	41	100
26	Gelintarla	96	76	11	76	100	----	----
27	Gökçebel	512	229	35	----	----	229	100
28	Gökdere	45	53	11	----	----	53	100
29	Görünmezkale	57	25	5	----	----	25	100
30	Hasköy	157			----	----	157	100
31	Kabaktepeler	105	5	2	----	----	5	100
32	Kapumahmut	331	113	18	----	----	113	100
33	Karaboğaz	230	141	27	----	----	141	100
34	Karacahisar	76	47	13	----	----	47	100
35	Karacaören	152	162	59	----	----	162	100
36	Karaçayır	90	80	12	----	----	80	100
37	Karahüseyin	62	55	18	----	----	55	100
38	Karapınar	9	9	2	----	----	9	100
39	Karataş	256			----	----	256	100
40	Karlık	178	123	23	----	----	123	100
41	Kasaplar	62	53	10	----	----	53	100
42	Kemerli	137	137	25	137	100	----	----

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
43	Kerimoğlu	41	35	6	----	---	35	100
44	Kevenli	95	60	11	----	---	60	100
45	Kızılmezra	74	53	10	----	---	53	100
46	Kızıltepe	205	106	18	----	---	106	100
47	Kuruköy	149			----	---	149	100
48	Koyunkaya	104	76	17	----	---	76	100
49	Körabbas	40	2	1	----	---	2	100
50	Kuzköy	63	44	10	----	---	44	100
51	Madenköy	586	380	90	----	---	380	100
52	M.kılıçlar	187	103	9	----	---	103	100
53	Ortaköy	195	139	30	----	---	139	100
54	Piredede	84	79	15	----	---	79	100
55	Refik	47	30	7	30	100	----	---
56	Sinek	46	28	9	----	---	28	100
57	Süvariler	93	65	9	----	---	65	100
58	Toklucak	99	52	14	----	---	52	100
59	Topallar	6			----	---		100
60	Toptaş	210	138	24	----	---	138	100
61	Tuzözü	49	16	4	----	---	16	100
62	Türkeşlik	755	599	120	599	100	----	---
63	Uyanık	416	192	53	192	100	----	---
64	Uzuntemur	188	94	11	----	---	94	100
65	Yakayeri	20	20	4	----	---	20	100
66	Yapraklıpınar	26	10	1	----	---	10	100
67	Yaylacık	122	75	16	----	---	75	100
68	Yazıkavak	124	80	13	----	---	80	100
69	Yenikent	70	23	4	----	---	23	100
70	Yeniköy	168	113	23	113	100	----	---
71	Yukarıboğaz	109	46	11	----	---	46	100
72	Yukarıçulha	250	202	38	----	---	202	100
73	Karacaören	212	162	59	----	---	162	100
74	Akçakale	33	19	6	----	---	19	100
75	Alacahacı	69	44	16	----	---	44	100
76	Arık	249	158	40	----	---	158	100
77	Aşağışeyhli	17	4	2	4	100	----	---
78	Avşar	64	38	14	----	---	38	100
79	Bağyazı	46	49	11	----	---	49	100
80	Bardaklı	27	20	8	----	---	20	100
81	Boğanak	71	69	28	----	---	69	100
82	Celaldamı	43	24	4	----	---	24	100
83	Cerit	314	204	51	----	---	204	100
84	Darıseki	34	31	9	----	---	31	100
85	Erdemşeyh	28	17	4	----	---	17	100
86	Güven	33	28	4	28	100	----	---
87	Haliller	153	153	30	----	---	153	100
88	Kapukaya	154	113	23	----	---	113	100
89	Kaşlı	65	96	19	----	---	96	100
90	Kavalcık	41	2	1	----	---	2	100
91	Koçgediği	57	48	14	----	---	48	100
92	Ortakdaracık	44	38	13	----	---	38	100
93	Sandal	72	50	6	----	---	50	100
94	Sarıçubuk	215	119	34	----	---	119	100
95	Söğütlü	25	16	4	----	---	16	100

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
96	Taşdelen	26	20	7	----	---	20	100
97	Taşlıca	83	49	16	----	---	49	100
98	Türkyenice	12	----	----	----	---	12	100
99	Yağmuralan	144	97	20	97	100	----	---
100	Yazıcı	47	30	5	----	---	30	100
101	Yoncabayırı	173	140	33	----	---	140	100
	Toplam	21.530	12.576	2.694	4.206	33	8.370	67

12-KANGAL İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Kangal, Sivas'ın güneydoğusunda ve Sivas'ın 81 km uzağındadır. Doğusunda Divriği, batısında Kayseri ve Altınyayla, güneyinde Gürün ve Malatya, kuzeybatısında Sivas, kuzeyinde Hafik ve Zara ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 3792 km² olup, denizden yüksekliği 1540 metredir.³³

Çok eski bir tarihi olan ilçenin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Buna rağmen bu bölgede yapılan kazılardan elde edilen bulgulara göre (Höyük- Değirmeni) arazi morfolojik bakımdan bir yerleşim ve kaynaşma sahası olacak yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Yer yüzü şekillerinin düz olması ziraat ve hayvancılık açısından, çeşitli kaplıca sularının çıkması bakımından burası tarihin ilk dönemlerinden beri yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵ Kılıç Kökten 1 Mayıs 1944 yılında Çukurtarla Höyüğünde yaptığı kazı çalışmalarında elde ettiği parçaların Roma-Bizans, Eti ve Bakır devirlerine ait olduklarını belirtmektedir.³⁶

Kangal'da, bilinen yerleşim Malazgirt Savaşından sonra Türklerin hızla Anadolu'ya girmeleriyle başlar. 1071'den sonra Anadolu'ya yayılan Türkistan Türkleri Kangal'da yerleşmişlerdir. Bunlardan sonra Kangal uzun süre Danişmentli'lerin hakimiyeti altında kalmış ve sırasıyla Anadolu

³³ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 138; Yasak, a.g.e., s. 147

³⁴ Kökten, a.g.m., VIII/32, s. 659

³⁵ Sivas İl Yıllığı 1973, s. 92

³⁶ Kökten, a.g.m. VIII/32, s. 667

Selçuklular, İlhanlılar ve Eratna Beyliği sınırları içinde kalmıştır.³⁷ Kangal ilçesinin bu kadar el değiştirmesinin nedenleri ise tarıma ve hayvancılığa elverişli olması, doğuyu ve batıyı birbirine bağlayan İpek yolu güzergahının buradan geçmesidir.³⁸

İlçe,1902 yılına kadar Sivas merkezine bağlı bir bucak iken, ilçe haline getirilmiştir. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Mesela 1990 nüfus sayımında 48.068 iken, 1996 Haziran itibarı ile 33.558'e kadar düştüğünü görmekteyiz. Bu manada ilçe genelinde nüfusunun % 30 oranında azaldığı görülmüştür. Bu azalmanın nedeni ise, Kangal'da son zamanlarda tarım ve hayvancılıktan yeterli düzeyde gelir elde edilemeyince, halkının geçim sıkıntısı yüzünden göç etmesidir.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100 oranında Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. İlçede % 1 oranında Şafii % 83 oranında Hanefi ve % 16 oranında Alevi mezhebine mensup insanlar teşkil etmektedir. Kangal ilçesinin 137 köyü olup, bu köylerden 81'i Sünni-Hanefi, 3'ü Sünni-Şafii ve 53'ü de Alevi köyüdür. Bunun yanında ilçede gayrimüslim nüfusun azda olsa yaşadığını söyleyebiliriz. Merkez ilçede, Reşadiye mahallesinde 20-30 kadar, Sularbaşı mahallesinde 40-50 kadar, gayrimüslimin varlığından bahsedilmektedir. Fakat bunların günümüzde burada yaşamadığı anlaşılmıştır. Yalnız Gürsel mahallesindeki 6 tane Ermenin yaşadığı, ara sıra İstanbul'a gidip geldikleri anlatılmaktadır. Nüfus müdürlüğünden aldığımız bilgilere göre ilçe genelinde ve yıllara göre verilen ve etnik yapıyı belirleyen nüfus dağılımları şu şekildedir.³⁹

³⁷ Yurt Ansiklopedisi, C. IX, s. 6874

³⁸ Ramsay, a.g.e., s. 304

³⁹ Kangal İlçesi, Nüfus Müdürlüğü, 1996

Yıllar Adı	TürkSünni	K.Sünni	T.Alevi	K.Alevi	Çerkez	Ermeni	Rum	Z.Alevi
1963 Kangal	3.330	13	53	312	9	105	4	---
1963 Kangal	27.903	2.990	12.399	9.344	1.945	254	4	848
1964 Kangal	28.330	3.114	12.544	9.578	1.970	270	4	927
1965 Kangal	28.491	3.130	12.577	9.592	2.050	242	4	927
1966 Kangal	28.713	3.112	12.583	9.591	2.059	237	2	920
1967 Kangal	29.703	3.552	13.338	10.814	2.220	314	2	1.501
1968 Kangal	30.284	3.855	13.778	11.171	2.268	368	5	1.676
1968 Çetinkaya	824	1.257	4.112	3.899	13	15	---	---
1969 Kangal	27.660	4.219	14.381	11.770	2.311	354	5	1.934
1969 Çetinkaya	835	1.307	4.253	4.001	13	15	---	---
1970 Kavak BM.	1.238	681	2.553	5.486	---	---	---	1.352
1970 Kangal	27.940	4.473	14.931	12.210	2.406	416	13	2.365
1971 Kavak BM.	1.283	736	2.615	5.698	---	---	---	1.484
1972 Kangal	26.676	5.319	10.701	10.005	1.749	54	17	1.494
1972 Kangal	2.710	632	112	30	---	13	---	---

Yukarda verilen bilgiler Kangal merkez nüfus memurluğundan elde edilmiştir. Nüfus müdürlüğü de bu bilgileri muhtarlardan aldığını belirtmektedir.

Kangal'da ve köylerinde yabancı kadınla evlenen Türk erkeği 84, yabancı erkekle evlenen Türk kadını 42 tanedir. Bunların yanında ilçe genelinde 10-15 tane Bahai'nin de var olduğunu söyleyebiliriz

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede, Nakşî tarikatine mensup, dergahı Sivas'ta bulunan İhramcı İsmail Efendiye bağlı 15-20 kişi, Gaziantep'teki Hilmi Babaya mensup 40-50 kişi, Adıyaman Menzile bağlı olan 50-100 kişi kadar tarikat mensubunun olduğunu söylemektedirler. Ayrıca Kadiri tarikatine mensup, dergahı Malatya'da bulunan Mehmet Kırçal'a bağlı 100-150 kişinin varlığından bahsedilmektedir.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayımını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi, Şafii ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-12) vermeyi uygun bulduk.

Tablo-12 Kangal

N	Mahalleler	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safii	G.M
1	Göze Mah.	510	396	82	376	95	20	5		
2	Gürsel Mah	2.080	1.758	360	1.558	89	200	11		6
3	Hürriyet "	840	509	148	409	80	100	20		
4	Reşadiye "	3.775	2.637	555	2.337	89	300	11		30
5	Sularbaşı "	2.965	2.709	533	2.409	89	300	11		50
6	Yeni Mah	1.470	1.350	280	1.300	96	50	4		
7	Zafer "	636	616	126	606	98	10	2		
	Toplam	12.276	9.975	2.084	8.995	90	980	10		
Köyleri										
1	Armağan	99	20	5	----	---	20	100		
2	Arpalı	180	111	28	111	100	----	---		
3	Boğaz	118	52	9	52	100	----	---		
4	Bozarmut	147	154	27	154	100	----	---		
5	Çaltepe	273	156	51	156	100	----	---		
6	Çayırova	167	178	31	89	50	89	50		
7	Davulbaz	46	15	3	----	---	15	100		
8	Deligazili	244	163	33	163	100	----	---		
9	Eymir	307	166	30	----	---	166	100		
10	Etyemez	265	180	39	180	100	----	---		
11	Hamal	456	299	57	----	---	299	100		
12	Havuz	2137	1556	264	1.438	92	118	8		
13	Kangaltekke	83	83	16	83	100	----	---		
14	Karagüçük	159	144	26		100	----	---		
15	Kırkpınar	64	20	5		100	----	---		
16	Kızılenuş	322	244	46	244	100	----	---		
17	Kocakurt	388	333	58	----	---	333	100		
18	Kumarlı	170	142	27	----	---	142	100		
19	Kuruayşe	33	19	4	19	100	----	---		
20	Mancılık	665	541	96	541	100	----	---		
21	Mısırören	160	117	22	----	---	117	100		
22	Örencik	487	399	70	399	100	----	---		
23	Soğukpınar	136	93	22	----	---	93	100		
24	Şekerpınar	173	133	22	133	100	----	---		
25	Tekke	38	38	19	38	100	----	---		
25	Turnalı	412	310	50	310	100	----	---		
26	Yaylacık	167	114	23	57	50	57	50		
27	Yeniköy	175	152	26	152	100	----	---		
28	Yeşildere	221	112	27	112	100	----	---		
29	Alacahan(B)	3158	1879	319	1879	100	----	---		
30	Akçakale	666	381	77	381	100	----	---		
31	Akçamağra	526	361	66	361	100	----	---		
32	Akçaşehir	369	264	55	264	100	----	---		
33	Aktepe	237	143	26	143	100	----	---		
34	Bahçeliyurt	111	72	14	----	---	72	100		
35	Bektaşköy	812	577	120	577	100	----	---		
36	Cevizköy	322	108	26	----	---	108	100		
37	Dışlık	161	122	28	----	---	122	100		
38	Düzce	223	179	36	179	100	----	---		
39	İğdelidere	244	175	38	175	100	----	---		
40	Kalkım	374	259	49	259	100	----	---		
41	Karacaören	289	167	36	167	100	----	---		

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi	G.Mü
42	Kuzyaka	305	200	44	----	---	200	100		
43	Mescit	140	100	20	140	100	----	---		
44	Onaran	432	429	58	432	100	----	---		
45	Sarıpınar	361	183	39	92	50	91	50		
46	Seçenyurdu	386	265	42	265	100	----	---		
47	Sipahikonağ	63	72	12	36	50	36	50		
48	Taşlık	80	45	11	45	100	----	---		
49	Yeniköy	236	164	36	164	100	----	---		
50	Yeşilkale	639	693	107	693	100	----	---		
51	Çetinkaya(B	2330	1909	402	1909	100	----	---		
52	Akgedik	158	129	23	----	---	129	100		
53	Bulak	51	29	11	----	---	29	100		
54	Değirmença	25	25	5	25	100	----	---		
55	Eğricek	80	54	8	----	---	54	100		
56	Elkondu	129	67	18	----	---	67	100		
57	Gebelikatra	52	40	10	----	---	40	100		
58	İğdeli	126	76	18	----	---	76	100		
59	Kabakçevliği	113	55	19	----	---	55	100		
60	Karamehmetli	67	42	10	----	---	42	100		
61	Killik	90	18	3	----	---	18	100		
62	Koçköprü	114	65	12	65	100	----	---		
63	Külekli	216	94	18	----	---	94	100		
64	Maksutlu	144	121	20	121	100	----	---		
65	Minarekaya	77	70	16	----	---	70	100		
66	Pınargözü	331	229	51	----	---	229	100		
67	Saçayağı	377	350	51	350	100	----	---		
68	Sarıkadı	132	96	23	96	100	----	---		
69	Yellice	447	200	52	----	---	200	100		
70	Deliktaş(BM	920	789	104	789	100	----	---		
71	Başçayır	210	92	18	92	100	----	---		
72	Çatköy	269	200	35	200	100	----	---		
73	Delioğlander	157	114	17	114	100	----	---		
74	Höyüküyurt	449	347	48	347	100	----	---		
75	İmamındamı	191	141	21	141	100	----	---		
76	İnkonak	467	467	85	467	100	----	---		
77	Kayapınar	132	132	27	132	100	----	---		
78	Kert.karaca	340	340	68	340	100	----	---		
79	Örenlice	353	353	71	353	100	----	---		
80	Şenyurt	502	502	98	502	100	----	---		
81	Tahtalı	206	175	29	175	100	----	---		
82	Kavak(BM)	48	204	40	41	20	163	80		
83	Bayındır	53	53	11	53	100	----	---		
84	Çağlıören	103	65	21	65	100	----	---		
85	Çavdarköy	159	159	32	----	---	159	100		
86	Dağönü	101	51	17	----	---	51	100		
87	Dayılı	67	36	12	----	---	36	100		
88	Dereköy	121	43	10	----	---	43	100		
89	Elalibey	147	90	22	----	---	90	100		
90	Gençali	132	19	6	----	---	19	100		
91	Güneşli	87	56	23	----	---	56	100		
92	Güneypınar	49	33	7	----	---	33	100		
93	Gürükbekir	520	294	49	294	100	----	---		
94	Hamzabey	13	6	3	----	---	6	100		

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi	G. MÜ
95	Hatunçayırı	116	76	17	----	---	76	100		
96	Kapıkaya	45	13	7	----	---	13	100		
97	Karagöl	113	83	30	----	---	83	100		
98	Karanlık	283	183	46	----	---	183	100		
99	Kavak köy	330	204	40	204	100	----	---		
100	Kırlangıç	16	16	3	16	100	----	---		
111	Korubaşı	130	64	30	64	100	----	---		
112	Kürkçü	33	19	9	----	---	19	100		
113	Mescit	76	15	5	----	---	15	100		
114	Mürsel	27	18	6	----	---	18	100		
115	Örentaş	16	16	3	16	100	----	---		
116	Paşamçayırı	72	35	13	35	100	----	---		
117	Sultanpınarı	40	15	6	----	---	15	100		
118	Taşlık	54	31	8	----	---	31	100		
119	Tatlıpınar	185	136	24	----	---	136	100		
120	Topardıç	132	68	26	68	100	----	---		
121	Yeşildiyyar	17	35	5	35	100	----	---		
122	Kuşkayası(704	446	73	446	100	----	---		
123	Akdere	108	48	11	----	---	48	100		
124	Akpınar	229	178	40	178	100	----	---		
125	Aşağıhöyük	107	97	17	----	---	----	---	97	
126	Avşarören	864	535	33	535	100	----	---		
127	Beyyurdu	67	18	7	9	50	9	50		
128	Çamurlu	260	179	39	-----	---	----	---	179	
129	Çiftlikören	248	167	40	167	100	----	---		
130	Irmaç	71	35	20	----	---	35	100		
131	Kızıldikme	386	299	63	----	---	----	---	209	
132	Kurtoğlu	773	773	155	773	100	----	---		
133	Mühürkulak	48	25	9	25	100	----	---		
134	Sutaşı	273	245	47	245	100	----	---		
135	Tilkihöyük	161	136	24	136	100	----	---		
136	Yarhisar	299	226	39	226	100	----	---		
137	Yukarıhöyük	266	131	37	131	100	----	---		
	Toplam	48.068	35.852	7.063	29.658	83	5.498	16	1/485	86

13- Koyulhisar İlçesi

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Koyulhisar, Sivas'ın kuzeydoğusunda ve Sivas'ın 143 km uzağındadır. Doğusunda Giresun, kuzeyinde Ordu, güneyinde Suşehri ve Zara, batısında Hafik, kuzeybatısında Tokat ile çevrili olan ilçenin yüzölçümü 946 km² olup, denizden yüksekliği 850 metredir.⁴⁰

İlçenin çok eski bir tarihi olup, ilk çağlardan beri yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun süre Kapadokya sınırları içerisinde kalmış ve "Kolonya" adıyla anılmaktaydı. İlk dönemlerde bir köy olan Koyulhisar MÖ. 100'lerde Trabzon'daki Pontus Devleti'nin eline geçmiştir.⁴¹ Koyulhisar ilçesi Muşaz adı ile Trabzon'a bağlı bir ilçe olarak kurulmuştur.⁴² Daha sonra Bizans Devleti'nin eline geçen ilçe, Türklerin Anadolu'ya girmeleriyle el değiştirmiş ve sırasıyla Danişmentlilerin ardından Anadolu Selçukluların hakimiyetleri altında kalmıştır. 1253 yılında Moğolların saldırılarına uğramış, 1340'dan sonra da Eratna Beyliği içerisinde yer almıştır. 1410'dan sonra da Osmanlı Devleti hakimiyetine giren Koyulhisar, Şebinkarahisar sancağına bağlı bir ilçe iken, yapılan idari taksimattan sonra 1934 yılında Sivas'a bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir.⁴³

İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. 1990 nüfus sayımında toplam nüfus 21.894 iken, 1996 Haziran İtibarı ile nüfusu toplam 14.783'e kadar düşmüştür. Buna göre ilçenin nüfusu % 33 gibi bir azalma göstermiştir. Koyulhisar'daki göç kırsal kesimde daha da fazla göze çarpmaktadır.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. İlçede Şafi mezhebine mensup 20 kadar insanın bulunduğu, nüfusun % 90'ını Hanefi ve % 10'unu Alevi

⁴⁰ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 141.

⁴¹ Fikri Karaman, Sivas Doğanşar Folkloru, İstanbul 1993, s. 40-41.

⁴² Sivas İl Yıllığı 1973, s. 100

mezhebine mensup kişilerin teşkil ettiğini görmekteyiz. Alevi Mezhebine mensup insanların köylerinde caminin olduğu ve bir çok Alevi vatandaşın camiye gittikleri, Sünniler gibi yaşadıkları görülmektedir. Koyulhisar ilçesinin 49 köyü vardır ve bu köylerden 44'ü Sünni-Hanefi, 5'i de Alevi'dir. İlçedeki araştırmamızda bize verilen bilgiye göre gayrimüslim nüfusun 1 hane (5 kişi) olduğu, ancak yaz aylarında 15-20 kadar gayrimüslim nüfusun da gelip gittikleri belirtilmektedir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatine mensup, 10-15 kadar insanın Adıyaman'a bağlı Menzile gittiği belirtilmektedir. Bunun dışında tarikat mensubunun olmadığı ilçede Sünnilerin Alevilerle bir arada barış içerisinde yaşadıklarını söylemek mümkündür.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1995 yılı nüfus ve hane sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-13) vermeyi uygun bulduk.

Tablo- 13 Koyulhisar

N	Mahalleler	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
1	Aşağı Kale	557	206	60	190	92	16	8
2	Camii Kebir	3.235	1734	447	1.700	98	34	2
3	Orta	685	305	97	300	98	5	2
4	Subaşı	320	67	24	67	100	----	---
5	Şeyhler	420	187	44	187	100	----	---
6	Tuğla dağı	825	426	125	400	94	26	6
	Toplam	6.042	2.925	797	2.844	97	81	3
Köyleri								
1	Akseki	491	365	114	365	100	----	---
2	Aydınlar	480	350	88	350	100	----	---
3	Bahçeköy	613	395	115	395	100	----	---
4	Boyalı	326	247	70	247	100	----	---
5	Bozkuş	124	90	18	65	72	25	28
6	Çaylı	331	257	49	257	100	----	---
7	Çiçeközü	116	87	24	87	100	----	---
8	Çukuroba	327	196	57	196	100	----	---
9	Değirmenta	157	106	23	106	100	----	---
10	Dilekli	266	205	44	----	---	205	100
11	Ekinciler	126	126	25	126	100	----	---

⁴³ Sivas İl Yıllığı 1967, s. 42

N	Adı	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
12	Ekinözü	100	92	26	92	100	----	---
13	Gökdere	586	526	111	----	---	526	100
14	Gölcük	315	229	68	229	100	----	---
15	Günişik	118	82	25	82	100	----	---
16	Hacıilyas	152	51	17	51	100	----	---
17	İkizyaka	184	139	33	139	100	----	---
18	İskenderşey	106	52	21	26	50	26	50
19	Kadife	562	448	106	448	100	----	---
20	Kalebaşı	275	215	59	215	100	----	---
21	Karaçam	161	117	34	117	100	----	---
22	Karkın	124	124	25	124	100	----	---
23	Kayaören	308	274	40	274	100	----	---
24	Kılıçpınarı	228	144	39	----	---	144	100
25	Ortaseki	730	395	138	395	100	----	---
26	Sarıkaya	176	176	35	176	100	----	---
27	Sarıharman	139	136	38	136	100	----	---
28	Sugözü	528	366	115	366	100	----	---
29	Sütlüce	290	199	46	199	100	----	---
30	Taşpınar	218	169	45	169	100	----	---
31	Yağcılar	253	139	37	139	100	----	---
32	Yalnıztepe	424	305	70	305	100	----	---
33	Yeniaslan	141	88	18	88	100	----	---
34	Yeşilyurt	106	83	32	83	100	----	---
35	Yolüstü	180	179	39	179	100	----	---
36	Yukarıkale	814	530	208	530	100	----	---
37	Ortaköy(BM)	489	285	82	285	100	----	---
38	Aksu	914	1.011	160	1.011	100	----	---
39	Balıca	807	710	136	710	100	----	---
40	Çandır	615	466	93	466	100	----	---
41	Gümüşlü	422	409	70	409	100	----	---
42	Güzelyurt	664	374	64	374	100	----	---
43	Kavacık	301	181	61	181	100	----	---
44	Kızılelma	497	429	95	429	100	----	---
45	Kurşunlu	218	180	32	180	100	----	---
46	Küplüce	119	78	16	78	100	----	---
47	Yenice	231	138	33	138	100	----	---
48	Çorak	92	92	27	92	100	----	---
49	Gürün	124	124	31	124	100	----	---
	Toplam	21.894	14.783	3.736	13.298	90	1.485	10

14-SUŞEHİRİ İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Suşehri, Sivas'ın kuzeydoğusunda ve Sivas'ın 143 km uzağında ve ilin en büyük ilçelerinden biridir. Doğusunda Giresun ve Akıncılar, batısında Koyulhisar ve Zara, güneyinde ise İmranlı ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 965 km² olup, denizden yüksekliği 850 metredir.⁴⁴

Suşehri eski bir yerleşim merkezidir. İlçenin tarihi, Bakır çağına kadar inmektedir. Yapılan kazılar bu izleri göstermektedir⁴⁵. Bu kazılarda Bakır ve Tunç çağına ait bazı eserler bulunmuştur. Eskişar ve Çataloluk köylerinde Roma ve Selçuklu dönemlerine ait tören yerleri bulunmaktadır. Akşar köyü yakınlarında Roma dönemine ait kral adına dikilmiş kilometre taşlarına (Mil Taşı) rastlanmaktadır.⁴⁶

Türklerin Anadolu'yu ele geçirmesiyle birlikte Suşehri de Türklerin eline geçmiştir. Suşehri uzun müddet Moğolların egemenliği altında kalmış, 1243 yılında yapılan ve Anadolu Selçukluların yıkılmasına neden olan Köseadağı savaşına da sahne olmuştur. Daha sonra sırasıyla 1340 yılında Eratna Beyliği, 1413'te Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer almıştır. Suşehri Osmanlı döneminde Şarkikarahisar'a bağlı bir ilçe iken, yapılan idari taksimattan sonra Sivas'a bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. Bugün Sivas'ın en büyük ilçelerinden biri olan Suşehri'nin ilk ismi de "Enderyas"⁴⁷ olarak geçmektedir. Ali Cevat Suşehri hakkında " Sivas Vilayeti'ne bağlı Karahisar Şarki sancağına bağlı bir kazadır" der. Ayrıca " Kaza merkezi 2000 nüfuslu olup Endires şehridir" diye tarif eder.⁴⁸

Suşehri 1934 yılında yapılan bir değişiklikle Sivas'a bağlı bir ilçe olarak teşkilatlanmıştır. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Mesela; 1990 nüfus sayımında toplam

⁴⁴ Sivas 96 İli Yıllığı, s. 142; Cuinet, a.g.e., C. I, s. 795

⁴⁵ Yeni Türk Ansiklopedisi," Suşehri" C, X, İstanbul, 1985, s. 3749.

⁴⁶ Sivas 96 İli Yıllığı, s. 143.

⁴⁷ Kâmûsu'l A'lâm, C. IV, s. 2970

⁴⁸ Ali Cevad, a.g.e., C. I-IV, s. 501

nüfus 46. 843 iken, 1996 Haziran İtibarı ile (ETF) 30.110'na kadar düşmüştür. Bu manada ilçe genelinde nüfusunun % 36 oranında azaldığı görülmektedir.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Şafi mezhebine mensup kimsenin yaşamadığı ilçede nüfusu % 97 Hanefi, % 3 Alevi mezhepleri teşkil etmektedir. Suşehri ilçesinin 77 köyü olup, bu köylerden 73'ünde Sünni-Hanefiler, 4'ünde de Aleviler yaşamaktadır. Yaptığımız araştırmada Suşehri'ndeki Alevi vatandaşların Sünniler gibi yaşadıklarını ve köylerinde caminin olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanında çok az sayıda gayrimüslim nüfusun olduğu, fakat bunların hiç birinin ilçede yaşamadığı, sadece nüfusta kayıtlı olduğu belirtilmektedir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatine mensup, Adıyaman'a bağlı Menzile giden çok az sayıda insanın olduğundan ve Kadîri tarikatine mensup insanların da varlığından bahsedilmektedir.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-14) vermeyi uygun bulduk.

Tablo- 14 Suşehri

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
1	Avcılı	550	234	43	230	98	4	2
2	Cami	1.000	340	80	340	100	----	---
3	Cumhuriyet	2.260	1.176	252	1.166	99	10	1
4	Evren	175	129	23	120	93	9	7
5	Günü loğlu	2.849	1.449	323	1.400	97	49	3
6	Karşıyaka	757	557	132	550	99	7	1
7	Kemalpaşa	4.563	2.563	574	2.500	98	63	2
8	Kışlalar	75	57	9	57	100	----	---
9	Taşköprü	3.956	1.956	427	1.900	97	56	3
10	Tepeardı	745	445	122	440	99	5	1
11	Orta	----	----	---	----	---	----	---
12	Öksülü	336	236	49	230	97	6	3
13	Yalnızbağla	4.363	2.323	492	2.300	99	23	1
14	Yeni	973	473	129	450	95	23	5
	Toplam	22.602	11.938	2.655	11.683	98	255	2
Köyleri								

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%
1	Akçaağıl	504	486	88	243	50	243	50
2	Aksu	658	620	112	620	100	----	---
3	Akşar	490	503	81	503	100	----	---
4	Arpayazı	101	81	22	81	100	----	---
5	Aşağıaköre	263	195	39	195	100	----	---
6	Aşağısarıca	840	669	122	669	100	----	---
7	Balkara	188	243	39	243	100	----	---
8	Beydeğirm	416	363	78	363	100	----	---
9	Bostancık	422	408	80	408	100	----	---
10	Boyalıca	253	181	43	181	100	----	---
11	Büyükgüzel	134	126	24	126	100	----	---
12	Camili	348	290	39	290	100	----	---
13	Cevizli	223	190	41	190	100	----	---
14	Çakırlı	428	342	57	342	100	----	---
15	Çataloluk	2029	1112	198	1.112	100	----	---
16	Çitlice	330	255	50	255	100	----	---
17	Çokrak	140	22	10	22	100	----	---
18	Elmaseki	89	80	19	80	100	----	---
19	Esenyaka	1813	796	187	636	80	160	20
20	Eskişar	222	173	42	173	100	----	---
21	Eskitoprak	121	78	10	78	100	----	---
22	Gökçekaş	431	383	79	383	100	----	---
23	Gözköy	499	446	71	446	100	----	---
24	Güdeli	284	197	43	197	100	----	---
25	Güneyli	585	391	77	391	100	----	---
26	Karaağaçlı	193	129	22	129	100	----	---
27	Karacaören	1022	416	76	416	100	----	---
28	Karalar	339	287	58	287	100	----	---
29	Kavsit	269	214	39	214	100	----	---
30	Kayadelen	33	25	8	25	100	----	---
31	Kekeç	452	269	65	269	100	----	---
32	Kemallı	151	61	12	61	100	----	---
33	Kesikkaş	216	128	25	128	100	----	---
34	Kızıltaş	49	49	10	49	100	----	---
35	Kiziryurdu	85	85	20	----	---	85	100
36	Kozçukur	410	349		349	100	----	---
37	Kurugöl	102	61	11	61	100	----	---
38	Küçükgüzel	32	35	7	35	100	----	---
39	Olucak	131	115	19	115	100	----	---
40	Polat	107	80	15	80	100	----	---
41	Sağpazar	268	191	62	191	100	----	---
42	Saraycık	124	114	19	114	100	----	---
43	Solak	251	208	36	208	100	----	---
44	Şarköy	281	157	38	79	50	78	50
45	Taklak	298	90	22	90	100	----	---
46	Topan*	-----	-----	----	----	---	----	---
47	Türkmenler	168	121	15	121	100	----	---
48	Üzümlü	242	206	44	206	100	----	---
49	Yelkesen	540	450	71	450	100	----	---
50	Yeşilyayla	368	356	74	356	100	----	---
51	Yoncalı	120	85	15	85	100	----	---
52	Yukarıakör	538	345	64	345	100	----	---
53	Yürekli	155	111	31	111	100	----	---

N	Köyleri	1990	1996	Hane	HaneFi	%	Alevi	%
54	Gökçekent	229	157	55	157	100	----	---
55	Akıncı	241	234	38	234	100	----	---
56	Arpacı	554	536	81	536	100	----	---
57	Eskimeşe	313	309	52	309	100	----	---
58	Gelengeç	131	99	15	99	100	----	---
59	Günlüce	413	302	81	302	100	----	---
60	Hödücek	152	99	23	99	100	----	---
61	Kaleköy	537	537	105	537	100	----	---
62	Karaağaç	141	141	28	141	100	----	---
63	Kozdere	219	164	35	164	100	----	---
64	Sökün	452	215	31	215	100	----	---
65	Taşbayır	464	418	89	418	100	----	---
66	Tatarköy	490	379	83	379	100	----	---
67	Yamaç	184	172	37	172	100	----	---
68	Yaygınsöğü	366	346	46	346	100	----	---
69	Serpinti	137	137	23	137	100	----	---
70	Gümüştas	149	149	31	149	100	----	---
71	Çamlidere	26	26	5	26	100	----	---
72	Bayır	51	51	10	51	100	----	---
73	Peçenek	96	96	16	96	100	----	---
74	Acil	31	31	9	31	100	----	---
75	Yukarısöğü	346	346	46	346	100	----	---
76	Sökün	249	249	32	249	100	----	---
77	Sis kale	434	434	98	434	100	----	---
	Toplam	46.843	30.110	6.392	29.289	97	821	3

15-ŞARKIŞLA İLÇESİ

Sivas İline bağlı bir ilçe merkezi olan Şarkışla, Sivas'ın batısında ve 80 km uzağında bulunan bir ilçedir. Doğusunda Altınyayla ve Sivas il merkezi, batısında Gemerek, kuzeyinde Yozgat ve Yıldızeli, güneyinde ise Kayseri ile çevrili olan ilçenin yüzölçümü 1902 km² olup, denizden yüksekliği 1180 metredir.⁴⁹

Çok eski bir tarihi olan Şarkışla'nın ilk yerleşim yeri olarak kullanılmaya başlanması Hitit'ler dönemine kadar uzanır. Şarkışla MÖ. 550 yılında Pers hakimiyetine girmiş, daha sonra Pontus ve Roma egemenliği altında bulunmuştur. 1071 Malazgirt savaşından sonra Türklerin eline geçmiştir. Selçukluların hakimiyeti altında bulunan Şarkışla sırasıyla Danişmendliler, İlhanlılar ve Kadı Burhaneddin Devleti hakimiyeti altında

kalmıştır. 1243 yılında Moğollar tarafından işgal edilen Şarkışla, 1340 yılında Eratna Beyliğine dahil olmuş, 1408 yılında da Osmanlı devletinin sınırları içinde yer almıştır⁵⁰.

Eski ismi Tonus olan ilçe, daha sonra ismi değiştirilerek Şarkışla veya Şehirkişla olarak isimlendirilmiş ve 1873 yılında ilçe olarak teşkilatlandırılmıştır⁵¹. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Örneğin; 1990 nüfus sayımı toplam 49.116 iken, 1996 Haziran İtibarı ile (E.T.F.) 43.609'a düştüğünü görmekteyiz. Buna göre ilçe nüfusunun % 11 oranında azaldığını görmekteyiz.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusun % 100 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Toplam nüfusun Şafi % 3'ünü, Hanefiler % 89'unu, Aleviler % 8'ini teşkil etmektedir. Buna göre ilçede nüfusun çoğunluğunu Hanefi mezhebine mensup insanların meydana getirdiği görülmektedir. Alevi mezhebine mensup vatandaşların camiye gittikleri, namaz kıldıkları söylenmektedir. Şarkışla ilçesinin 94 köyü olup, bu köylerden 57'sinde Sünni-Hanefiler, 9'unda Sünni-Şafiler ve 28 köyünde de Aleviler ikamet etmektedirler. Bunun yanında ilçede yaşayan gayrimüslim nüfusa rastlanılmamıştır. İlçe nüfus müdürlüğünden aldığımız bilgiye göre 1990 yılına kadar bir Ermeni'nin yaşadığı onun da ihtida edip Müslüman olduğunu anlaşılmıştır. Ayrıca ilçe nüfusuna kayıtlı 660 Ermeni Gregoryan'ın olduğu ve bunların hiçbirinin burada yaşamadığı tespit edilmiştir. İlçenin köylerinde gayrimüslim nüfusa rastlanılmamıştır. İlçe Müftülüğünden edindiğimiz bilgiye göre 4 tane gayrimüslim ihtida ederek Müslümanlığı seçmiştir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatine mensup dergahı Sivas'ta bulunan İhramcı İsmail Efendiye bağlı 15-20 kişinin, Menzile bağlı 200-300 kişinin olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁹ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 144; Cuiet,a.g.e., C. I, s. 694; Ali Cevad, a.g.e., C. I- IV, s. 261

⁵⁰ Sivas İl Yıllığı 1973, s. 114

⁵¹ Yasak,a.g.e, s. 163

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayıları, 1996 hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi, Şafi-i ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo- 15) vermeyi uygun bulduk.

Tablo- 15 Şarkışla

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi
1	Kandemir	1.560	1.478	312	1.478	100	----	---	
2	Kayalıyoku	4.320	4.972	1.064	4.900	99	72	1	
3	Gültekin	1.765	1.784	353	1.700	95	84	5	
4	Yeni	3.065	3.501	733	3.440	98	61	2	
5	Yıldırım	1.025	1.265	245	1.200	95	65	5	
6	Yukarı	4.446	4.357	896	4.267	98	90	2	
	Toplam	16.181	17.357	3.603	16.985	98	372	2	
Köyleri									
1	Abdallı	243	167	32	243	100	----	---	
2	Ahmetli	21	36	7	36	100	----	---	
3	Alıkören	29	41	6	41	100	----	---	
4	Arıklar	399	321	47	321	100	----	---	
5	Bahçealan	170	131	22	131	100	----	---	
6	Baltalar	131	117	26	59	50	58	50	
7	Başören	99	101	15	101	100	----	---	
8	Bumukara	74	66	8	----	---	33	50	33
9	Büyüktopaç	70	44	11	44	100	----	---	
10	Büyük	872	644	107	644	100	----	---	
11	Cemalköy	2039	1398	300	1.398	100	----	---	
12	Çatalköy	439	367	57	367	100	----	---	
13	Çeken	85	69	12	21	30	48	70	
14	Demirbağ	104	83	17	----	---	----	---	83
15	Dikili	305	280	55	280	100	----	---	
16	Dökmetaş	318	287	50	287	100	----	---	
17	Döllük	497	472	88	472	100	----	---	
18	Elmalı	229	209	44	209	100	----	---	
19	Fakılı	147	166	21	166	100	----	---	
20	Gücük	330	294	56	294	100	----	---	
21	Gümüštepe	959	881	154	881	100	----	---	
22	Gürçayır(B)	3522	2262	426	2.262	100	----	---	
23	Harunköy	128	168	25	168	100	----	---	
24	Höyük	228	198	43	198	100	----	---	
25	İğdecik	139	108	24	----	---	108	100	
26	İğdeliören	252	204	34	204	100	----	---	
27	Kahvepınar	30	26	3	----	---	26	100	
28	Kalecik	692	609	120	609	100	----	---	
29	Kabaklıpın	429	387	60	387	100	----	---	
30	Karacaören	110	55	16	55	100	----	---	55
31	Karakuz	156	161	24	161	100	----	---	
32	Kayapınar	403	343	80	343	100	----	---	
33	Kaymak	180	129	22	----	---	129	100	
34	Kazancık	143	113	27	----	---	113	100	

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi
35	Kevenli	146	106	28	106	100	----	---	
36	Kılıççı	114	89	16	----	---	89	100	
37	Kışlaköy	132	89	4	89	100	----	---	
38	Kızılcaışla	2142	1.691	254	1.691	100	----	---	
39	Kızıldon	106	68	14	----	---	----	---	68
40	Konalga	174	140	23	140	----	----	---	
41	Kömürkaya	593	561	111	561	100	----	---	
42	Küçüktopaç	138	95	16	95	100	----	---	
43	Küçükyüreğ	308	283	44	283	100	----	---	
44	Maksutlu	478	504	100	504	100	----	---	
45	Mengensof	557	328	66	328	100	----	---	
46	Oluktaş	497	396	85	396	100	----	---	
47	Ortatopaç	264	175	38	88	50	87	50	
48	Osmanpına	266	240	36	240	100	----	---	
49	Polatpaşa	150	150	30	150	100	----	---	
50	Sağır	658	616	120	616	100	----	---	
51	Sarıçiçek	415	370	61	370	100	----	---	
52	Sarıkavak	122	124	18	124	100	----	---	
53	Sultanköy	495	436	73	436	100	----	---	
54	Tavladere	95	88	14	----	---	----	---	88
55	Yaprıcık	350	210	43	210	100	----	---	
56	Yeniyapan	159	84	19	----	---	----	---	84
57	Yunusören	222	207	31	207	100	----	---	
58	Akçakışla	2387	1225	227	1.225	100	----	---	
59	Akçasu	336	292	45	292	100	----	---	
60	Alaman	87	67	14	----	---	67	100	
61	Bağlararası	191	170	32	170	100	----	---	
62	Benlihasan	158	103	23	72	70	31	30	
63	Bozkurt	179	194	44	194	100	----	---	194
64	Çamlıca	89	58	14	58	100	----	---	
65	Çanakçı	757	652	112	652	100	----	---	
66	Faraşderesi	540	398	72	398	100	----	---	
67	Gaziköy	420	300	73	300	100	----	---	
68	Güdü	182	69	15	35	50	34	50	
69	Hocabey	245	168	32	----	---	168	100	
70	İğdecik	84	39	13	----	---	39	100	
71	Kaleköy	170	122	37	----	---	122	100	
72	Karacaören	730	561	111	----	---	----	---	561
73	Kavakköy	134	84	18	----	---	84	100	
74	Kümbet	79	47	15	----	---	47	100	
75	Mezra	138	80	18	----	---	80	100	
76	Otluk	88	57	18	----	---	57	100	
77	Örtülü	79	53	12	----	---	53	100	
78	Sarıtekke	123	81	20	----	---	81	100	
79	Yahyalı	511	278	83	----	---	278	100	
80	Yalanı	199	178	27	178	100	----	---	
81	Yükselen	164	114	29	----	---	114	100	
82	Orta(BM)	546	343	133	----	---	343	100	
83	Alaçaçayır	109	59	20	----	---	29	50	30
84	Başaçaç	18	18	4	----	---	18	100	
85	Beyyurdu	112	66	32	----	---	66	100	
86	Çilekliyurt	82	49	23	25	50	24	50	
87	Gülören	24	19	9	----	---	19	100	

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi
88	Hardal	199	91	21	----	---	91	100	
89	Höyökköy	329	166	72	----	---	166	100	
90	İlyashacı	114	65	25	----	---	65	100	
91	Mescit	67	45	10	----	---	45	100	
92	Sarıkaya	150	104	26	----	---	104	100	
93	Sivrialan	345	174	66	----	---	174	100	
94	Temecik	42	9	4	----	---	9	100	1447
	Toplam	49.116	43.609	8.573	38.938	89	3.224	8	3

16-ULAŞ İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Ulaş, Sivas'ın güneyinde ve Sivas'ın 37 km uzağındadır. Kuzeyinde Sivas merkez ilçe, güneyde Kangal, güneybatısında Altınyayla ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 369 km² olup, denizden yüksekliği 1350 metredir.⁵²

Çok eski bir tarihi olduğu anlaşılan Ulaş'ın ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. Ulaş'ın eski yerleşim yeri olması, burada bulunan Kantarın Kalesi'nden anlaşılmaktadır. Hatta eski Halep yolunun ilçeden geçmesi ve günümüzde de aynı adla anılması, buranın eski bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. İlçe Selçuklular döneminde de yerleşim ve ticaret merkezi olarak dikkat çekmektedir. Ulaş, Anadolu Selçukluları zamanında da önemini korumuş ve Sivas'ın korunmasında, Orta Anadolu'yu güneye ve doğuya bağlayan yol üzerinde olması bakımından her dönemde kilit rolü oynamıştır. Hatta bu dönemde " Ulaş'a ulaşan Sivas'ın sahibi olur" mantığıyla hareket ederek buranın önemi vurgulanmak istenmiştir⁵³. Osmanlı'nın son dönemlerinde ilçeye Balkanlardan gelen göçmenler yerleşmiştir.⁵⁴ 1968 yılında belediye olan Ulaş, 1990 da yapılan idari bir değişiklikle Sivas'a bağlı bir ilçe konumuna getirilmiştir. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalamaların olduğu görülecektir. Örneğin; 1990 nüfus sayımında toplam nüfus 13.801 iken, 1996

⁵² Sivas 96 İl Yıllığı, s. 146

⁵³ Burhan Karapınar, " Ulaş İlçesinin Tarihçesi", Ulaş MEM Bülteni, S. 1, (Ekim 1993), s. 5

⁵⁴ Sivas 96 İl Yıllığı, s. 146

Haziran İtibarı ile 13.118'e düştüğünü görmekteyiz Bu manada ilçe genelinde nüfusun % 6 oranında düştüğü görülmektedir. Kaymakamlığın verdiği nüfus sayısı ise 15.176 dır. İlçenin Sivas'a yakın olması, arazisinin verimli olması nüfusu sabit kılmıştır. Bununla beraber görüştüğümüz yetkililer bir hayli göçün olduğunu ifade etmektedirler.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100'e yüze yakın bir oranda Müslüman olduğunu ifade etmek mümkündür. Şafi mezhebine mensup kimsenin yaşamadığı ilçede, nüfusun % 80'ini Hanefi, % 20'sini Aleviler teşkil etmektedir. Ulaş ilçesinin 43 köyü olup, bu köylerden 32'si Sünni-Hanefi, 11'de Alevi'dir.

Bunun yanında çok azda olsa ilçe genelinde gayrimüslimlerin varlığından söz edilebilir. Merkez ilçede Yeşilyurt mahallesinde 1 hane 5 kişi, Baharözü köyünde 3 hane, Boğazdere köyünde 4 hane, Kurtlukaya'da 10 tane, Yazıcık köyünde 14 tane Ermeni Gregoryan bulunmaktadır. Bunlardan Kurtlukaya nüfusuna kayıtlı Ermeniler önceleri nüfus kütüklerine Müslüman yazdırmışlar daha sonra 1976 yılında tekrar Hristiyan yazdırmışlardır. Diğer bir tespitimiz de Ulaş'a bağlı Demirciler köyünde bir vatandaş çocuğunu dinsiz olarak 26.5.1995 yılında nüfusa kayıt ettirmiştir. İlçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim nüfus sayısı ise 2.7.1996 yılı İtibarı ile 390 kişidir. Ulaş'ta gayrimüslim kadınla evlenen Türk erkek sayısı 16, gayrimüslim erkekle evlenen Türk kadını sayısı da 7 adettir. Bunların uyruklarına göre dağılımı ise Alman, Fransız, Belçika, Hollanda, Ukrayna, İsveç ve Lübnan olarak tespit edilmiştir.

Bunların yanında ilçe genelinde Bahailerin de var olduğunu söyleyebiliriz. Bunların buldukları merkezde 3-5 kişi, Çevirme'de 5, Demircilik'te 1, Ovacık'ta 2 ve Ezentere'de 1 kişi olarak tespit edilmiştir. Bunlardan Ezentere'deki Bahai İstanbul' a göç etmiştir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatine mensup dergahı Sivas'ta bulunan İhramcı İsmail Efendiye bağlı 10-15, Adıyaman Menzile 15-20, Dergahı İstanbul'da bulunan Mahmut Sami Efendiye bağlı bir kısım insanların olduğunu da söyleyebiliriz. Kadîri tarikatine bağlı insanların da

olduğu, ilçede Malatya'da bulunan Mehmet Kırçal'a bağlı müritlerin de olduğu belirtilmektedir.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayımı, 1996 hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-16) vermeyi uygun bulduk.

Tablo- 16 Ulaş

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M
1	Esentepe	825	917	165	138	15	779	85	
2	Hürriyet	839	792	162	396	50	396	50	
3	Yeşilyurt	824	793	164	238	30	555	70	5
	Toplam	2.488	2.502	491	772	31	1.730	69	
Köyleri									
1	Acıyurt	557	479	60	479	100	----	---	
2	Akkaya	263	263	53	263	100	----	---	
4	Aşağıada	168	200	27	200	100	----	---	
5	Baharözü	1375	1103	200	1.103	100	----	---	15
6	Boğazdere	67	74	16	74	100	----	---	20
7	Bostankaya	299	285	48	285	100	----	---	
8	Budaklı	126	126	26	126	100	----	---	
9	Çakılıpınar	21	21	4	21	100	----	---	
10	Dedeli	121	121	24	121	100	----	---	
11	Demircilik	43	32	6	----	---	32	100	
12	Demiryazı	300	300	60	300	100	----	---	
13	Düzova	238	238	48	----	---	238	100	
14	Ekincioğlu	306	234	32	234	100	----	---	
15	Eskikarahisar	694	610	94	610	100	----	---	
16	Ezentere	35	7	2	----	---	7	100	
17	Gümüşpınar	535	436	68	436	100	----	---	
18	Hacimirza	173	126	22	126	100	----	---	
19	Hasbey	236	127	25	127	100	----	---	
20	Karacalar	359	327		327	100	----	---	
21	Karagömlek	127	127	25	127	100	----	---	
22	Karaşar	447	368	62	368	100	----	---	
23	Karataş	157	209	23	209	100	----	---	
24	Kazanpınar	359	305	44	305	100	----	---	
25	Kovalı	139	139	28	139	100	----	---	
26	Kurtlukaya	100	52	12	----	---	52	100	10
27	Küveli	832	940	124	940	100	----	---	
28	Ovacık	63	63	9	----	---	63	100	
29	Tecer	199	170	30	----	---	170	100	
30	Yağdonduran	172	180	17	180	100	----	---	
31	Yazıcık	87	87	17	----	---	87	100	14
32	Yapalı	570	615	92	615	100	----	---	
33	Yenikarahisa	2011	1592	287	1.592	100	----	---	
34	Yukarıada	170	106	17	106	100	----	---	
35	Kapaklıpınar	34	34	3	34	100	----	---	

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	G.M
36	Güvenkaya	85	85	14	85	100	----	---	
37	Büyükpınar	108	108	14	108	100	----	---	
38	Karagöl	113	83	18	---	---	83	100	
39	Güneşli	87	56	9	56	100	----	---	
40	Kapıkaya	45	13	3	13	100	----	---	
41	İtkıran	10	10	5	----	---	10	100	
42	Çevirme	35	35	7	---	---	35	100	
43	Korubaşı	130	130	25	----	---	130	100	
	Toplam	14.508	13.118	2.048	10.481	80	2.637	20	64

17-YILDIZELİ İLÇESİ

Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi olan Yıldızeli, Sivas'ın kuzeybatısında ve 72 km uzağında bulunmaktadır. Doğuda Sivas, batıda Yozgat ve Akdağmadeni, kuzeyde Tokat, Sulusaray, Almus ve Yeşilyurt güneyde Şarkışla ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 2856 km² olup, denizden yüksekliği 1400 metredir.⁵⁵

İlçe yerleşim yeri olarak uzun bir geçmişe sahip değildir. Yıldızeli, bugünkü bulunduğu yer bakımından yerleşmeye elverişli olmadığından birkaç hanenin bulunduğu bir yerleşim yeri olarak görülmektedir.⁵⁶ Daha sonra burası ıslah edilerek IV. Murat zamanında Kemenkeş Kara Mustafa Paşa Tarafından yerleşim yeri olarak bugünkü yerine yerleşmiştir. Kemenkeş Mustafa Paşa burayı mamur bir hale getirerek, ihtiyaca cevap verecek camii, han ve hamam yaptırarak Yıldızeli'ni şenlendirmiştir. Bunun üzerine Padişah IV. Murat buranın tüm yetkisini Kemenkeş Mustafa Paşaya vermiş ve isteği gibi hareket etmesini sağlamıştır. 1863 yılından sonra yapılan teşkilatlandırmada Sivas'ın vilayet yapılmasıyla, Yıldızeli de 1876 yılında ilçe olmuştur.⁵⁷ İlçe Cumhuriyet dönemine kadar Yenihan ismiyle anılmıştır. 1936 yılında bölgedeki Yıldızdağından dolayı Yıldızeli ismini almıştır. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu

⁵⁵ Cünet, a.g.e., C. I, s. 699

⁵⁶ Aslanoğlu, a.g.e., s. 46; Yasak, a.g.e., s. 173; Sivas 96 İ Yıllığı, 147

⁵⁷ Aslanoğlu, a.g.e., s. 48; Yasak, a.g.e., s. 173; Sivas 96 İ Yıllığı, s. 147

görülebilecektir. Örneğin; 1990 nüfus sayımında toplam 74.902 iken⁵⁸, 1996 Haziran ayı itibarı ile 60.353 olan nüfusun bir hayli düşmüş olduğu görülmektedir. Bu manada ilçe genelinde nüfusun % 33 oranda azaldığı görülmüştür.

İnanç Coğrafyası İtibarı ile ilçeye baktığımızda nüfusun % 100 oranda Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. İlçede Şafi mezhebine mensup % 1 oranında insan vardır. Nüfusunun % 81 oranda Hanefi, % 18 oranında Alevi mezhebine mensup insanların teşkil ettiğini görmekteyiz. Yıldızeli ilçesinin 128 köyü olup, bu köylerden 93'ünde Sünni-Hanefi, 4'ünde Sünni-Şafi ve 31'inde de Aleviler ikamet etmektedir. Edindiğimiz bilgilere göre Alevi mezhebine mensup insanlar namaz kılmakta, nikah kıydırmakta ve mevlit okutmaktadırlar. Ayrıca tespitlerimize göre 6 tane Alevi köyünde cami bulunmaktadır.

Bunun yanında ilçede yaşayan gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır. Ancak nüfusa kayıtlı 73 gayrimüslim nüfusun var olduğu, bunların hepsinin İstanbul'a gittikleri tespit edilmiştir. Bu gayrimüslimlerden 13 tanesi Yıldızeli'ne bağlı Kiremitli Köyü nüfusuna kayıtlıdır. İlçede yabancı kadınla evlenen Türk erkeği 169'dur. Yabancı erkekle evlenen Türk kadını ise 9 tanedir⁵⁹. İlçe Müftülüğünden aldığımız bilgiye göre 3 tane gayrimüslim ihtida ederek Müslüman olmuştur.⁶⁰

Bunların yanında ilçe genelinde ve nüfusa kayıtlı Bahailerin de var olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan İlçeye bağlı Yağlıdere Köyünde 1 hane 9 kişi kendilerini Bahai olarak din hanesine yazdırmıştır.⁶¹

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatine mensup, dergahı Sivas'ta bulunan Bedrettin Doğruyol isimli şeyhe intisaplı olan 15-20 kişinin, Adıyaman'a bağlı Menzile giden 20-30 insanın olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca İlçenin köylerinde İsmail Efendiye bağlı 50-60 arasında mürit vardır. Kadiri tarikatine bağlı 5-10 müridin bulunduğu ilçede, Nevşehir de dergahı

⁵⁸ DİE, Genel Nüfus Sayımı 1990 Yılı İstatistikleri

⁵⁹ İlçe Nüfus Müdürlüğü 1996 İstatistikleri

⁶⁰ İlçe Müftülüğü 1996 İstatistikleri ve İhtida Defteri

bulunan Abdullah Efendiye bağı 20-25 Rifai'nin varlığından söz edilmektedir.

Alevi tarikatlerinden Hacıbektaş'a gidenlerden ve Banaz Köyünün buraya bağı olmasından dolayı Pirsultan'a gidenlerin olduğu söylenmektedir. Kızıl Köyünde bulunan Dedeler, Alevilerin yıllık cemlerini yaptırmaktadır. İlçede ve köylerinde cemevinin olmadığını tespit ettik. Buna göre Alevi ve Sünni vatandaşların bir arada barış içinde yaşadığını söylemek mümkündür.

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi, Şafi ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo- 17) vermeyi uygun bulduk

Tablo - 17 Yıldızeli

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Şafii	G.M
1	Cumhuriyet	5.100	2186	444	1.859	85	327	15		73
2	Cami	5.049	1647	323	1.153	70	494	30		
3	Reşadiye	5.100	1654	317	1654	100	----	----		
	Toplam	15.249	5.487	1.084	4.666	85	821	15		73
Köyleri										
1	Alaca	41	32	5	32	100	----	----		
2	Aşağıçakma	452	448	65	448	100	----	----		
3	Avcıpınarı	294	253	65	----	----	253	100		
4	Bakırcıoğlu	226	257	23	257	100	----	----		
5	Bayat	767	855	125	855	100	----	----		
6	Buğdayören	200	215	21	215	100	----	----		
7	Cizözü	223	189	40	189	100	----	----		
8	Çağlayan	880	831	146	831	100	----	----		
9	Çobansaray	773	739	131	739	100	----	----		
10	Danaören	45	62	8	62	100	----	----		
11	Erenler	68	76	8	76	100	----	----		
12	Hamzaşeyh	161	162	13	162	100	----	----		
13	Ilıcaköy	179	126	29	126	100	----	----		
14	İğdecikler	174	176	25	176	100	----	----		
15	İğnebey	503	511	56	511	100	----	----		
16	İncetaş	320	331	40	331	100	----	----		
17	İslim	328	269	62	----	----	269	100		
18	Kaman	313	249	54	----	----	249	100		
19	Karacaören	651	655	82	655	100	----	----		
20	Kavakköy	1259	1085	190	1.085	100	----	----		
21	Kerimümin	494	475	65	475	100	----	----		
22	Kıldır	255	275	31	275	100	----	----		
23	Kızılköy	239	215	52	----	----	215	100		

⁶¹ İlçe Nüfus Müdürlüğü Nüfus Kayıt Defteri 1996

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi	G.M
24	Kiremitli	329	289	61	289	100	----	---		
25	Konaközü	81	40	10	40	100	----	---		
26	Kümbet	1296	1067	180	1.067	100	----	---		
27	Menteşe	867	948	132	948	100	----	---		
28	Merkez Yeni	158	177	21	177	100	----	---		
29	Mumcu	558	574	79	574	100	----	---		
30	Navruzyayla	75	62	8	62	100	----	---		
31	Ortaçakmak	265	226	36	226	100	----	---		
32	Ortaklar	180	125	41	----	---	125	100		
33	Sandal	630	626	107	626	100	----	---		
34	Sarıkaya	286	189	45	----	---	189	100		
35	Selamet	397	366	53	366	100	----	---		
36	Seren	297	282	44	282	100	----	---		
37	Söğütpınar	195	163	20	163	100	----	---		
38	Subaşı	407	408	78	408	100	----	---		
39	Topalyurdu	569	450	141	----	---	450	100		
40	Töngel	242	225	27	225	100	----	---		
41	Yeniyapan	454	453	65	453	100	----	---		
42	Yılanlıkaya	88	63	11	63	100	----	---		
43	Yiğitler	591	547	73	247	100	----	---		
44	Yukarıçakma	483	490	67	490	100	----	---		
45	Zengi	463	456	55	456	100	----	---		
46	Çırçır BM.	217	147	41	147	100	----	---		
47	Akören	250	252	32	252	100	----	---		
48	Altınoluk	182	171	26	171	100	----	---		
49	Aslandoğmu	1134	1119	139	----	---	1.119	100		
50	Banaz	668	561	85	----	---	561	100		
51	Danışment	224	271	30	----	---	271	100		
52	Demirözü	343	269	69	----	---	----	---	269	
53	Doğanlı	358	326	57	----	---	326	100		
54	Esençay	206	187	24	----	---	187	100		
55	Geynik	399	375	60	375	100	----	---		
56	Gökkaya	243	251	37	251	100	----	---		
57	Güneykaya	1713	1647	212	1.647	100	----	---		
58	Kargın	1588	1705	203	1.705	100	----	---		
59	Sarıyar	1307	1524	189	1.524	100	----	---		
60	Yakupköy	582	646	90	----	---	646	100		
61	Yıldız	3040			3.040	100	----	---		
62	Yusufoğlan	1452	1365	209	----	---	1.365	100		
63	Direkli BM.	726	714	105	714	100	----	---		
64	Bedel	901	823	115	823	100	----	---		
65	Büyükakören	997	892	147	892	100	----	---		
66	Çubuk	346	296	42	296	100	----	---		
67	Demircilik	922	955	136	955	100	----	---		
68	Demiroluk	169	174	30	174	100	----	---		
69	Dereköy	280	305	34	305	100	----	---		
70	Emirler	110	114	11	114	100	----	---		
71	Gökçeli	211	207	23	207	100	----	---		
72	Kadılı	26	19	5	----	---	----	---	19	
73	Kaleköy	317	237	43	----	---	237	100		
74	Kalınköy	1432	1372	202	1.372	100	----	---		
75	Kapaklıkaya	198	180	26	180	100	----	---		
76	Karakoç	489	574	72	574	100	----	---		

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Şafi	G.M
77	Kavakdere	384	346	41	346	100	----	---		
78	Kayalıpınar	108	100	24	100	100	----	---		
79	Kırkpınar	108	128	18	128	100	----	---		
80	Kıvşak	183	133	24	133	100	----	---		
81	Nevruz	701	656	95	656	100	----	---		
82	Sarıkaya	459	381	63	381	100	----	---		
83	Tatköy	390	328	60	328	100	----	---		
84	Yukarıçavuş	659	695	87	695	100	----	---		
85	Yücebaca	190	145	19	----	---	145	100		
86	Yavu BM	2029	1014	244	1.014	100	----	---		
87	Akçakale	68	46	9	----	---	46	100		
88	Akçalı	138	159	21	----	---	159	100		
89	Akkoca	361	319	56	160	50	159	50		
90	Akpınar	207	147	22	----	---	147	100		
91	Akpınarbelen	121	35	5	35	100	----	---		
92	Aşağıkecik	307	339	56	339	100	----	---		
93	Bahcebaşı	290	319	48	319	100	----	---		
94	Başköy	252	217	38	217	100	----	---		
95	Belcik	696	674	112	674	100	----	---		
96	Belpınar	409	460	78	460	100	----	---		
97	Çöte	707	665	99	665	100	----	---		
98	Çukursaray	410	466	71	466	100	----	---		
99	Davulalan	376	307	69	----	---	307	100		
100	Delikkaya	93	59	10	----	---	59	100		
101	Dikilitaş	92	94	16	94	100	----	---		
102	Eşmebaşı	844	894	144	894	100	----	---		
103	Fındıcak	114	86	21	----	---	----	---	86	
104	Gündoğan	201	170	33	170	100	----	---		
105	Halkaçayır	131	114	25	----	---	----	---	114	
106	Kadıköy	564	539	65	539	100	----	---		
107	Kapı	313	309	51	309	100	----	---		
108	Karakaya	411	288	66	----	---	288	100		
109	Karalar	866	1085	165	1.085	100	----	---		
110	Karaleylek	67	36	8	----	---	36	100		
111	Katıralan	109	72	21	----	---	72	100		
112	Kızıllı	603	577	90	577	100	----	---		
113	Killik	244	242	44	242	100	----	---		
114	Küçükakören	103	75	15	75	100	----	---		
115	Nallı	182	96	29	----	---	96	100		
116	Sarıçal	320	262	75	----	---	262	100		
117	Sarıyaprak	251	189	45	189	100	----	---		
118	Şeyhhalil	1953	1272	232	1.272	100	----	---		
119	Tayalan	84	39	9	----	---	39	100		
120	Üyük	284	204	44	----	---	204	100		
121	Üyükaylası	121	81	19	81	100	----	---		
122	Yağlıdere	773	775	142	----	---	775	100		
123	Yassıkara	99	96	18	48	50	48	50		
124	Yaylağöze	68	45	13	----	---	45	100		
125	Yeniköykışla	450	450	85	450	100	----	---		
126	Yolkaya	1147	1216	179	1.216	100	----	---		
127	Yukarıkecik	669	793	118	793	100	----	---		
128	Yuvalıçayır	158	130	30	----	---	130	100	488	
	Toplam	74.902	60.353	9.352	50.223	83	10.130	16	1	73

18-ZARA İLÇESİ

Sivas İline bağlı bir ilçe merkezi olan Zara, Sivas'ın doğusunda ve 72 km uzağında bulunan bir ilçedir. Doğusunda Suşehri ve İmranlı, batısında Hafik, güneyinde Divriği, kuzeyinde ise Doğanşar ve Koyulhisar ilçeleriyle çevrili olan ilçenin yüzölçümü 2456 km² olup, denizden yüksekliği 1350 metredir.⁶²

İlçenin bilinen iki adı vardır. Bunlar "Zara ve Koçgiri" dir. Zara ismi, yazılı kaynaklarda ilk olarak Selçuklular zamanında geçmektedir.⁶³ Ayrıca Ramsey Zara ismini, Roma yolu üzerinde Sebastia'ya bağlı Kapadokya bölgesi içerisinde göstermiştir.⁶⁴ Zara isminin, XII. yüzyılda yaşamış "Zaro" isimli nüfuzlu bir kişinin adından kaynaklanmış olabileceği tahmin edilmektedir.⁶⁵ Hüseyin Hüsamettin, Zara isminin Peçeneklerden olan Zâra (Sârâ) isimli meşhur bir beyin adından geldiğini söylemektedir.⁶⁶ Zara ismi, XIX. yüzyılın başlarında "Koçgiri" adıyla Sivas sancağına bağlı, önce nahiye, sonra kaza olmuştur. Koçgiri adı, Horasan'dan gelerek Dersim dağlarına, daha sonrada ilçeye yerleşen Oğuz Türklerin adından gelmektedir.⁶⁷ Koçgiri ismi, Osmanlılar döneminde yüzyıl kadar kullanılmış, Cumhuriyetin ilanından sonra ilçenin adı tekrar Zara olarak değiştirilmiş ve bugün bu isimle anılan, Sivas iline bağlı bir ilçedir.

İlçenin çok eski bir tarihi bulunmaktadır. Bu tarih MÖ. 2600 yılına kadar dayanmaktadır. İlk yerleşim yeri, Tödürge Gölü civarındaki Çil Hasan mevkiinde yer alan Kültepe ve aynı gölün batısında bulunan Tepecik höyükleridir. Buralarda bulunan buluntular en eski Kalkolitik çağa kadar

⁶² Adnan Mahiroğulları, *Dünden Bugüne Zara*, Sivas, 1994, s. 8; Cuinet, a.g.e., C. I, s. 683; Ramsay, a.g.e., s. 304 ; Gabriel, a.g.e., s. 169; *Sivas İl Yıllığı- 1973*, s. 130; *Sivas-96 İl Yıllığı*, s. 149.

⁶³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye.*, s. 433.

⁶⁴ Ramsay, a.g.e., s. 304.

⁶⁵ *Sivas İl Yıllığı 1973*, s. 130.

⁶⁶ Hüsamettin, a.g.e., C. II, s. 76.

uzanmaktadır.⁶⁸ Zara, Hititler döneminde Sivas'tan doğuya giden yol üzerinde olmasından dolayı önemli bir konuma sahipti. MÖ. 1000 ile 900 yıllar arasında Urartuların hakimiyeti altında kalmıştır. MÖ. 700-650 yıllarında da Kimmerler hakim olmuştur. Bölgenin MÖ. 585 yılı civarında Medlerin ve daha sonra da MÖ. 350 yılında da Perslerin egemenliği altında kaldığını görmekteyiz. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla Zara Bizans toprakları içinde yer almıştır. Bizans döneminde 600 yılına kadar Pontus bölgesi içinde yer alması ve VII-XIX. yüzyıllarda Armeniakon, X yüzyıldan itibaren de Sebasteia Tehaması sınırları içinde kalmıştır.⁶⁹

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinden sonrada 1080-1178 yılları arasında Danişmend İli içinde yer almış, bu beyliğin sona ermesiyle Anadolu Selçuklu Devleti'ne katılmıştır. Bu dönemde Selçuklu Sultanı Alaâddin Keykubâd 1223 yılında Zara'yı Emir Kemaleddin'e ikta olarak vermiştir.⁷⁰ 1243 yılında Zara Köseadağ savaşına sahne olmuştur. 1335 yılına kadar da Moğolların hakimiyetinde kalan Zara 1381 yılında Eratna Beyliği sınırları içinde yer almıştır.⁷¹ 1398'de Osmanlı Devleti hakimiyetine girmiş ve Timur'un Sivas'ı istila etmesiyle tekrar Osmanlı Devletine dahil olmuştur.⁷²

Zara İlçesi 1852 yılında bucak, 1871'de de Sivas'a bağlı bir ilçe olmuştur. İlk kaymakamı da Sivaslı Şair Abdullah Behcet Bey'dir⁷³. İlçenin yıllara göre nüfus seyrine bakıldığında bir takım dalgalanmaların olduğu görülecektir. Örneğin 1990 nüfus sayımında toplam nüfus 38.275 iken, 1996 Haziran İtibarı ile 26.358 olarak tespit edilmiştir. Buna göre ilçe nüfusu % 32 gibi bir oranda kayba uğramıştır.

İnanç Coğrafyası itibarı ile, ilçeye baktığımızda nüfusunun % 100 oranında Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. İlçede Şafi mezhebine mensup insanların olmadığını ve nüfusun % 69 Hanefi ve % 31 Alevi mezhebine

⁶⁷ Şerif M. Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara, 1970, s. 119

⁶⁸ Kökten, a.g.m., s. 663; Ökse, a.g.m., s. 21-23

⁶⁹ Cuinet, a.g.e., C. I, s. 683-684; Mahiroğulları, a.g.e., s. 19-21

⁷⁰ Turan, a.g.e., s. 341

⁷¹ Bezm ü Rezm, s. 302

⁷² Güngör, a.g.e., s. 145

⁷³ Aslanoğlu, a.g.e., s. 48; Tahsin, a.g.e., s. 63

mensup insanların teşkil ettiklerini görmekteyiz. Zara ilçesinin 134 köyü olup, bu köylerden 57'sinde Sünni-Hanefiler, 3'ünde Sünni-Şafiler ve 74'ünde de Aleviler meskundur. Bunun yanında çok az da olsa ilçe genelinde gayrimüslimin var olduğu söylenebilir. Merkez ilçede Reşit Paşa Mahallesinde 6 tane gayrimüslim nüfusun varlığından bahsedilmektedir. İlçe nüfusuna kayıtlı toplam 443 Ermeni Gregoryan nüfusun olduğu, fakat bunların çoğunun göç ettikleri ve burada yaşayanın çok az olduğu belirtmektedirler. İlçe ve genelinde yabancı kadınla evlenen Türk erkeği 9, yabancı erkekle evlenen Türk kadını ise 4 tanedir.⁷⁴ İlçe içerisinde yaşayan Poşa diye adlandırılan insanların varlığından bahsedilmektedir. Bunların da Hanefi mezhebine mensup insanlar olduğu belirtilmiştir.

Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede Nakşî tarikatine mensup, dergahı Sivas'ta bulunan İhramcı İsmail Toprak Efendiye bağlı 40-50, Menzile bağlı 150-200 kişinin olduğu söylenmektedir. Halveti olan 70-80, Kadîri ise dergahı ilçe merkezinde olan Hacı Muttalip Gökçek isimli şahsa bağlı 80-100 müridin olduğundan bahsedilmektedir. Yaptığımız inceleme ve araştırmaya göre bu şahıs ölmüş ve yerine oğlu vekalet etmektedir. İlçeye bağlı köylerin bir kısmının tarikata bağlı olduklarını tespit etmiş bulunuyoruz. Bu köylerden Ekinli köyünde Kadiri ve Halveti, Yeşilyurt'ta Halveti ve Kadiri, Tekke köyünde Kadiri, Gümüşçevre köyünde ise Kadiri tarikatine mensup insanların bulunduğunu söyleyebiliriz

Alevi vatandaşların ilçede cemevi bulunmakta olup, Hacıbektaş'a ve Pir sultan Abdal'a intisaplı oldukları belirtilmektedir. Edindiğimiz bilgilere göre ilçe merkezinde Alevilerden çok az sayıda kişi camiye gelmektedir. İlçe ve genelinde Alevi ve Sünni olanları bir araya getirerek birlik ve beraberliği sağlamak için çaba sarf edilmektedir. Bunun açık örnekleri Pir Gökçek şenlikleridir. Mart ayının üçüncü çarşamba günü kutlanmaktadır. Burada Alevi ve Sünniler adak kurbanlarını keserler. Bu kurban kesimleri ise Köse Dağı'nın en yüksek tepesinde olmaktadır.

⁷⁴ İlçe Nüfus Müdürlüğü 1996 Kayıtları

Konunun bütünlüğü açısından ilçe ve köylerinin 1990 nüfus sayılarını, 1996 yılı hane ve nüfus sayılarını, ilçe genelinde mevcut bulunan Hanefi, Şafi-i ve Alevi mezhebine mensup insanları bir tablo halinde (Tablo-18) vermeyi uygun bulduk.

Tablo- 18 Zara

N	Mahalleleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safii	GM
1	Hatip Mahallesi	995	885	199	885	100	----	---		
2	Çarşıbaşı	895	790	179	730	92	60	8		
3	Şehitler	2.625	1.506	325	1.000	66	506	34		
4	Yüzdörtteveler	1.390	1.303	278	391	30	912	70		
5	Kızılırmak	2.190	1.005	238	900	90	105	10		
6	Yeni cami	2.625	1.483	325	1.335	90	150	10		
7	Karşıyaka	3.250	2.706	450	812	30	1.894	70		
8	Reşit Paşa	2.540	1.935	416	1.915	99	20	1		6
	Toplam		11.613	2.410	7.968	69	3.647	31		
Köyleri										
1	Adam fakı	222	154	37	154	100	----	---		
2	Ahmet hacı	88	52	12	52	100	----	---		
3	Akdeğirmen	25	17	9	17	100	----	---		
4	Akören	190	126	33	126	100	----	---		
5	Alıçlı bel	102	72	16	72	100	----	---		
6	Atalan	209	150	33	150	100	----	---		
7	At kıran	125	35	10	----	---	35	100		
8	Avşar	433	338	38	338	100	----	---		
9	Bağlama	145	51	12	----	---	51	100		
10	Bahar şeyh	247	203	35	203	100	----	---		
11	Ballıklar	130	26	6	26	100	----	---		
12	Bedir ören	90	49	8	49	100	----	---		
13	Bektaşköy	29	15	7	----	---	15	100		
14	Bozkır	98	34	13	34	100	----	---		
15	Burhaniye	36	25	8	----	---	----	---	25	
16	Canova	312	260	58	260	100	----	---		
17	Cemal köy	42	33	8	----	---	33	100		
18	Çat ören	70	31	8	31	100	----	---		
19	Çaylı	261	156	31	156	100	----	---		
20	Çorak*	84	----	----	----	---	----	100		
21	Danışık	20	7	2	----	---	7	100		
22	Demir yurt	323	261	62	261	100	----	---		
23	Derbent	197	350	70	350	100	----	---		
24	Deredam	223	65	14	----	---	65	100		
25	Dipsiz göl	157	67	25	----	---	159	100		
26	Ekinli köyü	664	408	95	408	100	----	---		
27	Esenler	110	67	10	67	100	----	---		
28	Eymir	158	124	32	----	---	124	100		
29	Girit	136	88	20	----	---	88	100		
30	Gümüş çevre	341	254	63	254	100	----	---		
31	Ilıca	202	123	42	123	100	----	---		
32	Kadriye	28	15	4	15	100	----	---		

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Şafi	GM
33	Kaplan	422	355	56	355	100	----	---		
34	Karacahisar	436	299	77	299	100	----	---		
35	Kara hasan	14	8	5	----	---	8	100		
36	Karaman	234	131	24	----	---	131	100		
37	Kavas başı	17	27	4	27	100	----	---		
38	Kayılkaya	71	75	15	75	100	----	---		
39	Kel hasan	76	37	6	----	---	37	100		
40	Kevenli	98	44	16	44	100	----	---		
41	Kızıl kale	312	156	41	----	---	156	100		
42	Korkut	1.021	928	164	928	100	----	---		
43	Kumoğlu	148	69	19	----	---	69	100		
44	Kurucaabat	152	92	24	92	100	----	---		
45	Kuşcu	163	121	34	121	100	----	---		
46	Kuzuören	22	12	7	----	---	12	100		
47	Kümbet	62	35	10	35	100	----	---		
48	Kürünlü	145	72	17	72	100	----	---		
49	Mahmutağaçifti	93	56	12	----	---	56	100		
50	Müslümbabat	120	101	19	101	100	----	---		
51	Nasır	298	210	53	210	100	----	---		
52	Osmaniye	163	140	22	----	---	----	---	140	
53	Sarıyusuf	39	32	4	32	100	----	---		
54	Sedilli	218	166	30	166	100	----	---		
55	Seten	93	12	4	----	---	12	100		
56	Sorhun	60	22	3	----	---	22	100		
57	Söğütlü ağıl	106	51	9	51	100	----	---		
58	Sucak	99	69	17	69	100	----	---		
59	Şafaklı	65	28	6	28	100	----	---		
60	Tekkeköy	280	252	52	252	100	----	---		
61	Tepeköy	134	128	21	128	100	----	---		
62	Tuzlagözü	524	434	77	434	100	----	---		
63	Üngür	35	22	5	----	---	22	100		
64	Ütük	163	109	24	109	100	----	---		
65	Ütükyurdu	316	251	43	251	100	----	---		
66	Yapak	351	232	51	232	100	----	---		
67	Yarıağıl	119	65	20	65	100	----	---		
68	Yarımkaya	27	18	3	----	---	18	---		
69	Yayıközü	276	196	42	196	100	----	---		
70	Yolören	357	195	48	----	---	195	100		
71	Beypınarı	431	234	58	234	100	----	---		
72	Allıkçay	67	26	6	----	---	26	100		
73	Alıçiseki	75	35	7	----	---	35	100		
74	Belentarla	92	57	12	----	---	57	100		
75	Büyükköy	226	128	43	----	---	128	100		
76	İğdeli	43	29	11	----	---	29	100		
77	İğdir	192	84	16	----	---	84	100		
78	İkideğirmen	82	60	12	----	---	60	100		
79	Kanlıçayır	36	11	5	----	---	11	100		
80	Karaçayır	55	47	12	----	---	47	100		
81	Kısıık	41	21	5	----	---	21	100		
82	Körpınar	65	34	9	----	---	34	100		
83	Kuruköprü	45	23	9	----	---	23	100		
84	Sancakkale	159	83	15	----	---	83	100		
85	Topaktaş	19	13	3	----	---	13	100		

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi	GM
86	Emirhan	55	20	7	---	---	20	100		
87	Akdede	98	47	19	---	---	47	100		
88	Alışanağıl	60	31	5	---	---	31	100		
89	Aşağıcamözü	86	39	10	---	---	39	100		
90	Aşağı çamurcu	92	43	8	---	---	43	100		
91	Aşağı mescit	154	75	29	---	---	75	100		
92	At geçmez	34	16	2	---	---	16	100		
93	Bolucan	84	40	13	---	---	40	100		
94	Büyükkaya	32	19	8	---	---	19	100		
95	Çaylıca	98	60	15	---	---	60	100		
96	Çaypınar	122	82	15	---	---	82	100		
97	Çulhaali	32	14	7	---	---	14	100		
98	Düzceli	52	29	7	---	---	29	100		
99	Evrencik	77	76	13	---	---	76	100		
100	Kardere	150	51	9	---	---	51	100		
101	Karslılar	107	75	12	---	---	75	100		
102	Pazarcık	139	82	19	---	---	82	100		
103	Selimiye	68	70	14	---	---	---	---	70	
104	Söğüt özü	48	10	4	---	---	10	100		
105	Taşgöze	617	331	59	---	---	331	100		
106	Yeşildere	129	61	21	---	---	61	100		
107	Yoğunpelit	36	22	6	---	---	22	100		
108	Yukarıcamözü	73	16	10	---	---	16	100		
109	Yukarıcamurcu	352	210	35	---	---	210	100		
110	Yukarı mescit	71	20	4	---	---	20	100		
111	Zogallı	137	64	21	---	---	64	100		
112	Şerefiye	2.040	366	96	366	100	---	---		
113	Alışır	139	184	39	---	---	184	100		
114	Armut çayırı	78	107	22	107	100	---	---		
115	Aşağı kovacık	95	88	15	---	---	88	100		
116	Becekli	343	304	57	---	---	304	100		
117	Büyük güney*	---	---	---	---	---	---	100		
118	Çevirme han	212	204	35	---	---	204	100		
119	Dereköy	81	53	11	53	100	---	---		
120	Dilekpınarı	169	275	63	275	100	---	---		
121	Göhertaş	222	234	70	234	100	---	---		
122	Göktepe	81	130	27	---	---	130	100		
123	Gölbaşı	98	57	15	57	100	---	---		
124	Güllüali	102	72	13	---	---	72	100		
125	Kayabaşı	109	173	37	173	100	---	---		
126	Kayadibi	178	146	24	146	100	---	---		
127	Keçiyurdu	143	95	29	95	100	---	---		
128	Kızık	90	193	49	---	---	193	100		
129	Pazarbelen	100	180	30	---	---	180	100		
130	Söğütlü	74	42	8	---	---	42	100		
131	Şenyayla	50	63	11	---	---	63	100		
132	Yeşilköy	85	61	16	---	---	61	100		
133	Yeşimli	124	90	21	---	---	90	100		
134	Yıkılğan	132	162	31	---	---	162	100		
	Toplam	38.275	26.358	5.629	18.060	69	8.063	31	235	

* Köy statüsünde Nüfus yok

N	Köyleri	1990	1996	Hane	Hanefi	%	Alevi	%	Safi	GM
86	Emirhan	55	20	7	----	---	20	100		
87	Akdede	98	47	19	----	---	47	100		
88	Alışanağıl	60	31	5	----	---	31	100		
89	Aşağıcamözü	86	39	10	----	---	39	100		
90	Aşağı çamurcu	92	43	8	----	---	43	100		
91	Aşağı mescit	154	75	29	----	---	75	100		
92	At geçmez	34	16	2	----	---	16	100		
93	Bolucan	84	40	13	----	---	40	100		
94	Büyükkaya	32	19	8	----	---	19	100		
95	Çaylıca	98	60	15	----	---	60	100		
96	Çaypınar	122	82	15	----	---	82	100		
97	Çulhaali	32	14	7	----	---	14	100		
98	Düzceli	52	29	7	----	---	29	100		
99	Evrencik	77	76	13	----	---	76	100		
100	Kardere	150	51	9	----	---	51	100		
101	Karslılar	107	75	12	----	---	75	100		
102	Pazarcık	139	82	19	----	---	82	100		
103	Selimiye	68	70	14	----	---	----	----	70	
104	Söğüt özü	48	10	4	----	---	10	100		
105	Taşgöze	617	331	59	----	---	331	100		
106	Yeşildere	129	61	21	----	---	61	100		
107	Yoğunpelit	36	22	6	----	---	22	100		
108	Yukarıcamözü	73	16	10	----	---	16	100		
109	Yukarıcamurcu	352	210	35	----	---	210	100		
110	Yukarı mescit	71	20	4	----	---	20	100		
111	Zogallı	137	64	21	----	---	64	100		
112	Şerefiye	2.040	366	96	366	100	----	----		
113	Alışır	139	184	39	----	---	184	100		
114	Armut çayırı	78	107	22	107	100	----	----		
115	Aşağı kovacık	95	88	15	----	---	88	100		
116	Becekli	343	304	57	----	---	304	100		
117	Büyük güney*	----	----	---	----	---	----	100		
118	Çevirme han	212	204	35	----	---	204	100		
119	Dereköy	81	53	11	53	100	----	----		
120	Dilekpınarı	169	275	63	275	100	----	----		
121	Göhertaş	222	234	70	234	100	----	----		
122	Göktepe	81	130	27	----	---	130	100		
123	Gölbaşı	98	57	15	57	100	----	----		
124	Güllüali	102	72	13	----	---	72	100		
125	Kayabaşı	109	173	37	173	100	----	----		
126	Kayadibi	178	146	24	146	100	----	----		
127	Keçiyurdu	143	95	29	95	100	----	----		
128	Kızık	90	193	49	----	---	193	100		
129	Pazarbelen	100	180	30	----	---	180	100		
130	Söğütlü	74	42	8	----	---	42	100		
131	Şenyayla	50	63	11	----	---	63	100		
132	Yeşilköy	85	61	16	----	---	61	100		
133	Yeşimli	124	90	21	----	---	90	100		
134	Yıkılğan	132	162	31	----	---	162	100		
	Toplam	38.275	26.358	5.629	18.060	69	8.063	31	235	

* Köy statüsünde Nüfus yok

İl merkezi ve ilçeler bazında tablolar halinde zikrettiğimiz Sivas'ın genel İnanç Coğrafyasını toplu olarak aşağıdaki tabloda vermeyi uygun bulduk. Böylece şehirdeki farklı din ve mezhep mensuplarının mevcutlarını mukayese etme imkanına sahip olabiliriz:

Yerleşim Yeri	1990	1996	Hanefi	Safii	Alevi	G.Müslim
Sivas Merkez	221.512	237.815	220.208		17.607	1.136
Sivas Köyleri	48.817	39.077	36.087		2.990	----
Akıncılar	11.085	5.363	4.806		557	----
Altınyayla	15.739	12.269	11.671		598	225
Divriği	33.105	25.603	9.450		16.153	274
Doğanşar	8.324	4.166	4.166		----	----
Gemerek	48.453	28.565	27.307		1.258	2.013
Gölova	6.699	2.951	2.863		88	----
Gürün	31.038	26.177	21.818		4.359	1.131
Hafik	28.280	16.083	12.628		3.455	852
İmranlı	21.530	12.576	4.206		8.370	4
Kangal	48.068	33.558	29.658	1.485	5.498	86
Koyulhisar	21.894	14.783	13.298		1.485	
Suşehri	46.843	30.000	29.289		821	
Şarkışla	49.116	43.564	38.938	1.446	3.224	660
Ulaş	13.801	13.118	10.481		2.637	64
Yıldızeli	74.902	60.353	50.223	488	10.130	73
Zara	38.275	26.358	18.060	235	8.063	443
TOPLAM	767.481	639.147	545.166	3.654	87.293	6.961
Yüzde Oranları			85.29	0.57	13.66	0.48

Yukarıda verilen tabloya göre Sivas il nüfusunun 1990 tarihinden 1996 yılına kadar geçen süre içerisinde 767.481'den 639.147'ye düşmüştür. D.İ.E.'nin Sivas il nüfus artış oranlarını göz önünde bulundurarak 1996 yılı itibarı ile yaptığı tahminlerde il nüfusunu 821.600 olarak belirtmektedir.⁷⁵ Bizim yaptığımız nüfus tahminlerine göre 1990 Genel Nüfus Sayımından sonra 1996'ya kadar il nüfusunun % 12 oranında azaldığı yönündedir.

İl genel nüfusunun din ve mezhep olarak dağılımına baktığımız zaman, ilde toplam olarak 142 gayrimüslim Hristiyan'ın yaşadığını görüyoruz. İl nüfusunun yaklaşık olarak % 100'ünü oluşturan Müslümanları mezheplere göre değerlendirdiğimiz zaman, Hanefi mezhebi mensupları il genel nüfusunun % 85.29 (536.883)'nü, Alevi mezhebi mensupları ise % 13.66

(95.873)'ni, Şafi mezhebi mensupları ise il nüfusunun % 0.57 (6.391)'ni oluşturmaktadırlar. Gayrimüslim nüfus oranı % 0.48'dir.

B- TARİKATLAR VE CEMAATLAR

Sivas'ın kültür yapısı içerisinde tarikat ve cemaatler büyük bir yere sahiptir. Bu cümleden olarak ilde önemli tarikatlerin tamamı temsil edildiği gibi bir kısım tarikatlarda bir kaç dergah ile temsil edilmektedirler. Ancak il genelinde bütün dini cemaatlerin temsil edildiğini söylemek mümkün değildir. Bununla beraber bazı dini cemaatlerin yoğun olarak il genelinde temsil edildiğini görüyoruz.

1- Sivas'ta Tarikatlar

Tarikat, aynı dinin içinde tasavvufa dayanan ve bazı ilkelerle birbirinden ayrılan, Tanrıya ulaşma arzusuyla tutulan kesin olarak belirlenmiş, yollardan her birine denmektedir⁷⁶. Tarikatçı ise, tarikatleri yaşatmak isteyen, o yolda çalışan, bir tarikata bağlı olan kimseye denir.⁷⁷ Tarikat, mutlak surette yol manasına gelmekle beraber, kamil bir mürşidin irşadiyle, nefisin ibadete bağlanmasıyla, hakikat yoluna girmeye çalışan bir yoldur. Tarikatın asıl gayesi insan ruhunu terbiye ve tezkiye etmektir.⁷⁸ Tarikat her ne kadar teşkilatlanmış sülûlele ilgili olsa da, Sûfiyi Allah'a götüren yolun adı olarak kabul edilmiştir. O halde teşkilatlanmış bir birlik olmadan da tarikat olabilir.⁷⁹ İslam tasavvufunda ıstılah olarak iki manaya gelen tarikat kelimesi, birinci olarak öteki dünyayı kazanmak için bu dünyadan yüz çevirmektir. İkincisi ise, ruhî kuvvetleri terbiye, nefsi ve tabii istek ve arzuları yenme, batını temizleme, zahidane zühd hayatı yaşamaktır.⁸⁰ İbn Haldun ise bu konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

⁷⁵ DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, s. 3

⁷⁶ Yeni Türk Ansiklopedisi, " Tarikat", C. X, İstanbul, 1985, s. 3980

⁷⁷ Komisyon, Türkçe Sözlük, C. II, TTK., Ankara, 1988, s. 1419 - 1420; Hodgson, a.g.e., C. II, s. 233

⁷⁸ M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve terimleri Sözlüğü, C. III, İstanbul 1993, s. 403; Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1990, s. 359

⁷⁹ Fazlur Rahman, İslam, (nşr : Mehmet Dağ - Mehmet Aydın), Ankara, 1993, s. 218

⁸⁰ Yeni Türk Ansiklopedisi, " Tasavvuf" C. X, İstanbul, 1985, s. 3987

"Tasavvuf ilmi; Müslümanlar arasında sonradan ortaya çıkmış bir ilim olup, ilk önce Sahabe sonra Tabiinin büyüklerinin tarikatı (yolu) ancak hak ve hidayet üzere, ibadetlere devamlı dünyanın süs ve ziynetlerinden yüz çevirerek sadece Allah'a yönelmekten halkın sevip meylettiği zevklere, mal, servet ve şereflere rağbet etmemektir. Devamlı ibadetlerle meşgul olmak üzere halk arasından çıkararak uzlete çekilmekten ibarettir".⁸¹

XII. Yüzyıldan sonra İslam ülkelerinin muhtelif bölgelerinde bir çok tarikat kurulmuştur.⁸² Bu tarikatlar gittikçe artan bir kuvvetle bütün İslam ülkelerini etkisi altına almıştır.⁸³

Tarikatlar, Türklerde genel anlamda değişik olarak iki grupta mütalaa edilmiştir. Bu iki grup Hz. Ebu Bekir'e ve Hz. Ali'ye isnat edilmişlerdir.⁸⁴ Bu iki grup Sünnilik-Şiilik arasında bulunmuştur. Bunun için, bunlara bazen "Müteşeyyi" denilmiştir. Örneğin, bu nispetler, Bektaşilikte oldukça yüksek olmasından dolayı Hz. Ali'yi sevmek ve 12 İmama muhabbet etmektir. Bazı tarikatlar da ise "Teşeyyü" daha az ve gizli konumda olup, Mevlevîlik⁸⁵ ve Melâmîlik bu gruba giren tarikatlerden dir. Diğer bir tarikat anlayışında ise Şiilik ile rabita koparılmış, tasavvuf tamamen kelimî din çerçevesi içerisinde bir takım esaslardan ibaret kalmıştır ki, Nakşilik'te bu husus açıkça görülmektedir.⁸⁶

XIII. yüzyılda Anadolu'da tarikatleri yaymaya çalışan Mutasavvıflardan Kayseri ve Sivas'ta yaşamış olan Şeyh Necmü'd-Din Daye'dir. Bu Şeyh Anadolu ve Sivas'ta Bektaşiliğin kurucusu olarak bilinmektedir. Bu tarikat günümüze kadar Aleviler ve Sünniler arasında taraftar bulmuş tarikatlerden biridir.⁸⁷

⁸¹ İbn Haldun, **Mukaddime**, (Çev: Zakir Kadiri Ugan) C. II, İstanbul, 1991, s. 540

⁸² N. Yılmaz, **Büyük İslam Önderleri**, İstanbul 1993, s. 243

⁸³ Köprülü, **İlk Mutasavvıflar**, s. 195

⁸⁴ Mahir İz, **a.g.e.**, s. 197

⁸⁵ Ömer Demirel, "Sivas Mevlevihanesi ve Mevlevi Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", **Vakıflar Dergisi**, S. XXV, Ankara, 1995, s. 251-254

⁸⁶ H. Ziya Ülken, **Türk Tefekkür Tarihi**, C. II, İstanbul 1933, s. 273-274

⁸⁷ Köprülü, **İlk Mutasavvıflar**, s. 201- 203

Tarikatların yoğunluğu ve çeşitliliği bakımından oldukça önemli bir merkez olduğu anlaşılan Sivas'ta; XV ve XVI. asırlarda vakıf defterlerinde zaviyelere bağlı tarikatlerin bulunduğu görülmektedir. Bu dönemde Anadolu'da Abdal ve Baba isimlerini taşıyanların Kalenderî ve Bektaşî zaviyeleri oldukları sanılmaktadır. Tespitlere göre, Sivas'ta ilk önceleri Kadirilerin, daha sonra sırasıyla Halvetî'lerin, Mevlevî'lerin, Nakş-i bendî'lerin ve Rifâî tarikatleri'nin varlıklarını görmekteyiz.⁸⁸

Günümüz itibarı ile Sivas il genelinde İslam Dini'ne mensup insanların müntesibi olduğu tarikatlar iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar Sünni Tarikatlar ve Alevi tarikatlardır.

a- Sünni Tarikatlar

Bu tarikatlar, Ehl-i Sünnet çizgisinde olan, Allah'a ibadet konusunda çok titiz davranan tarikatlardır. Bu cümleden olarak Sünni tarikatlar Hz. Allah'ı çok anmak sureti ile nefsi terbiye ve ahlâken yükselmeyi şiar edinmiştir.

Günümüzde Sivas ve İlçelerinde hala varlıklarını devam ettiren tarikatlardan Nakşibendilik, Kadirilik, Rifâîlik ve Aczimendilik hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun bulduk

1) Nakş-ı bendî Tarikatı

Türk tarikatları arasında en yaygın olanlardan biri olan Nakş-i bendî'lik, IX. asır içerisinde Türkistan (Buhara) da Muhammed bin Bahaeddin el- Buhârî tarafından kurulmuştur. Tarikatın kurucusuna, "kalbin üzerine ruhânî resimleri çizdiği" için Nakşbend (nakış çizen) adı verilmiştir. Hoca Bahaeddin 718/ 1318' de Buhara yakınındaki " Kasr-ı Arîfan" isimli köyde dünyaya gelmiştir.⁸⁹

Bahaeddin henüz küçük bir çocuk iken, Hoca Muhammed Baba Simâsi (Sammâsi) manevi evlatlığına kabul etmiş, tasavvufî terbiyesini ise yine o dönemlerde Emir Kulale Seyyid Abdulhâlik el Gücdüvanî gibi büyük

⁸⁸ Savaş, a.g.e., s. 30-31

mutasavvıflardan almıştır.⁹⁰ Muhammedd'in Bahaeddin, kısa bir zaman için Merv'de yaşamış ve tekrar Buhara'ya dönmüş, ölünceye kadar burada kalmıştır. 1389 yılında 73 yaşında Buhara'da ölmüş, aynı yere gömülmüştür.⁹¹

Tarikatlar, bilindiği kadarıyla VII/XIII. yüzyılda Selçuklular döneminde ortaya çıkmışlardır. Nakşibendiliğin Anadolu'ya gelişi Timur'la olmuş ve Bektaşîliğin zayıflamasıyla bir çok sahada onun yerini tutmuştur. Nakş-i bendilik, başta Anadolu olmak üzere Çin'de, Hindistan'da ve Malaya adalarına kadar yayılmıştır. Sivas'ta XV. asırdan XX. yüzyıla gelinceye kadar bulunan tarikatlerin isimleri ve kurucularını Saim Savaş şu şekilde vermiştir: "Sarı Şeyh Kâdirî (823/1420), Şeyh Şemseddin Efendi Halvetî (1004/ 1596), Müeyyed Efendi Halveti (1080/1669), Mevlevi Zaviyesi Mevlevi (1730), Nakşibendi'ye Zaviyesi Nakşibendi (1780), Mor Ali Baba Zaviyesi Kâdirî (1878) ve Rufâiye Dergahı Rufâî (1913)"⁹²

Nakşibendi Tarikatı, Fatih Sultan Mehmed zamanında, Ubeydullah Ahrar'ın halifelerinden Molla Abdullah-ı İlahi vasıtasıyla Osmanlı'ya girmiştir.⁹³

2) Kadirî Tarikatı

Kâdirî Tarikatı, Abdulkâdir Geylânî (ölm. 561-562/1166) tarafından kurulmuştur.⁹⁴ Hazar Denizinin güney batısında Gilân'a bağlı Neyf Köyünde

⁸⁹Tahsin Yazıcı, "Nakşibend" İA. C. IX, İstanbul, 1964, s. 52; Yeni Türk Ansiklopedisi, "Nakşibendilik", C. VII, İstanbul, 1985, s. 2571; İ. Parmaksızoğlu, "Nakşibendilik" Türk Ansiklopedisi, C. XXV, Ankara, 1977, s. 87

⁹⁰ Mahir İz, *Tasavvuf*, (Neş. Haz: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, ?, s. 239, 240; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1991, s. 108, 109; H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1994, s. 272; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1995, s. 294; Feridüddin-i Attar, *Tezkiret-ül Evliya*, İstanbul, 1983, s. 290; Necdet Yılmaz, *Büyük İslam Tasavvuf Önderleri*, İstanbul, 1993, s. 85

⁹¹ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1990, s. 432

⁹² Savaş, a.g.e., s. 31

⁹³ Yılmaz, a.g.e., s. 87

⁹⁴ D.S. Margoliouth, "Kadirîye" İA. C. VI, İstanbul, 1964, s. 50; Yeni Türk Ansiklopedisi, "Kadirîlik", C. V, İstanbul, 1985, s. 1614

doğan Abdulkadir Geylani'nin soyunun Hz. Ali'ye ulaştığı rivayet edilmektedir.⁹⁵ Dönemin ilim merkezi olan Bağdat'ta ilmini tamamlamış ve Hadis, Fıkıh ve Edebiyat gibi ilimlerle uğraşmış ve Ebu'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed Debbas vasıtasıyla tasavvuf yoluna girmiştir. Daha sonra yirmi beş yıl inzivaya çekilmiş, Ebu Said Mübarek el- Muharrimi aracılığıyla kendisine Şeyhlik hırkası giydirilmiştir. Halkın arasına irşat görevini yerine getirmek için girmiştir.⁹⁶

Abdulkadir Geylani, ilk önce Şafî mezhebinde iken, daha sonra kendine en yakın olan Hanbeli mezhebine katılmıştır. Geylani, tasavvufa, şeriata ve dinin zahiri hükümlerine sıkı sıkıya bağlıydı. Gazali'nin geliştirip sistemleştirdiği Sünni tasavvufu, Geylani biraz daha ileri götürerek İslam dünyasının en yaygın tarikatlerinden biri durumuna getirmiştir.⁹⁷

Kadiri tarikatı, İran, Yemen, Mısır ve Şam gibi İslam merkezlerinde yayılmıştır. Kâdirî Tarikat'ini Rifaiye'nin bir kolu olarak kabul edenlerde bulunmaktadır. Dergahın merkezi Bağdat'ta dır. Bu dergahta hala Geylani soyundan geldiğini iddia eden biri tarafından idare edildiği söylenmektedir. Tarikatte zikir cehri (açıktan) olarak yapılmaktadır. Kadiri tarikatine mensup olan Senegal'daki mensupları ve Müridiye koluna bağlı olan tarikat oruç, Namaz gibi ibadetleri kaldırmıştır.⁹⁸

Kadiriye Tarikatı, Anadolu'ya ilk defa getiren Müzekki'n- nufus yazarı Eşrefoğlu Rumi'dir. daha sonra bu tarikat İsmail Rumi tarafından İstanbul'a girmiştir⁹⁹. Kadiri tarikatı 1420 yılında sarı Şeyh tarafında Sivas'ta kurulmuş ve taraftar bulmuştur. Daha sonra Mor Ali Baba zaviyesi içerisinde Kadiri tarikatine mensup olmuş 1878 yılına kadar devam etmiştir.¹⁰⁰

⁹⁵ Mahir İz, a.g.e., s. 208; Kara, a.g.e., 289; Yılmaz, a.g.e., s. 255.

⁹⁶ Mahir İz, a.g.e., s. 209; Kara, a.g.e., 289; Yılmaz, a.g.e., s. 256.

⁹⁷ Yılmaz a.g.e., s. 256.

⁹⁸ Kara, a.g.e., s. 290.

⁹⁹ Köprülü, a.g.e., s. 344.

¹⁰⁰ Savaş, a.g.e., s. 31.

Günümüzde Sivas ve ilçelerinde; bazı yerler de Kâdirî tarikatine mensup müritlerin olduğu, ortaya çıkmıştır. Yaptığımız araştırmaya göre, Sivas merkezde, Şarkışla'da, Zara'da, Yıldızeli'nde, Kangal'da, Divriği'de, Ulaş'ta çok az sayıda Kâdirî tarikatine mensup insanların olduğunu tespit ettik.

3) Rifâi Tarikatı

Ahmed b. Ali el- Mekkî b. Yahya er- Rifâî (512-578/ 1118-1182) Rifaiyye Tarikatı'nın kurucusu, mutasavvıf, fakih, muhaddis bir kimsedir.¹⁰¹ Basra bölgesinde Hasan köyünde doğmuş ve babasını yedi yaşında kaybetmiş, Seyyit Ahmet'i dayısı Mansur tarafından büyütülmüştür. Dayısının ölümünden sonra, irşat görevini üstlenmiş ve dört kutuptan biri durumuna gelmiştir.¹⁰²

Rifaiyye, Ortadoğu, Anadolu ve Rumeli'de en çok taraftarı olan bir tarikattir. Bu tarikatın özellikleri arasında zikir anında vücutlarına şiş sokmak, keskin kılıç üzerinde yürümek, ateşle oynamak, gibi kerametler göstermektir. Rifailer, zikir yaparken def ve bendir gibi aletleri çalarlar¹⁰³. Rifailer'in yapmış oldukları bu gösterileri bazı tarikat mensupları pek tasvip etmez ve ilgi duymazlar.¹⁰⁴ Rifaiyye Tarikatı, Anadolu'da ve Rumeli'de Bektaşî tarikatıyla karışmıştır. Yer yer Rifai tekkelerinde sazlı, sözlü, içkili alemlere sahne olmuştur.¹⁰⁵

Bu tarikat bazen Bataihyye, bazen Ahmediyye diye anılmış, Kadirilik ve Yesevilik'ten sonra kurulan ilk tarikatlerden sayılmaktadır.¹⁰⁶

Rifaiyye Tarikatı, Osmanlı Devletinde son yıllara kadar etkinliklerini devam ettirmiştir.¹⁰⁷ Günümüzde Sivas ve ilçelerinde özellikle de

¹⁰¹ Eraydın, a.g.e., s. 529.

¹⁰² M. İz, a.g.e., s. 213; Pakalın, a.g.e., C. III, s. 39

¹⁰³ Yılmaz, a.g.e., s. 260.

¹⁰⁴ Kara, a.g.e., s. 296; Pakalın, a.g.e., C. III, s. 43.

¹⁰⁵ Kara, a.g.e., s. 296-297; Yılmaz, a.g.e., s. 259-260.

¹⁰⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 259; Eraydın, a.g.e., s. 537

¹⁰⁷ Yılmaz, a.g.e., 260

Yıldızeli'nde ve diğer yerlerinde çok az sayıda mensupları bulunmaktadır. Rifailik, Sivas'ta 1925 yılına kadar devlet gözetiminde yarı resmi olarak faaliyet göstermiş ve daha sonra "tekke ve zaviyelerin" resmen kapatılmasından sonra da halk arasında varlığını devam ettirmiştir. Sivas'ta bir vakıf haline getirilen Rifai Şeyhi el- Hac es- Seyyid Abdullah Efendidir. Bu vakıf 27 Kasım 1913 tarihinde tesis edilmiş ve kurucusu olarak Paşabey Mahallesinde ikamet eden Şeyh Abdullah el Haşimî el- Mekkî b. Şeyh Seyyid Mehmet Azm el- Haşimî el- Mekkî tarafından Emir Ahmet Camii (Örtmeli Camii) nde faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁰⁸

4) Aczimendi Tarikatı

Aczimendiler, kendilerini Nurcu cemaatinden olduklarını, ayrıca bu tarikatı Said Nursi'nin eserlerinde belirtmesine rağmen Nurcular tarafından bu tarikatın kurulmasının ihmal edildiğini ifade etmektedirler. Bu tarikat 1990'lı yılların başlarında Müslüm Gündüz tarafından Elazığ'da kurulmuştur. Bu tarikat mensupları hem Said Nursi'nin kitaplarını okurlar hem de zikir yaparlar. Sivas'ta sözü edilen tarikat fazla ilgi görmemiş, ancak 10-15 kadar müntesibi bulunmaktadır. Zaman zaman Elazığ ve Malatya'dan Aczimendi tarikatı mensupları Sivas'a geldiklerinde Yenişehir mahallesinde bulunan Mustafa Turgut Kardeşler tarafından yaptırılan Yenişehir camisinde zikir ayinleri yaptıkları ifade edilmektedir. Aczimendiler, sesli ve çalgılı zikir çektikleri gibi, giyim-kuşamları ve ellerindeki asaları ile de toplum tarafından farklı görünmüşlerdir. Aczimendi tarikatının asıl dergahı ise Kaleardı mahallesindedir. Ancak tarikat liderinin başına gelen olaylardan sonra, Sivas'taki faaliyetlerine son verilmiş ve herhangi bir tarikat müntesibi de kalmamıştır.

b- Alevi Tarikatleri

Anadolu'nun Çeşitli kesimlerinde Alevi tarikatları bulunmaktadır. Sivas ilinde ise genellikle Bektaşilik ve Kızılbaşlık tarikeleri hakimdir. Bizde bu tarikatları ve özelliklerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

¹⁰⁸ Hasan Yüksel, " Sivas'ta Bir Rifâi Tekkesi Vakfı," **Revak Dergisi**, Sivas, 1991, s. 21-25

1) Bektaşilik

Kelime anlamı itibarı ile Bektaşilik, Hacı Bektaş Veliye bağlı olan, onun yolunda giden anlamına gelmektedir.¹⁰⁹ İslam kültüründe oniki esas tarikatten biri olarak kabul edilen Bektaşilik, mürşid olarak Hz. Muhammed'i, rehber olarak Hz. Ali'yi pir olarak da Hacı Bektaş Veli'yi tanır.¹¹⁰ Bu tarikat, Hacı Bektaş'ın ölümünden iki yüz yıl sonra Bektaşî geleneğini yazılı bir temele oturtmak ve Bektaşiliği tarikat haline getirmek gayesi ile Balım Sultan tarafından kurulmuştur.¹¹¹ Daha sonra Bektaşilik, Osmanlı Devleti içerisinde hayat bulmuş ve kuvvetlenmiştir. Bektaşiler, Yeniçeriler üzerinde etkili olmuş ve yeniçerilerin Hacı Bektaş'ın oğulları diye anılmalarına neden olmuştur.¹¹² Bektaşilik, Osmanlı fetihleriyle beraber Anadolu'yu aşarak Rumeli, Arnavutluk ve diğer ülkelere kadar yayılmıştır. Bektaşilik, Anadolu'ya Batınî şeyhleri tarafından Babiliğin halefi olarak girmiş ve daha sonra da Hurîfilikle karışarak yeni bir şekil almıştır.¹¹³ Kaynağını, Batınlık ve on iki imamdan alan tarikat, Balım Sultandan sonra sekiz imama indirilerek bu istikamette devam etmiştir.¹¹⁴ Son dönemlerinde ise Bektaşilik, Melamilik, Nakşilik ve koyu Sünnilik aşılarını da kabul etmiş ve muhtelif dini istikametleri kendi bünyesinde toplayan bir tarikat haline gelmiştir.¹¹⁵

Hacı Bektaş Veli, (669/1270) tarihinde Hacı Bektaş İlçesinde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Hacı Bektaş Veli, aslen Horasanlı olup, Hz. Ali soyundan geldiği ifade edilmektedir.¹¹⁶ Hayatı boyunca hiç evlenmeyen

¹⁰⁹ Fiğlalı, a.g.e., s. 9; Eröz, a.g.e., s. 52; Abdulkadir Sezgin, **Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik**, İstanbul, 1990, s. 59; Abdulkadir Sezgin, **Alevilik Deyince**, İstanbul, 1996, s. 59; Yılmaz Soyzer, **Alevî Bektaşî Geleneği**, Isparta, 1995, s. 111; Belkıs Temren, **Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**, Ankara, 1995, s. 5

¹¹⁰ Fiğlalı, a.g.e., s. 133

¹¹¹ Temren, a.g.e., s. 85

¹¹² Dierl, a.g.e., s. 53-54

¹¹³ Ülken, a.g.e., C. II, s. 255,

¹¹⁴ Baha Said, "Sofiyane Sor ki", **Türk Yurdu**, C. IV, S. 22, İstanbul, 1926, s. 325 vd.

¹¹⁵ Ülken, a.g.e., C. II, s. 255, 256, 257; Temren, a.g.e., s. 109 -113 ; Eröz, a.g.e., s. 75; Fiğlalı, a.g.e., s. 201; Sezgin, **Bektaşilik**, s. 16

¹¹⁶ Hasluck, a.g.e., C. II, s. 488-489; Baha Said, "Bektaşiler", **Türk Yurdu**, C. V, S. 27, İstanbul, 1927, s. 141-142

Hacı Bektaşî Veli, kendisine isnat edilen "Kadıcık Ana" (Fatma Nuriye) aslında İdris Hoca ile evlidir. Gerçekte ise Hacı Bektaşî Veli, evlenmiş ve çocukları da olmuştur. Hatta bu konu üzerine bazı dönemlerde tartışmalar bile çıkmıştır. Hacı Bektaş Velinin evli olmadığını iddia edenler Arnavut asıllı olan tarikat mensuplarıdır.¹¹⁷ Hacı Bektaş'tan sonra geleneğe göre, Hızırîle Sultan, Resulbâli Sultan, Mursilbali Sultan, Balım Sultan, Elhaç İskender Dede, Ak Dede, Elhaç Emir Kasım Dede, Sersem Ali Baba, Horasan postunu temsil etmişlerdir. 908 (1503) yılından sonra gelenler Baba unvanıyla anılmışlardır.¹¹⁸ Bu Babaların, Hacı Bektaş Veli dergahında görev alabilmesi için önce Anadolu ve Rumeli de bulunan dergahlarda derece derece yükselmesi şartı aranmaktadır.¹¹⁹

Bektaşîler, Hacı Bektaş'ta bulunan Babalar'a bağlı kalırken, Alevi Kızılbaşlar Hz. Muhammed'in soyundan geldiğine inandıkları Seyyidler'e - Dedelere ve bir ara (XVI. asırda) Erdebil Ocağına (Safevilere) bağlı kalmışlardır.¹²⁰

Bektaşîliğin ibadet anlayışı Ayın-i Cemde kendini gösterir. Bunun özü İslamiyet'ten önceki Türklerde görülen dini toplantılardır. Sivas ve çevresindeki Aleviler arasında Bektaşî tarikati mensupları bulunmaktadır. Sivas Seyrantepe mahallesinde bulunan Hacı Bektaş Veli Derneği ikinci başkanın ifadesine göre Anadolu Aleviliği inanç yönünden iki kola ayrılmaktadır: "Birincisi ocaktan gelen Dedelere (Seyyid) bağlı olan Alevi Talipleri yani silsile izleyenler; ikincisi ise Hacı Bektaş Veli Dergahına bağlı Alevilerdir. Bunlar da Hacı Bektaş Veli Dergahından gelmiş, musahip olmuş, derviş olmuş ve yetişerek Bektaşî Babalığı ve Dedeliği unvanını almış kişilerdir". Ayrıca ilde yaptığımız araştırmalarda Alevi vatandaşların

¹¹⁷ Sezgin, **Bektaşîlik**, s. 18, 19; Süleyman Uludağ, **İslam'da İnanç Konuları ve İtikadı Mezhepler**, İstanbul, 1992, s. 326; Bedri Noyan, **Bektaşîlik Alevilik Nedir?**, Ankara, 1985, s. 19; Yaşar Nuri Öztürk, **Tarih Boyunca Bektaşîlik**, İstanbul 1992, s. 92

¹¹⁸ Ülken, a. g. e., C. II, s. 262

¹¹⁹ Ülken, a.g.e., C. II, s. 260, 261

¹²⁰ Eröz, a.g.e., s. 52, 53

Bektaşilik konusundaki görüşleri de şöyledir : " Bizlere göre Bektaşilik, Aleviliğin Tasavvufî ve mistikî bir şekilde yaşanmasıdır. Biz, Alevi Bektaşisiyiz bu ikisi et ile tırnak gibi birbirine bağlıdır".

Yaptığımız araştırma ve incelemelere göre Sivas İl ve ilçelerinde Alevi vatandaşların büyük bir kısmı Bektaşilik ile Kızılbaşlığı ayırt etme noktasında güçlük çekmektedirler. Zira bu iki grup da sosyal yaşantı itibarı ile pratikte aynı çizgide bulunmaktadır. Ancak bazı Bektaşiler dini ibadetlerde Kızılbaşlardan biraz daha hassastırlar. Sivas il ve ilçelerinde yaptığımız tespitlere göre Bektaşiler'in bazıları beş vakit Namaz kılmakta ve bazıları da Cuma ve Bayram Namazlarını eda etmektedirler. Bunlar Kurban Bayramında kurban da kesmekte olup, ayrıca ölülerinin arkasından Yasin ve mevlit okutmaktadırlar. Bununla beraber Cem Ayinleri'ni Dergahta yaparlar ve Cem'lerinde çalgı çalarlar.

2) Kızılbaşlık

Bilindiği üzere Kızılbaşlar, Şii mezhebinin İmamiyye (Caferiyye) koluna mensup bir fırkanın ismidir. Safevi idaresinde bulunan İran'dan "Kızılbaş" diye bahsedildiği gibi, Anadolu ve Rumeli'deki Alevi olan Türkmen oymaklarına da bu isimler verilmiştir.¹²¹ Kızılbaş ismi, kırmızı börk veya başlık giyen Sünni ve Alevi bütün Türkmen boylarına verilen isimdir.¹²² Türkmen boyları arasında, Karakalpak, Kızılörk, Kızılbaş, Karabörk, Yeşilbaş, Akbaş ve benzeri bir çok isme rastlanmaktadır.¹²³ Diğer taraftan Kızılbaş ismi, Anadolu'da İslamî gelenek ve adetlere aykırı davranan, mecaz olarak dinsiz yerine de kullanılan bir kelimedir.¹²⁴

Kızılbaş İnanç, gelenek, görenek ve töresine gelince çoğunluğu Türkmen oymaklarından ibaret Kızılbaş topluluklarının inanç ve adetlerine "yol" ve "sürek" adı verilmektedir. Sürek, sürmek adını verdikleri yolları

¹²¹ Eröz, a.g.e., s. 80

¹²² Abdülhakî Gölpınarlı, " Kızılbaş" İA. C. VI, İstanbul, 1964, s. 789 ,vd.

¹²³ Fıçlalı, a.g.e., s. 9-10; Eröz, a.g.e., s. 80-81 ; Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu.**, s. 2

¹²⁴ Geniş Bilgi için Bkz. Hasluck, a.g.e., C. I-II, Pakalın, a.g.e., C. II, s. 277

göreneğe ve şifahi rivayetlere dayanır. Cemaat içerisinde büyüklerden dini lider denebilecek insanlardan (Dede ve Rehber) öğrenilir. Büyük çoğunluğu okuma ve yazma bilmeyen Anadolu köylerinden meydana gelen bu Alevi topluluğu, Türkistan'dan getirdikleri İslam öncesi dini inançlarının önemli bir kısmını muhafaza ederek Alevilikle bütünleştirmek sureti ile yeni bir düşünce ve yaşam biçimi oluşturmuşlardır.¹²⁵

Kızılbaş gelenekleri içerisinde en yüksek görev olarak bilinen bir halifelik müessesesi bulunmaktadır. Safeviler zamanında doğrudan İran'dan gönderilen bu halifeler, ayinleri (Cemleri) yönetirken veya dini otorite iken, daha sonra Hacı Bektaş Tekkesindeki Dede-Baba tarafından seçilen Bektaşî Çelebileri bu göreve atanmışlar veya talib olmuşlardır. Bektaşî Çelebilerinden olan Ahmet Cemalettin en son Halife olarak bilinir ki, bu şahıs Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal'in yanında yer almıştır. Ahmet Cemalettin'in ölümünden sonra ise küçük halifeler bu görevi üstlenmişler ve devam ettirmişlerdir.¹²⁶

Kızılbaş gelenekleri içerisinde Ayin-i Cem denilen Görgü Ayini vardır ki bu Ayin-i Cem, Hz. Muhammed'in Ali sırrına ermesi diye bilinir. Bu cemler kış mevsimlerinde ve Cuma geceleri yapılmakta olup, üç olayın canlandırılmasını amaçlar. Bunlar Miraç, Kırklar Meclisi ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'daki susuzluğudur. Ayrıca merasimin bu amacı dışında başka amaçları da vardır. Örneğin, Kızılbaş olan her ferdin yılda bir kere mutlaka görülmesi, her talibin bir musahip tutması, düşkünlerin gözetilmesi, küskünlerin barıştırılması vb gibi...

Kızılbaş gelenekleri içerisinde yer alan Dede unvanlı kişiler Alevi toplum içerisinde İrşat görevini üstlenmiş cemaatin dini lideri ve bir terbiyecisi görünümündedir. Dedeler her yıl düzenli bir şekilde kendisine bağlı köyleri gezerek, dini hayatı canlandırıp, yıllık cemleri yaptırmak sureti

¹²⁵ Eröz, a.g.e., s. 88-89

¹²⁶ Ahmet Turan, "Anadolu Alevileri-Kızılbaşlar" 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 6, (Samsun, 1992), s. 50

ile köydeki küskünleri barıştırır ve aralarındaki dayanışmayı sağlar.¹²⁷ Bu Dedeler Türkiye'nin belirli yerlerindeki ocaklara bağlıdırlar. Bu ocaklar Kırıkkale'de Hasan Dede Ocağı, Aydın'da Emiroğulları Ocağı, Malatya ve çevresindeki Seyyidler ve bazı Bektaşî Çelebileri gibi ocaklara bağlıdırlar.¹²⁸ Kızılbaşlar, Dedelerin Ehl-i Beyt soyundan geldiğine kabul etmektedirler. Bunlardan İmam-ı Hüseyin soyundan gelenlere "Seyyit", İmam-ı Hasan soyundan gelenlere de "Şerif" denilmektedir.¹²⁹

Kızılbaşların inançları diye bilinen ve İmam-ı Cafer-i Sadık tarafından konulduğuna inanılan ve mutlaka uyulması gereken yedi farz ile üç sünnet bulunmaktadır. Bu farzlar da: sırrını saklamak, Yalan söylememek, gıybetten kaçınmak, mürebbiyesine hizmet etmek, musahibini görüp-gözetmek, Kızılbaşlarla her zaman beraber hareket etmek, halifeden taç giymektir. Üç Sünnet ise, dil ile tevhidi sürekli olarak tekrar ederek, kibirden kaçınmak sureti ile kin ve nefret duymamak, düşmanlıktan kaçınmak ve gönül kırmamaktır.¹³⁰

Kızılbaşlar ile Bektaşiler arasında tarihi bir bağlantı ve belli noktalarda uyuşma olmasına rağmen aralarında bazı farklar da bulunmaktadır. Kızılbaşlara göre, Kızılbaş olmak için Kızılbaş ana ve babadan doğmak esastır. Bektaşilerde ise böyle değildir. Kızılbaşlar kendi aralarında kız alıp verirler. Bektaşilerde böyle bir uygulama yoktur. Kızılbaşlarda ibadet yerine "Cem Evi" denirken, Bektaşilerde "Meydan Odası" denilmektedir. Din adamlarına Kızılbaşlar Dede derlerken, Bektaşiler Baba demektedirler. Kızılbaşlar yıllık dini törenlerini evde, avluda, kutsanmış bir tepe veya yatır önünde yapmakta iken, Bektaşiler ise dini törenlerini tekkede yaparlar.¹³¹

Kızılbaşlıkta inanç daha ziyade göreneğe ve ananeye dayanmaktadır. İbadete ait hükümler ise tevil edilmektedir. Kızılbaşlar Hz Ali ve evladını

¹²⁷ Kutluay Erdoğan, *Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1993, s. 61-64

¹²⁸ Eröz, *a.g.e.*, s. 106

¹²⁹ Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu, *Malatya Balıyan Aşireti*, İstanbul 1991, s. 69

¹³⁰ A.Turan, *a.g.m.*, s. 48

¹³¹ A.Turan, *a.g.m.*, s. 58-59

sevmede titiz olup, alışverişte hile, kadın boşama, zina gibi davranışları büyük günah sayarlar ve böyle davrananları cemiyetten soyutlarlar. Bunun yanısıra belli başlı ibadetleri şunlardır : Muharrem ayında (Hz. Hüseyin'i anmak için) 12 gün, Şubat ayında ise 3 gün Hızır orucu tutarlar. Kızılbaşlar ibadetlerini genellikle kış aylarında yapmaktadırlar. Sonbaharda çift ve harmanlarını kaldırdıktan sonra, Dedeler köyleri gezmek sureti ile halk için dini ayinler icra ederler. Bunun yanısıra Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa vb. büyük zatların türbelerini ziyaret ederek adak kurbanı keserler.¹³² Ayrıca kendi köylerine yakın ağaç, taş, türbe gibi ziyaret yerlerine gidip kurban keserek dileklerde bulunduktan sonra evlerine dönerler. Tespitlerimize göre Sivas'ta yaşayan Aleviler'in büyük çoğunluğu bu tarikata mensupturlar. Ayrıca yaptığımız inceleme ve araştırmalarda bir takım Alevi ocaklarını temsil eden pek çok Dedenin varlığına şahit olduk. Sivas merkezde 15-20 civarında Dede olup, bunlar farklı ocaklara bağlıdırlar. Fakat bu Dedeler, aynı gaye ile halkı aydınlatma çabası içerisinde görülmektedirler. Bunun yanısıra merkez ilçenin dışında Yıldızeli, Zara, Şarkışla, İmranlı, Divriği, Kangal, Hafik, Ulaş ve Gürün ilçelerinde de Dedeler bulunmaktadır. Bazı Dedelerle yaptığımız mülakatlarda Hubyar Tarikatına mensup olduklarını kendilerinin Selman-ı Farisi'ye bağlı olduklarını diğer bazıları ise kendilerinin Zeynel Abidin ocağına bağlı olduklarını ifade etmektedirler.

2- Sivas'ta Dini Cemaatler

Sivas il genelinde mevcut tarikatlerin dışında Ehl-i Sünnet itikada mensup bir çok grup bulunmaktadır. Bunlar halk tarafından dini cemaatler olarak isimlendirilmektedirler. Bu cemaatleri düşünce ve faaliyetlerine göre üç grupta inceleyebiliriz

a- Geleneksel Dini Cemaatler

Herhangi bir tarikata bağlı olan gruplar geleneksel cemaatler içerisinde değerlendirilebilir. Biz bu tarikatlarla ilgili yukarıda geniş bilgiler verdiğimiz için tekrar üzerinde durmayacağız.

¹³² Gölpınarlı, "Kızılbaş", C. VI, s. 795

b- Yumuşak İdeoloji Cemaatleri (İlimli)

Ehl-i Sünnet çizgisinde ve geleneksel İslam'a bağlı olan bu cemaatler, Müslümanlar'a dini öğrenme ve yaşama noktasında destek olmaya çalışan dini gruplardır. Bu cemaatler son zamanlarda Müslümanları iktisadi alanlarda da organize etmektedirler. Bu dini gruplar Nurcular, Süleymancılar, ışıkçılar ve Mücadelecilerdir. Bu dini gruplar hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

1) Nurcular

Said Nursî (D. 1873- Öl. 1960) 'in, fikirleri ve eserleri ile O'nun yolunu benimsemiş olan cemaata verilen isimdir. Nurculuk, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de yayılmaya başlamış ve günümüzde de yaygın olarak etkinliğini devam ettiren dini cemaatlardan birisidir. Nurcular, Said Nursî'nin eserlerine ve cemaat mensuplarının ifadelerine göre kendilerinin tarikat olmadıklarını ifade etmektedirler. Ancak bazı araştırmacılar, bu cemaati tarikat olarak değerlendirmektedirler.¹³³

Bu cemaat arasında bazı siyasi fikir ayrılıkları yahut da Said Nursî'nin eserlerinin farklı şekillerde yorumlanması nedeniyle değişik gruplara ayrılmışlardır. Bu gruplar genel olarak, Yeni Asya, Meşveret Cemaati (Kırkinci Hoca), Yeni Nesil, Yazıcılar, Med-Zehra, Fetullah Hoca grupları olarak bilinmektedir. Ayrıca bu gruplardan ayrılarak değişik isimler altında ortaya çıkmış mahalli veya küçük Nurcu grupları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Abdulkadir Ballı, Said Özdemir, Mehmet Kurdoğlu, Sakarya Cemaati ve Müslim Gündüz gruplarıdır.¹³⁴ Günümüzde Sivas merkez ve ilçelerinde bu gruplar faaliyetlerini yurtlar vasıtası ile sürdürmektedir. Bu yurtlardan merkezde kız ve erkek üniversite öğrencilerinin faydalandığı yurt şekline getirilmiş evler bulunmaktadır.

¹³³ H. Hüseyin Ogun, "Başlangıçtan Günümüze Said Nursî ve Nurculuk Hareketi", **Türkiye Günlüğü**, S. 45, (Nisan 1997), s. 57

¹³⁴ Ogun, a.g.m., s. 70

İlçelerde ise Şarkışla'da, Yıldızeli'nde, Gemereğe bağlı Çepni kasabasında ve Kangalda yurtları bulunmaktadır. Ayrıca Fetullah Gülen'e bağlı olarak Sivas merkezde faaliyet gösteren Ak Yaka Vakfı da bulunmaktadır.

2) Süleymancılar

Süleyman Hilmi Tunahan (D. 1888-1959)'de Silistre'de doğmuş ve fikirleri doğrultusunda faaliyet gösteren cemaata da Süleymancılar denilmiştir. Süleyman Hilmi Efendi ilk öğrenimine Silistre'de başlamış ve Süleymaniye Medresesinde eğitimini tamamlamıştır. Süleyman Hilmi Tunahan Efendi, herhangi bir eser yazmamış ancak, İstanbul camilerinde vaazlar vermiş ve Kur'an kurslarında öğrenci yetiştirmek için gayret sarf etmiştir. Süleymancılar dini cemaat olarak değerlendirilmektedirler. Ancak bu cemaat, Süleyman Efendiye bağlı Nakşî tarikatı mensuplarıdır. 1959 yılında Süleyman Hilmi Tunahan'ın vefatı ile fikirleri, Onun gibi Kur'an kurslarında öğrenci yetiştirmeye önem veren talebeleri tarafından yayılmış ve zamanla Süleymancılık cemaati teşekkül etmiştir.¹³⁵ Asıl gayelerinin Kur'an okumayı öğretmek olan Süleymancılar, son yıllarda yurtlarını üniversite öğrencilerine açmışlardır. Süleymancılar'ın fikirlerini yaymak için Türkiye genelinde basın-yayın faaliyetleri de bulunmaktadır.

Günümüzde Sivas merkez ve ilçelerinde en yaygın olan cemaatlardan birisi Süleymancılarıdır. Bunlar bütün ilçelerde ve bazı köylerde Kur'an kursu ve öğrenci yurtları bulunmaktadır. Süleymancıların, Sivas merkezde kız ve erkek olmak üzere iki yurdu bulunmaktadır. Erkek yurdunda kalan öğrenciler, hem Kur'an öğrenmekte hem de orta öğretim ve yüksek okullara devam etmektedirler. Kız öğrenciler ise Kur'an öğrenme yanında el sanatları ve benzeri kurslara devam etmektedirler. Ayrıca Kangal, Divriği, Gürün, Akıncılar ve Şarkışla'da erkek öğrenci yurtları bulunmaktadır. Suşehri'nde ise hem erkek hem de kız yurdu bulunmaktadır.

¹³⁵ Hasan Küçük, *Tarikatlar*, İstanbul 1977, s. 250-251

3) Işıkcılar

Günümüzde Hüseyin Hilmi Işık'ın fikirlerine bağlı olan gruba verilen isimdir. Bu grubun temsilciliğini Dr. Enver Ören yapmaktadır. O'nun kurmuş olduğu İhlas Holding'den dolayı bunlara "İhlascılar" da denilmektedir. Türkiye'de TGRT Televizyonu ve Türkiye Gazetesi gibi yayın organlarıyla fikirlerini yaymaktadırlar. Türkiye genelinde sayıları giderek artan Finans Kurumları, pazarlama ve otomotiv şirketleri gibi ekonomik kuruluşlarıyla Türk ekonomisinde söz sahibidir. Sivas'ta bu cemaate ait yukarıda ifade ettiğimiz kuruluşların çoğunun şubesi bulunmaktadır. Bu grup mensuplarının çoğu memur olup, Üniversite ve Yüksekokul öğrencileri de bulunmaktadır. Bu cemaat, Tasavvufa önem vermesine rağmen geleneksel tarikatlar içerisinde yer almamaktadır. Ancak bu cemaat mensupları haftada bir gün sıra ile taraftarların evlerinde toplanarak, Hüseyin Hilmi Işık'ın eserlerini okumak sureti ile dini sohbet yapmaktadırlar.

Işıkcılar, 1970'li yıllarda içe dönük bir cemaat olarak ortaya çıkmış ve sadece H. Hilmi Işık'ın kitaplarının basım ve dağıtımını ile ilgilenmişlerdir. Ancak 1980 sonrasında ticari faaliyetlere önem vererek, sözü edilen kitapların basım ve dağıtım işlerini geri planda gerçekleştirmektedirler. Sözü edilen cemaat, ibadet konusunda çok titiz olup milli duygulara da sahiptir. Bunların Sivas'ta Meydan Cami karşısında İhlas Öğrenci Yurdu bulunmaktadır.

4) Mücadeleciler

Milli Mücadele grubu, 1970'li yıllarda uzun süre kendilerini bu isimle ifade etmişlerdir. 1980 sonrasında partileşen cemaatin Sivas ilinde fazla taraftarı bulunmamaktadır. Günümüz itibarı ile eğitim ve öğretim alanında faaliyet gösteren bu cemaat, Sivas'ta etkin değildir. Ancak taraftarları genelde kültürlü insanlardır.

c- İdeolojik Cemaatler

İdeolojik cemaatler, bir çok noktada geleneksel İslami düşünce tarzından ayrılmaktadırlar. Bu gruplar geleneksel İslami anlayışa karşı oldukları gibi kendilerinin dışındaki insanları da bazı noktalarda şirk ile

itham etmeleri sonucu, zamanla bu geleneğin toptan reddedişine yol açmıştır. Sözü edilen dini gruplar asrı saadeti örnek alırlarken yaşanan zamanı göz ardı ederek, o dönemi yaşamaya çalışmaktadırlar. Bunların faaliyetleri dışı dönük olduğu için şekilcilik hakimdir. Sözü edilen cemaatler savundukları fikir, lider ve benimsedikleri ilkelerle isimlendirilmektedir. Örneğin Darul Harbci, Cumasız, İrancı, Hızbullahcı vs. gibi isimlerle anılmaktadırlar.

Araştırma ve incelemelerimize göre Sivas merkez ilçe, ideolojik cemaatler açısından zengin bir görünüm arz etmektedir. Bunlardan bazıları halk arasında değişik isimlerle anılmaktadır. Örneğin Darul Harbçiler, Cuma namazı kılmadıkları için Cumasızlar olarak da isimlendirilmektedirler. Sivas il genelinde 1980 sonrası ortaya çıkan bu cemaatler günümüzde aralarında çıkan bazı ihtilaflar neticesinde daha radikal fikirlere sahip olan cemaat mensupları tarafından bölünmüşlerdir. Bu cemaatler tarikatlara girmeyi, mevlid okuma ve okutmayı, mezarlıklarda Kur'an okumayı küfür ve şirk saydıkları gibi mezheplere karşı da tavır almışlardır. Ayrıca cami imamlarının arkasında namaz kılmazlar, ancak kendi düşüncelerinde olan cami imamı varsa onun arkasında yahut da kendilerine ait mescitlerde namazlarını kılarlar. Bu gruplar Cuma ve vakit namazlarını Sivas merkez ilçede Ulu Camiinin arkasında bulunan küçük bir mescitte kılarlar. Bununla beraber yakın zamana kadar bu radikal grupların cuma namazlarını kılmadıkları da bilinmektedir. Ramazan ayında ülkemizin Ramazan takvimine itibar etmeyerek Oruca bir gün önce başlayıp, bir gün önce bayram etmek sureti ile muhalefet ederler. Bu cemaatlerden bazı gruplar, Kur'an ve bazı tercüme eserlerin dışında kitap okumazlar. Bu yüzden bu gruplara da Meâlciler denilmektedir.

İdeolojik cemaatlerin tamamı ılımlı cemaatlerle mücadele ederek onları pasiflikle suçlamaktadırlar. İdeolojik cemaatler kendi aralarında Kuran'a bağlı olanlarla, Kur'an'a ve Sünnete bağlı olanlar, ülkemizi Daru'l-harp kabul edenler, etmeyenler, İran metodunu benimseyenler ve Suûdi Arabistan da geçerli İslam'ın benimseyenler olarak gruplara ayrılmaktadırlar.

Ayrıca son yıllarda İran'daki Şiiliği Sivas'ta yaymaya çalışan Ehli Beyt grubu da ortaya çıkmıştır. Bunların Sivas il genelinde sayıları çok az olup, temsilcisi Sivas merkezdeki Şifahiye Medresesinde halıcılıkla meşgul olan Semih Şeker'dir. Yöre halkının ifadesine göre bu zat, Alevi-Sünni vatandaşlara İran Şiiliğini benimsetmeye çalışmaktadır. Yaptığımız inceleme ve araştırmalara göre merkez ilçenin dışındaki ilçelerde sözü edilen dini cemaatler etkin değildir. Ancak bu İdeolojik cemaatlerin Sivas merkezde İlim Kültür Vakfı adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.

SONUÇ

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Sivas, bir çok medeniyetin etkisi altında kalmış ve onları bağrında yaşatmıştır. Kızılırmak havzasında kurulan bu şehirde sırasıyla Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devletleri derin izler bırakmışlardır. Sivas ili günümüzde de bu medeniyetlerin zengin kültür izlerini taşımaktadır.

Sivas yöresinde Yahudilik ve özellikle Hristiyanlık ile birlikte Eski Anadolu, İran ve Mezopotamya dinlerinin de yaşamış olduğu görülmektedir. Bu dinler içerisinde en fazla etki bırakan dinin Hristiyanlık olduğu anlaşılmaktadır. Yahudiliğin etkili olamamasının nedeni, bu alanda Hristiyanlık gibi misyonerlik faaliyetlerin olmamasıdır. Yahudiler, bir dönem Sivas'ta ticaret yapmalarına ve hatta mahallerinin olmasına rağmen, dini yapıda fazla bir etkileri görülmemektedir.

Sivas ve çevresinin İslam Dini ile tanışması, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanında İslam ordularının Sivas'a kadar gelmeleriyle olmuştur. Bu dönemde Sivas ve çevresine hakim olan din Hristiyanlıktır; yöredeki Hristiyanlar'ın bir çoğunu, Rum Ortodoks ve Ermeni Gregoryanlar teşkil etmişlerdir. Bu araştırmada ortaya çıkan gerçek Yahudiler hiç bir dönemde Sivas'ta, nüfus itibarı ile çoğunluk teşkil etmemişlerdir. Bunların nüfus durumlarını yüzyıllara göre şöyle özetleyebiliriz: Sivas'ta 1881-1884 yılında 209, 1905-1906 yılında 299, 1911-1912 yılında 407 ve 1927 yılında ise 6 nüfus bulunmaktadır.

Hristiyan nüfusa gelince, Sivas ve çevresinde bulunan Hristiyanlar daha çok XVII. yüzyıldan sonra yayılmaya çalışan Katolik ve Protestanlık fazla etkili olamamıştır. Bu iki mezhebin yıllara göre dağılımı ise, 1893 yılında Katolik sayısı 3052, Protestan sayısı 1994 olarak belirlenmiştir.

Sivas'ta en fazla nüfusa sahip olan Hristiyan mezhebi olarak Ermeni Gregoryan ve Ortodoks mezhebinin bulunduğu görülmüştür.

Sivas ve çevresinde yaşayan gayrimüslimlerin nüfus durumunu tarihi seyri içerisinde şu şekilde özetleyebiliriz: XVI. yüzyılda Sivas Vilayet genelinde gayrimüslim nüfus oranı % 35 civarında iken, daha sonraki dönemlerde şehir geneline Müslüman nüfusun yerleşmesiyle gayrimüslim nüfus yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde Müslüman nüfus, demografik yapının en önemli ve yoğun kitlesi olmuştur. 1870 yılı vilayet salnamesinde verilen nüfusa göre; Sivas Sancağındaki gayrimüslim nüfusun toplam nüfusa oranının % 22 civarında olduğunu görmekteyiz. Vilayet salnamelerinden 1876 yılında gayrimüslim nüfusun Sivas'ta % 30 civarına çıktığını öğrenmekteyiz. Vital Cuinet, Sivas sancağı genel nüfusunun % 18 kadarının gayrimüslim olduğunu belirtmektedir.

Sivas ve çevresinde, Selçuklu hakimiyeti ile başlayan Müslüman Türk Devletleri döneminde tam manası ile bir inanç hürriyeti devri yaşanmış, Hristiyan ve Yahudiler, dini ve milli kimliklerini devam ettirmişlerdir. Ancak XIX. yüzyılda emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde çeşitli tertipler içerisine girdikleri ve bu sebeple bölgedeki siyasi istikrarın bozulmasına sebep oldukları bir gerçektir. Ermeniler bölgede yüzyıllar boyu dinleri ve kültürleri ile yaşamalarına rağmen, batılı misyonerlerin faaliyetleri neticesinde çeşitli dönemlerde isyan etmişlerdir. Ermeniler, batılı devletlerin yardımlarından dolayı zamanla kendilerinin güçlü olduklarını zannetmişlerdir; halbuki, Osmanlı toplumu içinde yaşayan Monofizit Ermeni Gregoryanlar ve Süryaniler, Batılıların kendi mezheplerini yok etmek için bu yardımları yaptıklarını düşünememişlerdir. Batının gayesi Anadolu'da bulunan Monofizit kiliseleri yok edip, yerine Ortodoks veya Katolik mezhebini yerleştirmek idi. Bugün Avrupa'ya veya Amerika'ya giden Ermeni Gregoryanlar'ın dinlerini, dillerini ve kültürlerini unutmaları, yukarıdaki sözlerimizin delilidir. Halbuki Türkiye'de kalan Ermeniler hala dinlerini, dillerini ve kültürlerini korumaktadırlar. Yüzyıllardan beri İslam Kültür merkezi haline gelen Sivas'ta, cami ve mescid yanında kilise ve sinagog,

imam ve hatip yanında rahip ve keşiş, Müslüman evkafı yanında Hristiyan kilise evkafı gibi kurumların bir arada yaşadığını görmekteyiz.

Siyasi, iktisadi ve kültür tarihi incelendiğinde, İslam Kültürü ile yoğrulmuş olan Sivas şehrinde, Selçuklular döneminde yapılan Medrese-i Selçukiye, Medrese-i Kemaliye, Medrese-i Bulgari, Gök Medrese ve Daruşşifalar bu kültürün açık örnekleridir. Bugün bile dünyadaki tüm insanların kabul edip koruma altına aldıkları Divriği Ulu Cami ve Daruşşifası İslam kültürünü yansıtan en önemli eserlerden diğerleridir. Müslümanlar, İslam Kültürünü yansıtan bu eserleri yaparken, hiç bir kilise ve havraya da dokunmamışlardır. Günümüzde de Sivas ve çevresinde bulunan kiliseler hala varlıklarını sürdürmekte olup, bakımsızlık nedeniyle yıkılmaya yüz tutmuşlardır.

Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilanından sonra Sivas ve ilçelerinde çeşitli olaylar olmuştur. Bu olaylardan Ermeni ayaklanması, Şeyh Recep olayı ve Koçgiri (Zara) ayaklanmalarının arkasında dış güçlerin olduğunu görmekteyiz. Bu ayaklanmaları, Ankara Hükümeti'nin tutarlı ve kararlı tutumu sona erdirmiştir. I. Dünya Savaşı'nda, Ermeniler'in Batılı devletlerle işbirliği içine girmesi, beraber yaşadığı topluma ihanet etmesi sonucu ve Ermenistan Devleti kurma hayalleri ile Türk Milleti'ni arkadan vurması neticesinde zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Batılı devletlerin iddia ettiği gibi Ermeniler toplu bir katliamla yok edilmemişler, 1915 tehcir olaylarında toplu olarak Suriye ve Lübnan bölgelerine göç etmişlerdir.

İstiklal Savaşı'ndan sonra bölgede kalan çok az sayıdaki Ermeni kökenli Hristiyanlar'ın kayıtları Sivas ve ilçelerinin nüfus kütüklerinde olmalarına rağmen, bölgeyi terk ederek İstanbul'a veya yurt dışına gittikleri görülmektedir. Nüfus kütüklerinden yaptığımız tespitlere göre, kayıtlı Ermeni nüfus ile, yaşayan Ermeni nüfus arasında sayısal olarak çok fark vardır. Çünkü, gayrimüslimlerin çoğu nüfusta kayıtlı olmasına rağmen şehirde yaşamamaktadır. Bu farklı nüfusun ortaya çıkması, yörede yaşayan gayrimüslimlerin 1970 yılından sonra Amerika'ya ve Avrupa'ya gitmelerinden kaynaklanmaktadır.

Sivas ve ilçelerinde en fazla nüfusa sahip grubun Hanefi Mezhebi'ne mensup (% 85) kişilerden oluştuğunu tespit edildi. İl genelinde yaklaşık olarak (% 14) Alevi nüfus ve (% 1) de Şafi nüfus olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre Sivas ve ilçelerinde nüfusun mezheplere göre dağılımını şu şekilde tespit ettik: Sivas merkez ilçede nüfusun % 92'sini Hanefi, % 8'ini Alevi nüfus oluşturmaktadır. Sivas'a bağlı köylerde ise % 92'sini Hanefi, %8'ini Alevi, Akıncılar ilçesinde nüfusun % 90'nını Hanefi oluştururken Aleviler nüfusun % 10'unu teşkil etmektedirler. Altınyayla ilçesinde; Hanefiler ilçe nüfusunun %95'ini, Aleviler %5'ini, Divriği ilçesinde; Hanefiler % 37'sini teşkil ederken, Alevi nüfus % 63 oranındadır. Doğanşar ilçesinde ise nüfusun % 100'ünü Hanefi mezhebi mensupları oluşturmaktadır. Gemerek ilçesinde; Hanefiler ilçe nüfusunun % 96'sını, Aleviler % 4'ünü, Gölova ilçesinde; Hanefiler % 98'ini, Aleviler % 2'sini, Gürün İlçesinde; Hanefiler % 83'ünü, Aleviler ise % 17'sini oluşturmaktadır. Hafik ilçesinde; Hanefiler % 79'unu, Aleviler % 21'ini, İmranlı İlçesinde; Hanefiler % 33, Aleviler % 67, Kangal ilçesinde; Hanefiler % 83, Aleviler % 16, Şafiler % 1 gibi bir oran meydana getirmektedir. Koyulhisar ilçesinde; Hanefiler % 90, Aleviler % 10, Suşehri ilçesinde; Hanefiler % 97, Aleviler % 3, Şarkışla ilçesinde; Hanefiler % 89, Aleviler % 8, Şafiler % 3, Ulaş ilçesinde; Hanefiler % 80, Aleviler % 20, Yıldızeli ilçesinde; Hanefiler % 83, Aleviler % 16, Şafiler % 1 ve Zara ilçesinin ise Hanefiler % 69'unu, Aleviler % 30'unu, Şafiler % 1'ini teşkil etmişlerdir.

Sivas genelinde toplam olarak 1289 köyün bulunduğu ve bu köylerden 796'sında Hanefiler'in, 474 köyde Aleviler'in, 19 köyde ise Şafi mezhebine mensup insanların, 28 köyde de Alevi ve Sünni Müslümanlar'ın karışık olarak yaşadığı tespit edilmiştir. Uzun yıllar birlikte yaşayan ve İslam Dini'ne mensup olan Sünniler ile Aleviler, aynı coğrafyayı, dil ve inanç birliği sebebi ile ortak bir kültür oluşturmuşlardır. Bu kültür birliğinin etkisi ile de; Alevilerle Hanefiler'in veya Şafiler'in beraber bir arada yaşamalarından dolayı hiç bir şikayetleri bulunmamıştır.

Araştırmamız esnasında yaptığımız tespitlere göre Alevi ve Sünni kültüründe, belli başlı bir ayrılığa temel olan önemli bir fark bulunmamaktadır. Bunların kültür birliği içinde olduklarından şüphe yoktur. Onun da ötesinde toplumumuzda yanlış bir kanaat olarak hakim olan, Alevilerin dine ilgisiz oldukları buna karşılık Sünnilerin dindar oldukları fikrinin de temelini olduğunu tespit etmek için fazla bir gayret gerek olmadığıdır. Zira Alevi ve Sünniler'in birlikte yaşadıkları bütün köylerde cami bulunduğu gibi sadece Aleviler'in yaşadığı köylerin bazılarında da cami bulunmaktadır. Bununla beraber Aleviler'den bir kısım insanların beş vakit bir kısmının ise cuma ve bayram namazı kıldıklarını tespit ettik. Ayrıca Aleviler'in tamamına yakın bir kısmının inançlarına sıkı sıkıya bağlı olduklarını müşahede ettik. İbadet konusuna gelince, bu konuda Aleviler'de olduğu gibi Sünniler'in de çok titiz olmadıklarını, büyük çoğunluğunun sadece cuma ve bayram namazlarını kıldıkları müşahede edildi. Özellikle cami görevlilerinin verdiği bilgiler ve gözlemlerimiz sonucu il merkezindeki beş altı büyük cami hariç, vakit namazlarında camilerin çoğunda cemaat sayısının 10-15 arasında olduğu yönündedir. Hatta bazı cami ve mescitlerde bu sayı daha da azdır.

Sivas, tarikat ve cemaatler itibari ile de bir zenginlik arz etmekte beraber, bu gruplar ilde önemli bir yoğunluğa sahip değildir. Ancak il merkezinde ve bazı ilçelerde bütün tarikat temsilcilerini görmek mümkündür.

Sosyal yapı yanında iktisadi ve kültürel yapı da ele alındı. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında her alanda olduğu gibi İktisadi ve kültürel alanda da önemli sıkıntılar yaşanmıştır. İstiklal Savaşı yıllarında ilde sanayi kuruluşları hemen hemen yok gibidir. Cumhuriyetin ilanından sonra gösterilen çabalar neticesinde bazı fabrikalar açılmıştır. Daha sonraki yıllarda da sanayi alanında gelişmelerin olduğu görülmektedir. Günümüz itibari ile 150-200 civarında sanayi kuruluşu bulunmaktadır. Kültürel yapıya baktığımız zaman, yine aynı manzara ile karşılaşmaktayız. Cumhuriyet öncesinde eğitim sistemi tamamen bozulduğu için ilde okuma yazma oranı çok düşüktür. Nitekim 1927 G.N.S. sonuçlarına baktığımız zaman okuma

yazma bilen erkeklerin oranı % 8.63, kadınların oranı % 1.07 dir. Daha sonraki yıllarda gösterilen gayretler neticesinde 1943 yılına gelindiğinde okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında bir artış olduğunu görmekteyiz. Eğitim ve öğretimin her alanında çalışmalar sürekli artmış, neticede okuma - yazma oranı % 98 seviyelerine çıkmıştır.

Bu çalışmada, sadece rakamlar vererek nüfusun din ve mezhep itibari ile tasnifini yapmak düşüncesini taşımadık. Asıl gayemiz toplumun sahip olduğu bazı sosyal gerçekleri ortaya koymak suretiyle, Sivas'ta yaşayan insanların sosyal dinamiklerini açığa çıkarabilmektir. Şehrin sosyal, iktisadi ve kültürel yapısını incelerken bu hususta çok önemli ip uçları yakalayabildiğimiz kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- ABURŞU, Faruk, " Sivas'ta Ermeni Patirtısına Dair İki Vesika", **Revak**, (Sivas, 1992), s. 56-61
- ACUN, Hakkı, "Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri", **Vakıflar Dergisi**, S. XX, (Ankara, 1988), s. 183-220
- AHMET, Rifat, **Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye**, IV, İstanbul, 1300
- AKA, İsmail, " Şahruh'un Azerbaycan ve Doğu Anadolu Üzerine Seferleri", **X. Türk Tarih Kongresi**, III, (22-26 Eylül, Ankara, 1986), s. 1081-1086
- AKBAL, Fazıla, " 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", **Bellekten**, XV/60 (Ekim 1951), s. 617-628
- AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celâlî İsyanları)**, İstanbul 1995
- _____, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi, I, (1243-1453)**, İstanbul 1995
- _____, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi, II, (1453-1559)**, İstanbul 1995
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 6. Kitap Kanuni Devri Kanunnameleri, II. Kısım Eyalet Kanunnameleri, İstanbul, 1993
- AKSARAYI, Kerimeddin Mahmud, **Selçukî Devletleri Tarihi**, (Çev: M. Nüri Gençosman-F.N. Uzluk), Ankara, 1943
- AKSEKİ, A. Hamdi, **İslam Dini, İtikat, İbadet ve Ahlak**, Ankara, 1960
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**, İstanbul 1993
- ALİ RİZA, **Atlaslı Memalik-i Osmaniyye Coğrafyası**, C. I-III, İstanbul, 1318
- ALKAN, Ahmet Turan, **Altıncı Şehir**, İstanbul, 1994
- ALPAYAR, A. Vahap, **Ticaret ve Sanayi Odası 1984-1985 Ekonomik Raporu**, Sivas 1984

- AMSWORTH, Francis Ainsworth, **Travels and Reseorctes Asia Minor Mesoptamia**, Vol. II, London, 1842
- ANDREASYON, Hrand D. "Celalilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara, 1988, s. 45-53
- ANDREWS, Peter Alford, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, (Çev: Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul, 1992
- ARI, Kemal, **Büyük Mübadele**, İstanbul, 1995
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1990**, C. I-II, Ankara 1993
- ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1989
- ASLANOĞLU, İbrahim, **Her Yönden Sivas**, Sivas, 1979
- AŞKUN, Vehbi Cem, **Sivas Kongresi**, İstanbul, 1963
- ATSIZ, Nihal, **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, İstanbul, 1992
- ATTAR, Feridüddin-i, **Tezkiret-ül Evliya**, İstanbul, 1983
- AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir, 1984
- AYDIN, Ali, **Türkiye'de Süryaniler**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi (Basılmamış Uzmanlık Tezi) Ankara, 1993
- B A**, Mühimme, 7/679 15 Safer; 71/118 Safer 1002, 14/508 Gurre R. ahir 978
- BALGALAMIŞ, Abdulkadir, "Divriği" **İA IX**, İstanbul, 1967, s. 452-454
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Tarihi Demografik Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, X, Ayrı Basım, (İstanbul, 953), s.1-24
- _____, **Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri**, C. II, İstanbul, 1941
- BOA**, Maliye Nezareti Cizye Defteri, Def. No. 76, 1258
- BOA**, Maliye Nezareti Cizye Defteri, G. Sayı, 3903, Özel Sayı 104
- BOA**, Maliye Nezareti Cizye Defteri, Def. No. 76, 1258
- BAŞEL**, M. Fahrettin, **Sivas Bülteni**, Sivas, 1935

- BAYBURTLUOĞLU, Zafer, **Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları**,
Erzurum, 1993
- BAYKAL, B. Sıtkı, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye
Hazırlıkları ve Osmanlı Akkoyunlu Harbinin Başlaması", **Bellekten**,
XXI/ 82, (1957), s. 261-281
- BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I**
Anadolu'nun İdari Taksimatı, Ankara, 1991
- BAYRAM, Sadi - KARABACAK, Ahmet Hamdi, "Sahip Atanın Gök Medrese
Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, S. 13, (Ankara, 1981), s. 31-41,52-61
- BEHAR, Cem, **Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-
1927**, II, Ankara, 1996
- BELAZURİ, **Futuhu'l-Buldan**, (Çev: Mustafa Fayda), Ankara, 1982
- BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1983
- BIHLMAYER, K. - TUCHLE, H., **I-IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık**, (Çev: Antun
Göral), İstanbul, 1972
- BİLGET, N. Burhan, **Gök Medrese**, Ankara, 1989
- _____, **I. İzzeddin Keykâvus Darüşşifası**, Ankara, 1990
- _____, **Sivas'ta Buriciye Medresesi**, Ankara, 1991
- _____, **Sivas Evleri**, Ankara, 1993
- BOSTANCI, Necip, **Gürün'ün Sosyolojik Yapısı**, Cumhuriyet Üniversitesi (
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 1995
- BULUZ, Necdet, "Sivas Adı", **Sivas Folkloru**, S. 14, (Mart 1974), s. 7
- CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev: Yıldız
Moran), İstanbul, 1994
- CARTHY, Mc. Justin, **Muslims and Minorities, The Population of
Ottoman Anatolia and the End of the Empire**, London, 1983
- CEVAD, Ali, **Memaliki Osmaniyyenin Tarih-i ve Coğrafya Lugatı**, C. I-IV,
İstanbul, 1314 (1896)
- CEVDET M. "Sivas Darüşşifası ve Tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, S. 1,
(Ankara 1938), s. 35-38

- CEYLAN, Oğuz, **Sur ve Kaleleri İle Tarihte Sivas**, Sivas, 1988
- CLAVİJO, Ruy Gonzales de, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, (Çev: Ö. R. Doğrul, Sad: Kamil Doruk), İstanbul 1993
- CİLACI, Osman, **Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi**, , Konya, 1994
- CUINET, Vital, **La Turquie D' Asie**, C. I, Paris, 1892
- CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ **1996-1997 Katalogu**
- CÖHCE, Salim, " Ermeni Kimliği Hakkında Bir Değerlendirme", **Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu**, Kars 17-21 (Haziran 1991), s. 95-101
- ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991
- ÇANTAY, Gönül, **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları**, Ankara, 1992
- ÇATAK, Ragıp, **Gemerek**, Sivas, 1979
- ÇAY, Abdulhaluk- KALAFAT, Yaşar, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketleri**, Ankara 1990
- ÇETİN, Osman, **Anadolu'da İslamiyet'in yayılışı**, İstanbul, 1990
- ÇINARGİL, Saliha, **Sivas'ta Yatırlar**, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyat Bölümü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 1992
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I-VI, İstanbul, 1971
- DARKOT, Besim, " Divriği", **İA** , III, İstanbul, 1967, s. 596-599
- _____, "Sivas", **İA** ,X, İstanbul, 1967, s. 569-579
- DEMİR, Necati, **Danışmend-nâme'nin Dil Özellikleri** (gramer- metin- sözlük), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1996, vr. no, 7a-7b
- DEMİREL, Ömer, **II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim- Tüketim İlişkileri**, Ankara, 1989

- _____, "Sivas Mevlevihanesi ve Mevlevi Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", **Vakıflar Dergisi**, S. XXV, (Ankara, 1989), s. 251-255
- DEMİRKENT, Işın, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, Ankara, 1990
- DEMİRÖREN, Rabia, **Sivas Tarihi**, Sivas, 1959
- DENİZLİ, Hikmet, " Sivas Tarihi ve Eserleri", **Revak Dergisi**, S. I, (Sivas, 1991),s. 12-35
- _____, **Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri**, Ankara, 1996
- DERNSCHWAM, Hans, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, (Çev : Yaşar Önen), Ankara 1987
- DİE**, 28. 1927, Umum Nüfus Tahriri, Fasikül I, Ankara 1929
- DİE** , 1935 Genel Nüfus Sayımı, Nezriyat No. 75/17, İstanbul 1937
- DİE**, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 158, İstanbul 1941
- DİE**, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 286/65, Ankara 1950
- DİE**, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 386/ Ankara 1955?
- DİE**, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 399/67, İstanbul 1961
- DİE**, 22 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 452, Ankara 1961
- DİE**, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No 568, Ankara 1969
- DİE**, 23 Ekim 1990 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1995
- DİE**, Maarif 1923-1932, İstatistikleri, No 26 İstanbul 1933
- DİE**, Maarif 1928-1933, İstatistikleri, No 28 İstanbul 1934
- DİE**, Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973, Ankara 1973
- DİE**, Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1993-1994, Ankara 1996
- DİE**, Kültür İstatistikleri 1992, Ankara 1994
- DIERL, Anton Jozef, **Anadolu Aleviliği**, (Çev: Fahrettin Yiğit), İstanbul, 1991
- DOĞRU, Halime, "Osmanlı Devletinde Toprak Yazımında Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", **AÜEFD.**,I, S. II, (Eskişehir, 1989), s. 248
- DOĞUTAN, Rifat, **Tarihi ve Turistik Yönleriyle Gürün**, Ankara, 1967

- DÖRTYOL, Ali, **1923 Doğumlu Ulaş İlçesi**
- EBU BEKR-İ TİHRANİ, **Kitab-ı Diyar-ı Bekriyye**, (nşr: N. Lugal-F. Sümer),
C. I-II, Ankara 1962-64
- EBU'L- FEREC, Gregory, **Ebu'l- Ferec Tarihi**, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), C.
I-II, Ankara, 1987
- EBU'L FİDA, İmadeddin İsmail b. Muhammed b. Ömer el- Ma'ruf, **Tavimu'l
Buldan**, Beyrut, 1830
- EBU ZEHRRA, Muhammed, **İslam'da Fikhî Mezhepler Tarihi**, (Çev:
Abdulkadir Şener), İstanbul, 1978
- EKEN, Galip, " Temettuat Defterlerine Göre Gürün", **Revak**, (Sivas,
1991), s. 85-95
- EDHEM, Halil, **Kayseri Şehri**, (Haz. K. Göde), Ankara 1982
_____, **Düveli İslamiyye**, İstanbul 1345-1927
- ELDEM, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir
Tetkik**, Ankara, 1994
- ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, 1990
- ERDOĞAN, Kutluay, **Alevilik Bektaşilik**, İstanbul, 1993
- ERÖZ, Mehmet, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, Ankara, 1990
- ERSOY, Bozkurt, "Sivas Türbeleri", **Kültür ve Sanat**, S. 2/6, Haziran (1990,
Ankara), s. 18-23
- ERDİL, Kadir, **Sivas Rehberi**, Sivas, 1953.
- ERTUNA, Hamdi, **Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar**, C.
IV, Ankara, 1974.
- ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**,
İzmir, 1989
- ESTER ABADİ, Aziz b. Erdeşir-i, **Bezm'u Rezm**, (Çev : Mürsel Öztürk),
Ankara, 1990
- EVLİYA ÇELEBİ, **Seyahatname**, C. III- IV, İstanbul, 1966.
- FAZLURRAHMAN, **İslam**, (nşr: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın), Ankara, 1993.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri**, Ankara, 1990.

- _____, **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik**, İstanbul, 1994.
- _____, **Bâbilik ve Bahâilik**, Ankara 1994
- FIRAT, Şerif M. **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara 1970
- FİNDLEY, Carter V. **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789-1922)** (Çev : Latif Boyacı- İzzet Akyol), İstanbul, 1994
- GABRIEL, A. **Monuments Turcs D' Anatolie**, 11 Paris 1934
- GEMEREK , Müftülüğü, **İhtida Defteri**, Haziran 1996
- GÖKBİLGİN, Tayyib, " 15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum" **Vakıflar Dergisi**, S. VI, (1965), s. 51-61
- _____, " **Milli Mücadele Başlarken**, C. I, Ankara, 1959
- GÖLOĞLU, Mahmut, **Sivas Kongresi**, Ankara, 1969
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, "Kızılbaş" **İA** , VI, İstanbul, 1964, s. 789
- GÖYÜNÇ, Nejat, **Cumhuriyet Türkiyesi ve Doğu Anadolu**, Ankara 1986
- GÜL, Kemal Vehbi, **Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması**, İstanbul, 1971
- GÜNALTAY, Şemsettin, **Yakın Şark I**, VI. Bölüm, Ankara, 1987
- GÜNEL, Horepiskopos Aziz, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır, 1970
- GÜREL, Ahmet Turan, "Sivas'ta Karanlıkta Kalan Bir Geçmiş, Sivas Basını", **Revak**, S. 5, (Sivas, 1994), s. 141-150
- GÜNGÖR, Erol, **Tarihte Türkler**, İstanbul, 1993
- GÜRÜN, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara, 1983
- GÖDE, Kemal, **Eratnalılar (1327-1381)**, Ankara, 1994
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara, 1986
- _____, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, 1995
- _____, " Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Bazı Anadolu Şehirlerinde Demografik Yapı", **Tarih Medeniyet Dergisi**, (1996 Ocak), s. 216-222

- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam'a Giriş**, Ankara, 1961
- HAMMER, John, **Büyük Osmanlı Tarihi**, (Mehmed Ata) C. I-X, İstanbul
1328-1330
- HINZ, Walter, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir
Devlet Haline Yükselişi**, (Çev : Tefik Bıyıklıoğlu), Ankara, 1992
- HOCA SADETTİN EFENDİ, **Tacü't- Tevarih**, (Çev: İsmet Parmaksızoğlu),
C. I-V, Ankara, 1992
- HOCAOğLU, Mehmet, **Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve
Ermeniler**, İstanbul 1976
- HODGSON, Marshall G. S., **İslam'ın Serüveni**, (Çev: Komisyon), C. I-III,
İstanbul, 1993
- HSHERIL, Charles, **Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal**, (Çev: Alp Ilgaz)
Tercüman 1001 Temel Eser
- HÜSAMEDDİN, Abdizade Hüseyin, **Amasya Tarihi**, C. I-IV, İstanbul, 1929-
1932
- İĞDEMİR, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, 1969
- IORGA, N. **Osmanlı Tarihi**, (Çev : Bekir Sıtkı Baykal), C. V, Ankara, 1948
- İBN BATUTA, **Seyahatnamesi, (Seçmeler)**, (Çev: İsmet Parmaksızoğlu),
İstanbul, 1993
- İbn ESİR, **İslam Tarihi El Kamil Fi't- Tarih Tercümesi**, (Çev:
Abdulkerim Özaydın), C. I-XII, İstanbul, 1991
- İbn HALDUN, **Mukaddime**, (Çev: Zakir Kadiri Ugan), C. I-III, Ankara, 1993
- İbn KEMAL, Kemal Paşa Oğlu Şemseddin Ahmed, **Tevarih-i Al-i Osman,
II. Defter**, (Yay. Haz: Şerafettin Turan), Ankara, 1991
- İbn MANZUR, **Lisanü'l-Arab**, C. XII, Beyrut, 1410-1990
- İL İL **BÜYÜK TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ**, C. III, Milliyet Yayınları
İL ve Bölge İstatistikleri, 1993, Ankara
- İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi**, İstanbul,
1993
- İPEK, Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Ankara 1994

- İSTATİSTİK UMUMİ İDARESİ, **Devlet-i Aliye-i Osmaniyyeni**, 1313
 Senesine Mahsus İstatistik-i Umumiyesi
- İZ, Mahir, **Tasavvuf**, (Nşr Haz: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul ,Tarihsiz
- KAHRAMAN, Ahmet, **Mukayeseli Dinler Tarihi**, İstanbul 1993
- KALKAŞANDİ, **Suphu'l- A'şâ**, C. V, Kahire 1913
- KANGAL İLÇESİ, **Nüfus Müdürlüğü**, 1996
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**,
 C. I-II, Ankara, 1988
- KARA, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul 1995
- KARABACAK, Ahmet Hamdi - BAYRAM, Sadi, "Sahip Atanın Gök Medrese
 Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi** , S. 13, (Ankara, 1981), s. 31-41,52-61
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, Ankara, 1994
 _____, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara,
 1943
 _____, **Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1856-1861)**, C. VI,
 Ankara, 1994
- KARAMAN, Fikri, **Sivas Doğanşar Folkloru**, İstanbul, 1993
- KARPAT, Kemal, **Ottoman Population 1880-1914 Demographic and
 Social Characteristics**, Medison 1985
- KARAPINAR, Burhan, " Ulaş İlçesinin Tarihçesi", **Ulaş Milli Eğitim Bülteni**,
 S. I, Ekim 1993, s. 5
- KATİP ÇELEBİ, **Katip Çelebiden Seçmeler I**, (Haz: O. Şaik Gökyay),
 İstanbul 1991
- KAYA, Doğan, " Sivas İlinin Coğrafi Özellikleri, Tarihçesi ve Kültürel
 Yapısı", **Yedi İklim**, C. IX, S. 66, (Eylül 1995), s. 118-125
- KAZICI, Ziya, **İslam Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, 1991
- KAZVİNİ, Zekeriyya İbn Muhammed b. Mahmud, **Asarü-l Bilad ve Ahbarü'l
 İbad**, Beyrut
- KEMALİ, Ali, **Erzincan Tarihi**, İstanbul, 1992

- KESKİN, Mustafa, "Milli Mücadele Başlarken Demografik Yapısı", S. 3, EÜSBE ,(Kayseri, 1989), s. 469- 482
- KESLER, Fatih, **Kuran'da Yahudiler ve Hıristiyanlar**, Ankara, 1993
- KINAL, Furūzan, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, 1991
- KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara 1991
- _____, "XX. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti (1901)" **Türk Tarihinde Tokat Sempozyumu** (2-6 Temmuz, 1986), s. 170-183
- KOMİSYON, **Türkçe Sözlük**, C. I-II, Ankara, 1988
- KOMİSYON, **Atatürk Sivas'ta**, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı, Temmuz, 1982
- KORKMAZ, Zeynep, **Nutuk**, C. I, Ankara, 1984
- KÖKTEN, İ. Kılıç, " Orta Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", Belleten, VIII/32, 1944, s. 659-680
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991
- _____, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, TTK, Ankara, 1984
- KÖYMEN, Mehmet Altay, " Selçuklu Ordusu", **X. Türk Tarih Kongresi**, III/ 220 (26 Eylül, Ankara, 1986), s. 1059-1068
- _____, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri**, C. I, Ankara, 1989
- _____, **Alp Arslan ve Zamanı**, C. II, Ankara 1983
- _____, "Anadolu'nun Fethi", 1961 **Diyanet Dergisinden Ayrı Basım**, 1961 (Ankara, 1962)s. 89-122
- KRIKORIAN, Mesrob K. **Armenians in the Service of the Ottoman Empire 1860-1908**, Boston 1977
- KUR'AN-I KERİM VE AÇIKLAMALI MEALİ, **Türkiye Diyanet Vakfı**, Ankara, 1993
- KUTLUAY, Yaşar, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara, 1965
- KUZGUN, Şaban, **Hazar ve Karay Türkleri**, Ankara, 1985
- KÜÇÜK, Abdurrahman-TÜMER, **Günay Dinler Tarihi**, Ankara, 1988

- KÜÇÜK, Abdurrahman, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara, 1997
- KÜÇÜK, Cevdet, **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897**, İstanbul, 1986
- KÜÇÜK, Hasan, **Tarikatlar**, İstanbul 1977
- MAHİROĞLU, Adnan, "XIX, Yüzyılın Son Çeyreğinde Sivas'a Gelen Bir Fransız Seyyah Vital Cuinet", **Revak**, Sivas, 1993, s. 14-20
- _____, **Dünden Bugüne Zara**, Sivas, 1994
- MARGOLIOUTH, D. S. "Kadiriye", **İA**, C. VI, İstanbul, 1964
- MESUT, M. **Selçuklu Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayat ve Eserleri**, İstanbul, 1934
- METİN, Halil, **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, İstanbul, 1992
- MİLLETVEKİLİ SEÇİM SONUÇLARI, **12 Ekim- 1969**, Ankara, 1970
- MİLLİ EĞİTİM, Gençlik ve Spor İstatistikleri 1984-1985, Ankara 1985
- MOLTKE, Helmuth Von, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, (Çev: Hayrullah Örs), İstanbul, 1995
- MUHAMMED MURAD, Taha Zade Ömer Faruk, **Tarih-i Ebû Faruk**, C. I-VII, İstanbul, 1327
- MUSTAFA KEMAL, **Nutuk**, C. I-III, İstanbul 1934
- MUSTAFA NÜRİ PAŞA, **Netayic'ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, (sad: Neşet Çağatay), C. I-IV, Ankara 1992
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed Dede, **Müneccimbaşı Tarihi**, (Çev: İsmail Erünsal), C. I- III, Tercüman 1001 Temel Eser
- NADİ, Yunus, **Ali Galip Hadisesi**, İstanbul 1955
- NAFİZ, Rıdvan- HAKKI, İsmail, **Sivas Şehri**, İstanbul, 1928-1346
- NAİMA MUSTAFA EFENDİ, **Naima Tarihi**, (Çev : Zuhuru Danışman), C. III, İstanbul, 1968
- NEAGOE, Manole, **Üç Bozkırlı**, (Çev: Müstecip Ülküsal), İstanbul 1994
- NEŞRİ, Mehmed, **Kitâb-ı Cihan- Nümâ Neşri Tarihi**, (Haz: Mehmet Altay Köymen- Faik Reşit Unat), C. I-II, Ankara 1987

- NOYAN, Bedri, **Bektaşılık Alevilik Nedir?**, Ankara, 1985
- NUR, Rıza, **Türkiye Tarihi**, C. I-IV, İstanbul, 1343- 1925
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Türk Hetrodoksi Tarihinde " Zındık" "Harici"
"Rafızı" "Mülhid" ve "Ehl-i Bid'at" Terimlerine Dair Bazı
Düşünceler", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.
12, (1981-1982 İstanbul), s. 507-520
- _____, "Alevi" TDV, **İA**, C. II., İstanbul ,1989, s. 368-369
- _____, **Babaîler İsyanı Aleviliğın Tarihsel Altyapısı**, İstanbul, 1996
- _____, **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**,
İstanbul, 1983
- ONAT, Hasan, **Yirminci Asırda Şiilik ve İnan İslam Devrimi**, Ankara, 1996
- ONGUN, H. HÜseyin, " Başlangıçtan Günümüze Said Nursî ve Nurculuk
Hareketi", **Türkiye Günlüğü**, s. 45, (Nisan 1997), s. 57
- ORHUNLU, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğunda Derebend Teşkilatı**,
İstanbul, 1990
- ORTAYLI, İber, **Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Ankara,
1974
- ÖKE, Mim Kemal, **Ermeni Sorunu, 1914-1923 (Devletin Dış Politika Araç
Alternatifleri Üzerine Bir İnceleme)**, Ankara, 1991
- _____, **İngiliz Ajanı Binbaşı E.M.C. Noel'in Kürdistan Misyonu
(1919)**, İstanbul, 1989
- ÖKSE, Tuba, Maltepe (Sivas Yanında) Kazısı, **Belleten** XI/44 1947, s. 641-
651
- ÖNDER, Mehmet, "Anadolu Şehir Adları Üzerine Efsanelerin Oluşumu",
Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, (11-13 Eylül, 1984
Ankara), s. 69-73
- ÖNEY, Gönül, **Beylikler Devri Sanatı XIV-XV Yüzyıl (1300-1453)**,
Ankara, 1989

- ÖNGE, Yılmaz, " Bugünkü Bilgilerimizin Işığında Divriği Ulucamii ve Daruşşifası", **Vakıflar Dergisi, Özel sayı (750. yılı hatıra kitabı)**, (Ankara, 1978), s. 33-50
- ÖNSAL, Vedat, **Sivas Analitik Etütleri**, Sivas, 1968
- ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele, 1919-1922**, C. I, Ankara 1971
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Danışmend" **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, VIII, İstanbul 1989
- ÖZGÜÇ, Tahsin, " **Sivas ve Maltepe Kazıları**", Belleten, XI/41, 1947, s. 164-166
- _____, "Maltepe (Sivas Yanında) Kazısı", **Belleten**, XI/44, 1947,s. 641-655
- ÖZEN, Kutlu, **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri**, Sivas, 1996
- ÖZŞUCA, Neyir, **Bahai Dini**, Ankara, 1989
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Tarih Boyunca Bektaşilik**, İstanbul 1992
- RAHMAN, Fazlur, **İslam**, (nşr: Mehmet Dağ- Mehmet Aydın), Ankara 1993
- RAMSAY, W.M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul, 1961
- RASONYI, Laszla, **Tarihte Türklük**, Ankara, 1993
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I-III, İstanbul, 1993
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Nakşibendilik", **Türk Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara, 1977, s. 87
- PAŞA, Hüseyin Nâzım, **Ermeni Olayları Tarihi**, C. I, Ankara, 1994
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, **Peçevi Tarihi**, II, (Haz: Bekir Sıtkı Baykal) KBY, Ankara 1992
- PEKDOĞAN, Celal, **Milli Mücadelede Malatya ve Çevresi (Demografik, İdari, Siyasi ve Sosyo- Ekonomik Açıdan) 1918-1922**, Hacettepe Üniversitesi AİTTE. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1992

- PENAH, Osman b. Süleyman, **Okyanus**, C. I-III, 1250
- RAMSAY, W.M. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul, 1961
- REFİK, Ahmed, **Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik**, İstanbul, 1932
- RIZA, Ali, **Atlaslı Memalik-i Osmaniye Coğrafyası**, C. I-II, İstanbul, 1318 (1900)
- RONDOT, Pierre, "İslam Nedir", (Çev: Osman Cilacı), **Gözyaşı Dergisi**, S. X, (Konya, Şubat 1988), s. 25-26
- SAİB, Ali, **Coğrafyayı Mufassal Memalik-i Devleti Osmaniyye**, İstanbul, 1304 (1886)
- SAİD Baha, "Anadolu'da Alevi Zümreleri", **Türk Yurdu**, C. IV, s. 24, (İstanbul 1936) s. 481-482?
- _____, "Bektaşiler", **Türk Yurdu**, V, S. 27, (İstanbul, 1927), s. 128-150
- SA'Dİ, Hamid, "Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları", C. 5, S. 28, **Türk Yurdu**, (İstanbul, 1927), s. 360-367
- SAMİ, Şemseddin, **Kâmûsu'l- A'lâm**, C. I-VI, İstanbul, 1311
- SALAHİ, R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Ankara, 1995
- SALİH, Subhi, **İslam Mezhepleri (Doğuşu-Gelişmesi)**, (Çev: İbrahim Sarmış), Zafer Matbaası, İstanbul 1981
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyesi**, Matbaa-i Amire, 1317-1899
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Kadar Dinler Tarihi**, İstanbul, 1983
- SARIKOYUNCU, Ali, **Milli Mücadelede Din Adamları**, C. I, Ankara, 1995
- SAVAŞ, Saim, **Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi**, İstanbul, 1992
- SCHIMMEL, Annemarie, **Dinler Tarihine Giriş**, Ankara, 1955
- SELEK, Sebahattin, **Milli Mücadele I Anadolu İhtilali**, İstanbul 1966
- SEVGİN, Nazmi, "Yakın Tarihin Esrarla Örtülü Hadiseleri ve Koçgirili Alişir", **Tarih Dünyası**, Yıl. 2, S. 9, (15 Ağustos 1950), s. 378

- SEVİNÇ, Necdet, " Anadolu Türk Devletlerinde Ticarî- İktisadî Faaliyetler ve Osmanlı Sanayii", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 9, II, (Aralık 1980), s. 77-129
- SEVİM, Ali- Merçil, Erdoğan, **Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara, 1995
- SEVİM, Ali- SÜMER, Faruk, **İslami Kaynaklara Göre Malazgirt Savaşı**, Ankara, 1988
- SEVİM, Ali- Yücel, Yaşar, **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, C. I-IV, Ankara, 1989
- SEVİM, Ali, **Selçuklu Ermeni İlişkileri**, Ankara, 1983
- SEVİM, Ali, **Azîmî Tarihi**, Ankara, 1983
- SEVİM, Ali, **Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, Ankara, 1990
- SEZGİN Abdulkadir, **Alevilik Deyince**, İstanbul, 1996
- _____, **Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik**, İstanbul, 1990
- SHAW, Stanford J. **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Vol. I, Cambridge University Press, 1976, Türkçesi; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev: M. Harmancı), C. II, İstanbul, 1983
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1287
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1288
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1293
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1300
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1306
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1308
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1321
- Sivas Vilayeti Salnamesi**, 1325
- Sivas İl Yıllığı**, 1967
- Sivas İl Yıllığı**, 1973

Sivas İl Yıllığı, 1996

Sivas Ticaret Ve Sanayi Odası, 1923-1933, Sivas 1933

SİVAS TİCARET ve Sanayi Odası, 1995, Sivas 1996

SİVAS İl Millîği Eğitim Müdürlüğü Ek-3 Çizelgesi 1996

SONYEL, Salahi R., **Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire**, Ankara 1993

SOYER Yılmaz, **Alevi Bektaşî Geleneği**, Isparta, 1995

SÖZENGİL, Tarık Mümtaz, **Tarih Boyunca Alevilik**, İstanbul 1991

SÜMER, Faruk- SEVİM, Ali, **İslami Kaynaklara Göre Malazgirt Savaşı**, Ankara, 1988

SÜMER, Faruk, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1990

_____, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, 1992

_____, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1990

_____, "Anadolu'daki Türk Oymakları Hakkında Araştırmalar", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 60, (Haziran 1989), s. 35-45

SÜSLÜ, Azmi, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara, 1990

STRABON, **Coğrafya (Geographika)**, (Çev: Adnan Pekman), Kitap XII, Böl. I-III, İstanbul , 1969

SÜMER, Faruk, " Mengücekler", **İA**, C. VIII, İstanbul, 1967, 716-717

ŞAHHÜSEYİNOĞLU, Hasan Nedim, **Malatya Balıyan Aşireti**, İstanbul 1991

ŞAMî, Nizameddin, **Zafernâme**, (Çev : Necati Lugal), Ankara, 1987

ŞEHRİSTANİ, Ebu'l Feth Muhammed Abdulkerim b. Ebi Bekr Ahmed, **el-Milel ve'n-Nihal**, C. I-III, Kahire, 1966, s. 146

ŞEREF, Abdurrahman, **Coğrafya-yı Umumi**, C. I, İstanbul, 1310

TABAKOĞLU, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, 1986

- TAHSİN, Hasan, **Sivas Vilayeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası**, İstanbul, 1932
- TANERİ, Aydın, **Türk Devlet Geleneği Dün- Bugün**, İstanbul, 1981
- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I- IV, İstanbul, 1991
- TANYU, Hikmet, **Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler**, C. I-II, İstanbul, 1976
- TEMREN, Belkıs, **Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**, Ankara, 1995
- TEXIER, Charles, **Küçük Asya**, (Çev: Ali Suad), C. I-III, İstanbul, 1329
- TEVETOĞLU, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, 1988
- TOGAN, A. Zeki, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, I, İstanbul 1981
- TOZLU, Necmeddin, **Kültür ve Eğitim Tarihinde Yabancı Okullar**, Ankara, 1991
- TUCHLE, H. - BIHLMAYER, K., I-IV. **Yüzyıllarda Hıristiyanlık**, (Çev: Antun
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. II, 1918-1982, İstanbul, 1986
- TURAN, Ahmet, "Anadolu Alevileri - Kızılbaşlar", **19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 6, (Samsun, 1992), s. 50-?
- TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul, 1993
- _____, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1993
- _____, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C. I-II, İstanbul, 1994
- TURAN, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi**, İstanbul, 1994
- TURGAL, Hasan Fehmi, **Anadolu Selçukileri Müneccimbaşya Göre**, İstanbul 1935
- TUŞ, Muhiddin, "XIX. Asır Ortalarına Doğru Sivas İktisadî Yapısı", **Revak**, (Aralık 1995), Sivas, s. 40-45
- TÜMER, Günay- KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1988
- TÜMERTEKİN, Erol, **Türkiye'de İç Göçler**, İstanbul, 1968
- TÜRKDOĞAN, Orhan, **Alevi Bektaşi Kimliği**, İstanbul, 1995, s. 41

- ULAŞ İLÇESİ, Nüfus Müdürlüğü İstatistikleri, Haziran 1996
- ULAŞ İLÇESİ, Müftülüğü İhtida Defteri, Haziran 1996
- UNAT, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara, 1994
- ULUBELEN, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul 1982
- ULUDAĞ, Süleyman, **İslam'da İnanç Konuları ve İtikadî Mezhepler**, İstanbul, 1992
- URFALI MATEOS, **Vekayi- Namesi** (952-1136) Papaz Grigorun Zeyli (1136-1162), (Çev : Hrant D. Andreasyon) (Not: Edayard Ducayrer-M. Halil Yinanç), Ankara, 1987
- UZLUK, Feridun Nafiz, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi**, C. III, Ankara, 1952
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. I-VI, Ankara, 1994
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı- NAFİZ, Rıdvan, **Sivas Şehri**, İstanbul, 1928
- _____, **Anadolu Beylikleri Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1988
- _____, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1993
- ÜLGEN, Ali Sami, " Divriği Ulu Camii ve Dar üş-Şifası", **Vakıflar Dergisi**, S. V, (1962 Ankara), s. 93-98
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türk Tefekkür Tarihi**, C. I-II, İstanbul 1933
- ÜLKÜ, Hayatı, **İslam'da Mezhepler**, İstanbul, 1980
- ÜNAL, Mehmet Ali, **XVI. Yüzyılda harput Sancağı** (1518-1566), Ankara, 1989
- WATSON, William, **The Art Of Iran and Anatolia**, London, 1981
- WATT, W. Montgomery, **İslam Nedir**, (Çev: Elif Rıza), İstanbul, 1993
- WITTEK, Paul, **Menteşe Beyliği**, (Çev: O.Ş. Gökyay), Ankara 1986
- WOODS, John E. **300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular**, (Çev : Sibel Özbudun, Ek: Necdet Sakaoğlu), İstanbul, 1993
- VAHAPOĞLU, M. Hidayet, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, İstanbul, 1992

YASAK, İbrahim- Kaleli, Ahmet, **Dünden Bu Güne Sivas İli**, Sivas, 1988

YASAK, İbrahim, **Sivas İli**, Sivas, 1994

YAZICI Tahsin, "Nakşebend", **İA**, IX, İstanbul, 1964, s. 52

YENER, Fuad Gücü, **Türkiye Coğrafyası Defterleri**, İstanbul, 1938

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Kadirilik", C. V, İstanbul, 1985 s. 1614

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Nakşibendilik", C. VII, İstanbul 1985, s.
2571

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Tarikat", C. X, Ötüken Yayınları, İstanbul,
1985, s. 3980

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Tasavvuf", C. X, Ötüken Yayınları, İstanbul,
1985, s. 3987

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, " Divriği" C. II, İstanbul 1985, s. 686

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, " Suşehri" C. X, Ötüken Yayınları, İstanbul
1985, s. 3749

YETKİN, Suat Kemal, **İslam Mimarisi**, İstanbul, 1959

YILDIZ, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. I-XIV,
İstanbul, 1989

YILMAZ, H. Kamil, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul 1994

YILMAZ, Necdet, **Büyük İslam Önderleri**, İstanbul, 1993

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi**, İstanbul
1944

_____, "Danışmend" **İA**. III, İstanbul 1963, s. 468-479

YİNANÇ, Rafet, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, S. XXXII,
(Ankara 1978), s. 15-44

_____, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989

YULARKIRAN, Cevdet R., **Reşit Paşanın Hatıraları**, 1939

YUND, Kerim, " Sivas Adı", **Sivas Folkloru**, S. 10-12, Ocak 1974, s. 3-7

YURT ANSİKLOPEDİSİ, "Sivas", C. IX, İstanbul, 1982-1983

YUVALI, Abdulkadir, **İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri**, Kayseri 1994

YÜCEL, Yaşar, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, C. I-II, Ankara, 1991

_____, **Eretna Devleti Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahhareten ve Erzincan Emirliği II**, Ankara 1989

YÜKSEL, Hasan, "Sivas'ta Bir Rifai Tekkesi Vakfı", **Revak Dergisi**, (Sivas, 1991), s. 21-25

ZARA İLÇESİ, **Nüfus Müdürlüğü İstatistikleri**, Haziran 1996

EKLER

<p>سیراس قضا</p> <p>لیحا ۱۰۷ باصط ۵۰۶۱ بایق ۴۹۲</p> <hr/> <p>۴۰۶۲</p> <hr/> <p>۱۹۱۶۰</p>	<p>مناك قضا</p> <p>لیحا ۱۵۰ باصط ۲۰۹۵ بایق ۱۰۱</p> <hr/> <p>۲۲۱۸</p> <hr/> <p>۷۱۷۷۵</p>	<p>مغ قضا</p> <p>لیحا ۱۷۴ باصط ۲۴۴۵ بایق ۷۱۱</p> <hr/> <p>۲۱۱۸</p> <hr/> <p>۱۹۰۴۵</p>	<p>زیر ویرا قضا</p> <p>لیحا ۴۷ باصط ۴۰۹ بایق ۲۰۷</p> <hr/> <p>۶۵۴</p> <hr/> <p>۱۷۵۹۵</p>
--	---	---	--

<p>مرد قضا</p> <p>لیحا ۵۰ باصط ۴۱۴ بایق ۱۲۲</p> <hr/> <p>۴۸۱</p> <hr/> <p>۱۴۰۰</p>	<p>اروق قضا</p> <p>لیحا ۱۶ باصط ۴۹۰ بایق ۵۲</p> <hr/> <p>۴۶۰</p> <hr/> <p>۱۰۲۷۰</p>	<p>کرود قضا</p> <p>لیحا ۸۶ باصط ۱۰۰۰ بایق ۲۰۰</p> <hr/> <p>۲۰۸۶</p> <hr/> <p>۵۰۲۶۰</p>	<p>قضا قضا</p> <p>لیحا ۱ باصط ۱۸۰ بایق ۲۹</p> <hr/> <p>۱۸۰</p> <hr/> <p>۵۸۹۵</p>
--	---	--	--

<p>شوق قضا</p> <p>لیحا ۱۹ باصط ۲۳۲ بایق ۸۴</p> <hr/> <p>۳۱۱</p> <hr/> <p>۱۵۷۰۵</p>	<p>قازاق قضا</p> <p>لیحا ۸ باصط ۱۴۴ بایق ۲۰</p> <hr/> <p>۱۵۱</p> <hr/> <p>۲۲۷۰</p>	<p>تورجان قضا</p> <p>لیحا ۸ باصط ۱۰ بایق ۲</p> <hr/> <p>۱۰</p> <hr/> <p>۴۷۰</p>	<p>توراک قضا</p> <p>لیحا ۸ باصط ۱۰ بایق ۲</p> <hr/> <p>۱۰</p> <hr/> <p>۴۷۰</p>
--	--	---	--

<p>بر اوز قضا</p> <p>لیحا ۴۴ باصط ۷ بایق ۲</p> <hr/> <p>۵۱</p> <hr/> <p>۷۹۵</p>	<p>بدیز قضا</p> <p>لیحا ۴۹ باصط ۵۹۲ بایق ۶۸</p> <hr/> <p>۷۰۱</p> <hr/> <p>۲۱۱۰</p>	<p>ایراك قضا</p> <p>لیحا ۴۱ باصط ۲۶۰ بایق ۷۷</p> <hr/> <p>۵۷۸</p> <hr/> <p>۱۷۴۱۵</p>	<p>دورکلی قضا</p> <p>لیحا ۴ باصط ۶۹ بایق ۱۷</p> <hr/> <p>۷۰</p> <hr/> <p>۲۵۶۵</p>
---	--	--	---

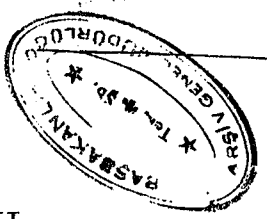
<p>سیراس قضا</p> <p>لیحا ۵۲ باصط ۱۴۵۰ بایق ۹۰</p> <hr/> <p>۱۱۶۹</p> <hr/> <p>۲۵۴۴۰</p>	<p>بیل قضا</p> <p>لیحا ۴۹ باصط ۵۲۷ بایق ۱۷۲</p> <hr/> <p>۷۵۰</p> <hr/> <p>۲۰۷۶۰</p>	<p>دیورکی قضا</p> <p>لیحا ۸۹ باصط ۱۹۴۴ بایق ۲۲۹</p> <hr/> <p>۲۲۵۱</p> <hr/> <p>۶۶۶۱۵</p>	<p>اسوک قضا</p> <p>لیحا ۲۲۱ باصط ۱۹۴ بایق ۱۹</p> <hr/> <p>۴۱۴</p> <hr/> <p>۹۵۱۰</p>
--	---	--	---

کریورد قضا

لیحا ۵۰۰
باصط ۱۱۴

۹۶۲

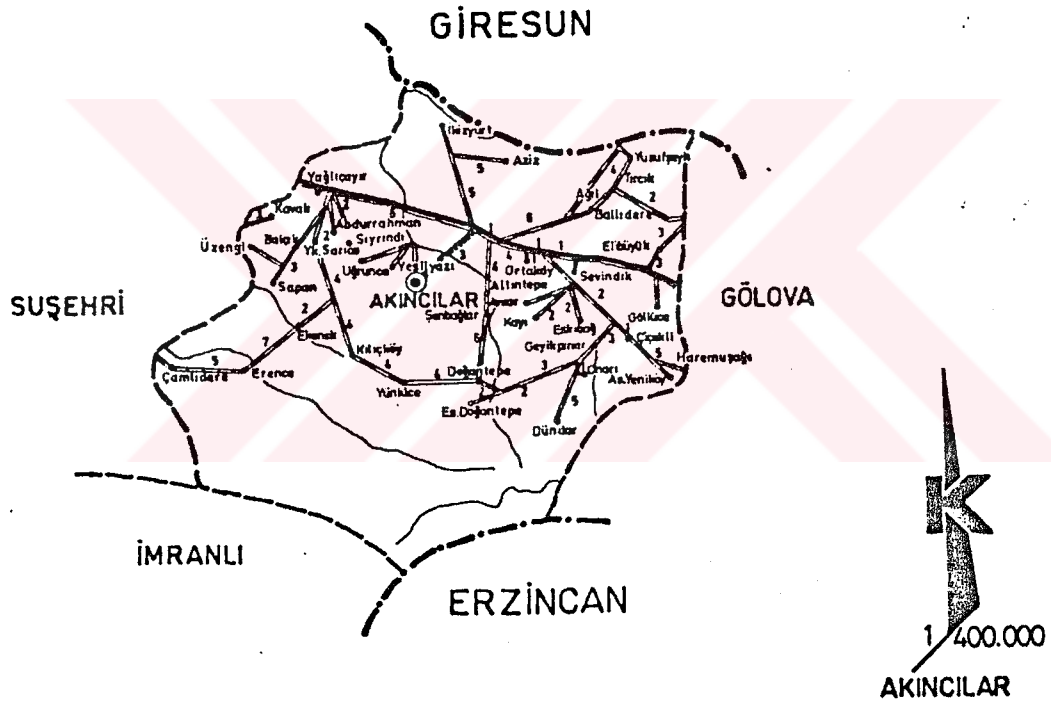
۲۲۷۲۰

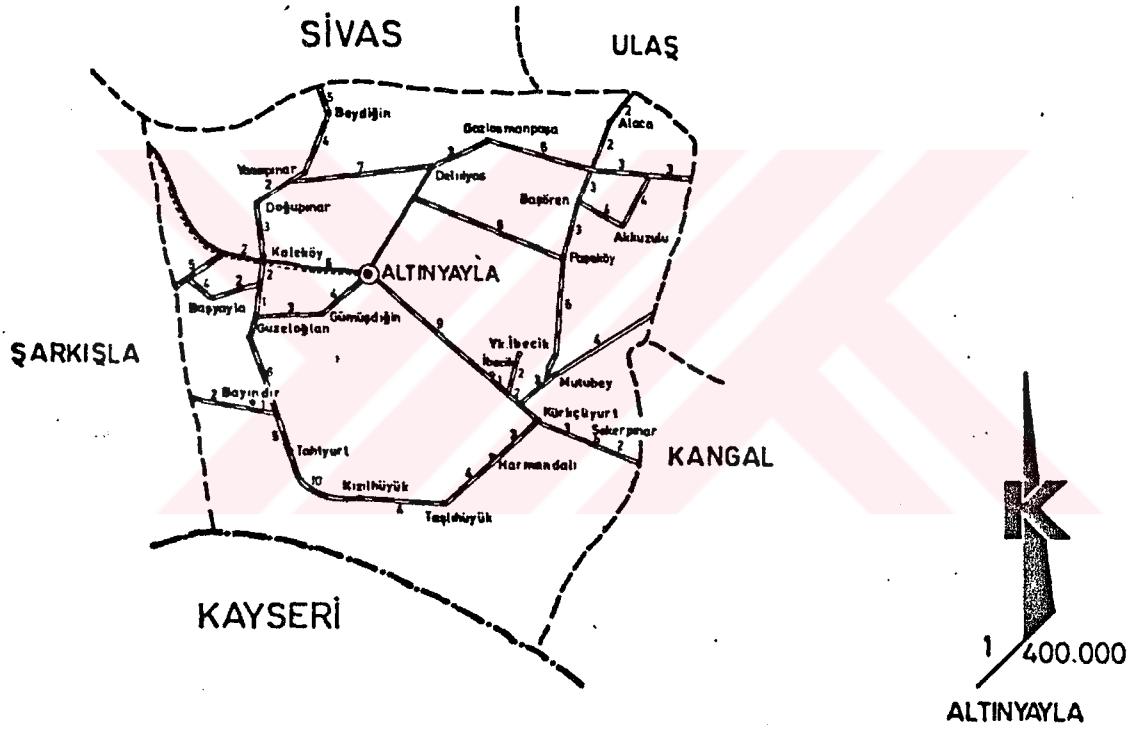
لیحا ۸۵
باصط ۱۵۲۵
بایق ۴۸۱۵

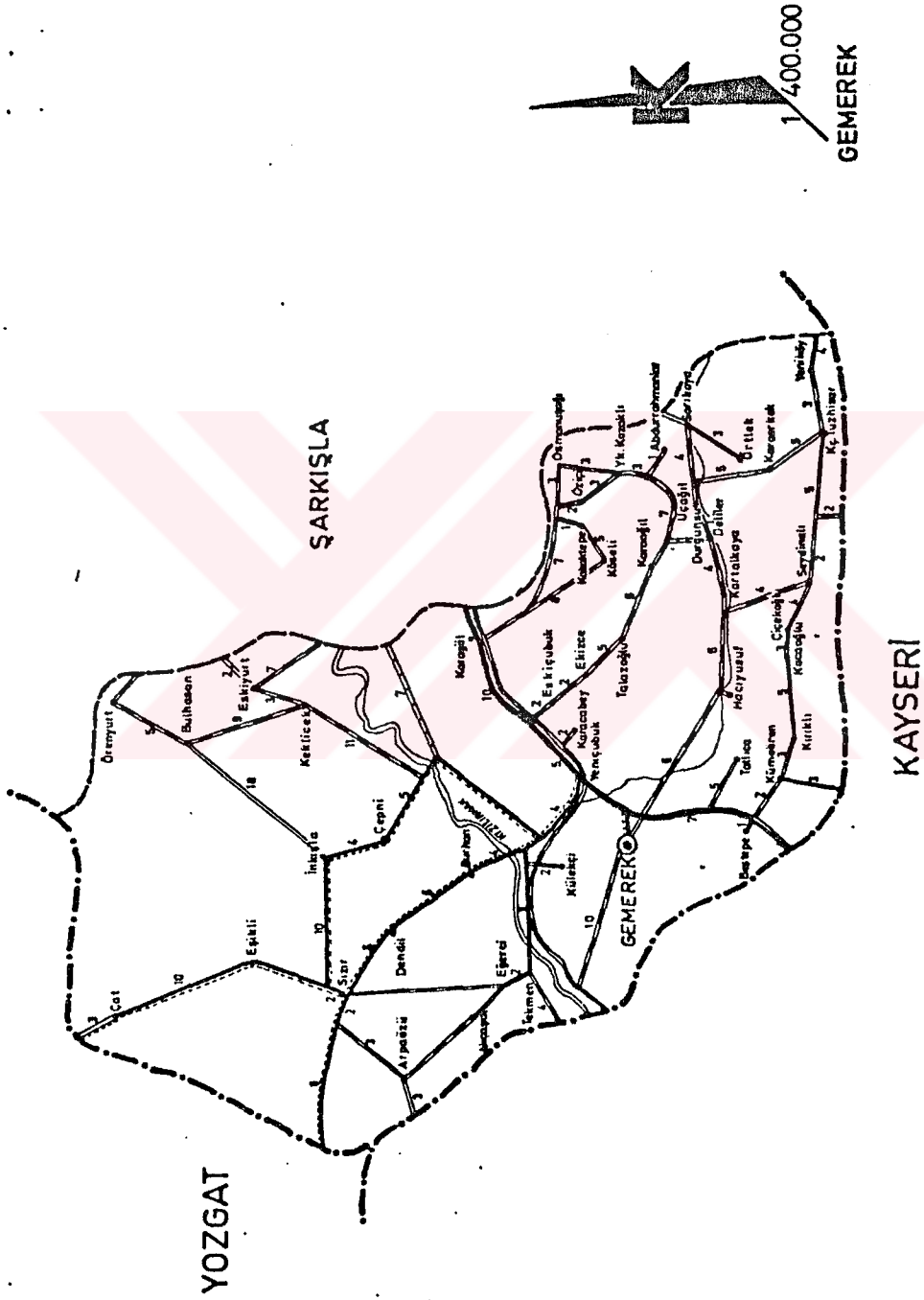
۱۶۹۴

۵۶۵۵۷۵

EK:V
AKINCILAR İLÇESİ

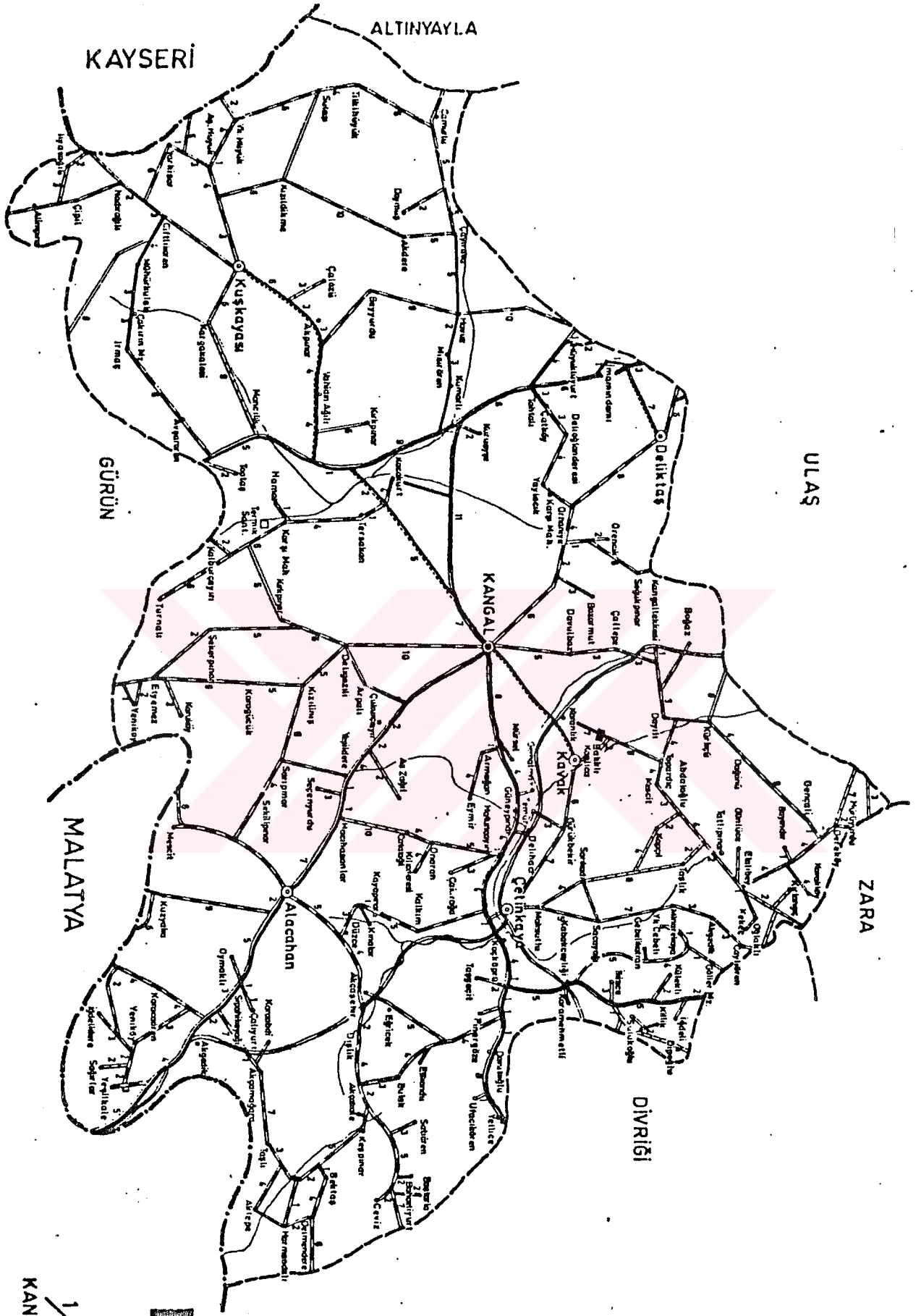
ŞARKIŞLA

YOZGAT

1/400.000
GEMEREK

KAYSERİ

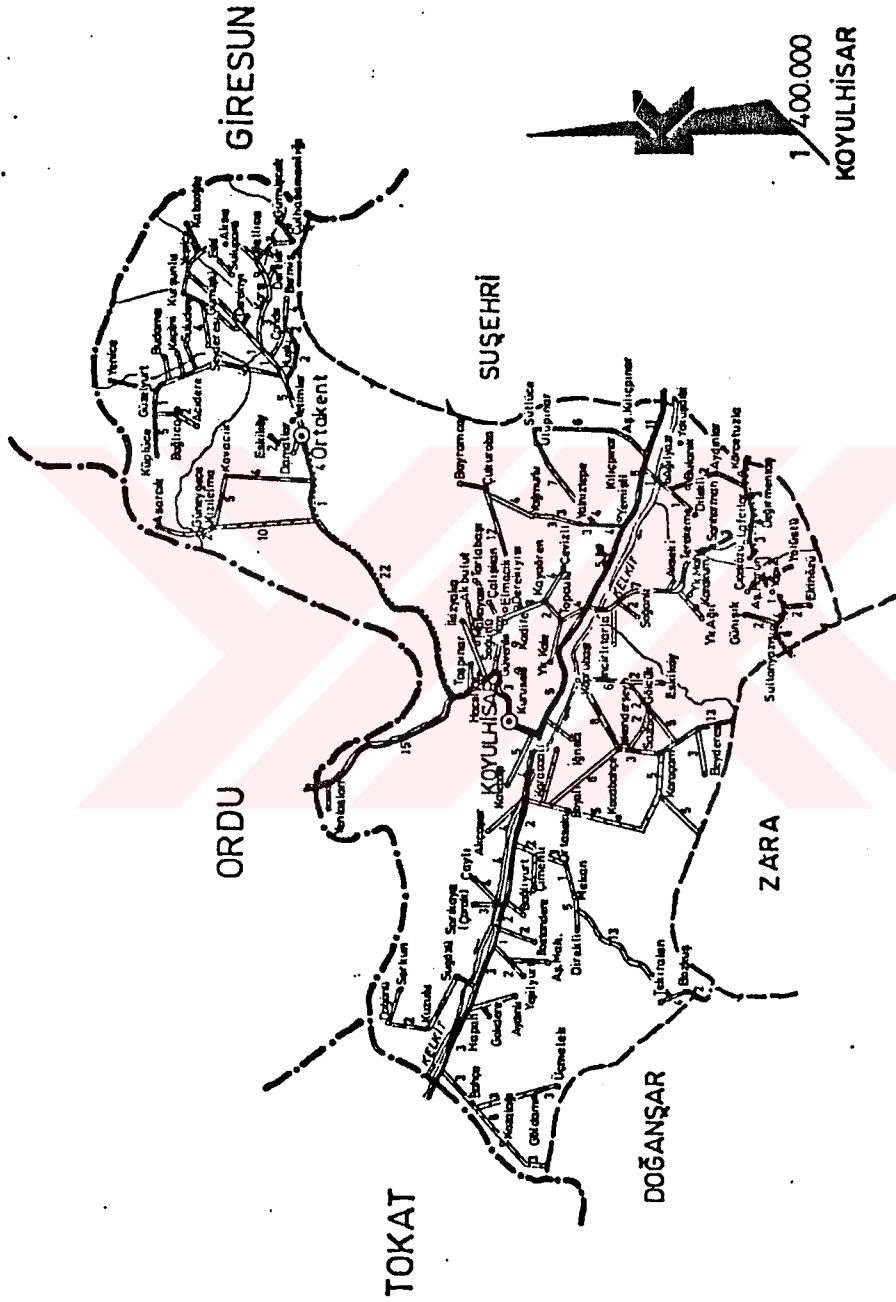
GEMEREK

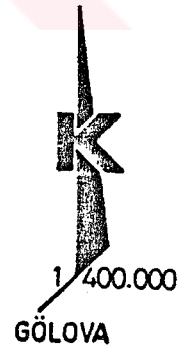
KANGAL

1/400.000

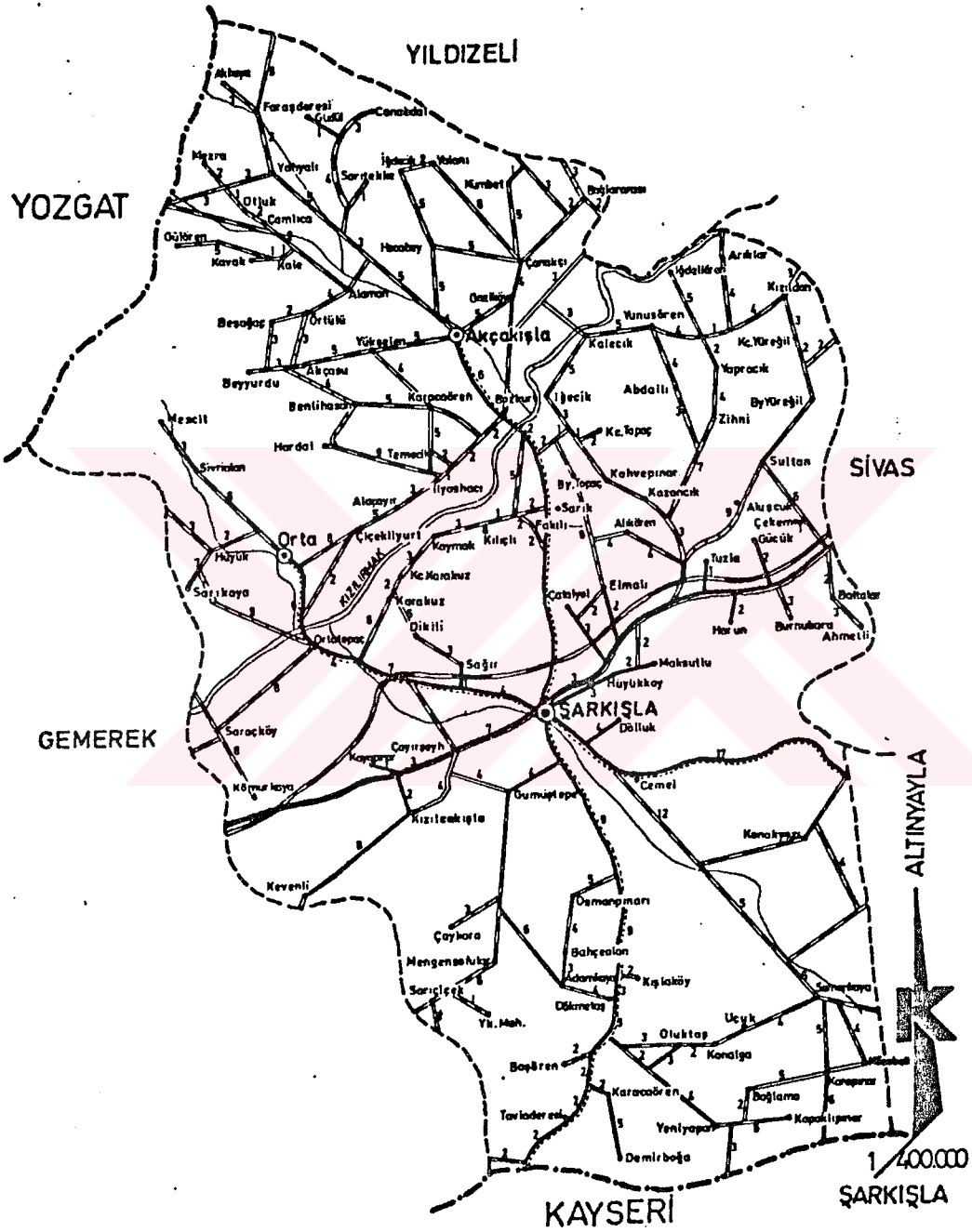
EK: XIV
KANGAL İLÇESİ

EK: XV
 KOYULHISAR İLÇESİ

EK: X
GÖLOVA İLÇESİ

EK: XVII
ŞARKIŞLA İLÇESİ

YOZGAT

TOKAT

ŞARKIŞLA

SİVAS

HAFİK

YILDIZELİ

1/400.000
YILDIZELİ

EK:XIX
YILDIZELİ İLÇESİ

